

jules romains

1017

jules romains

oameni de bună-voință (5)
trufașii

AUTORUL CĂTRE CITITORI

«Primele patru volume ale *Oamenilor de bună-voință* erau destinate să alcătuiască *prima* parte a romanului, parte care are și ea drept prolog, sau drept uvertură simfonică, volumul întâi: 6 octombrie.

Acum, vom putea... să însoțim o bună bucată de drum, și într-un pas mai vioi, anumite aventuri, anumite personaje, să le aducem până la un nou prag de epocă, până la un anumit palier comun; totuși, fără să pierdem, nădăjduiesc, nici beneficiul unei vederi complexe și ramificate a lucrurilor, nici sentimentul multiplicității lor organice, al neîncetatei lor corelații și joncțiuni.»

JULES ROMAINS

Lei 5

editura minerva

jules romains

Ilustrația copertei : *Francisc Kalab*

Lector : BIANCA ZAMFIRESCU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

*Bun de tipar 2.X.1979. Tiraj 30 120 ex. broșate.
Coli ed. 13,69. Coli tipar 8,75.*

Comanda 90 285
Combinatul Poligrafic „Casa Scinteli”
Piața Scinteli nr. 1 — București,
Republica Socialistă România

jules romains

oameni de bună-voință (5)
trufașii

ROMAN

TRADUCERE ȘI NOTE DE MARCEL ADERCA

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1979

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Pentru versiunea românească toate drepturile rezervate Editurii Minerva (B.P.T.)

Jules Romains
LES HOMMES DE BONNE VOLONTÉ

V

LES SUPERBES
© Ernest Flammarion, 1933

I

DOAMNA DE CHAMPCENAIS SE ÎNTREABĂ DACA ARE APTITUDINI AMOROASE

Întorcându-se de la prima vizită făcută garsonierei din strada Baume, Marie de Champcenais nu era prea mîndră de ea însăși.

„M-a socotit desigur tare proastă ; odioasă. O domnișoară dichisită pentru primul ei bal. O invită un dansator. Iar dumneaei începe să facă nazuri : „Mamă, nu vreau. Mamă, du-mă acasă.“

Nu încerca să arunce asupra lui Sammécaud ridicolul aventurii. Alta în locul ei și-ar fi spus, cu oarecare aparentă îndreptățire : „N-avea decît să fie mai dibaci. E datoria bărbatului să știe cum să înfrîngă, sau să adoarmă, pudoarea pe care o întilnește, oricît de ciudată ar fi ea.“ Dar era mult prea preocupată să se învinovătească pe sine spre a remarca vreo greșeală în comportarea partenerului. Ce să reproșeze garsonierei însăși, atît de discretă, de-un gust atît de ales, ticsită de intenții măgulitoare ? Sammécaud se dovedise tandru și stăruitor, așa cum șade bine unui amant. Evident că avusese unele gesturi cam îndrăznețe. Dar nu erau oare potrivite împrejurării ? Marie avea o anumită cinste sufletească.

Nemulțumirea ei trecea dincolo de ceea ce s-ar putea numi ațîțarea amorului propriu. Ținea de-un fel de umilință despre care se admite că ar constitui apanajul bărbaților : umilința neputinței sexuale. Marie era absolut incapabilă de-o asemenea asociație de idei, și-ar fi rămas înmărmurită la rostirea cuvîntului. Dar esența sentimentului îi fusese dezvăluită, cu ceea ce cuprinde mai defăimător, mai usturător. (N-are a face că năpasta e închipuită. Făptura ia drept degradare profundă ceea ce n-a fost uneori decît un biet capriciu al sistemului nervos. I se pare că aude rostindu-se o condamnare inexplicabilă, care o elimină din lumea celor cu-adevărat vii.) Marie continua astfel să-și spună :

„N-am fost în stare să-i cedez. M-a împiedicat ceva, ceva mai tare decît mine ; și m-ar fi împiedicat chiar dacă aş fi pus mai mult suflet în dorința de a-i ceda. Chiar dacă, în locul lui Sammécaud, ar fi fost cel mai seducător bărbat din lume. Sînt absolut incapabilă de a ceda.“

„Unui amant“, voia să spună. Nu se îndoia că e oricînd în stare să-i cedeze soțului ei ; și se convinsese de asta cîteva seri mai tîrziu, cînd o făcu mai mult din amuzament. Ceea ce nu-i micșoră întru nimic neîncrederea în sine. Simțea că nu-i același lucru. Descoperea că viața conjugală constituie o categorie aparte, și că meritele sau dovezile pe care le cuprinde nu sînt valabile decît în cadrul ei.

Asemenea considerații asupra propriei persoane, și perspectivele pe care le deschideau asupra firii omenești în general, aveau de ce s-o tulbure. Nu li se putea supune fără luptă interioară.

„Ce poveste o mai fi și asta care-mi trece prin cap ? Membrele totuși nu încetaseră să-mi dea ascultare. Dacă aş fi vrut, dacă aş fi vrut cu-adevărat, nu mi-aş fi putut oare impune să fac ceea ce trebuia ? Sau mai degrabă să

nu mă împotrivesc, din moment ce toată dificultatea consta în a nu mă împotrivi ?“

Ca să-și dea un răspuns, folosea o metodă îndeajuns de încercată, nu de-a raționa imprecis, ci de-a încerca să-și reprezinte lucrurile. Relua scena patului din clipa în care, de fapt, se întrerupsese. Își imagina mișcările cît se poate de simple pe care ar fi fost de-ajuns apoi să le poruncească trupului ei. Le schița imperceptibil. Demonstrația începu prin a o liniști. Marie nu descoperea nicăieri în sine germenele de paralizie misterioasă, vraja care ar fi împiedicat-o să adopte și să păstreze postura femeii ce se dăruie. Lui Sammécaud îndeosebi ; la rigoare — oricui. Cu prețul unei aversiuni violente, poate. Dar a-ți birui o aversiune înseamnă a face în cele din urmă ceea ce dorești. Voința, în cazul ăsta, departe de-a se simți vinovată, primește o confirmare a puterii sale. Dar iată că, urmîndu-și în continuare experiența imaginară, Marie, cu o neașteptată anxietate, se izbea de-o impresie cu totul diferită, care revărsa în ea un soi de fatalitate a înfrîngerii. Domnia voinței nu e atît de îndepărtată de trup pe cît s-ar crede. Există aversiuni care o sfidează, refuzuri ale trupului pe care întregul nostru spirit n-ar face decît s-o exaspereze îndîrjindu-se împotriva lor. Da, marele aparat al mușchilor ne dă ascultare, de bine de rău. Dar sînt mecanisme mai intime care își rîd de noi. Marie nu se putea înșela asupra sensului acelei încordări tainice pe care-o resimțise. Avertismentul era limpede. Acolo, orice s-ar spune, se organizase magic apărarea. Nu te poți aștepta de la un amant civilizat la o îndîrjire oarbă. Dealtfel, semnificația anumitor împotriviri ar face să-i piară pofta de-a le forța.

Ajunsă la acest punct al reflecțiilor, Marie se trezi în pragul unui povîrniș foarte primejdios pentru moralul ei. Din fericire, abisul interior n-o atrăgea. La altele, ideea înfiripată în felul acesta, primind deodată din partea organismului o confirmare cumplită, s-ar fi în-

rădăcinat puțin câte puțin, s-ar fi ramificat din ce în ce mai adînc, s-ar fi sustras tot mai mult de sub influența părerii omului de rînd, și chiar realității. La ea, ideile nu aveau acea pivotare primejdioasă. După un scurt popas în conștiință, se lăsau rechemate de lumina dinafară; se întorceau să caute contactul cu ideile pe care societatea le întreține în jurul nostru, și care, dacă nu exclud durerea, ne prilejuiesc măcar suferințe îndelung modificate și elaborate, pe care sănătatea noastră morală le îndură mai ușor.

Drept urmare, în ochii ei, situația în care se afla nu încetă să piardă, în măsura posibilului, caracterul unei drame personale. Povestea continua să fie tare neplăcută. Dar un zbucium nu devine niciodată la fel de grav cînd nu rănește făptura în încrederea cea mai tainică pe care o are în sine, cînd nu tulbură viața prin mijlocirea ideilor obscure care o susțin. Marie ajunse să-și spună că se află pe punctul de-a lua cunoștință, din vina ei, desigur, de inconvenientele unei purtări incorecte; dar că multe alte femei se izbiseră de ele înaintea ei. Prea ar fi fost frumos să încalci regula fără să ai cutare sau cutare neplăcere. În primul rînd tulburările de conștiință, dacă ești cît de cît sensibil. Numai că tulburările de conștiință se răsfrîng bineînțeles asupra organismului. Nu simți oare ca o gheară în stomac la orice nemulțumire ?

Nici altă formulă nu-i dispăcea. De-a admite că era „sediul unui conflict“. A fi „sediul unui conflict“ nu e cîtuși de puțin dezonorant. Dimpotrivă, e un semn de distincție, aproape un privilegiu de clasă. E de neconceput ca o femeie din popor să fie sediul unui conflict. (Putea fi oare vorba de așa ceva la Renée Bertin ?) Chiar în sînul burgheziei mijlocii, conflictele nici n-apucă bine să se schițeze; sau încetează brusc. În tot cazul, „a fi sediul unui conflict“ intră în definiția eroinei literare, și, la modul mai general, al femeii interesante. Dacă, din punct de vedere moral, conflictul e-o răscumpărare a greșelii,

nu e departe de a-i constitui scuza. În sfârșit, caracteristică unui conflict e tendința sa de-a se rezolva. Iar exemplele literare ne dau tainica siguranță că în nouă cazuri din zece se rezolvă în sensul dorit. Drept care se poate presupune că cea mai mare parte a tulburărilor care-l întovărășesc dispar odată cu el. Nu putea decât să zîmbească, în ziua aceea, la gândul că s-a crezut atinsă de-o infirmitate.

Dacă vrem cu tot dinadinsul, se poate admite că doamna de Champcenais era sediul unui conflict. Dar n-avea multe șanse să și-l reprezinte cu precizie. „Luptă dintre datorie și pasiune“, își spunea ea. Expresia venea de la sine. Dată de pe vremea notelor explicative la autori și a exercițiilor de „stil“ din ultimii ani de pension; ne-numărate lecturi sfârșiseră prin a o consacra. Cu toate acestea, în măsura în care Marie își examina propriul caz (privirea, când căuta să scruteze înlăuntrul ființei ei, i se tulbura destul de repede), ar fi preferat să găsească o formulă mai nuanțată. În ochii ei nu exista de o parte datoria, și-atît; de cealaltă parte, pasiunea dezlănțuită. Mai curînd: o inimă de femeie sfișiată între palide rămășițe de afecțiune conjugală, fortificate de onoare, și atracția primăvărarică a unei iubiri libere.

Părerea nu era greșită. Dar ar fi cîștigat dacă ar fi fost mai puțin patetică, și îndeosebi dacă ar fi făcut mai mult loc unor elemente mai puțin individuale. „Conflictul“ — dacă se putea vorbi de un conflict — se manifesta nu atît între sentimente cît între conveniențe: conveniențele virtuții, cu care Marie era de mult familiarizată, și conveniențele adulterului, pe care le descoperea cu timiditate. Pe care n-avea totuși intenția să le nege. Realiza că-și crease față de Sammécaud unele obligații de la care nu mai putea să dea înapoi. Cînd, justificat sau nu, i-ai îngăduit unui bărbat din lumea ta să-ți smulgă una — ba chiar două — întîlniri; cînd l-ai lăsat să facă, cu bună știință, niște investiții materiale importante și durabile,

ar fi desigur incorect să lași totul baltă pe motiv că te-ai răzgîndit, și că ți-ai dat deodată seama cît de mare ar fi păcatul. Poate că jocurile de noroc nu sînt tocmai morale. Dar ce părere ți-ai face despre un domn care, după ce-au fost servite cărțile, s-ar ridica de la masa de joc invocînd un strupul ?

Dificultatea consta în a împăca obligațiile vechi cu cele noi.

Dealtfel, e cît se poate de corect să adăugăm că între cei doi termeni ai „conflictului” se afla prins și încolțit un modest sentiment al dreptului la fericire personală. Cînd Marie, în ciuda eșecului suferit la cele două întîlniri, refuza să ia în considerare ruptura aventurii ei amoroase, sau cînd își punea cu nelinește întrebări asupra aptitudinii ei de a fi amanta unui bărbat, era preocupată de altceva decît de-a juca un rol conform uzanțelor. Efervescența noii pubertăți, pe care insistențele lui Sammécaud, la care se adăugau vorbele rostite de Renée Bertin, o treziseră în ea, n-avea să se potolească atît de repede. Marie continua să întrevadă o lume de desfătări situată pe celălalt tărîm, iar adulterul nu era decît fluviul pe care-l avea de trecut. În însăși amintirea celor petrecute în strada Baume, ceea ce prelua pînă la urmă asupra spaimei și a umilinței era farmecul, plăcerea clandestină, aluziile voluptuoase, făgăduiala unor ore întru totul hărăzite permeabilității sentimentelor și exaltării.

II

DOAMNA DE CHAMPCENAIȘ ȘI DUMNEZEU

Abia după două zile de la aventura din garsonieră contesa își reaminti că, pe deasupra, mai e și catolică.

Între timp interveniseră poate anumite reflexe de moralitate creștină (la fel ca în șovăielile manifestate câteva săptămîni mai înainte), dar fără a-și trăda sorgintea.

Catolică la modul temperat. Era credincioasă, la urma urmei și în linii mari, cu unele rezerve pe care nu-și dăduse niciodată osteneala să le precizeze, și care poate că erau nu atît niște îndoieli cu privire la dogmă, cît niște precauții față de epocă. Duminica se ducea la slujbă, de obicei la liturghia necîntată. Altminteri nu se prea ruga. Asemenea multor catolici, mai ales în țările în care ei constituie majoritatea, nu obișnuia să amestece religia cu desfășurarea cotidiană a gîndirii sau a vieții. (Această detașare a comportării față de credință e chiar mai lesnicioasă la o femeie.) Scrupulele care s-ar fi putut ivi se înfățișau deci rareori în numele Domnului.

Dar un prim adulter nu e o treabă oarecare. Iar complicațiile pe care le provoca, amînările care interveneau, dădeau cugetului răgazul să scotocească prin toate colțoarele.

Marie se trezi deodată că-și pune întrebarea, și cu multă seriozitate, dacă o catolică poate făptui un adulter fără să atragă în mod deosebit asupra ei atenția lui Dumnezeu, și o dezaprobare durabilă, de natură să năruie totul. Nimic n-o oprea să presupună existența unui oprobriu preventiv. Cutare avertisment tainic al organismului nu avea oare această profundă rațiune? O pudoare prostească o împiedica s-o creadă. Dar pentru Dumnezeu există oare zone interzise? Se poate vorbi de pudoare între o femeie și Dumnezeu? Dealtfel, anumite puncte din noi, prețioase și înfricoșătoare, nu sînt oare un fel de joncțiune sensibilă între trup și suflet? Ideea de condamnare, de vrăjitorie, reapărea astfel, dar din superstițioasă devenea religioasă, iar din absurdă, aproape rezonabilă.

La Marie, cu toate acestea, nimic nu viza tragicul. Pînă și credința ei datora mai mult înțelepciunii mijlocii a unei

societați rafinate de secole decît viziunilor tot mai sumbre ale singurătății.

Dar, mai întîi, cum și-l închipuia ea pe Dumnezeu ? Îi rămînea desigur ceva din imaginile primite în copilărie, și pe care le regăsisese mai tîrziu, investite cu prestigiul artei și dobîndind un fel de nouă garanție, pe pereții muzeelor și ai bisericilor vestite : Un moșneag viguros, postat deasupra norilor, cîrmuiește lumea fără a-și pleca privirea asupra ei. La care se adaugă sau se suprapune, în chip destul de straniu, imaginea unui bărbat tînăr, cu o barbă fină, de-o mare distincție îndurerată.

Dar imaginea moșneagului și-a mai pierdut din realitatea-i gravă. Dintr-o anume teamă de ridicol, se prezintă ea însăși drept un simbol, cu alte cuvinte drept un mod de-a ajuta mintea să-și reprezinte ceea ce, gîndit mai direct, ar fi obositor. (Teologii, filozofii, cei ce se îndeletnicesc cu matematicile superioare, au un antrenament special care le îngăduie să gîndească direct lucrurile cele mai abstracte, sau să le sesizeze prin mijlocirea unor semne cu totul lipsite de naivitate și de ridicol — asemenea subtililor și insolentelor figuri din cărțile de geometrie.) Cît despre imaginea bărbatului tînăr, chipeș și îndurerat, ea poate dăinui fără greutate, deoarece corespunde oarecum rolului jucat de Isus în istorie. E chiar unul din motivele pentru care o fire modernă, înconjurată de diverse mărturii și mesaje ale spiritului modern (linia nouă a mobilierului, becurile electrice, uruitul tramvaiului pe strada Mozart) se îndreaptă mai degrabă spre Isus decît spre Dumnezeu-tatăl. Spre a te gîndi la Dumnezeu-tatăl, e anevoie să eviți cu desăvîrșire reprezentările de care îți dai prea bine seama că datează din vremi de ignoranță, și de care roșești un pic față de tine însuși. În timp ce imaginii lui Isus un om modern nu i-ar putea obiecta altceva decît că e a unui bărbat admirabil, nu a unui Dumnezeu. Dreptcredinciosul e liber să gîndească contrariul, fără a se situa pe-o poziție de inferioritate.

Dealtfel, în preferința contesei pentru Isus nu inter-
 venea nici un fel de înflăcărare mistică. Desigur că i se
 întâmplase odinioară, ca fată, să-și simtă inima zvicnind
 la vederea lui Isus, să încerce chiar experiența unui în-
 ceput de exaltare în această privință. Dar chiar dacă, de
 atunci încoa, ar mai fi simțit ceva asemănător, s-ar fi
 ferit din răspuțeri. Era îndeajuns de subtilă ca să-și dea
 seama că o femeie nu se poate lăsa captivată pasional de
 imaginea lui Isus fără ca adorația ei să devină vădit fri-
 volă, și într-o totul asemănătoare aceleia pe care i-ar in-
 spira-o un bărbat frumos, aflat în depărtare. Desigur, mai-
 cile claustrate în mănăstire nu se opun cîtuși de puțin ca
 dragostea lor pentru Isus să îmbrace acest caracter. Prin-
 tr-o afinitate feminină, Mariei nu-i era greu să bănuiască
 pînă la ce grad trupul însuși poate în acest caz să se aso-
 cieze extazelor sufletului ; și că o expresie precum „mirele
 ceresc“ își dobîndește semnificația dintr-o mult prea exa-
 gerată iluzie. Dar socotea pe bună dreptate că asemenea
 îndrăzneli nu sînt îngăduite decît unor femei care au în-
 tors spatele vieții lumești. Dacă trupul lor nu s-a dăruit
 iubirii lumești, nu înseamnă că elanurile, oricît de vii ar
 fi ele, ar avea un caracter echivoc. La o femeie obișnu-
 ită, aceleași elanuri, îndreptate spre Isus, nu s-ar putea
 produce fără a prilejui unele confuzii stînjenitoare. L-ar
 compromite pe Isus amestecîndu-l cu amintirile celei mai
 pămîntești experiențe, cu înseși acelea ale păcatului. L-ar
 viri într-o promiscuitate intolerabilă. Spre a găsi plîne de
 savoare niște emoții atît de tulburi, o femeie ar trebui
 să manifeste anumite pervertiri ale sensibilității pentru
 care Marie nu era deloc pregătită. (Am văzut-o adineauri
 implicîndu-l pe Dumnezeu printr-o senzație cît se poate
 de intimă. Dar pudoarea nu se vedea implicată în același
 mod. Adineauri era apărare, pedeapsă preventivă, prilej
 de-a suferi. Acum nu e vorba decît de dăruire și de volup-
 tate. A pedepsi nu e niciodată compromițător. Cînd e ca-
 zul de-a impune o suferință, Dumnezeu poate, fără nici

un risc, să pogoare oriunde. Asta e cel puțin amara convingere a făpturii creștine, cea mai puțin înclinată să-și închipuie lumea mai urită decât e.)

În schimb, dacă întâmplările neprevăzute ale vieții, în loc să facă din Marie soția unui conte de Champcenais, i-ar fi călăuzit pașii spre o mănăstire a cinului sfintei Clara, fie și ca urmare a unei decepții amoroase pămîntești, n-ar fi fost deloc imposibil să se înfiripe în ea înflăcărarea mistică, vocația unei mirese a lui Crist. Ca s-o scutească de descoperirea acestei resurse a firii sale, căsătoria ei n-avusese nevoie să fie prea înflăcărată, prilejuindu-i extazuri extreme sau prelungite. În desfășurarea unei vieți omeneste, jocul compensărilor, admitînd că intervine întotdeauna, n-are simplitatea unui calcul de fizică. Un destin exaltat poate fi înlocuitorul unei existențe foarte oarecare, și reciproc. Aci, căsnicia nu trebuise să-i procure echivalentul unei iubiri pătimașe pentru Isus. Era de-ajuns să n-o facă necesară, și chiar un pic necuviincioasă. Ce-i drept, în clipa în care ne aflăm nimic nu ne îndreptățește să credem că pentru Marie căutarea unor compensații ar fi luat sfîrșit.

În ansamblu, ideea pe care și-o făcea despre Dumnezeu n-avea așadar nimic înfricoșător. Marie n-ar fi ajuns pînă acolo încît să-l ia, asemenea femeilor din Sud, drept confident și protector al unor iubiri impure. (Îl credea în stare pînă și să-și facă simțită dezaprobarea printr-o severă familiaritate.) Dar să persevereze apoi prin a hăitui un adulter cum nu se poate mai puțin scandalos, însemna să-i atribuie prea multă meschinărie, să-și atribuie sieși prea multă importanță. Evident, se putea manifesta oriunde ar fi dorit. Dar, exceptînd unele cazuri urgente, avea ceva mai bun de făcut decât să ne spioneze comportarea în amănunt și să ne hărțuiască clipă de clipă. Un Dumnezeu neconținut de față la tot pasul, un Dumnezeu obsedant, un Dumnezeu care, în ciuda voinței tale, devine in-

separabil de tine, un atare coșmar era respins de Marie. N-avea instinctul panteist. Cînd gîndurile ei porneau să se înalțe, cît mai departe de imaginile vulgare, ceea ce întrezărea pe culme, păstrînd oarecare distanță, era o înțelepciune paternă și princiară totodată, mai curînd distantă decît tiranică, mai degrabă disprețuitoare decît indulgentă. O înțelepciune care dă friu liber făpturilor sale. Care socotește, de cele mai multe ori, că e mai demn de ea să închidă ochii. Intervențiile ei, manifestîndu-se doar din cînd în cînd, sînt tocmai de aceea investite cu un plus de solemnitate. Chiar cea mai grandioasă dintre ele, trimiteră Mîntuitorului printre oameni, a avut prin excelență caracterul unei măsuri excepționale.

În privința umilelor destrăbălări ale adulterului, existau numeroase indicii că Dumnezeu nu-și pune mintea să se minie pentru un asemenea fleac. Contesa, fără a fi amatoare de bîrfe, știa că multe doamne din înalta societate își înșală bărbatul. Și nu se zăresc plutind deasupra lor limbile de foc ale afuriseniei. Nu lasă în urma lor miros de pucioasă.

Pe scurt, nu pe căile meditației interioare își putea cît de cît exercita religia înriurirea asupra contesei în faza în care intrase. Iar dinafară nici atît. Doamna de Champcenais n-avea un duhovnic. Nu se spovedea decît o dată sau de două ori pe an : cu regularitate de Paști, cu mai puțină regularitate de Adormirea Maicii Domnului, cînd își serba onomastica. (Protectoarea ei, Fecioara Maria, nu-i inspirase un cult aparte, și plin de rîvnă, decît într-o perioadă în care, în noutatea unei anumite amărăciuni, se simțise foarte aproape de Mama îndurerată. Ideea de-a apela la ajutorul ei, în legătură cu dilema adulterului, nu-i trecuse prin cap.) Deci, pînă la Paști, doamna de Champcenais nu va avea de înfruntat mustrarea vreunui preot. Nimic n-o împiedica să se spovedească pînă

atunci, dar evită să-și pună problema. Pînă la Paști, evenimentele vor avea timp să-și afle făgașul, și va fi trăit ceva care poate că merita osteneala.

III

RENÉE BERTIN ÎȘI DĂ PĂREREA

Dacă Mariei îi convenea să evite spovedania, era în schimb obsedată de nevoia de-a se destăinui.

Confidența nu e uneori decît un înlocuitor laic al spovedaniei. Dar poate fi făcută în două feluri diferite. Se întîmplă să aibă mai ales drept scop ușurarea sufletului de ceea ce numim „povara unei taine”. Cel care vorbește are impresia că, pe măsură ce cuvintele îi ies din gură, scapă și de-o tensiune dureroasă. Nu-l preocupă cîtuși de puțin ce devin în mintea celui alt gîndurile de care se ușurează. Nu cere sfaturi și nu e atent la răspunsuri. (Dacă s-ar afla într-un confesional, ar socoti vorbele preotului drept simple formalități.) La rigoare s-ar destăinui unor martori neînsuflețiți, unor stînci, ca în legendă, unor trestii. La nevoie ar vorbi cu glas tare, de unul singur. Esențial pentru el e ca vorbele să întrerupă în sfîrșit insuportabila involburare a gîndurilor, și să zvîrle afară taina.

La alții această ușurare nu constituie decît un folos secundar. Ceea ce-i neliniștește este ideea că sînt singurii care-și cunosc și-și judecă propriul caz. Sînt lipsiți de orgoliu și se tem de răspunderi. Ceea ce îi cer interlocutorului e să alcătuiască împreună cu ei un fel de instanță judecătorească sau chiar să-și ia spontan asupra-și întreaga problemă. Nu pentru că ar avea de fiecare dată naivitatea să creadă că altcineva, care poate fi primul ve-

nit, ar fi personal mai luminat și mai înțelept decât el. Dar socotesc pe bună dreptate că celălalt, avînd de judecat o problemă care nu-l privește direct, descoperă mai ușor punctul de vedere al bunului-simț, întrezărește mai bine atitudinea socială. Omul în fața căruia se află devine în ochii lor un soi de agent al opiniei publice (precum preotul, al dogmei religioase). Cînd și-au încheiat spovedania, un rezultat e ca și dobîndit : o anumită situație, lăsată pînă atunci la bunul plac al sentimentului personal, arbitrar, al tumultului conștiinței, e parcă luată în mîini de colectivitatea omenească. Nici nu e întotdeauna nevoie ca celălalt să formuleze un sfat. Reflecțiile care îi vor scăpa, felul în care își va formula întrebările, mimica feței vor fi de-ajuns pentru a regăsi firul gîndirii comune, cu toate alinările sufletești care decurg de aici. Și vei constata cum se înfiripă în tine hotărîri, sau măcar un început de comportare, pe care ai fi putut-o singur imagina, dar n-ai avut tăria s-o alegi.

Doamna de Champcenais făcea parte din această a doua categorie. Era o ființă de-o blindă sociabilitate. Dorința unei confidențe răspundea în chipul cel mai firesc nevoii de-a „socializa“ o situație fără să-și facă un punct de onoare din a o considera aparte.

Un atare apel la altă persoană ne poartă cu gîndul la preocuparea lui Wazemmes pentru „alții“. Nu poate fi negată în privința asta oarecare înrudire între contesa de pe strada Mozart și tinărul slujbaș de pe strada Polonceau. Amîndoi făceau parte dintre dreptcredincioșii sinceri ai Societății. Sînt o sîmădenie. Și ce-ar fi de mirare că sînt atît de mulți ? Dar Wazemmes știa să se lipsească de intermediar. Se simțea direct vizat de luminile „altora“. Ceea ce-i dădea un soi de independență. Dacă se destăinuia, o făcea ca să-și lase confidentul cu gura căscată. Marie nu era înzestrată cu atîta îndrăzneală. Simțea nevoia să aibă în preajma ei un „ministrant“ al înțelepciunii co-

mune, fie chiar umil sau nevolnic. Ca să spunem așa, între Wazemmes și Marie se vădea față de Societate aceeași deosebire de atitudine ca între un protestant și un catolic față de Dumnezeu.

*

Din păcate, pentru contesă nu putea fi vorba de-a se destăinui unei femei din lumea ei. Dezinvoltura în convorbirile cu prietenele nu făcuse încă destule progrese. În cazul de față nu se putea gândi decât la Renée Bertin.

După scena din strada Baume, lăsă să treacă prima vizită a manicuristei, fără a îndrăzni să povestească nimic din cele ce-o frământau.

A doua oară, îmboldindu-se ea însăși cu mult înaintea, profită de-o poveste pe care-o istorisea Renée Bertin despre una din clientele sale, ca să-și ia inima-n dinți, cu palpitații, roșeli, poticneli ale respirației, și cu un mare efort de-a simula dezinvoltura, detașarea amuzată :

— Intervin situații atât de bizare. Uite, de pildă, una din prietenele mele... Nu prea înțeleg cum a ajuns să-mi facă asemenea mărturisiri. În sfârșit, a acceptat o întâlnire. Cu un domn din anturajul ei, un tip cât se poate de bine, pare-se. Îți dai seama că n-am nici o calitate s-o judec. În sfârșit, când erau împreună, în ultima clipă, a simțit că o depășește... Nu ți se pare ciudat ?

— Că o depășește ?... Ce vrea să spună doamna contesă ?

— Mă rog, se pare... firește, nu pot decât să repet ce mi s-a spus. N-am fost acolo. Dar nu țin să mă fi mințit. Dealtfel, n-ar fi avut nici un motiv. Mă rog, pare-se că n-a putut s-o facă, pricepi ? Că a fost stăpînită de-o repulsie de neînvins, pînă acolo încît a apucat-o tremuriciul, s-a simțit sloi de gheață ; și n-avea decât o dorință : să fugă.

— Domnul îi displacea ?

— Nu, deloc. Altfel n-ar fi acceptat.

— S-ar fi putut să accepte din politețe. Fără să se gîndească prea mult. Și după aia să-și spună că nu e genul ei ; sau poate că-n ultima clipă, cine știe ce amănunt, la domnul, lucrul acesta nu-i de glumă, s-o fi scîrbit.

— Nu, nu cred.

— S-ar zice că prietena doamnei contese nu-i cîtuși de puțin amatoare de așa ceva. Sînt pe lume femei cu tot atît temperament cît un sloi de gheață. În sfîrșit, zice că-l iubește ? Sau măcar că are cîrlig la el ?

— Da, așa reieșea.

— Asta-i partea cea mai neobișnuită. Că altmînteri, am mai cunoscut cazuri. Iaca, o prietenă de-a mea. Se măritase mai mult din calcul. În prima parte a căsnicieii treaba a mers așa și-așa. Suporta. Nu-i spunea mare lucru. Dar suporta. Iată însă că într-o bună zi — o fi vrut omu' să fie mai taur ca de-obicei, tocmai pentru că răceala ei îl rănea în amorul propriu ? — vorba e că a rănit-o pe semne ; a durut-o rău de tot. Din clipa aia, imposibil ; dar știți, imposibil. Se zăvora, asta-i cuvîntul. Și nu dinadins, luați seama. Ceva nervos, de teamă. Femeia e-o făptură atît de gingașă ! E de-ajuns să-i privești mîinile alături de lăboaiiele unui bărbat. Dar ca să ne întoarcem la prietena doamnei contese, e chiar mai de mirare. Probabil că nu era prea doritoare.

— Dar prietena dumitale... ce s-a mai petrecut după aceea ?

— Bărbatul ei a fost tare supărat la început. Zicea că divorțează. Și ea se frămînta : „Se vede că nu-s ca alte femei“. S-a dus să stea de vorbă cu o muiere pricepută la ierburi de leac, care mai e și moașă pe deasupra. Dar tot bărbatul a înțeles în cele din urmă că, pe cît o să se încapățîneze mai tare, pe-atît va fi mai greu să se aranjeze treaba. A lăsat-o în pace. Dealtfel, nu-i vedeam prea des. Nu m-a informat zi de zi, vă dați seama. Și pe-ormă, cum trebuie să fi remarcat și doamna contesă,

cînd treburile oamenilor se aranjează, încet-încet nu-ți mai vorbesc de ele. I-a ușurat pentru moment că ți s-au plîns. Iar după aia, puțin le pasă c-ai avea poftă să știi ce s-a mai întîmplat. Așa că nu mai stărui.

Doamna de Champcenais ar fi dorit sugestii mai precise. Dar nici să se trădeze nu voia.

— Da, se-nțelege. Doamnei contese i-a venit greu să-i dea un sfat prietenei sale. Treabă delicată, ce-i drept. Primul lucru, după mine una, ar fi de știut dacă doamna aceea ține cu-adevărat la acel domn. Dacă nu-i prea surîde, chiar că nu merită să se încăpățîneze. Cu atît mai rău pentru domn. Ba chiar, cu un dram de șiretenie din partea ei, domnul ar fi cel care s-ar simți umilit și s-ar căina. Acu, dacă ține la el, e altă mîncare de pește. N-am altă explicație decît că-i o treabă a nervilor. Doamna contesă nu-i cumva prietenă cu domnul ?

Surprinsă, doamna de Champcenais roși, se bîlbîi.

— Deoarece, continuă manicurista, aș zice că depinde mai ales de domnul ; și că cineva care și-ar putea îngădui să stea de vorbă cu dînsul... Bineînțeles, asta presupune să te bucuri de încrederea lui. Eu, de pildă, i-aș spune așa : „Nu e ce credeți. Vă iubește. Trebuie să aveți multă răbdare. Purtați-vă așa de parcă n-ați fi observat nimic.“ Ar fi să le faceți un serviciu la amîndoi.

IV

NEPRIHĂNITELE PLĂCERI ALE ADULTERULUI

Sammécaud, fără să cunoască sfaturile date de Renée Bertin, le urmă în linii mari.

Imediat după scena din garsonieră, avusese reacții sufletești destul de penibile ; trecea de la aprecieri foarte

aspre la adresa Mariei : „N-aş fi crezut-o totuşi atât de neghioabă“, „O gîscă provincială rătăcită la Paris“, „O nobilă dubioasă din Quimper-Corentin“, „Cine-ar fi bănuিত una ca asta, văzînd-o în salonul ei mobilat după ultima modă cum discută literatură modernă ? Nimic nu-i destul de actual pentru doamna, destul de ultramodern. Vorbă să fie. Să mai judeci o femeie după asemenea elemente !“ — la o părere foarte proastă despre sine : „Fără să arăt prea rău, n-am cîtuşi de puţin acel ceva fascinant, irezistibil, al adevăratului seducător“, „Poate că încep să fiu niţeluş cam trecut“, „Mi-a lipsit virtuozitatea. Ar fi trebuit să duc treaba la bun sfîrşit fără a slăbi mişcarea, fără a-i da răgazul să respire, ca maestrul Colonne cînd dirijează *Marşul ungar* din *Damnaţiunea*¹, „Atîta bătaie de cap cu tapiţerii, cu zugravii, ca să ajungi la asemenea rezultat !“

Dar în mai puţin de două zile îşi construisese o teorie asupra incidentului care nu-i leza cu nimic vanitatea şi care rezerva speranţei un loc rezonabil. Marie era o femeie excepţional de virtuoasă şi de pudică. Poate mai evlavioasă decît se înfăţişa. Adulterul, săvîrşit cum scrie la carte, reprezenta probabil pentru ea ceva de ordinul gheenei şi al genunii. Strada Baume constituia desigur cea mai mare cutezanţă a vieţii ei. Tablou măgulitor, de fapt, pentru cel care reuşise s-o aducă acolo ; tablou foarte încurajator pentru cel căruia îi lipsise atât de puţin să obţină totul de la prima încercare.

Evident, puteau fi imaginate şi alte explicaţii. (Sam-mécaud înţelegea să examineze cinstit problema pe toate feţele.) Marie avea, poate, un defect corporal, nu cine ştie ce grav, nici de natură să anuleze totul. Dar unei femei, în clipa în care îşi spune „O să-l vadă“, i se pare deodată că e prea drevreme, că ar fi trebuit să pregă-

¹ *Damnaţiunea lui Faust* de Berlioz.

tească, să atenueze, printr-o intimitate mai gradată, această mică descoperire dezamăgitoare.

„Oh ! o nimica toată, cine știe ? Un simplu varice. O supraabundență a sistemului pilos.“

Exista și-o altă ipoteză, mai bogată în posibilități de dezvoltare românească. Poate că Marie purta urmele vizibile, prea vizibile, ale unei maternități. Chiar dacă n-o supărau din punct de vedere estetic, nu-i venea probabil la îndemână ca Sammécaud să afle în felul acesta un fapt de care ea nu-i vorbise niciodată, și legat fără îndoială de acea taină presimțită de prietenii casei.

Sammécaud nu șovăi să-și spună că dispunea oricum de-un mijloc de presiune interesant. Unei femei care se refuză nu e niciodată interzis să-i înșinuezi (cu cele mai mari menajamente) : „Îmi ascunzi ceva care te dezavantajează“. Procedul nu e deloc cavăleresc. Dar când e vorba să obții izbînda, eleganța armelor contează mai puțin decît eficiența lor ; și, dealtfel, conținutul e salvat de formă. Sammécaud simțea că aversiunea de-a face uz de acest argument va deveni mult mai mică în ziua în care va găsi un mod onorabil de a-l exprima.

Pînă atunci avu înțelepciunea să nu-și manifeste amărăciunea. La serata pe care o dădu, trei zile înainte de Crăciun, și unde soții Champcenais se numărau printre invitați, reuși să rămînă singur cu Marie și să-i dea de înțeles că întîlnirea lor din strada Baume i-a lăsat o amintire plină de farmec. Complimentul era pentru ea atît de neașteptat încît se întrebă mai întîii dacă nu ascunde vreo ironie, pentru ca apoi, cînd îl socoti sincer, recunoștința s-o facă să roșească.

El stăruia asupra laturii de camaraderie, de prietenie aproape clandestină, de agreabilă taină în doi, pe care o prezenta aventura lor. Garsoniera nu era decît locul de manifestare a acestei prietenii. Jocul se putea mărgini la plăcerea de-a sporovăi între patru ochi, de-a căuta locul

și nuanța unei perne suplimentare pentru salon, de-a pre-găti ceaiul împreună, manevrînd ibricile de email și ro-binetele de gaz. Nimic nu presupunea neapărat trecerea la jocuri mai zglobii. Cît despre prima întîlnire, Sammé-caud, fără să pară că-și cere scuze pentru o manevră gre-șită, părea să pună incidentele, altminteri fermecătoare, pe seama întîmplării ; a unei întîmplări pe care n-ar mai vedea-o survenind decît dacă ar fi sigur că e întîmpinată cu plăcere.

Stabiliră o nouă întîlnire, îndată după sărbători, în cursul cărora cele două familii urmau să plece în voiaj. Fixarea datei — prin frînturi de frază șoptite, cu numele zilelor rostite imperceptibil, cu orele indicate cît mai pe scurt, niște „da“-uri care nu erau decît mici note înăbu-șite intonate din fundul gîtlejului — îi prilejui Mariei una din primele plăceri absolut evidente ale aventurii sale.

Într-un cuvînt, Sammécaud se dovedea iscusit. Ase-menea multor oameni, dibăcia lui era ajutată de faptul că gîndea provizoriu ceea ce rostea. Nici sensibilitatea lui de bărbat nu era îndeajuns de brutală, nici dorința pe care i-o inspira Marie îndeajuns de exasperantă, ca să-i vină prea greu să adopte această nouă versiune a dra-gostei lor. Găsi chiar că legătura lor căpăta un aspect in-solit, că era ferită astfel de aspectul banal al unui adulter din înalta societate, că dobîndea un element neprevăzut, ceva din aparenta absurditate pe care artiștii se pricep s-o dea fiecărei cotituri a vieții lor. Ca să fim drepti, adul-terul sfîrșește prin a fi, în desfășurarea lui rituală, „o ne-ghiobie la fel de mare ca și căsătoria“, al cărei comple-ment și antidot se dovedește. Nu se salvează decît păstrîndu-și neregularitatea, care-i constîtuie principiul ; refuzînd, cu alte cuvinte, toate regulile, inclusiv cele pro-prii. „Un imbecil care ne-ar vedea intrînd în garsoniera de pe strada Baume n-ar avea nici o îndoială în privința celor ce vom face înăuntru. I s-ar părea că vede printre

jaluzelele trase. Ce n-ar bănuî în ruptul capului e că ne închidem acolo ca să vorbim de Florența, de Salonul de Toamnă, de calitatea unui gri.“ Dragostea lor nu se înfiripase oare — dacă ne gândim bine — în cele mai ciudate împrejurări ? Să te pomenști într-o bună dimineață la un prieten de zece ani, ca să discuți despre o afacere destul de murdară plămădită din corupție și petrol ; și să te simți dintr-o dată năpădit de-o pasiune inexplicabilă pentru soția acestui prieten, și asta într-un moment cînd nici n-o ai în fața ochilor ; nu era oare o sfidare la adresa prostiei obișnuite, o enigmă pentru capacitatea burgheză de înțelegere ? Nu era, în definitiv, de zece ori mai românesc, mai emancipat de tradiție, decît o aventură începută în holul unui mare hotel, pe culoarul unui vagon de dormit ?

În realitate, Sammécaud n-avu nevoie să se străduiască prea mult, cel puțin la început, pentru a gusta farmecul noilor lor întîlniri de pe strada Baume. Prima avu loc la începutul lui ianuarie. Sammécaud îi adusese Mariei, drept cadou de Anul Nou, un colier venețian destul de frumos, făcut din perle de sticlă în care erau înglobate mari paiete de aur. (Cadoul trebuia să aibă o valoare comercială redusă spre a nu fi compromițător.) Încercarea colierului, care se preta la tot felul de aranjamente, furniză pretextul rostirii unor vorbe grațioase, unor cochetării cuviincioase. Acest ton de tandră curtoazie se menținu vreo jumătate de oră și mai bine. Singurele libertăți pe care și le îngădui Sammécaud au fost de-a lua de vreo două-trei ori mîna prietenei sale, de-a o păstra cîteva minute stringînd-o ușor, de a-i săruta vîrfurile degetelor, de a-i potrivi colierul în jurul gîtului cu niște atingeri doar un pic prelungite. Și se pricepu să nu pară nefericit. Reușea să considere totul drept un rămășag. „Poate că prima oară și-o fi spus că sînt lipsit de tact, de dezin-

voltură ; că un Sammécaud baron sau marchiz n-ar fi arătat această grabă jignitoare care trădează omul de afaceri norocos în dragoste. Ei bine, o să vadă ea.“

Stimulat de această idee, vorbi, cu o desăvîrșită libertate a spiritului, despre Avignon, unde petrecuse două zile (în tovărășia soției sale, pe care avu bunul-simț să n-o pomenească) ; despre Arles, unde ascultase slujba de la miezul nopții la Saint-Trophime ; despre Saint-Rémy și Baux. Recită patru versuri din *Calendau*¹ (pe care le citise pe-o carte poștală). Se gîndi la *Crinul Roșu*². Păcat că nu-și amintise de el mai devreme ! O nouă lectură a *Crinului Roșu* ar fi fost cît se poate de nimerită să-i provoace starea de spirit cea mai propice ; cea mai prielnică predispoziție a sensibilității ; în vreme ce Bourget³ începe să pară demodat, iar Barrès⁴, cînd e vorba de practică, și îndeosebi de seducerea unei contese, e lipsit de indicații precise. (Ca să nu mai vorbim de Allory.) Se hotări totodată, continuînd să evoce tisele⁵ din Provence, să reînceapă orele de călătorie și să-și cumpere un Mercedes mare, a cărui caroserie o va transforma în faeton cu două locuri pentru plimbările lui personale și în primul rînd pentru raita de dimineață în Bois⁶. Întoarcerea va fi pe la Auteuil, iar Marie, din fundul apartamentului, îl va auzi urcînd într-un iureș strada Mozart în vuietul celor o sută de cai-putere, cu eșapamentul deschis. Poate să caute ea mult și bine mai apoi un domnișor titrat care să înglobeze atîtea modalități de-a fi șic.

¹ Poem de Fr. Mistral (1830—1914).

² Romanul lui Anatole France (1844—1924).

³ Paul Bourget (1852—1935), scriitor francez, autor de studii și romane de analiză psihologică.

⁴ Maurice Barrès (1862—1923), romancier, eseist și om politic francez.

⁵ Arbust rășinos cu fructe roșii, decorative.

⁶ Bois de Boulogne, cunoscuta promenadă a Parisului.

A doua parte a întrevederii se învîrte în jurul pregătirii ceaiului la bucătărie. Marie dorea să facă totul singură, ironiza cu drăgălăşenie ajutorul pe care i-l oferea Sammécaud, îl tachina ca o fetişcană. Se vedea cît colo cîtă plăcere îi făcea să toarne apă fără să se stropască, să potrivească flacăra gazului, să taseze cu vîrf degetelor porţia de ceai în linguriţă. Locul însuşi o umplea de încredere. Pentru că era liniştitor, şi procura conştiinţei un soi de cast alibi. Pentru că evoca vagi amintiri de la mănăstire : lecţiile de bucătărie date de sora Angélique, prilej pentru majoritatea elevelor de glume în general nevinovate. Dar poate că Marie avea şi unele virtuţi gospodăreşti pe care nu şi le putea exercita în viaţa de toate zilele. Sammécaud, lipsit cu totul de asemenea talent, nefiind cituşi de puţin omul îndeletnicirilor manuale, şi în ochii căruia totala lenevie a femeii constituia clauza formală a oricărei eleganţe, nu găsea farmec în această activitate a Mariei decît văzînd în ea un capriciu de mare doamnă, un joc gen Trianon¹, decît prinzînd din zbor zîmbete, priviri, mişcări ale trupului, unduiri neprevăzute ale şoldurilor sau ale pieptului care brusc să-i stîrnească din nou dorinţa.

Îşi interzicea cu şi mai multă severitate să profite de nişte contacte astfel oferite. „Îngrozitor ! N-aş mai fi nici măcar domnul din Sentier². Aş fi Baptiste care o pipăie pe bucătăreasă. Niciodată nu mi-ar ierta o atare impresie.“

Poate că în privinţa asta greşea. Chiar dacă doamnei contese i-ar fi dat prin minte să facă această comparaţie, nu e sigur că ar fi fost profund indignată. Dimpotrivă. În simularea unei schimbări de condiţie socială, într-un fel

¹ Referire la castelul princiar din parcul de la Versailles, sediu a numeroase reuniuni galante.

² Cartier parizian rău famat.

de travesti, poate că ar fi găsit o scuză unei clipe de slăbiciune. Și apoi, dacă avea la fel ca oricare altă femeie sentimentul de clasă, ideea unei anumite înrudiri a firii omenești pe deasupra tuturor condițiilor sociale n-o revolta în mod deosebit.

Oricum, plecă foarte mulțumită de Sammécaud ; chiar prea mulțumită : căci îi deveni limpede, încă de la următoarea întâlnire, că în ochii ei iubirea lor își găsisese un echilibru, atinsese un fel de prag pe care contesa nu se grăbea să-l părăsească.

El se strădui să creadă că trage sforile mai departe ; că, la momentul potrivit, Marie, deprinsă cu intimitatea lor, îi va cădea în brațe fără să-și dea seama, și că, adoptînd pas cu pas familiaritatea căsătoriei, adulterul se va trezi într-o bună zi că i-a dobîndit încetișor și drepturile. (Ceea ce ducea destul de departe de *Crinul Roșu* și de viața de artist. Dar succesul, ca și gustul unui sos, poate lua naștere din ingrediente foarte diferite.)

Deci, se mulțumi să prelungească strîngerile de mîină ; să adauge la sărutatul degetelor cîteva sărutări pe tîmple, chiar unul pe colțul buzelor. Încercă s-o atragă în profunde împletiri ale privirilor. Ea nu se opunea. Dar din atitudinea ei reieșea că aceste semne de tandrețe, în loc s-o călăuzească spre o nouă etapă, făceau parte, în ochii ei, din convenția actuală a relațiilor lor, consolidînd-o chiar, prin faptul că-i asociau noi plăceri.

*

Acest echilibru, ce-i drept, Marie n-avea senzația că-l regăsește decît în strada Baume. În rest, tulburarea ei sufletească se vădea din numeroase semne,

Astfel, în acel început de ianuarie, fără a fi nici ea întru totul conștientă de manevra întreprinsă, îl determină în vreo două-trei rînduri pe domnul de Champce-

nais să vină în camera sa. Împrejurări în care se comportă ca o soție, dacă nu foarte înfocată, oricum excepțional de interesată și atentă. Domnul de Champcenais, care nu se mira cu una cu două, fu cît pe-aci să-i aducă mulțumiri.

De unde proveneau toate astea ? Mai întîi din dorința de a-și liniști temerile, combătînd o idee cu ajutorul alteia. Oricît de închisă ar fi lumea pe care o reprezintă instituția căsătoriei, imaginația izbuteste, poate, să-i sfarme cercul, făcînd ca dragostea vinovată să asiste în taină, știind că-i sînt dedicate, la anumite experiențe ale amorului îngăduit. În brațele soțului ei, doamna de Champcenais îl uita în suficientă măsură spre a nu se considera infidelă lui Sammécaud ; și regăsea îndeajuns în el bărbatul anonim, celălalt chip al speciei, pentru a-și dovedi sieși că tot mai e femeie, și nu doar soție. Sau poate că în mintea ei lucrurile erau și mai complicate, și cu adevărat noi pentru ea, poate că descoperea involuntar o anumită savoare însuși faptului că impresiile sale se amestecau. Căci pînă și firea cea mai cinstită nu e într-atît de sterilizată de cei mai infimi germenii ai viciului încît să nu se resimtă în nici un fel de pe urma împrejurărilor favorabile dezvoltării lor.

Fără îndoială că în același spirit trebuie interpretată metoda de la care nu se dădu în lături, într-o seară în care era singură, anume să viseze la Sammécaud, punîndu-și încă o dată întrebări asupra șanselor iubirii lor și cerînd un răspuns însuși trupului său. Se pregătise în acest sens dealtfel grație unei lecturi erotice, pe care o înconjură cu precauții care o întinereau. (Ascunsese cartea sub cearșaf în timp ce camerista trebăluia prin încăpere.) Dar lucrurile astea care se fac cu atîta naivitate, mai ales cînd e vorba de-o femeie, capătă, de îndată ce sînt relatate, o nuanță de perversitate, înșelătoare ca luminile rampei.

UN VIZITATOR INTERESANT

Intr-una din ultimele zile de decembrie, puțin după orele unsprezece dimineața, Haverkamp stătea la biroul său, cufundat în gânduri, când domnul Paul îi aduse fila de bloc-notes pe care un vizitator tocmai își scrisese numele. Haverkamp citi cu greutate ceva ce aducea a Lemerrier ; dar mai degrabă cu un *a* sau un *o* după *L*, ceea ce orienta ipotezele spre Lemonier, sau spre un patronim și mai insolit. Poate că vizitatorul avea un scris greu de descifrat ; dar era evident că nu-și dăduse nici un pic de osteneală să-l facă mai citeț.

— Cum arată ? E un domn bine ?

— Oh ! foarte bine. Poartă haină îmblănită.

— Nu-i ciupită de molii ?

— Nu, nu, tot ce poate fi mai îngrijit.

— Te-a întrebat ceva ?

— Mi-a spus că vrea să stea de vorbă cu directorul.

— Bagă-l în salon... Și poștește-l pe Wazemmes la mine.

Wazemmes, care tocmai dăduse o fugă pînă în cartierul Halle-aux-Vins, își transcria în registrul de intrări însemnările din carnet.

— M-ați chemat, domnule director ?

— E un cetățean în salon ; unul „bine“, pretinde domnul Paul. Stai de vorbă cu el. Treci prin vestibul. Repet : foarte respectuos. Dacă e cît de cît serios, nu-ți asuma nici o răspundere : „Domnul director în sus, domnul director în jos“. Să aibă impresia fermă că ești unul din secretarii însărcinați cu trierea vizitatorilor, cu expedierea celor lipsiți de importanță. Cînd oi suna, te întorci, singur bineînțeles, și trecînd tot prin vestibul. „Mă cheamă

domnul director. Voi profita de prilej ca să-l rog să vă primească.“

— Am înțeles.

Convorbirea fusese purtată în șoaptă. Deși pusese o perdea de catifea verde în fața ușii duble care dădea în salon, Haverkamp se temea să nu fie auzit. Mai remarcase totodată că, în afaceri, e cît se poate de nimerit să adopți în vorbire un ton foarte moderat. Constați, la sfîrșitul zilei, o mare economie de energie ; și dobîndești în același timp pe lingă interlocutori prestigiul unui om bine crescut și stăpîn pe sine.

Wazemmes plecă să-și joace rolul. Haverkamp folosi cele cîteva clipe de care dispunea ca să-și recapete buna dispoziție. Petrecuse o dimineață nu chiar melancolică, dar nițeluș îngîndurată. Micile afaceri nu prisoseau. Cele mari, care constituiau adevăratul obiectiv al întreprinderii, abia de se întrezăreau. Ianuarie, poate și februarie, vor continua să fie deficitare.

Stările de depresiune ale lui Haverkamp nu erau prea accentuate, iar ca să le depășească, se pricepea să profite de cele mai mărunte împrejurări. Fila aceea, cu numele greu de citit ; intrările și ieșirile domnului Paul, umilul său protejat, vădit îmbătrînit ; cele ale lui Wazemmes, colaborator tînăr, pe care el îl formase, el îl smulsese din neant ; acel vizitator încă necunoscut, dar cu haină îmblănită, care va fi poate o dezamăgire, dar poate o agreabilă surpriză ; telefonul lucios, nou-nouț, pe frumoasă masă de mahon și bronz ; firavul soare de iarnă care lumina vopsea neagră, totuși spălăcită, a balustradei balconului ; frazele care vor fi rostite, partida care avea să înceapă — oricît de modestă ar fi fost — toate astea alcătuiau o situație plină de excitante posibilități, și totodată de plăceri deosebit de actuale. Mahonul e un lemn luxos. Bine a făcut tapițerul că i-a recomandat o catifea verde. De cealaltă parte a ușii se disting intonațiile lui Wazemmes — chiar un pic prea pariziene — dar replicile celui

domn nu apar decît sub forma unui zumzet neclar. Mai tîrziu salonul va putea să capete, în ciuda dimensiunilor sale modeste, un aspect de opulență : mochetă, fotolii „stil“, aplice electrice, tablouri gen „pictură de maestru“, cumpărate la licitație. Mai greu o să fie cu încălzirea. Deocamdată, nu primește de la salamandra¹ din birou decît rare adieri de căldură. Orice dispozitiv mobil ar avea un aspect inestetic ; și nu te poți bizui pe domnul Paul că va întreține focul unei astfel de sobițe. Ochiul de geam din anticameră e o adevărată plăcere, o desfătare ; o găselniță a soartei ; o iubești de parcă ai avea suflét de copil. Vizitatorul cu haină îmblănită, întîmpinat mai întîi de domnul Paul, funcționar subaltern, primit apoi de Wazemmes, soi de secretar particular sau de procurist, e desigur gata să-și închipuie, dincolo de pereții despărțitori, un șir de birouri, alte săli de așteptare, alți procuriști, alți funcționari subalterni. Iar peste cîteva clipe, cînd se va afla față-n față cu șeful unei asemenea organizații, nu-l va privi ca pe-un oarecare negustoraș de mărunțișuri. Trebuie să-i facă dovada că realitatea corespunde aparențelor.

★

Bărbatul ivit de după perdeaua de catifea verde, pe care o da la o parte cu mîna dreaptă — cu toate că Wazemmes îi și ridicase politicos faldurile — purta într-adevăr o haină îmblănită, sau mai exact un pardesiu lung de postav negru cu guler de lutru, căci nu părea ca toată haina să fie căptușită cu blană. Îi dădeai cincizeci de ani. Avea un obraz durduliu, îndeosebi la bază, părul cam rar, o mustață relativ scurtă, un fleac de țacălie pe proeminența bărbiei, un ten roz-cafeniu foarte neted, ochelari cu ramă de aur. Ținea în mîna stîngă o pălărie

¹ Sobiță cu ardere lentă plasată într-un șemineu.

melon, cu căptușeala foarte curată, și niște mănuși negre lucioase.

Vorbea pe un ton destul de ridicat, dar vocea, nu prea sonoră, părea că ia naștere numai în partea din față a gurii. Rostea fraze scurte. La început dădea impresia că acordă mai puțină atenție conversației însăși decât amănuntelor din biroul lui Haverkamp. Părea atras de rafturile care imitau mahonul, de dosare, încă prea puțin numeroase, care se străduiau să umple spațiile goale, de priveliștea pe care o oferea fereastra. Din păcate, masa din „mahon și bronz veritabil“ nu-i atrăsese încă privirea.

La început, Haverkamp nu reuși să-și dea seama care era de fapt obiectul acestei vizite. Dar credincios regulei pe care și-o impusese, nu manifestă nici un fel de nerăbdare. Rămase în domeniul generalităților atît cît se dovedi necesar.

— Recunosc că e greu să faci plasamente, și că în principiu e mai bine să nu te grăbești. Afară de cazul că se prezintă o ocazie. Dar sînt ocazii și ocazii. Clientela n-are timp să le studieze. Nu e nici utilată pentru asta. Socotesc că e de datoria unei agenții s-o facă în locul ei. Eu, domnule, nu-mi permit să propun un imobil, sau un grup de imobile, unui client decît dacă mă simt în stare să-i ofer un fel de garanție morală : „Vă puteți angaja“. Altfel, vă întreb, care e rostul comisionului pe care-l primim ?

— Dar de la cine îl căpătați ? De la cumpărător sau de la vînzător ?

— De cele mai multe ori de la vînzător. Dar a nu se uita că de obicei e inclus în preț. Înseamnă că, de fapt, îndeosebi cumpărătorul e cel care-l plătește. Plății trebuie să-i corespundă un serviciu.

Sub pretextul de a-și ilustra teza, relată un mic incident survenit cu cîteva zile în urmă :

— Un domn, pe care nu-l cunoșteam, care stătea acolo unde stați dumneavoastră... părea îngrijorat. Deodată, îmi

spune : „N-ați avut cumva prilejul să vă ocupați de un teren situat la Auteuil, pe strada Gros, numărul cutare ?” Verific ; aveam o fișă ; o iau ; îi spun, pe scurt, ce cuprinde. Se schimbă la față. „Dispuneți de informații precise ? — Evident. — Atunci, dacă înțeleg bine, considerați că e o afacere tare proastă ? — La prețul ăsta, da, ținînd seama de gravele cusururi ale terenului. Și, de altfel, la nici un preț n-aș recomanda-o decît unui client capabil să facă față, cînd va clădi, unor mari riscuri. — Închipuiți-vă, îmi spune el, că aproape l-am cumpărat. Am dat un aconto. Agenția care mi-a indicat afacerea nu mi-a suflat o vorbă de treaba asta.” Dealtfel, domnule, iată acea fișă. Citiți-o. Veți recunoaște că un om pe care-l vîri într-o atare aventură, fără cea mai mică avertizare, poate resimți oarecare amărăciune în ce privește agențiile.

Domnul cu guler de lutru examinează fișă.

— Evident... trebuie să recunosc...

Schimbă tonul :

— Și cu toate astea, domnule, era o afacere cu care vă însărcinase vînzătorul ?

— Oh, da ! dar nu numai pe mine. Pe mine și pe alți zece.

— Vă făgăduise un comision normal ?

— Da ; normal. Dar scopul Agenției nu e de-a spori numărul comisioanelor, ci de-a merita încrederea clienței sale.

— Să zicem. Dar închipuiți-vă acum că vă aduc eu un teren, un imobil oarecare, cu misiunea de a-l negocia. Ați fi oare în stare să-mi alcătuiți în privința lui o fișă tot atît de... teribilă ?

— Dacă imobilul ar avea nenumărate cusururi... Drace ! Aș încerca mai întîi să vă fac să înțelegeți că nu mă interesează. E ceea ce am încercat și cu vînzătorul meu din strada Grös. A insistat : „Ba da. Nu se știe nici-odată. — Aș fi obligat, i-am spus, să semnez înconve-

nientele. — Mă doare-n cot.“ Se gîndea, poate, că nu caut decît să-i storc un comision mai gras.

— Dar nu s-ar putea să aveți necazuri cu un individ mai al dracului care să vă acuze că i-ați stricat vînzarea depreciîndu-i marfa ?

Haverkamp tăcu o clipă, apoi, cu glasul cel mai hotărît :

— Oamenii sînt preveniți. Se știe că n-aș accepta să-i ajut cu bună știință să păcălească pe cineva... Tare aș vrea să văd tribunalul care să mă condamne pe motiv că am împiedicat o înșelătorie. N-ar fi o reclamă proastă pentru Agenție. Notați că nu încredințez cu ușurință informațiile de care dispun. Unele — posibilitățile de rabat, de pildă — sînt strict confidentiale. Fișele mele nu ajung niciodată în mîinile vizitatorilor. Pe asta v-am arătat-o doar în mod excepțional, și cu titlu exclusiv documentar. Natural, vă rog să uitați treaba asta.

Domnul ridică mîna dreaptă, de parcă ar fi jurat pe melonul său. Apoi :

— Aveți pentru toate afacerile fișe la fel de amănunțite ?

— Oh ! Uneori și mai amănunțite. Ne dăm toată sîlința. Vreți să mai vedeți și altele, luate la întîmplare ? Poftim... Dar tot așa, uitînd, nu ? aspectele confidentiale.

— Sînteți prea amabil... Aceasta, dealtfel, e foarte elogioasă ; foarte.

— Vă dați singur seama că metoda mea nu-l dezavantajează pe-un vînzător de bună-credință. De ce vă impresionează aceste elogii ? Știînd desigur că au-mi stă în obicei să abuzez de ele. Adevărat ?

— Adevărat.

Domnul aruncă o nouă privire circulară asupra încăperii.

— Am mai constatat că în publicitatea pe care o faceți pomeniți de un birou de studii pentru operațiuni imo-

biliare. Aș dori să-mi fac o părere despre acest birou, despre felul cum funcționează.

— Oh ! Principial sîntem în măsură să studiem orice fel de operațiune. De pildă, veniți la mine și-mi spuneți : „Pe moment nu dispun decît de cinci sute de mii de franci. Dar ceea ce mă interesează nu e un imobil de cinci sute de mii. Prefer să particip la o operațiune de mai mare amploare.“ Bine. Mie îmi revine sarcina să văd dacă vă pot asocia cu alți capitaliști. Știți desigur că anumite afaceri de trei milioane sînt mult mai avantajoase, proporțional mult mai ieftine decît media celor de cinci sute de mii... Deoarece concurența între cumpărători se rărește pe măsură ce sporesc cifrele.

— Știu, știu.

— Și oferă în același timp cu totul alte posibilități speculative... Bun... Sau mai poate fi vorba de-o combinație pe care-o cloțiți în minte, de-un proiect mai mult sau mai puțin vag. Examinăm ce-ar putea să iasă practic. Ne ocupăm de punerea ei la punct. Dacă e cazul, cerem și alt sprijin. Pe scurt, lucrăm cu dumneavoastră și pentru dumneavoastră.

— Firește, presupun și că vă puteți substitui cuiva într-o negocieare la care nu vrea să participe ?

Haverkamp coborî glasul cu un ton și pleoapele cu un milimetru ca să răspundă :

— Firește.

— Sînteți înarmat chiar pentru niște negocieri... delicate ?...

— Oricît de delicate doriți...

— Vreau să spun, care necesită tact, răgaz, oarecare dibăcie personală ? Am impresia că, pentru majoritatea confrăților dumneavoastră, alfa și omega meseriei lor constă în a pune față-n față doi domni care s-ar fi înțeles la fel de bine și singuri.

— În privința asta sîntem de aceeași părere.

Domnul tăcu, mai inspectă o dată încăperea, apoi :

— Imi cer scuze că v-am răpit timpul. Căci, de fapt, n-am venit cu un scop precis... Voiam să-mi fac o părere... Dar e foarte interesant... Voi reflecta la toate astea.

Ridicîndu-se, luă iarăși una din fișe, o răsuci, privi felul cum e alcătuită și redactată, cu o mișcare a capului măgulitoare pentru agenție.

Haverkamp îi spuse :

— Dacă ați vrea să-mi lăsați numele și adresa dumneavoastră, precizînd cam ce fel de afacere să vă semnalez cînd se va ivi prilejul...

Celălalt căută din ochi, pe masă, fila de bloc-notes.

— Numele meu... îl aveți. Ce-i drept, e tare neciteț...

Haverkamp simți că vizitatorul său e stînjenit. „Am greșit, își spuse el. I-am servit o frază standard. Încetașem să mă gîndesc în mod special la individul din fața mea.“

Se grăbi să corecteze :

— E mult mai simplu, stimată domn. Cunoașteți acum drumul spre Agenție. Veniți cînd doriți. Veți găsi oricînd pe cineva care să vă primească și să vă informeze despre indiferent ce problemă. La nevoie, înștiințați-mă personal printr-un telefon.

VI

AFACEREA DE LA SAINT-CYR ȘI IEZUITII

Vreo zece zile mai tîrziu, către sfîrșitul după-amiezii (afară se întetise frigul și deasupra Palatului de Justiție norii prevesteau ninsoare), domnul Paul veni să-i spună patronului :

— Știți, a venit domnul de data trecută. Domnul cu haina îmblănită.

— Foarte bine. Poftește-l în salon.

— Acolo se și află.

Din principiu, Haverkamp ar fi dorit să-l lase să aștepte cinci minute. Sunetul unor glasuri și uși ar fi simulat mai apoi plecarea unui vizitator precedent. Dar la vremea asta era cam rece în salon. Încălzitul cu economie risca să se remarce mai mult decât penuria de clienți (care putea fi doar accidentală).

— Ei bine, poftește-l la mine.

De data asta domnul ținea în mână un joben. Reflexele mătăsii alături de luciul gulerului de lutru trezeau ideea unei situații sociale impunătoare. O fracțiune de secundă Haverkamp se simți intimidat.

— Iată. Am reflectat la discuția noastră de data trecută. Trebuie să vă spun că am plecat de la dumneavoastră cu o foarte bună impresie. Dealtfel, îmi mai vorbise cineva despre agenția dumneavoastră ; un prieten... Nu, nu cred să fi tratat vreo afacere cu dumneavoastră. Dar ați discutat cu el. Cred chiar că a fost vorba de niște operațiuni financiare ceva mai deosebite... știți... urmarea anumitor nefericite legi recente...

— Ah !... Da, da.

— Convorbirea a rămas pe terenul aluziilor. Dar i s-a părut că aveți, pe lângă experiența generală, anumite noțiuni despre aceste afaceri.

— M-am ocupat de câteva. Sint nevoit să mă țin la curent cu toate aspectele vânzărilor și cumpărărilor de imobile.

— Bineînțeles... Și... considerați că imobilele de această proveniență continuă să se vîndă net sub valoarea lor ?

— Net.

Una din formele politetei lui Haverkamp față de clienții săi era de a folosi spre a le răspunde, cînd era cam de aceeași părere cu ei, chiar cuvintele de care aceștia se slujiseră. Găsea că e inutil, pentru o nuanță, să distrugă iluzia atît de agreabilă, și atît de prielnică afacerilor, a

unui desăvârșit acord al gândurilor. În timp ce alții, pe care-i mistuie spiritul de contradicție, resimt neîncetat nevoia să se exprime altfel decât interlocutorul, lăsând în felul acesta impresia, clipă de clipă, că-i corectează stângăciile sau că-i dau o mică lecție de limbaj. Ceea ce îl îndispune, fără ca ei s-o bănuiască. La Haverkamp, de altfel, abilitatea asta era firească și corespundea cu lipsa oricărei meschinării.

— Dacă vi s-ar cere, domnule, reluă celălalt, să spuneți la cât se ridică această depreciere, în medie, ați putea rosti o cifră ?

— Aș ezita. Există hazarduri ce nu pot fi separate de-o vânzare publică. Mai intervine îndeosebi valoarea de folosire a imobilelor. Să luăm o abație, de pildă, cu clădiri vaste, galerii gotice, capele, în mijlocul unui cîmp. Cine-ar cumpăra așa ceva ? Ce să facă din ele ? Un hotel pitoresc ? Dar dacă regiunea nu e frecventată ? Și dacă e nevoie de-un milion pentru a transforma chiliile călugărilor în niște odăi locuibile ? Atunci ? O fermă ? O uzină ? Nu. Să zicem o fantezie a unui mare senior sau a unui artist. Veți plăti așadar pentru așa ceva poate a zecea parte din cât ar costa azi s-o construiți. Adeseori mai puțin. Dar o casă de raport solidă, la Paris, care ar fi aparținut, știu eu, dominicanilor sau iezuiților de pildă... Ar fi grozav dacă ați beneficia de-o reducere de douăzeci sau treizeci la sută.

— Și totuși scrupulele ar trebui să fie aceleași în ambele cazuri.

— E un element care intervine alături de celelalte. În cazul casei de raport, e singurul în cauză.

Domnul reflectă, fără a cuteza s-o exprime cu glas tare, că observarea faptelor părea astfel să atribuie scrupulelor în stare pură o eficiență de aproximativ douăzeci la sută. Dar întrevăzu că socotelile erau și mai complexe. Mai interveniră și alte reflecții, în timp ce îndrepta cu mîneca niște firisoare în răspăr din mătasea jobenului său :

— Dacă ați avut acces la această categorie de afaceri, domnule, reluă el, v-ați format desigur o părere despre felul în care se pun, în lumea catolică, problemele de conștiință de care pomeneam.

— Evident. Și consider aceste probleme demne de cel mai mare respect... deși n-am certitudinea că sînt tratate întotdeauna cu larghețea care se cuvine.

— Ah, credeți? E remarcă pe care a făcut-o unul din prietenii mei; foarte bun catolic. Sustinea că scrupulele cu pricina, interpretate prea *ad literam*, îi pun pe catolici într-o situație de inferioritate, da, că ar acorda celorlalți, necredincioșilor, evreilor de pildă, o efectivă înțietate. Iar principalul efect îl constituie faptul că această masă de imobile ajunge în mîini necatolice. Ceea ce micșorează proporțional partea catolicilor din ansamblul averii naționale. Nu-i un mijloc de-a remedia legile spoliei. Dimpotrivă. E o continuare a spoliei pe alt plan.

Haverkamp aprobă călduros. Cusurul lui era uneori prea marea promptitudine a minții. Rămase convins din clipa aceea că dibăcise fără putință de tăgadă calitatea vizitatorului și scopurile demersului său. „Capitalist catolic, din cei mari, probabil. Începe să-i displacă faptul că-i trec pe sub nas atîtea ocazii magnifice. Nu-i singurul care gîndește astfel în mediul său. O întreagă serie de clienți pe care am șansa s-o agăț, unul trăgîndu-l pe celălalt. De cînd pîndesc așa ceva. Dar nu s-a ivit nimic serios pînă acum, și asta pentru că n-am reușit să înhaț vreunul. Să nu-l scap din mîini.“

Orientă convorbirea în sensul acestei păreri.

— Se întîmplă și aici, zise el, ca în celelalte domenii. Totul depinde de intențiile care te călăuzesc, și de modul de-a proceda. Catolicii nu s-ar lăsa jecmăniți dacă și-ar da seama că o operațiune care-i înspăimîntă poate dobîndi un caracter cît se poate de corect. Acesta e rostul biroului meu de studii.

— Cunoașteți, domnule, nu-i așa, lucrarea lui Dom Bastien ?

— A lui Don Bastien ? Nu, trebuie să recunosc că nu.

— Totuși e-o autoritate în materie. Cred că v-ar fi de folos s-o consultați. Da ; pentru relațiile dumneavoastră de afaceri cu o clientelă catolică.

Haverkamp luă un creion.

— O să mi-o procur cât de curînd. Ce titlu are ?

— Nu-mi amintesc prea bine... Poate *Bunurile Congregațiilor*, pur și simplu. În tot cazul, aceste cuvinte trebuie să figureze pe copertă. Dar o veți găsi cu siguranță, după numele autorului : Dom Pierre Bastien, benedictin.

Domnul băgă de seamă că Haverkamp scrie Don, ca Don Juan.

— Dom, D, o, m.

— Da, da, firește.

— O lucrare din cele mai obiective. Autorul se referă la sentințele papilor și ale sinoadelor. Doctrina nu pare îndoielnică. Există o anumită hotărîre a Conciliului din Treîta, care n-a încetat să fie în vigoare, și pe care Pius al IX-lea a reamintit-o într-o alocuțiune... nu mult după război, alocuțiunea consistorială *bonorumque ecclesiasticorum emptoribus*¹, dacă nu mă înșeală memoria. „Cel care cumpără pentru sine, glăsuiește hotărîrea, făptuiește un păcat de moarte.“

— Cum ați spus ? Pentru sine ? Dacă cumpără pentru sine. Dar e foarte interesant.

— Da, vă gîndiți la cumpărarea prin persoană interpusă ? Cel care ar negocia cumpărarea, dumneavoastră de pildă, ar scăpa de păcatul de moarte ? Poate.

Prin munca sa Haverkamp dădu de înțeles că nu era puțin lucru pentru un agent imobiliar să scape de păcatul mortal.

¹ Despre cumpărătorii bunurilor bisericești (lat.).

— În tot cazul, cel pentru care ați cumpăra ar fi virît în păcat din plin.

Cu puțin înainte de rostirea cuvintelor „păcat de moarte” se auziseră, de cealaltă parte a ușiței, două bătăi, și Wazemmes intrase discret. Această ingerință făcea parte din regulile agenției. În cursul vizitelor pe care le primea patronul, mai ales dacă se prelungeau, Wazemmes primise dispoziția să-și facă apariția în birou, afișînd o mutră politicos aferată, cu un dosar în mînă, și, la un gest al patronului că-i permite, să spună ceva cam de felul ăsta : „Achizitorul de pe Avenue Malakoff ar dori să nu depună decît două sute de mii la sfîrșitul lunii, iar soldul la 15 martie”; sau : „Procuristul ar dori să știe dacă îi puteți acorda o întrevvedere pentru sîmbătă”. În același spirit, cînd Wazemmes era plecat în oraș și știa că patronul are la o anumită oră o întîlnire importantă, dădea la momentul fixat un telefon, ceea ce constituia pentru Haverkamp prilejul de a rosti cîteva fraze enigmatice și prestigioase, cam de acest gen : „Dragă Președinte, te voi informa negreșit de îndată ce vom fi pe calea cea bună”, sau : „Bună ziua, domnule conte. Nu. Nimic nou în ce privește castelul dumneavoastră. Sau niște oferte pe care nu îndrăznesc să vi le transmit... Cît ? Oh ! Cinci sute de mii... Da, e o batjocură. Omagiile mele doamnei contese.” Sau : „Absolut cu neputință sub un milion. Vă asigur. E ultimul preț. Tot ce v-aș putea obține sînt niște înlesniri. Dar grăbiți-vă.” Și închidea telefonul spunînd cu un zîmbet : „Nu face bine ; mai am un amator care, la prețul ăsta, nu va sta la tocmeală”. Haverkamp nu-și făcea iluzii în ce privește mediocritatea acestei comedii. Dar o socotea necesară, la începuturile activității, în aceeași măsură cu reclama în vederea lansării.

De data aceasta îl opri pe Wazemmes cu un gest scurt al mîinii, și răspunse celuilalt, meditativ, de parcă ar fi făcut apel în sinea lui la o veche competență de teolog sau de cazuist :

— Ar fi chiar atît de mult vîrit în păcat ?... Nu ştiu... nu ştiu.

Apoi, către Wazemmes :

— Ce s-a întîmplat ?

— Sécretarul consilierului din arondismentul cinci-sprezece a adus răspunsul prefectului în ce priveşte alinierea.

— Bine. Primeşte-l... Spune-i să transmită mulţumirile mele şefului. O să-i telefonez, dealtfel.

— N-ar fi oare cazul, stimat domn...

— Nu, vă rog... Ce spuneam va să zică, da... Problema asta cu păcatul de moarte...

— Şi cu excomunicarea, ceea ce e mult mai grav...

Wazemmes ieşi la rostirea acestor vorbe, destul de mirat de cele auzite. „Excomunicare pontificală, după unii, a Conciliului din Trenta, după alţii. Veţi găsi toate astea în lucrarea lui Dom Pierre Bastien. Oh ! nu că uşa ar fi complet închisă. Dar crăpătura nu e prea largă. În ce mă priveşte, n-am observat decît trei cazuri de excepţie“ : (numără pe degete) „primo, cînd cumpărătorul nu-şi propune, cumpărînd bunurile, decît să le păstreze în folosul Congregaţiilor ; atunci el devine persoana interpusă ; secundo, dacă are încuviinţarea Sfîntului Scaun ; dar evident că nu i-ar fi acordată fără nişte motive cu totul speciale ; ar fi necesar să pledeze acolo un proces în toată puterea cuvîntului ; sau, în sfîrşit, dacă s-a prezentat la vînzare fără să devină beneficiarul bunului adjudecat. Un punct destul de obscur, după cîte îmi dau seama. Trebuie înţeles oare în sensul că ai păcătuit prin faptul de-a te fi prezentat, dar, întrucît n-ai reuşit să achiziţionezi bunul respectiv, îţi dobîndeşti iertarea ? Treaba nu pare prea ortodoxă... Sau o fi cumva licit, poate chiar recomandabil, să contribui la ridicarea preţului doar pentru a micşora cît mai mult beneficiul imoral al cumpărătorului ?“

Haverkamp îl asculta numai ochi și urechi. Deși nu trecuseră decît cinci minute de cînd se inițiasse în subtilitățile subiectului, avea impresia că se descurcă cu ușurință. Era nerăbdător să știe că într-unul din sertarele mesei sale de mahon și bronz se află lucrarea lui Dom Pierre Bastien — poate într-o veche legătură din piele de vițel, cu o discretă cruce de aur pe copertă — și s-o poată deodată etala ostentativ cutărui viitor vizitator : „Dom Bastien ne spune la pagina 92...” Pînă una-alta, se pregătea să despice firu-n patru în privința cazurilor de excepție unu și trei. Dar domnul, ca și cum ar fi vrut să-l ferească de-o confuzie, declară :

— Notați că în problema aceea aparte care mă preocupă n-ar putea fi vorba, cred, de-o aplicare directă, de-o aplicare elementară a tezelor pe care le-am pomenit. Nu. Din păcate, treaba e mult mai complicată ; așa spune chiar mult mai delicată.

— Oh ! chiar așa ?

— Da... În privința asta, stimate domn, nu mă veți condamna că iau o măsură de precauție poate jignitoare... Vă ocupați de afaceri importante. Nu mă îndoiesc că știți să păstrați un secret. În ce privește cazul în speță, însă, — aș dori să am asigurarea că taina va fi păzită cu strășnicie... Tocmai pentru că păstrarea secretului este excepțional de necesară, am renunțat să folosim cutare sau cutare agent de execuție, care ne era la îndemînă, spre a ne adresa unui om ca dumneavoastră.

Haverkamp dădu asigurări că, în ceea ce-l privește, nu există nici un motiv de îngrijorare.

— În ceea ce vă privește, cu siguranță. Dar aș dori ca nici unul din colaboratorii dumneavoastră să nu fie amestecat în povestea asta... Tînărul acela, de pildă. Nici un fel de dosar în rafturile dumneavoastră. Nici o fișă de asemenea care ar putea să cadă sub alți ochi decît ai dumneavoastră. Niciodată nimic la telefon.

Haverkamp făgădui că se va ocupa personal de tot, și că va acționa într-o taină desăvârșită.

— ...Cu condiția, bineînțeles, ca afacerea să merite osteneala ; și totodată — e rîndul meu să-mi cer scuze — să fie întru totul onorabilă... Lucru de care nu mă îndoiesc, vă rog să remarcați.

— E cît se poate de onorabilă. În ce privește prima condiție, cred că merită osteneala. Dacă, prin grija dumneavoastră, reușește din plin, fără nici o hibă, sînt convins că, pe lângă remunerarea dumneavoastră normală, veți constata că ați dobîndit încrederea, stima unui grup de persoane ale căror mijloace nu sînt de lepădat. Și în măsura în care îmi pot face o idee despre sensul în care se orientează activitatea agenției dumneavoastră, nu veți avea ce regreta că ați intrat în legătură cu ele.

Tonul cu care vorbise domnul fusese foarte calm. Ceea ce nu-l împiedică pe Haverkamp să se simtă străbătut de-un uriaș val de vitalitate și speranță. Spațiul dintre cele două timples deveni deodată lăcașul unei lumini neîndurătoare, asemenea arcului electric dintre cei doi cărbuni.

„Iată venindu-mi și mie apa la moară“, își spuse el.

— O clipă, dacă nu vă e cu supărare.

Apăsă pe un buton. Domnul Paul își făcu apariția.

— Să nu mă deranjeze nimeni. Nu sînt aici pentru absolut nimeni.

★

Domnul începu o expunere foarte lungă, destul de obscură, întretăiată de reticențe, stînjinită de multe precauții. Haverkamp, deși înzestrat cu o vie inteligență, se văzu nevoit să-l întrerupă de cîteva ori ca să poată realiza anumite legături între idei sau fapte. L-ar fi întrerupt și chestionat mult mai des, dacă ar fi îndrăznit. Încrederea minții sale fu cu atît mai mare cu cît socotise că e dator să se abțină de-a face însemnări.

Întrevăzu mai întâi că domnul nutrea două convingeri care nu se prea împăcau : prima, că Republica, după o întrerupere, marcată de prezența la putere a lui Clemenceau¹, a lui Briand², avea să cedeze din nou furiei anti-religioase, împingînd persecuția pînă la cele mai grave exagerări. A doua, că întoarcerea Congregațiilor expulzate va avea loc mai curînd sau mai tîrziu, și că ar fi înțelept să fie încă de pe-acum luate o serie de măsuri. Poate că era mai puțin contradictoriu decît făcea impresia. Se putea presupune că un mare eveniment, un soi de pedeapsă divină va duce la această răsturnare a situației. Dar interlocutorul nu afirma așa ceva.

Alt lucru pe care nu-l afirma, dar care reieșea din spusele sale, era că, oricît de vinovată ar fi Republica, nu purta vina exclusiv. Era cazul să te întrebi dacă nu întrezărea chiar în sinul Bisericii unele influențe nefaste, a căror putere, al căror succes îl deplîngea.

Pe neașteptate, aduse vorba de un imobil, de-o serioasă importanță, situat pe teritoriul comunei Saint-Cyr (nu Saint-Cyr-Școala³, ci Saint-Cyr-sous-Dourdan). Acest imobil, alcătuit dintr-o clădire impunătoare, cu numeroase dependințe, plus cîteva hectare de terenuri diferite, aparținuse iezuiților, care înființaseră acolo un colegiu pentru tineri, devenit foarte prosper ; și dacă nu un noviciat⁴ funcționînd din plin, ceva oricum tare asemănător.

Imobilul urma așadar să fie vîndut, la tribunalul din Versailles, spre sfîrșitul lunii februarie. Aci începea problema, și tot din punctul ăsta expunerea vizitatorului devenea mai greu de urmărit.

¹ *Georges Clemenceau* (1841—1929), om politic și ziarist francez, lider al Partidului Radical, orator de prestigiu, unul dintre autorii Tratatului de pace de la Versailles (1919).

² *Aristide Briand* (1862—1932), om politic și diplomat francez.

³ *Saint-Cyr-L'École*, celebră școală militară franceză.

⁴ Instituție teologică de pregătire în vederea călugăririi.

Intenția mai mult decât probabilă a iezuiților era de-a răscumpăra imobilul pe sub mînă. Practicau această regulă pentru niște așezăminte pe care aveau mai puține motive să le considere deosebit de importante decât pe acesta. Ceea ce dealtminteri le era la îndemînă. Pierderile pe care le suferiseră în cursul vijeliei antireligioase nu cîntăreau prea greu în ansamblul bunurilor pe care le stăpîneau. Dispuneau îndeosebi de-o uriașă avere mobilă, plasată în afara Franței, la adăpost de orice investigație. Chiar în Franța, pe lângă clădirile al căror caracter și a căror apartenență fuseseră greu de ascuns, se spunea că posedă numeroase imobile, de pildă cvartale întregi de case de raport în anumite cartiere ale Parisului. (Haverkamp își aminti în legătură cu asta unele zvonuri culese în Montmartre, prin noile străzi, din gura unor portărese. Orice poate ajunge la urechea unei portărese, pînă și-o taină a Companiei lui Isus ¹.) Aveau o organizare fără pereche în ce privește achiziționarea, construirea, girarea acestor imobile fără riscul de-a fi descoperiți. Cum de nu izbutiseră să salveze de la dispută totalitatea bunurilor de care dispuneau? Din tactică, s-ar putea crede. Spre a arunca iest. Dacă nu s-ar fi lăsat descoperiți pe alocuri, guvernul, mirat că nu găsește nici un „bun al iezuiților“ în năvoadele sale, ar fi avut poate ideea să-și perfecționeze unealta sau să scotocească în ape mai adînci. Abilitate totodată față de celelalte Congregații și de lumea catolică. Nu duc lipsă de dușmani, și de dușmani declarați, chiar în sînul Bisericii. Fiind singurii scăpați de catastrofă, ura care-i împresoară s-ar fi dublat. Cu atît mai mult cu cît li se atribuie, în geneza catastrofei, în intransigența Romei care a grăbit-o și a agravat-o, o răspundere foarte precisă.

Era anevoie să te îndoiești că domnul cu guler de lutru face parte din acei dușmani. Desigur, nici una din frazele sale, luate separat, nu constituia o acuzație contra iezui-

¹ Altă denumire a ordinului religios al iezuiților.

filor, nici o declarație formală de ostilitate. Dar era limpede că-i inspirau aversiune. Haverkamp, care lua pentru prima oară un contact ceva mai serios cu o personalitate a lumii catolice, trebuia să depună un efort pentru a-și ordona niște impresii atât de noi. Ba își reproșa că nu înțelege prea bine, că atribuie unui tablou foarte nuanțat niște contraste de-un dramatism grosolan. Ba se întreba dacă n-are cumva de-a face cu vreunul din acei excentrici pe care-i întâlnești peste tot : minte obsedată, imaginație care o ia razna cu ușurință.

Dar ce fel de ajutor avea de gând domnul să-i solicite ? Ei bine, se punea problema de-a smulge din minile iezuiților așezămîntul de la Saint-Cyr. În folosul cui ? Răspunsul rămînea în umbră. În privința propriei sale conștiințe, domnul părea că nu e zguduit de nici o frămîntare. Imobilul va ajunge în niște mîini „cel puțin la fel de plăcute Domnului” și „tot atât de neprihănite din punctul de vedere al credinței” ca și cele care-l deținuseră pînă atunci. În intenția ei ultimă, operația era ireproșabilă. Verdictul lui Dom Bastien, în realitate, nu i se opunea. Unul din bunurile smulse Bisericii avea să-i fie redat. Biserica e una singură. Catolicii înfocați, care vor fi făuritorii acestei restituiri, n-aveau oare dreptul să-i aleagă apoi, în sinul Bisericii, pe beneficiarii pe care-i voiau ? E privilegiul oricărui donator. Din păcate, nu era o treabă pe care s-o poți explica în gura mare. Forțați să-i supraliciteze pe iezuiți, achizitorii vor deveni în aparență complici ai spolierii. Vor cădea, cu alte cuvinte, sub efectul sentințelor citate mai înainte. Primul caz de excepție admis de Dom Bastien nu putea interveni oficial în favoarea lor. Al doilea, nici atât. Cum să obții încuviințarea Sfîntului Scaun fără a-i dezvălui dedesubturile operației ? Și cum să i le dezvălui unui Sfînt Scaun unde iezuiții stau de pază, fiind, din păcate, mult prea puternici ?

Haverkamp sugera :

— Nu v-ați putea lua oare un fel de angajament moral... da, să făgăduiți că imobilul, dacă-l achiziționați, va primi o destinație pioasă ; rezervându-vă dreptul de a spune mai târziu care anume ?

— Să ne luăm acest angajament înainte de cumpărare ?

— Să zicem.

— Cu neputință. Iezuiții vor dibui treaba. Sau vor aranja să primim o interdicție. Sau vor mobiliza toți banii necesari (nu vă puteți închipui de ce resurse mari dispun) și ne vor zdrobi în ziua vânzării. Nu pentru că ar ține prea mult la așezămîntul lor, ci ca să dea o lecție celui care îndrăznește să li se opună.

— N-o vor face oricum ?

— Nu, dacă secretul e păstrat cu strășnicie. Se așteaptă să nu întîmpine aproape nici o opoziție. Mandatarul lor va sosi cu instrucțiuni foarte limitate.

— De la ce sumă începe licitația ?

— Ridicolă. O sută șaptezeci și cinci de mii de franci. Se așteaptă să-l dobîndească cu două sute de mii. Și asta doar dacă se mai prezintă și altcineva. Cu siguranță că mandatarul lor nu va fi autorizat să depășească trei sute.

— Dar în ultimul moment, dîndu-și seama de pericol, n-ar putea să ceară noi instrucțiuni ?

— De la cine ? Nu-i chiar așa de ușor. Să telefoneze, să telegrafieze, în toiul luptei ?

(Haverkamp știa că obiecția lui nu e prea întemeiată. O formulase spre a-și crea răgazul să caute altele.)

— Vor avea întotdeauna, reluă el, drept resursă supralicitarea ?

— Tot cu condiția să știe cine le face figura. Dacă ar considera că au în fața lor un negustor de bunuri oarecare, dacă amorul propriu al Ordinului n-ar fi pus în joc, s-ar putea resemna. Și apoi, vom vedea.

— Va să zică ?

— Va să zică... începeți oare să bănuți care e scopul vizitei mele ?

Haverkamp tăcu câteva clipe. Apoi :

— Doriți să mă prezint la tribunal în locul dumneavoastră și să duc treaba la bun sfârșit.

— ...Da...

— Poate și să mă duc mai întâi să studiez afacerea la fața locului, să văd la cât se ridică, ce limite ar fi rezonabil să nu depășiți ?

— Da, desigur. Dar trebuie să vă atrag de pe-acum atenția asupra unui lucru. Nădărdum bineînțeles ca totul să se aranjeze pînă la urmă în sensul dorit. Dar vrem să punem răul înainte. Ceea ce va da operațiunii un aspect poate ceva mai complex.

Vizitatorul se lansă din nou într-o expunere plină de meandre. Pînă la urmă totuși își puteai face o idee asupra planului pe care-l urzise cu prietenii săi.

Faptul de care se temeau acești domni era ca, după cumpărarea imobilului de la Saint-Cyr, să nu fie puși în imposibilitate de a-i da destinația pe care o plănuiau. Descoperind prea curînd dedesubturile afacerii, foștii proprietari se puteau supăra, puteau provoca la nivel înalt un soi de scandal, pe scurt, puteau cere ca autoritatea ecleziastică să interzică eventualilor beneficiari primirea cadoului ce li s-ar oferi. Conjurații s-ar alege doar cu ponoasele. Nu vor lăsa oare să se creadă, din spirit de răzbunare și rea-credință, că au cumpărat pentru ei înșiși, ca să facă pur și simplu o afacere, călcîndu-și în picioare convingerile religioase, și să se expună în felul acesta celor mai aspre osînde ale Bisericii ?

— Cel mai sigur mijloc, conchise domnul cu blană, ar fi deci ca dumneavoastră să fiți cumpărătorul real. Mai tîrziu, dacă lucrurile decurg bine, venim la dumneavoastră să vă răscumpărăm imobilul, prin bună înțelegere (toate astea stabilite între noi dinainte, bineînțeles). Rolul nostru nu e cîtuși de puțin suspect. E chiar foarte lăudabil : de-a restitui Bisericii, pe spezele noastre, un bun pe care avea toate motivele să-l creadă definitiv pierdut.

Dacă, din nenorocire, și împotriva oricărei așteptări, foștii proprietari reacționează violent și ne amenință cu complicații sîcîitoare, renunțăm. Se numește că n-am figurat în afacerea asta nici o clipă. Nu ni se poate reproșa nimic.

— Și eu, rămîn cu imobilul în brațe ?

— Evident, e punctul nevralgic. Veți căuta să-l revindeți... Poate în pierdere. E de la sine înțeles că trebuie să potrivim astfel lucrurile încît să fiți acoperit.

— Dar înainte de a-l revinde va trebui... să-l cumpăr ?

— Bineînțeles, nu dumneavoastră veți avansa banii. Toate astea trebuie discutate amănunțit. Idealul, cred, ar fi să putem lua în considerare cu dumneavoastră o altă operațiune imobiliară, absolut distinctă, care să n-aibă nimic de-a face cu bunurile clerului ; iar în cadrul acestei operațiuni, să găsim mijlocul de-a vă asigura o largă acoperire a riscului pe care vi-l așumați de cealaltă parte.

— Nimic n-ar împiedica o acoperire mai directă. E vorba de-un act nelegalizat.

— Da, fără îndoială, dar cu cît vom reuși să ne ținem mai la distanță de afacerea de la Saint-Cyr, cu atît va fi mai bine. Vă asigur. Preferăm chiar să vă calculăm cu mai multă larghețe riscul...

Haverkamp își dădu perfect de bine seama că oricare altul în locul lui ar fi dat instinctiv înapoi. Dar nu făcea parte dintre aceia pe care prudența îi cuprinde brusc, ca o spaimă ereditară. Dimpotrivă, la apropierea primejdiei îi fremătau nările ; trebuia să se împotrivească unui entuziasm care-l mîna direct într-acolo. (Întrucîtva în felul lui Quinette, s-ar putea spune. Dar într-un mod mai sănătos. La Quinette, atracția pentru primejdie păstra anumite elemente vecine cu ameteala.) Haverkamp întrezări că interesul lui, nu meschin, ci conceput cu îndrăzneală, era să lege cu acești oameni, pe care abia putea să și-i reprezinte, cît mai multe legături cu putință ; că-i va subjuga cu-atît mai mult cu cît relațiile dintre ei se vor complica. Nu-și putea imagina că, „lansat într-o afacere“ cu alți

oameni, s-ar putea lăsa tras pe sfoară. Esențial pentru el era să se lanseze. În clipele acelea, în ochii lui erau mai mult văpăi decât calcule.

Reuși totuși să rostească cu sînge rece :

— Sint gata să studiez combinația. După ce-mi veți fi furnizat acele date ale problemei de care încă nu dispun, veți avea răspunsul meu, prin da sau nu, în douăzeci și patru de ore.

— Perfect, stimată domn. Voi reveni cu doi prieteni, poate miine — treaba e urgentă — după ce ne vom fi pus de acord la telefon. Domnii în cauză își vor declina numele și calitățile, ca și mine dealtfel, ceea ce cred că va avea darul să vă liniștească întru totul... Pe scurt, nădăjduiesc că vom sta de vorbă cu folos.

VII

BUNA DISPOZIȚIE A LUI HAVERKAMP

Tot restul zilei Haverkamp se simți fericit. La drept vorbind, față de alții, starea asta nu contrasta la el la fel de categoric cu dispoziția obișnuită. Impresiile pe care i le furniza condiția sa de făptură însuflețită erau în majoritatea lor plăcute ; o plăcere uneori nu prea accentuată, dar care, dacă se poate spune așa, se lega bine, se lăsa ușor îmbinată și continua de la o impresie la alta. Nu i se întimpla să simtă acele dureri nomade care circulă indiscret prin trup, avînd darul să împrăstie peste tot o senzație de dușmănie sau de supraveghere, asemenea patrulelor într-un oraș. Nici nu avea, ca alții, un întreg pachet de organe — în piept, în pîntece — victime ale unui exces de zel al sistemului nervos, și neconținut tracasate de el. Cît despre încercările la care îl supunea viața socială, le

suporta de obicei cu bărbăție. Pentru el, punctul în care un efort devenea penibil, în care o discuție devenea oboșitoare, în care munca de pregătire mentală a evenimentelor viitoare înceta să fie o plăcere a combinației și a acțiunii anticipate, spre a se preschimba în considerare anxioasă a obstacolului, era situat mai departe decât la majoritatea oamenilor. Desigur, cunoștea amărăciunea eșecului. Dar gândirea lui, așa vioaie cum era, nu funcționa din plin decât în direcția viitorului. Ceea ce avusese loc pe deplin, ceea ce luase sfârșit, era lăsat să dormiteze. Putea, într-o clipă de relaxare, să se mîngîie cu o amintire plăcută. Dar era incapabil să folosească pentru analizarea unui regret, pentru un proces retrospectiv îndreptat împotriva sa, energia mentală care le-ar fi îngăduit să reziste șuvoiului de gânduri noi. Și cum nu dorea decât s-o pornească mai departe, trecutul supărător era repede lichidat. În acest caz, pînă și puerilitățile lui de adult îi erau de folos.

Plătea oare toate astea sub o altă formă? Se înălța oare tot atît de sus pe aripile bucuriei ca și cei familiarizați cu durerea? Sigur că avea „vedeniile” sale, însoțite de-o considerabilă înălțare sufletească. Și în plimbările lui profesionale, în răgazul dintre două convorbiri de afaceri, i se întîmpla să se înflăcăreze contemplînd linia favorabilă a întîmplărilor, să admire o clipă frumoasa musculatură și vigoarea destinului său. Dar adesea, ce-i drept, mulțumirea lui rămînea calmă. Bucuria nu-i întredeschidea vreuna din acele ieșiri înguste și fascinante prin care întreaga viață dă buzna. Mai trebuie ținut seama și de-o oarecare inerție a bunei dispoziții. O conștiință în mod obișnuit tonică se apără mai mult decât alta de-un surplus de tensiune. În sfârșit, e sigur că anumite forme subtile și aproape supranaturale ale bucuriei îi rămîneau necunoscute.

- Pe la șase își puse în chip firesc întrebarea : „Oare de cît timp n-am mai făcut dragoste ?“ De cel puțin zece zile. Fără ca această abținere să fi fost premeditată. Fără măcar să-și fi dat seama de ea. În privința asta dădea dovadă de-o elasticitate extremă. Să facă dragoste zilnic, o dată pe săptămînă, sau chiar mai rar, era pentru el pură chestiune de circumstanță. Nu-l încerca vreun ritm al dorinței. Nu resimțea privațiunea pe care-o îndurase decît în clipa în care hotăra să-i pună capăt.

Această elasticitate a instinctului sexual nu însemnă răceală. Se datora în primul rînd faptului că mintea îi era neîncetat preocupată. Ideile voluptuoase nu găseau vreun interval prin care să se strecoare în cortegiul gîndurilor sale active. Nu se plictisea niciodată. Omul care străbate spații de inactivitate sau de plictiseală își preumblă îndelung ochii de jur împrejur : atunci îi face dorința trupească semn. Haverkamp nu era nici dintre cei pentru care actul iubirii e un strigăt de ajutor împotriva disperării. (Nimic nu merită osteneala de-a trăi. Ba da : rămîne încă acea beție, acel abis, acea bruscă întoarcere la începuturile lumii. Ca un oraș asediat din care ai fugi printr-o subterană.)

De cînd își părăsise amanta, și pînă ce va considera că-și poate îngădui să ia una nouă, Haverkamp nu întrerupse acest interregnum decît prin trei sau patru scurte aventuri cu niște dame agățate la braserie. Dar în seara asta, ideea de a căuta, de a șovăi, de a solicita cît de cît, nu-i surîdea deloc. Își aminti de-o casă de toleranță destul de somptuoasă din fostul lui cartier, pe strada Thérèse, unde fusese o singură dată. În lipsa unei figurante, gata cuce-rită, care să-l primească într-o cameră cu tapete frumoase, o casă de această categorie corespundea destul de bine dispoziției în care se afla : emfază a decorului ; absență a formalităților și fandoselilor prealabile ; insolentă liber-

tate de alegere. Îți sînt parcă redate moravurile cîne știe
cărei vechi civilizații. De cum a intrat pe ușă, bărbatul de
pe moderna stradă anostă redevine mare senior ; și nu
al unei creștinătăți posace : mare senior din Orient. Un
pașă care-și vizitează haremul. În cel mai rău caz, un
neguțător din Bagdad, cu buzunarele doldora de giuvaeruri,
care vine să se relaxeze într-un palat populat cu femei
de pe diverse meleaguri.

★

Hotărăște să facă drumul pe jos. Douăzeci de minute
de mers nu riscă să-i anihileze dorința ; căci dorința lui
nu e o pornire precară, ceva care se înalță deasupra unui
suflet rămas pe pămînt, și amenințată să recadă. Dorința
lui face corp comun cu toate motivele pe care le are de a
fi mulțumit. E un indice de prosperitate generală.

În loc s-o apuce pe strada Halelor, drumul cel mai scurt,
o ia pe strada Rivoli, care e mai veselă. E o stradă căreia
serile de iarnă îi priesc. La ora dinaintea cinei e festonată
de-o mulțime care mai mult mișună și se împrăstie pe loc
decît circulă. Oamenii, care au fost niște trecători pe stră-
zile de unde au venit, se transformă aci în gură-cască, în
femei ispitite, în cumpărătoare. Vitrinele magazinelor își
exercită deplinele puteri. Ceva mai departe, lumina se
îngrămădește sub arcade. Clocotește și huruie, ca în alveo-
lele și vizetele unui castel de apă.

Multe femei sînt frumoase, o frumusețe nițeluș biciuită
și rănită de lumină. Dar Haverkamp abia apucă să-și dea
seama. De la această stradă nu se așteaptă la o excitație
de-a gata, la o excitație de pe-acum dornică de dragoste.
E capabil să profite, precum un copac de sucurile pă-
mîntului, de tot ce se revarsă aci puternic și hrănitor. Nu-i
un puști care trage cu ochiul la vitrinele librăriilor cu
cărți postale libertine. Poate că spectacolul orbitor al unui
magazin de încălțăminte va avea darul să-ți procure un
surplus de înfierbîntare pe care s-o cheltuiești pe strada

Thérèse. Orice dar de energie e binevenit. Ce-ai să faci cu ei, te privește exclusiv.

Dealtfel, atenția pe care și-o distribuie în dreapta și-n stînga nu dăunează ideilor care i se înlanțuie în minte de azi-dimineață. Strada te amuză fără a te împiedica să meditezi. E o cutie de rezonanță. Ceea ce-ți furnizează sint armonicele. Gîndurile tale de distracție întrețin un acord misterios cu gîndul principal. De pildă, îți vine cheful să numeri oamenii de pe trotuar ; sau pe cei care intră într-o prăvălie ; să evaluezi cam cîți ar putea intra în decursul unei zile, al unui an. Se rostesc în tine cifre, una cîte una, așa cum se succed zvicnirile tîmpelor. Începuturi de calcule țîsnesc, pîlpîie, se sting. „Trei clienți în cinci minute... treizeci și șase pe oră... doisprezece franci de client, cu un beneficiu de 40%....“ Dar ele aduc cu reveriile dinaintea somnului. Sint gînduri șovăielnice, care dispar degrabă, sau care se metamorfozează fără să prinzi de veste. Iată, acum e vorba de metroul care trece pe dedesubt, de vagoane, de călătorii inghesuiți, ca și de viteza vehiculelor pe sol, de un raport între aceste viteze de sus și acea viteză de dedesubt... Fără a aduce vreun prejudiciu unor imagini de sîni, de buci, de cosițe, care se iscă în minte slab, pe furiș, și dau tîrcoale ca niște promisiuni.

În vremea asta, gîndul principal își urmează calea cu autoritate :

„...Esențial e ca voinicii mei să fie perfect solvabili. Ușor de știut cînd le voi cunoaște numele. Dealtfel, sint niște dreptcredincioși, niște fideli slujitori ai cultului. Un dreptcredincios poate fi lichea, dar niciodată exact în aceeași manieră cu altul. Poartă un handicap de cinci kilograme. Dificultatea constă în a dibui cealaltă afacere. Desigur că trebuie să aibă amploare ; să ofere avantaje serioase ; să nu se simtă că-i doar un pretext. Dacă voinicii mei, după anchetă, îmi inspiră încredere, trebuie să joc deschis. Să nu le dau nici o secundă impresia cuiva care abuzează de situație. Să-i oblig prin generozitatea mea,

prin încrederea mea. Să creez de la început între ei și mine un asemenea ton al relațiilor încît să se simtă în continuare obligați să rămînă «eleganți». Oamenii doar pe jumătate tari își închipuie că sentimentele n-au ce căuta în afaceri. S-avem iertare. N-au ce căuta, sau nu cine știe ce, sentimentele străine de afaceri. Nu-l voi strînge mai puțin în clește pe cineva pentru că e un fost camarad de regiment sau pentru că are o mutră de amărit ce-mi inspiră milă. Sau, mă rog. Dar sentimentul încorporat afacerilor, sentimentul cu care ai reușit să impregnezi fiecare moment al unei afaceri, cred și eu că asta atîrnă greu. «Domnul Haverkamp s-a dovedit întotdeauna atît de *gentleman* cu noi... Nu putem să procedăm așa... Cu ce ochi ne-ar privi, dacă...» Ca acea sărmană cocotă de cafenea, de acum trei ani, pe care mă prefăcusem că o cred femeie cinstită. Pentru nimic în lume n-ar fi vrut să mă dezamăgească, să destrame vraja. I se părea mult mai de preț decît o monedă de douăzeci de franci. Care ar fi jignit-o cumplit ! După trei săptămîni i-am dăruit o rochie. Ce slabă era în dreptul omoplaților ! Evident, asta presupune oarecare moralitate. Alta ar fi profitat, poate, spunîndu-și : «Ce găgăuță !» și mi-ar fi umflat ceasul. Dar nu vād de ce niște catolici, dreptcredincioși și milionari s-ar dovedi mai puțin morali decît o cocotă.“

VIII

HAVERKAMP FACE DRAGOSTE

Haverkamp urcă o scară destul de lată, pe care se află un covor albastru cu portocaliu, și scăldată din plin într-o lumină voalată. Împinge o ușă dublă tapisată cu mătase

portocalie. În dosul ușii, un soi de jupîneasă, gata să-ți iasă în întâmpinare, ca și cum de cinci minute te-ar fi auzit sosind. Totul e corect deocamdată, dar cu o nuanță de clandestinitate.

Salonul. Mare cit un salon de hotel, și gol. Pătrunzi într-o vastă cutie de praline al cărei decor ar fi întors spre interior. Te asaltează gingășia culorilor albastre, trandafirii, a norilor, a ghirlandelor, pînă să bagi de seamă că sus e o friză cu femei goale, că stau atîrnate pendante sub formă de nuduri, că din toate ungherele țîșnesc basoreliefuri în formă de sîni și fese.

Haverkamp se lasă scăldat de aceste plăcute vrăji. Așteptarea îi pare dulce. Dar gîndurile nu l-au părăsit. Îi umblă prin cap poate chiar ceva mai grăbite. Sînt nițeluș febrile. Și ele aduc acum a gînduri de adormire, precum cele ce dau buzna la începutul somnului, după o cină la care ai băut prea mult alcool. Contrar obiceiurilor cugețului în care sălășluiesc, sînt ușor deviate în fiecare clipă spre mirare, spre întrebări puse sieși, spre neliniște.

„Povestea asta cu iezuiții trebuie lămurită. E oricum un pic rocambolescă¹. Admit că există rivalități în sînul Bisericii, ca peste tot. Dar în clipa de față ar trebui să-și strîngă rîndurile. Și apoi, de ce să mi se adreseze mie? Îmi dau seama, evident, că nu puteau încredința notarului o poveste ca asta. Dar despre mine nu știu nimic. Vor lucra cu bani proprii? Sau în spatele lor se află alți oameni ai Bisericii? Vreo altă Congregație? Dar dacă e și ea expulzată, care-i folosul? Mult aș da să aflu care sînt adversarii iezuiților în cadrul Bisericii! Pe cine să întreb? Cînd te gîndești că o să-mi ridic poate în cap întreaga Frăție a lui Isus! Eu, Frédéric Haverkamp. Nostimă comedie. În Nord

¹ Referire la personajul romanelor-foileton ale lui Ponson du Terrail, Rocambole, cu sensul de: extravagant, plin de peripeții extraordinare.

sînt foarte puternici. Toți tinerii de familie bună trec prin mîna lor. În sfîrșit, n-o să mă arunce într-o *in pace*¹.”

O damă între două vîrste intră, zîmbește, salută. E într-o rochie de mătase neagră, destul de decoltată, cu mîneci pînă la coate, dantele cu ochiuri largi, diamante. Aduce a precupeață grasă de provincie care își însoțește fiica la bal.

— Să chem fetele ?

Una după alta, ca la intrarea unui corp de balet, cinci femei tinere trec pragul, și se răspîndesc prin încăpere ; nu mai despuiate decît niște dansatoare. Veșmintul lor subțire, de culoarea abajurului, aduce a cămașă și a *tutu*². Pășesc legănîndu-și șoldurile. Au gesturi de ridicare a brațelor, cu mișcări rotunjite, pentru ca sinii lor, descoperiți pînă aproape de sfîrc, să pară mai tari și mai proeminenți.

Haverkamp se dezbracă cu oarecare metodă, verificînd unde și-a pus portofelul, cheile, ceasul, în vreme ce „balerina” lui, devenită în doi timpi și trei mișcări o fată înaltă și goală, se lungeste pe pat prefăcîndu-se că-i e frig. Haverkamp se întrebă dacă n-ar fi fost mai bine s-o aleagă pe micuța blondă în abajurul ei verde palid. De obicei preferă femeile mai puțin înalte, chiar scunde. Asta e foarte înaltă. Și e brunetă. Dar culoarea părului n-are prea mare importanță.

Odaia ar putea fi aceea a unui hotel de categorie bună ; ceva mai mică, e drept ; iar amplasarea oglinzilor e tare tendențioasă.

Haverkamp intră brusc în rut ; căci nu e altceva decît un fel de rut. Nu prin violență, ci prin rapiditatea și prin

¹ Temnița unei mănăstiri în care privațiunea de libertate era pe viață.

² Fustă de tafta scurtă și evazată, purtată de balerine.

ampluarea cu care-l cuprinde. Fără îndoială, ar fi exagerată afirmația că nu se mai gîndește la nimic, sau că nu se mai gîndește decît la posedarea acelei femei. (Ca să ajungă la o degajare atît de perfectă a minții în favoarea instinctului, i-ar fi necesară omului civilizat o aptitudine de simplificare sau chiar de subdivizare mentală care ar deveni îngrijorătoare. Pînă aci, Haverkamp nu ne-a dat impresia unei ființe care inspiră îngrijorare.) Dar celelalte gînduri ale sale devin vagi, și rudimentare, asemenea celor care-l asaltează pe cel care a mers pe jos, la capătul unei zile nesfîrșite, cînd prim-planul conștiinței e dominat în întregime de durerea unei zgîrieturi la picior, sau de ideea unei sticle pe fața de masă, a unui scaun pe care te lași greu, a unei farfurii cu vînat care aburește.

Ceea ce domină deodată la Haverkamp e pulsația călduroasă a propriului său trup, nerăbdarea animalică pe care o degajă, și un mic număr de viziuni, în care aspectele trupului femeiesc pe care-l vede realmente în pat se completează cu forme bănuite, imaginate, sau chiar generale (trupul femeiesc, celălalt sex, femeia goală), provocînd fulgerătoare anticipări ale atingerii, ale pătrunderii, ale extazului.

Din clipa aceea îi vine cît se poate de greu să dirijeze, să modifice, chiar să modereze ritmul acțiunilor sale. Bineînțeles că n-are nicidecum aspectul unei brute dezlănțuite ; nu înspăimîntă. Dar simți că s-a prins în propriul său mecanism, și că nici incidentele, nici durata jocului nu mai depind de el. Bruneta cea înaltă, căreia nu i-ar fi displicut un preludiu mai lung și mai cugetat, ceea ce i-ar fi împăcat conștiința profesională și chiar, într-o oarecare măsură, fragila-i participare, îl rabdă pe Haverkamp nițeluș mirată. Îl încadrează într-una din categoriile pe care le-a învățat din experiență : „Cei care goneșc”. (Gîndul o poartă la caii de curse căre, de cum s-a dat plecarea, fug mîncînd pămîntul pînă la potou.) E o categorie mai puțin demnă de dispreț decît cea a „apucați-

lor". E chiar binevenită, dacă vrei să-i dai rasol. Dar o cocotă, încă tânără și arătoasă, păstrează oarecare deferență de principiu pentru arta iubirii. Și mai știe uneori să se întrebe, în brațele unui bărbat : „Ce-aș spune despre el dacă i-aș fi soție, sau amantă ?“

★

Felul în care un bărbat face dragoste constituie una din trăsăturile cele mai caracteristice ale semnelor lui particulare ; și-ar fi, în practică, unul din cele mai prețioase de cunoscut, dacă nu s-ar găsi, din păcate, atât de puține persoane care să-l afle spre a-l putea folosi.

Adăugăm că e mai greu de sesizat decât s-ar crede, și presupune întotdeauna o interpretare delicată. Împrejurările și partenera pot modifica radical tabloul.

Numeroși bărbați, mai ales, dacă i-am surprinde în situația în care se află Haverkamp, ne-ar da despre ei indicațiile cele mai false. Pentru ei, dragostea, în odaia unei case de toleranță, cu o muiereșcă pe care ai ales-o distrat, și care se dezbrăcase înainte de-a fi dorită, întrunește atâtea condiții contrare gustului lor încît, chiar dacă se resemnează s-o facă, se vor trezi că dau dovadă de-o grabă brutală, sau, dimpotrivă, de-o neputință totală, din care ar fi imprudent să se tragă vreo concluzie.

Nu acestă era cazul lui Haverkamp. Fără îndoială că privea casa de toleranță ca pe-o soluție numai în lipsă de ceva mai bun. Dar nu-l rănea prea grav în modul de-a concepe actul sexual. Nici nu-i venea prea greu să găsească acestui cadru insolit farmece deosebite. (Omul de afaceri resimte mai mult decât alții nevoia de-a situa voluptatea pe niște meleaguri care-l smulg din ambianța lui obișnuită.)

Riturile sumare ale unui atare loc îi reveneau la îndemînă și din alte motive. Nu se pricepea în ruptul capului să rostească vorbe curtenitoare. Nu pentru că prezența femeilor l-ar fi făcut să-și piardă hazul în conversație.

Știa să fie vesel cu ele. Le amuza cu vorbele lui de duh, le stîrnea veselia cu buna lui dispoziție, le impunea prin purtările sale de mare senior binevoitor față de chelneri, față de birjari. Dar aceste avantaje se opreau la masa din restaurant, la divertismentele din timpul plimbării. Cînd venea vorba de sentiment, se dovedea atît de stîngaci încît începea să afle ce-i timiditatea. Subiectul de tratat i se părea de-o simplitate descurajantă. „Te iubesc“ sau „Îmi plăci“. Nu concepea defel ce altceva s-ar mai putea spune; era incapabil să imagineze variante. E cazul multora. Dar majoritatea femeilor nu sînt prea dificile. Se declară mulțumite cu niște fraze luate de-a gata, repetate de mii și mii de ori. Au chiar impresia că le oferă oarecare siguranță. Recunosc că vorbele debitate în astfel de împrejurări sînt un semn al manierelor alese; dovedesc buna educație a celui care le rostește, și calitatea celei căreia îi sînt adresate. Așa cum formulele de încheiere a unei scrisori sînt bine primite, nu în pofida ci datorită faptului că sînt convenționale. O încheiere neuzitată nu trebuie riscată decît între oameni de spirit care se cunosc bine.

Chiar dacă s-ar fi gîndit la această resursă, Haverkamp n-ar fi folosit-o decît în silă. Era o fire originală. Aci ca și aiurea, i-ar fi plăcut să născocească. Dar inventivitatea lui se îndrepta în alte direcții.

Nu erau pe gustul lui, prin ceea ce au intim, nici acele mici gesturi de curtoazie față de femei; măruntele griji materiale din care sînt alcătuite, aerul de servilism amoros pe care trebuie să te pricepi a-l arbora exact în clipa cînd izbucnește dorința: s-o ajuți să-și scoată rochia sau pantofii; să ridici niște agrafe, sau o panglicuță căzuță jos. Suferea mai degrabă din pricina orgoliului decît a nerăbdării. Tradiția cavalească, cu gingășiile ei nițeluș perverse, cu acea senzualitate savant umilită, nu găsise nici o cale să ajungă pînă la el. Și cum, pe de altă parte, nu era o fire frivolă, nu știa să-și spună că aceste mofturi n-au nici o însemnătate, și că nu contează dacă un bărbat se

umilește cinci minute spre a obține un rezultat care-i înlesnește o revanșă deplină.

Dar modul său de-a se purta avea și motive mai speciale. Dorința nu-l obseda cu mult timp înainte, sau, în orice caz, nu era conștient de asta. Nu era așadar antrenat să opună dorinței acea rezistență cu totul particulară, al cărei efect nu constă în a-l potoli, ci în a-l pune în stare de efervescentă. Pentru un bărbat ca el, a rezista dorinței înseamnă a socoti că aceasta a apărut într-un moment nepotrivit, și a nu-i ceda; a hotărî, deci, că se va gândi la altceva. Nu cunoștea plăcerea de-a o înfrîna, și toate aromele pe care le răspîndește acea dospire a senzualității.

În schimb, de îndată ce condițiile favorabile erau întrunite, dorința i se declanșa brusc; și cum această dorință n-avea obiceiul să se amestece cu ideile, să se lase malaxată, prelucrată, exasperată de ele, nu risca nici să sufere pe neașteptate influența lor paralizantă. Odată apt să facă dragoste, Haverkamp era mai puțin expus decât oricare altul să sufere un eșec drept urmare a unei impresii neplăcute, a unui gând inoportun.

Cu o astfel de fire, nu putea fi partizanul mîngîierilor pregătitoare, fie ele date sau primite. Le socotea de prisos. Deși lipsit cu totul de ipocrizie, i se părea că aduc a viciu. În cel mai bun caz, le considera drept complicații spre folosința temperamentelor slabe.

Acțiunea lui amorosă era așadar grăbită și în același timp de-o mare monotonie. Ajungea în cîteva minute la o plăcere violentă, dar de-o calitate comună, și care merita din plin epitetul de fizică, întrucît antrena cu sine foarte puține idei. Dar nu există făptură omenească atît de văduvită încît să nu se gîndească mai mult sau mai puțin la plăcerea ei. La Haverkamp intensificarea senzației era însoțită de-o vîlvătaie mintală echivalentă cu niște afirmații exaltate de soiul: „Sînt mare“, „Sînt atotputernic“, „Viața e magnifică“, „Femeia e ceva magnific“, „Să mi

se aducă zece femei, le voi avea pe toate", „Îi voi da bani acestei femei", „O să-i măresc leafa lui Wazemmes". În capul lui se mai aflau, dar fărămîitate și aproape de nerecunoscut, frînturi din planul Parisului, rotocoale făcute cu un creion albastru, case, temelii, beton, bani. Se ivea deodată, de parcă urma să umple o excavație a solului, un val de beton și de bani. După trecerea paroxismului, dacă avea de-a face cu o adevărată amantă, și nu cu o femeie de-o oră, i se întîmpla totuși, oricît de puțin înclinat ar fi fost să se frămînte pentru niște umbre, să reflecteze că partenera lui n-o fi avut prea mari satisfacții. În asemenea caz, obișnuia să procedeze prin repetiție. Afla în asta, mai întîi, o măgulire a amorului propriu. Corespundea cu ideea pe care o avea despre forța virilă, despre excesul de sănătate. Apoi, semnele de interes pe care le obținea astfel — și care nu însemnau uneori din partea partenerii decît un „Să încercăm totuși să profităm", sau, și mai rău, un „Să ne prefacem, ca să n-o ia de la capăt" — îi risipeau cu ușurință reproșul interior de egoism a cărui amenințare o resimțise. Cu același prilej, și fără ca meritul să țină de altceva decît de oboseală, era dispus să bănuiască existența unor voluptăți mai ponderate sau care solicită mai mult nervii.

În fond, la el, actul sexual era destul de anemic și lipsit chiar de necesitate profundă. Se mărginea de fapt la o verificare a vitalității. Evident că nu excela în perceperea unei senzații oarecare pînă la a face din ea un rafinament. (Dar manifesta mai mult discernămint înflăcărat cînd consuma un mușchi în sînge decît atunci cînd făcea dragoste. Cum s-ar spune, era mai degrabă un tip digestiv decît unul sexual. Poate că, în privința asta, o preferință a firii sale se vedea încurajată de vechi interdicții morale, înregistrate din anii copilăriei și de care se credea totuși eliberat. Efectul lor se deplasase într-un anumit sens. Ele nu-l împiedicau să caute și să practice actul sexual cu toate aparențele libertății. Dar nu-i îngăduiau să-i acorde

prea mare atenție. Numai așa, cu condiția să nu se analizeze, o plăcere poate deveni licită pentru conștiință.

Trebuie să recunoaștem că, dată fiind calea aleasă de Haverkamp, caracterul puțin personal și puțin diferențiat al vieții lui amoroase favoriza concentrarea spiritului său în alte direcții, și-l ajuta să gonească spre reușită.

*

După ce-o posedă a doua oară pe bruneta cea înaltă (fapt neobișnuit cînd era vorba de iubiri întîmplătoare), simți cum îi năvălesc din nou sub frunte cele mai distincte preocupări imobiliare. De parcă ar fi deschis un robinet, afacerea de la Saint-Cyr, domnul cu guler de blană, Dom Bastien, iezuiții, dădură buzna tumultuos. Abia o auzi pe fata care, mulțumindu-i pentru bacșișul mărinimos, adăuga :

— Să-i spui patroanei, jos, că ai făcut de două ori... Ba da ! ba da... N-o să te pună, poate, să plătești în plus, ținînd seama că n-a durat mult. Dar asta-i regula. Altfel m-ar certa.

IX

DOMENIUL DE LA SAINT-CYR

La 27 ianuarie, pe la zece dimineața, Haverkamp sosea la Saint-Cyr, unde ajunsese cu o brișcă luată la Dourdan, și, la un kilometru spre sud de sat, găsea fără mare greutate așezămîntul călugărilor iezuiți. Fusesse vorba ca unul din cei trei domni să-l însoțească. Dar după ce chibzuiră, treaba li se păru cam imprudentă. Oricînd te poți întîlni cu cineva.

În săptămîna precedentă avusese cu ei două întreveneri. Știa acum cu cine are de-a face. Cîl cu guler de lutru era domnul de Lommérie (conte, dar fără a-și afixa titlul). Cei doi prieteni ai săi : domnul de Margussolles, fost ofițer, și domnul Thénezay. Toți trei făceau parte din mai multe consilii de administrație. Numele lor puteau fi găsite în anuarele mondene. În anuarul proprietarilor, domnul de Lommérie figura de trei ori, domnul Thénezay, de două ori ; și pentru niște imobile foarte bine plasate (strada Penthievre, avenue Villars, strada Laugier etc...), Wazemmes, trimis în recunoaștere pe strada Laugier și pe avenue Villars, fără a bănuî deăltfel nimic din fondul afacerii, se întoarse cu informații dintre cele mai măgulitoare : „De prima calitate. Individul care se va arăta amator de așa ceva, va trebui cu siguranță să plătească din gros.“ În sfîrșit, în privința domnului de Margussolles, Haverkamp obținuse, printr-unul din amicii săi, șef de serviciu la Societatea Generală, o fișă informativă mai mult decît liniștitoare.

Faptul că i se adresaseră tocmai lui continua să i se pară un pic straniu. Afacerea lor, ce-i drept, așa cum o concepuseră, nu era foarte prezentabilă. Se vedeau aproape constrînși să recurgă la cineva care, fără a fi corupt, să nu manifeste încă o respectabilitate scôrtoasă. Nu dăduse oare el însuși de înțeles cîtorva vizitatori că se interesează de Bunurile Congregațiilor ? Orice reclamă sfîrșește prin a-și da roadele. În sfîrșit, domnii aceștia operaseră desigur și-o mică anchetă asupra lui. „Am fost foarte darnic de sărbători cu portăreasa. Bună inspirație. Poate că ei îi datorez asta.“

Haverkamp vizită așezămîntul însoțit de-un paznic plasat acolo de lichidator și care locuia într-un pavilion din preajma gardului de fier.

Trecutul acestei proprietăți se lăsa citit cu destulă ușurință. Castel, sau locuință burgheză foarte înstărită, cu acareturi spațioase, o fermă, și vreo opt hectare de pă-

mînt. Haverkamp, care începea să se priceapă la stiluri, emise o părere de expert : „Primul Imperiu, sau Restaurația“. Iezuiții păstrasera castelul ca să instaleze în el, fără îndoială, acel soi de noviciat de care pomenise domnul de Lommérie. La cincizeci de metri înălțaseră o vastă clădire destinată colegiului. Celelalte construcții dănuiseră, mai mult sau mai puțin transformate ; ferma și curtea de păsări își păstrau destinația inițială. Exceptînd clădirile, domeniul alcătuit în prezent din peluze pentru jocuri, din pajiști pentru creșterea animalelor, dintr-o mare grădină de zarzavaturi, din două mici ogoare și o pădure, era împrejmuit cu ziduri pe-o distanță de circa un kilometru, iar în rest, cu garduri foarte groase de nuiete, sau cu gratii, sau uneori și cu unele și cu altele. În depărtare se zăreau clădirile Saint-Cyr-ului, pline de pitoresc, flancate de-un mic castel fortificat.

Haverkamp, care nu-și irosea nici o privire, nu înceta să-și formuleze mental concluziile și să le corecteze pe măsură ce-și continua vizita.

Colegiul, cu parter și trei etaje, cu acoperișuri de ardezie foarte povîrnite, mansarde, fațade foarte plate, constituia un fel de mare cazarmă, cu un aspect nu prea lugubru, mulțumită unui agreabil raport de tonuri între blocurile de piatră, care erau albe, și olanele de ardezie, cenușii și moarate, ca penajul unui porumbel sub cerul de iarnă. Dar era greu de imaginat cărei noi folosințe i-ar putea sluji în această pustietate. „Nici vorbă nu' poate fi de vreun hotel pe-aci, evident. Vreo altă Congregație didactică să-l folosească în același chip ca iezuiții ? Asta da.“

Castelul, în ciuda cîtorva supărătoare modificări interioare, ar putea redeveni foarte locuibil. Circa patruzeci-cincizeci de mii de franci pentru refacere, poate. Dar apropierea de clădirea cea mare îi răpea tot farmecul.

În fond, nu vedea pe cine ar putea ispiți această afacere, în afară de foștii proprietari și de misterioșii lor ri-

vali. „Ca totul să fie în regulă, trebuie să fac totuși o evaluare. Nu-i prea lesne.“

În primul rînd terenul. Opt hectare cu un randament foarte redus. „N-am idee ce valoare o fi avînd acum în vîgăuna asta. Am văzut de curînd un anunț pentru o suprafață de 8 700 de metri la Villiers-le-Bel, licitație începînd de la 20 000 ; și trei hectare jumătate în Yonne, la bună înțelegere, preț cerut : 80 000. Ca depărtare de Paris și ușurința accesului, ar fi cam între astea două. Dar terenul e mai mare. La doi franci metrul, ar fi foarte bine plătit. Clădirile ? Practic, abia dacă merită ceva. Așa că licitația nu poate fi la o sumă prea ridicolă. Două sute de mii, plus cheltuielile. Nu se poate ridica la mai mult. Și nici măcar la atît, dacă scrupulele ar interveni normal. Oamenii par să prevadă o sumă mai mare. O să le spun părerea mea.“

Nu trebuia să-i descurajeze, întrucît toată combinația se bîzuiă pe această cumpărare. Dar dacă se hotărau să liciteze la sume mult mai mari, trebuiau să aprecieze cum se cuvinte riscul pe care Haverkamp urma să și-l asume în locul lor.

X

CE DESCOPERI PLIMBÎNDU-TE

La unsprezece și jumătate vizita luase sfîrșit. Haverkamp trebuia să aștepte pînă la ora trei trecerea unui vehicol public care să-l ducă la Limours. Socoti că ar fi plăcut să facă o plimbare la țară. (Să rumegi niște cifre stimulat de aerul proaspăt și privind, cu coada ochiului, un țaran încovoiat în urma calului, la arăturile de iarnă.)

Își consultă harta. În direcția aproape opusă Saint-Cyr-ului, pe-un drumeag care se îndrepta spre răsărit, la o mie cinci sute sau o mie opt sute de metri de așezământul iezuiților, figura o localitate. Purta un nume nițeluş surprinzător : La Celle-lès-Eaux. Probabil cea întrezărită între două înălțări ale terenului alcătuind acolo o mică vilcea, și de asemeni dincolo de una dintre cele două proeminențe aflată mai spre miazăzi. Nu se vedeau dealtfel, cu totul, decît o modestă clopotniță și cîteva acoperișuri. Pînă și acoperișurile ar fi rămas pitite, dacă pîlcurile de arbori presărați în fundul și pe flancurile vilcei ar fi fost înfrunzite. Deși de-un pitoresc foarte moderat, ansamblul așezării trebuie să fie fermecător în timpul verii.

Cam la jumătatea drumului între domeniul iezuiților și aceste măguri se afla o clădire dreptunghiulară, mărișoară, acoperită cu olane roșii înnegrite de vreme. Aspectul unei ferme.

„De mirare să nu găsesc în satul ăsta o crîsmă unde să gust ceva.“

Dealtfel, cu toată strașnica-i poftă de mîncare, nu-i plăcea, în privința asta ca și în altele, să se simtă robii unor tabieturi. Era dintre cei care se mulțumesc cu o felie de piine și o bucată de brînză fără vreun regret la gîndul „Porcului de aur“¹.

*

În centrul satului, într-o mică piață de formă alungită, care nu era decît un loc unde se lărgea drumul, se afla un han din cele mai acceptabile. Două săli pardosite cu dale, despărțite pînă la jumătate printr-un perete de geamuri. Tejgheaua în sala din față, și cîteva mese ; altele în sala din spate, luminată dinspre curte.

¹ Local parizian.

Lui Haverkamp i se servi o masă relativ îmbelșugată : fileuri de hering, fără nimic deosebit ; niște salam, care aducea mai mult a carton decît a carne ; mazăre, bine-înțeles din conservă, dar bună la gust ; un iepure pregătit vînătorește, savuros, desăvîrșit din toate punctele de vedere ; un *brie*¹ de calitate mijlocie ; niște napolitane fleșcăite care miroseau a fund de sertar și cu iz de petrol pe deasupra. Vinul, deși cam apos, avea o culoare care bătea în albastru, și-ar fi trebuit să-l bei în repetate rînduri ca să te obișnuiești cu gustul lui aducînd un pic a cerneală. Haverkamp renunță la cafea.

Ca amuzament personal și totodată din motive profesionale, îi plăcea să intre în vorbă cu oamenii și să le smulgă informații. Cum patronul hanului trebuia în fața mesei sale, fu cît pe-aci să-l întrebe cam cît valorează terenul prin partea locului. Dar își înghiți fraza : „Primo, își spuse el, habar n-are. Secundo, dacă din întîmplare știe ceva, va socoti că e de datoria lui, din patriotism local, să mă ducă de nas. În al treilea rînd, ar putea bănuî că întrebarea mea e legată de vînzarea domeniului de la Saint-Cyr. Și asta ar fi prost.”

Manifestă așadar o curiozitate mai gratuită :

— Ciudat nume ăsta : La Celle-les-Eaux. Cei care-l văd pe hartă și-or fi închipuind cine știe ce...

— Nu, nu-i defel ciudat. Există un izvor.

— Un izvor... ca toate izvoarele ?

— Nu, un izvor mineral, un izvor termal, ce mai !

— Sau mai degrabă, îl întrerupse hangîța, a fost un izvor...

— Vezi-ți de treabă, curge întruna.

— Da, cînd te gîndești cît de puțin e exploatat !...

— Cît despre asta !... De unde veniți, domnule ?

— De la... dinspre Saint-Cyr.

— Înseamnă că ați trecut prin fața lui.

¹ Cașcaval de Brie.

- Prin fața cui ?
- A stabilimentului unde e izvorul. O hardughie la mai puțin de-un kilometru de-aici. Cam greu să nu-l vezi.
- Un soi de fermă ?
- Nu, domnule, nu-i nici o fermă. Poartă chiar o inscripție deasupra porții.
- O tăbliță ?
- Când vă spun că nu mai există...
- Nu m-am uitat cu de-amănuntul, dar nu cred să fi văzut vreo tăbliță.
- Aveți dreptate, domnule. Literele erau vopsite pe-un fel de arc din lemn prins de zid. Era putred. L-o fi dat jos vîntul. N-a mai rămas decît o frîntură, care nu se poate citi.
- Și mai funcționează ?
- Pe vremea lui taică-meu, răspunse hangiu, se pare că avusese o perioadă de belșug. Vindeau cam cinci-șase sute, chiar pînă la o mie de sticle pe zi. Se expediau și la Paris. Veneau oameni să bea și la fața locului. După aia a decăzut. Acum sînt probabil zile cînd nu desfac nici cincizeci de sticle.
- Ar trebui să-l vedeți cum arată pe dinăuntru ! adăugă hangiu. E într-un hal fără de hal. Cred că nu le-au mai rămas decît doi slujbași, niște babalici. Ți se face chiar silă. Curtea e plină cu sticle vechi, sparte. Pînă și apa o să se piardă în cele din urmă în pămînt, dacă nu sînt întreținute conductele.
- Înseamnă că-i o apă care se bea ?
- Desigur.
- Ar fi putut s-o folosească pentru băi ?
- Se vorbea de treaba asta pe vremea de care po-menesc. Dar era nevoie de-o întreagă instalație. Nu vine caldă, se-nțelege, dar oricum, nițel călduță.
- Dar n-aveți cumva din apa asta ? M-ar fi amuzat s-o gust. Nu-i așa ? Cînd treci prin la Celle-les-Eaux, e prilejul cel mai indicat să faci o cură.

Hangiul și hangița se priviră întrebător.

— Trebuie să mai fi rămas vreo două-trei sticle, dar unde-or fi ? Nu ni se cere aproape niciodată. Mai întâi, fără a fi neplăcută la gust, are un ușor iz care nu place oricui. Și apoi se tulbură când se învechește.

Hangiul nu prea avea chef să caute sticlele. Haverkamp îi spuse, adresându-i hangiței cel mai curtenitor zîmbet :

— Oh ! Încercați, vă rog, s-o găsiți ! Ar fi tare nostim.

Îmboldit de consoartă, și călăuzit de indicațiile date de ea, hangiul porni în căutarea sticlelor. Se întoarse după cinci minute. Avea câte una în fiecare mînă.

— V-am adus două, deoarece, fiind atît de veche, e mai mult ca sigur că apa a căpătat un gust prost. Vom putea alege. Ar trebui băută proaspătă.

Destupă prima sticlă, o mirosi, umplu paharul pe care hangița îl pregătise pentru Haverkamp. Apa degajă cîteva bășicuțe. Fără a fi tulbure, pluteau totuși în ea mici smocuri și firisoare.

— E mai găzoasă la ieșirea din izvor.

Haverkamp o degustă prin rare înghițituri. Era prea puțin băutor de apă ca să se priceapă. Dar se străduia din răspuțeri. Găsi că are un gust nu prea neplăcut, un pic înțepător, dar mai avea ceva, care, la primul contact, părea dulce și aproape zaharat, lăsînd însă apoi un ușor iz de putregai, care putea fi atribuit vechimii mostrei. În orice caz, nu era o apă de fîntînă oarecare.

— Se folosea ca leac ?

— Oh !... fără îndoială... poate pentru stomac. Nu scrie pe etichetă ?

— Stați puțin. Eticheta asta e mucegăită... Nu. Scrie : „Cea mai desăvîrșită apă minerală“. Și în celălalt colț : „Cea mai igienică“. Asta-i tot. Ce se vede pe desenul ăsta e stabilimentul ?

— Înfrumusețat, vă dați seama !

— Și medalia asta, ce-i cu ea ? O recompensă la vreo expoziție ?

— Nu știu. Se vede că datează de pe vremea prosperității.

*

La întoarcere, Haverkamp se opri în fața a ceea ce luase drept fermă. Aspectul, care n-avea nimic izbitor dacă te gindeai la o fermă, devenea mai ciudat dacă era vorba de-un stabiliment termal. Tencuiala, nedrișcuită, avea crăpături largi. La cele patru ferestre care dădeau spre drum, aproape toate geamurile erau crăpate sau sparte. Pe lemnul mării porți duble abia se mai vedea în partea de sus vreo urmă de vopsea ; partea de jos era putrezită, cirpită cu niște tablă mîncată de rugină. Mai rămăsese, ce-i drept, ceva dintr-o inscripție, deasupra portalului, la dreapta : „...Celle-les-Eaux“.

Haverkamp nu se gîndea la nimic precis. Aerul de iarnă i se părea agreabil. I se prinsese de pantofi puțin noroi, a cărui greutate și moliciune nu-i displăceau. Auzea corbii croncănind. Era nițeluş zgîndărit de spectacolul decrepitudinii.

*

Depășise clădirea cu vreo sută de metri, cînd îi trecu prin minte :

„Ar fi trebuit să iau cu mine cealaltă sticlă. Era o amintire amuzantă.“

Mai făcu cîțiva pași.

„Oh ! M-ar fi stînjenit. Și apoi, voi avea destule prilejuri să revin.“

Încetîni mersul :

„Să admitem că ar fi un mic capriciu. Din cînd în cînd trebuie să-ți îngădui un mic capriciu.“

Scoase ceasul din buzunar :

„Ei ! mai am o oră și ceva de pierdut.“

Se întoarse :

„N-ar trebui totuși să par că-i acord vreo importanță. Tare timpit m-ar crede ! Le voi spune că vreau să trag o păcăleală unui prieten, povestindu-i că pe-aici se află o adevărată localitate balneară, cu un cazino și câteva hoteluri.“

XI

O VAGĂ IDEE

Drumul făcut cu trenul îi lăsa răgazul să reflecteze, dar și să viseze. Trecea de la reflecții la reverii fără să-și dea prea bine seama. Și totuși reveriile sale își îngăduiau mari libertăți față de realitate. De fapt, făceau parte din categoria viziunilor. Se prefăcea că le întâmpină ca pe-o simplă relaxare a minții.

Simțea în spate, proptită în colțul banchetei, sticla cu apă minerală. Nu risca decât să se încălzească un pic.

Între Massy-Palaiseau și Massy-Verrières pipăi sticla, o ridică, o privi și, dînd ascultare unei idei care-i venise, începu să radă grijuliu eticheta. Se văzu nevoit să folosească briceagul și să ude cu salivă ultimele bucățele de hirtie.

La stația Luxembourg coborî din vagon, cu sticla sub braț, traversă gara care mirosea ca de obicei a fum, și-o apucă în jos pe bulevardul Saint-Michel. Ajuns pe bulevardul Saint-Germain, o luă la dreapta pe strada La Harpe, apoi pe strada Zacharie, ajunse la chei, trecu podul Notre-Dame, merse de-a lungul catedralei și-și continuă drumul pe strada Arcole pînă la prăvălia unui farmacist pe care-l cunoștea.

— Bună seara. Te pregăteai să închizi ?

— Nu, nu. Abia peste o jumătate de oră.

— Uite. Aș avea nevoie să-mi analizezi apa asta, dar știi, temeinic.

— Bănuiești că e o apă contaminată ?

— Nu... nu...

— Atunci de ce ? Ți se pare prea dură ? prea grea ? Nu dizolvă săpunul ? Fierbe prost legumele ?

— Nu... Un client de-al meu din provincie pretinde că pe proprietatea lui se află un izvor de apă minerală. M-ar interesa să știu care-i situația.

— Un izvor de apă minerală ?... Ah !... Vrei o analiză completă ?

— Cît mai completă și mai precisă. Ca acelea care se citesc pe unele sticle cu apă de Vichy. Cunoști : sulfat de nu știu ce, 0,19 grame, și-așa mai departe. O listă cît toate zilele !

— Atunci prefer să n-o fac aici. E nevoie de-un laborator specializat. La mine ar dura extrem de mult, și n-am obține niciodată același rezultat. Lasă sticla aici. Mă ocup eu de asta.

— O să dureze cîteva zile ?

— Ești grăbit ?

— Da. N-aș putea avea rezultatul pînă poimîine ?

— Mi se pare cam devreme. În sfîrșit, vino poimîine. Tot pe la ora asta.

— N-o să-și poată da în același timp părerea despre valoarea acestei ape, despre eventualele ei însușiri ?

— Dar asta ți-o voi putea spune și eu foarte bine, cînd voi avea analiza.

— În regulă. Și mai ales dacă se găsește din întîmplare vreo substanță mai rară, fie și-n cantitate foarte mică, știu și eu, niscaiva săruri de argint...

- Săruri de argint !
— Spun și eu ce-mi trece prin cap... asta, sau orice altceva, să noteze cu grijă, pricepi ? Atrage-le atenția. S-ar putea să aibă mare importanță pentru mine.

XII

MANEVRE CARE-ȘI AU ELEGANȚA LOR

În dimineața următoare, la orele unsprezece, Haverkamp urma să se întâlnească în biroul său cu domnii de Lommérie și Thénézay. Trebuia să le relateze impresiile vizitei făcute și să continue cu ei studiul combinației proiectate.

Personal, ar fi considerat normal ca, în faza în care se găseau tratativele pe care le purtau, întrevederea să capete forma unui dejun de afaceri. Dar nu era cazul să-i invite el pe acești domni. Iar ei, la rîndul lor, nu păreau să se fi gîndit la așa ceva.

Haverkamp își prezentă raportul cu obiectivitatea care-l caracteriza. Din cînd în cînd, domnul Thénézay — slab, înalt, cu părul rar, cu pielea negricioasă și cu mustăți ascuțite — care vizitase atent domeniul de la Saint-Cyr, și care era înzestrat cu un pronunțat spirit de contradicție, îl întrerupea adeseori spre a-i replica, cu glas pițigăiat : „Iertați-mă, după părerea mea castelul nu e chiar atît de dărăpănat...” sau „În privința asta nu sînt deloc de părerea dumneavoastră” ; dar, pînă la urmă, precizia calmă a lui Haverkamp reducea la tăcere aceste mici răzvrătiri. Cei doi domni recunoșteau în sinea lor, și-și confirmau reciproc privindu-se pe furis, că directorul agenției era un om priceput cînd era vorba de-o afacere, care știa s-o întoarcă pe toate fețele, să-i găsească degrabă punctele vitale.

— În rezumat, conchise Haverkamp, dacă e vorba de-o cumpărare doar în scop speculativ, ei bine !... ca să fim aproape siguri că n-am pierde nimic în ziua cînd am fi obligați s-o revindem, sau, dacă preferați, spre a avea mai mulți sorti de-a fi în cîștig decît în pagubă, n-ar trebui plătită cu mai mult de o sută pînă la o sută douăzeci și cinci de mii.

Domnul Thénezay tresări :

— Mult mai puțin decît prețul inițial al licitației ?

— Mult mai puțin. Și la evaluarea pe care am făcut-o nici n-am ținut seama de scrupulele de ordin religios.

— Nu cumva exagerați ?

— Nu.

— Ne sfătuiți așadar să nu ajungem pînă la trei sute de mii ?

— Asta-i altă treabă. Dar, pentru a trata ansamblul problemei, trebuie să pornim pe cît posibil de la date exacte.

Domnii îl întrebă dacă „ansamblul problemei“ făcuse progrese în mintea sa.

— M-am gîndit la planul dumneavoastră, răspunse el. În principiu nu-i rău. Dificultățile încep cînd se trece la aplicare.

Ca să se limiteze mai întîi la afacerea de la Saint-Cyr, ce procedură putea fi luată în considerare ? Haverkamp se va prezenta la tribunal și va obține adjudecarea : aparent în contul său ; fie. Cu ce bani ? Cu o sumă pe care acești domni i-o vor avansa sub forma unui împrumut obișnuit, fără ca pe chitanță să-i fie specificată destinația. Haverkamp devenea astfel, pe de o parte, proprietarul imobilului ; pe de altă parte, debitorul acestor domni ; de pildă, pentru o sumă de două sute cincizeci de mii. În continuare, o primă ipoteză : domnii hotărau să răs-cumpere imobilul în privința căruia Haverkamp și-ar fi luat obligația să li-l cedeze pe prețul cu care fusese vîndut la tribunal, plus o diferență pentru diverse cheltuieli și

un mic comision. Acest angajament putea să figureze pe-o scrisoare pe care le-ar adresa-o fără să păstreze nici o copie. Singura urmă a negocierii ar rămîne așadar în mîna lor. Deci nu se puteau teme de vreo indiscreție. În eventualitatea asta, totul era în regulă.

Dar exista și altă ipoteză. Aceea în care domnii în cauză ar renunța să răscumpere imobilul, și în care el, Haverkamp, ar fi obligat să scape de el, chiar în pierdere.

— Mai întîi, remarcă domnul de Lommérie, n-ați avea decît să așteptați un prilej favorabil. Ce motiv v-ar face să vă grăbiți ? Banii pe care urmează să ni-i înapoiati ? Dar n-avem decît să fixăm o dată a rambursării foarte îndepărtată...

— În afară de cazul, îl întrerupse domnul Thénezay, în care am răscumpăra imobilul.

— Bineînțeles. E ușor de stipulat : „Domnul Haverkamp își asumă obligația de-a ne rambursa pe data de... ; dar dacă între timp cumpărăm de la el «un» imobil (nici măcar nu-i nevoie să precizăm care), sîntem liberi să soldăm această cumpărare, inclusiv cheltuielile, cu o parte sau cu toată suma împrumutată ; sau, dacă preferați, respectiva sumă devine exigibilă imediat.“

— Ca și cum, zise domnul Thénezay, v-am fi depus un comision în vederea unei cumpărări nedeterminate.

— Fie, admise Haverkamp, riscul meu ar putea să scadă ; dar persistă. Ce garanție îmi puteți da, cîtă vreme nu știm la ce sumă o să se ridice licitația, dacă nu face obiectul unei convenții explicite — convenție din care va trebui, firește, să am și eu un exemplar ?... În clipa asta adopt punctul dumneavoastră de vedere... Caut mijlocul prin care să nu rămînă în afara mîinilor dumneavoastră nici o urmă a angajamentelor noastre reciproce. Nu-i chiar atît de simplu.

— Dar n-ar fi oare cazul ca tocmai aci să intervină cealaltă afacere ? cea pe care am tratat-o cu dumneavoastră pe față și unde am încadra — cu ajutorul unei formulări

pe care rămîne s-o găsim — compensarea riscului ce-l aveți de suportat ?

— Un risc pe care nu-l putem evalua dinainte, un risc cu suprapreț... Cum să stipulăm că acea compensație poate varia, fără să facem aluzie la riscul în funcție de care o să varieze ?

— Poate că domnul de Margussolles, care a absolvit politehnica, îl va pune în ecuație, spuse domnul Thénezay pe jumătate în glumă.

— Oh ! zise Haverkamp, nu cred că vom obține soluția cu ajutorul matematicii.

— Cum altfel ? Cu ajutorul dreptului ? Sînteți jurist, domnule ?

— Nu.

— Nici noi.

— Dacă am consulta un avocat, interveni domnul Thénezay, n-ar trebui să-i prezentăm problema decît în termeni foarte generali.

— Și, în ce mă privește, spuse domnul de Lommérie, aș prefera să nu-l consultăm.

— Dreptul n-o să ne-ajute mai mult decît matematica, reluă Haverkamp.

— Atunci ce ?

Haverkamp zîmbi, privi cînd la unul, cînd la celălalt, apoi se uită în altă parte, făcînd un gest larg cu mîna stîngă :

— Încrederea...

Se întrerupse, îi observă, constată că bat în retragere, zîmbi din nou :

— Îmi revine mie obligația de-a da exemplu, domnilor.

Vorbi pe-un ton nițeluș solemn, ferindu-se totodată de-o emfază vulgară :

— Justificat sau nu, am încredere în dumneavoastră. Cu alte cuvinte, sînt sigur că nu veți proceda niciodată incorect față de mine, că nu voi avea de regretat faptul că v-am servit interesele. Sînt gata așadar, în ce privește

imobilul de la Saint-Cyr, să mă mulțumesc cu cuvîntul pe care mi-l dați. Vom proceda în felul următor : Îmi puneți la dispoziție o sumă X pentru care vă dau o chitanță. După ce ne vom fi înțeles asupra unui preț-limită, cumpăr. Sau încerc să cumpăr... În continuare rămîn la dispoziția dumneavoastră. Sau vă remit afacerea, dacă asta intră în vederile dumneavoastră. Sau încerc să revind, în înțelegere cu dumneavoastră, în clipa și în condițiile pe care le veți socoti cele mai favorabile.

— Fără măcar să aveți din partea noastră o scrisoare prin care să vă garantăm acoperirea unei eventuale pierderi ?

— Fără, pentru Dumnezeu ! Întrucît vă stînjenește și pentru că am făgăduiala dumneavoastră verbală.

— Am putea muri.

— Nu toți trei odată.

— Se poate întîmpla orice.

— Îmi asum riscul.

Domnul de Lommérie și domnul Thénezay nu erau niște copilandri. Dar în glasul lui Haverkamp răsunase ceva cît se poate de sincer ; ceva care ținea de generozitate și de mărinimie ; o întreagă convenție de eleganță morală creată dintr-odată și care, departe de-a fi dezmințită sau de-a căpăta un aspect derizoriu datorită felului de negocieri pe care le cuprindea, dobîndea, dimpotrivă, mai multă raritate și strălucire. Această ingerință a spiritului cavaleresc într-o ordine de lucruri în care totul nu e de obicei decît neîncredere, precauții cîntărite pînă la silabă și virgulă, suna deodată ca, într-o dugheană, pintenii unui prinț deghizat în negustor. Nimic nu măgulește, nu sesizează în chip mai fermecător acea nevoie de-a crede și de-a ne entuziasma care nu încetează să vegheze în noi, și care deplînge faptul că-n viața de toate zilele are atît de puține prilejuri de-a fi satisfăcută. Evident, domnii de Lommérie și Thénezay nu se entuziasmau

cu una cu două. Dar în timp ce creierul lor se felicita că a rămas lucid, nu puteau împiedica unda unei emoții deosebite să-i străbată. Și această emoție deosebită nu era lipsită de oarecare legătură cu cea provocată de sublim, care tinde să se înfiripe ori de câte ori un om redescoperă pe neașteptate eminența demnitate a firii umane. De două-trei ori, inima bate mai încet sau mai tare. Ochii sînt fulgerați de-o lumină ; parcă te-ar furnica sub frunte ; în timp ce un fior, nespus de plăcut, iscat la rădăcina părului, se răspîndește pe obraji, îți cuprinde întreg bustul și străbate carnea pînă la brîu.

— Ceea ce nu ne împiedică, spuse domnul de Lommérie, cu un nou accent de respect, să luăm în considerare cealaltă afacere despre care vorbeam. Garanția formală, pe care ne faceți cinstea a o considera de prisos, poate că dorim din toată inima să v-o dăm.

— Lucru pentru care vă mulțumesc, domnilor. Dar n-o să mă apuc, spre a-mi asigura cu orice preț o garanție, să vă arunc în prima aventură ivită.

— În prezent n-aveți nimic interesant să ne propuneți ?

— Oh !... ba da... afaceri de tip curent. Dar aș dori ceva mai bun.

— S-ar părea că aveți ceva în vedere.

— Am ceva în vedere.

Zîmbetul lui Haverkamp, pe care încerca totuși să-l stăpînească, avea o strălucire ciudată.

— Nu ne puteți spune despre ce e vorba ?

— E cam devreme. Realmente prea devreme. Dacă ulterior combinația vi s-ar părea lipsită de orice bază, ați avea dreptul să mă socotiți un om care umblă după cai verzi pe pereți... Mîine seară voi fi, poate, mai în măsură să vă dau un răspuns.

Nu urmărise să le stîrnească curiozitatea. Dar reușise. Domnul Thénezay insinuă :

— Fără a intra în fondul afacerii, întrucît susțineți că e prea devreme ; fără a ne gîndi mai curînd la asta

decît la alta, n-ar strica totuși să examinăm de pe-acum ce formă am da, prietenii mei și cu mine, participării noastre. Căci problema se va pune în tot cazul. Oricum, am cîștiga timp. Și întorcîndu-se spre domnul de Lommérie : Nu-i așa, dragul meu ?

— Așa e. Dar discuția ne-ar putea antrena... Cît e ceasul, domnilor ?

— Oh ! într-adevăr... douăsprezece trecut.

★

Hotărîră să ia masa împreună, pretextînd că ar fi rezonabil să profite că sînt întruniți spre a avansa cît mai mult cu putință. Domnii de Lommérie și Thénézay nădăduiau în plus că discuția generală, ajutată de acea masă, le va îngădui să ghicească ceva din afacerea ce-l făcuse pe Haverkamp să zîmbească atît de misterios, și pe care erau nerăbdători s-o cunoască, precum o femeie cadoul ce-i este adus împachetat. Dar, îndeosebi, cei trei bărbați simțeau domnind între ei o atmosferă de efervescentă mintală în care fiecare dorea în taină să se mențină. În locul unui prînz într-un separeu care n-ar fi putut decît s-o destrame, un dejun luat în comun n-ar face decît s-o amplifice. Viața nu-i prea amuzantă. Și nu totdeauna găsești plăcerea acolo unde o cauți cu tot dinadinsul. Ce plească s-o afli în ceea ce aduce a muncă, a preocupare, a datorie !

Clar-obscurul plăcut al unui salon aflat la mezanin ; două aplice aprinse ; fața de masă, tacîmurile la distanță unul de altul ; mirosul felurilor de mîncare... iar pe fereastră, pătrunzînd parcă respectuos, lumina zilei de iarnă.

După ce domnii de Lommérie și Thénézay își înștiințară familiile printr-un telefon, se duseră cîteșitrei la „Lapérouse“.

La început discutară liber, emițînd păreri generale asupra afacerilor ; mai mult din plăcerea de-a lăsa să se întrevadă, nițeluș cam imprudent, o simpatie reciprocă,

pe care proiectul unei întreprinderi comune o înfierbîntă asemenea plecării într-o excursie.

După care conversația se restrînse încetul cu încetul. Ceea ce continua să-i preocupe pe cei doi prieteni era de a da asocierii lor cu Haverkamp o formă practică și viabilă. Domnul de Lommérie rosti cuvîntul comandită¹. Domnii aceștia ar deveni comanditarii lui Haverkamp pentru o sumă care urma să fie fixată. Și cu siguranță că se va găsi mijlocul de-a include în această sumă globală împrumutul destinat cumpărării imobilului de la Saint-Cyr (fără a-l menționa explicit). Secoteau totodată că va fi posibil să-i dea lui Haverkamp, măcar într-o largă măsură, o acoperire în privința riscurilor pe care era dispus cu atîta eleganță să și le asume pe baza unei promisiuni verbale.

Domnul Thénezay obiectă că va fi oricum necesar să limiteze, deci să specifice, obiectul acestei comandite; întrucît era de la sine înțeles că nu se putea extinde la ansamblul afacerilor agenției.

Haverkamp declară că nu e împotriva nici unei formule; că esențialul în ochii lui consta în a merge înainte, într-un spirit de încredere reciprocă, și cu dorința de-a se afla „cot la cot”. Cît despre ideea unei comandite, îl măgulea elementul de încredere pe care-l implica. Dorea, cu toate acestea, să păstreze cu acești domni o strînsă solidaritate în ce privește hotărîrile. Nu intra așadar în vederile lui o comandită fără control.

În definitiv, îi părea bine că nu era obligat să-și respecte propunerea făcută și că se insista să i se furnizeze garanțiile pe care nu le reclama. Îi rămînea beneficiul gestului făcut.

¹ În economia capitalistă: participarea cu o sumă de bani la o întreprindere comercială sau industrială, răspunzînd față de creditori pentru eventualele pierderi numai în limitele capitalului investit.

XIII

ANALIZA

Cînd Haverkamp se întoarse la farmacistul din strada Arcole, era mai îngrijorat decît Wazemmes în fața ghișeului de la post-restant.

— Nu, încă n-o am. Mi-au spus la telefon că eventual ar fi gata, dar numai pentru principalele substanțe. Întrucît ții la o analiză absolut completă, am preferat să aștept.

— Pînă cînd ?

— Mi-au făgăduit-o pentru poimîine dimineată.

— Mereu aceeași nepăsare. Pun rămășag că abia se apucaseră de analiză cînd le-ai telefonat.

— Nu, nu. Dacă-i vorba de substanțe mai puțin obișnuite, cercetarea poate să dureze.

„Prima dificultate, gîndi Haverkamp. Prima defectiune. Mă sîcîie, deoarece se ivește un pic prea devreme. Și-i abia începutul !“

Avu deodată o vedenie, ale cărei elemente proveneau din plimbările pe care le făcuse de copil în Ardenne :

Un soi de urcuș larg, cu povîrnișuri, cu asperități ; lucruri care trebuie mișcate din loc, altele care-ți vin în cap ; locuri în care te afunzi, unde calci „pe moale“ ; altele lunecoase, pe care talpa nu prinde. Iar „neglijența franceză“, în acest peisaj interior de ascensiune și obstacole, se manifesta sub diferite forme, înrudite cu impresia unui teren care se surpă, a unei crengi care se frînge cînd te agăți de ea, a unui colț de stîncă ce se desprinde cînd îl apuci.

„Păcat că nu-mi pot încerca norocul decît în țara asta. Nu emigrăm îndeajuns. O fi poate bun francezul la dat porunci, dar nu face doi bani cînd e vorba să se supună. Mai tîrziu.“

*

Peste două zile, Haverkamp primește din mina farmacistului plicul cenușiu-albastru cu antetul : „Laboratoarele E.S. Ravisseau“. Plicul nu e lipit.

Întreabă :

— Te-ai uitat ?

— Nu, recunosc. N-am avut încă timp. Nu.

Haverkamp scoate foaia de hîrtie, care e albă, lucioasă, bătînd ușor în galben, în a cărei pastă se zăresc niște dungulițe ; observă pe verso, chiar lîngă unghiul format de îndoitură, o urmă de cerneală de care își va aminti toată viața. Funcționarul care a împăturit hîrtia avea degetele murdare de cerneală.

Desface hîrtia. Iarăși antetul : „Laboratoarele E.S. Ravisseau“. Sub titlu : „Analiză“, cu litere mari de tipar, foarte negre și rotunjite, un bloc de rînduri scrise de mîină sfîrșind cu niște cifre. O serie întregă de linii. Zece, douăsprezece. Poate mai multe. Scrisul nu e prea citeț. Printre cifre, puzderie de zerouri.

Prima reacție a lui Haverkamp e oricum una de bucurie ; palpitații ; umflare a pieptului ; descleștare a timpelor. Își dă seama că s-a temut, pînă la anxietate, să nu găsească o pagină albă, sau un biet rînd plutind de unul singur ; în locul acelei compacte scriituri necitețe, al acelui mănunchi de cifre. Căci nu sînt toate zerouri. Cît despre rînduri, pot fi recunoscute cuvinte sau frînturi de cuvinte familiare, care aduc a carbonat, sulfat, clorură. De fapt, care ? Desigur că are importanță. Dar cel mai important e că-i vorba de ceva, chiar de multe lucruri. Atîtea substanțe au, fără îndoială, niște virtuți. E cu neputință ca o apă atît de deosebită de apa chioară să nu-și găsească o utilizare medicală. E de-ajuns să vrei.

În vremea asta farmacistul s-a ocupat de-o clientă. Care însă a plecat. Se apropie.

Îa foaia de hîrtie ; începe s-o citească, cu o ușoară mișcare a buzelor, și uneori cu un mormăit care-i scapă :

„sulfură de calciu, ah !“... „zero grame șase sute nouăsprezece...“ ...,urme, da, urme...”

Haverkamp nu-l scapă din ochi. Așteaptă remarci spontane, măcar una. Dar farmacistul continuă să-și frece barba.

— Ei, ce părere ai ? întreabă agentul de afaceri.

— Nimic deosebit.

— E totuși o apă minerală ?

— Asta da. Total : unu, virgulă, cinci mii opt sute cincizeci și nouă. Nu foarte mineralizată. Dar apă minerală.

— Are ceva însușiri, după părerea dumitale ?

— Nu te poți pronunța așa, cu una cu două.

— Și atunci ?

— Hotărîtoare e îndeosebi experiența. Sînt anumite ape minerale din Vosgi sau din Pirinei care la prima vedere au o compoziție destul de banală, dar al căror efect tămăduitor e cu totul deosebit. Și apoi, e vorba de acțiunea apei în sticlă și aceea a apei de izvor. Apa dumitale, cît privește analiza, mă duce întrucîtva cu gîndul la anumite ape cum ar fi cea de la Saint-Gervais, de pildă, din Savoia de Sus. Ceea ce nu înseamnă că ar avea aceleași efecte.

— Pentru ce e bună cea de la Saint-Gervais ?

— Pentru căile respiratorii ; pentru piele.

— Se bea, se fac băi ?

— Și una și alta. Dar, dacă nu mă înșeală memoria, e mult mai mineralizată decît a dumitale. Nu se înghețe așa, cu toptanul. Bănuiesc că a dumitale se bea ușor, nu-i așa ?

— Se bea foarte bine. E chiar foarte plăcută.

— Foarte plăcută... hm ! Cu un ușor iz de ouă clo-cite, totuși ?

— Nu. N-am băgat de seamă.

— Îți repet că o apă se apreciază experimentînd-o, o experimentare care se continuă timp de generații.

— Și dacă e vorba de-o apă nouă, descoperită acum ? Nu poate dura un secol pînă să-ți dai părerea.

Farmacistul ridică ochii spre tavan, își pune mîna stîngă în șold, clipește cu un aer filozofic și spune :

— Părerea mea, știi, e că, exceptînd un anumit număr de izvoare de primul rang, există nenumărate altele ale căror însușiri sînt cît se poate de contestabile. Sînt bune la tot ce poțezi. La toate și la nimic. Profită de vecinătatea altora ; sau de-o reclamă bine făcută... Nu văd de ce apa dumitale ar valora mai puțin decît acestea... Ai putea să te adresezi unui specialist.

— Un specialist în ce ?

— În boli de piele, de pildă, sau de gît, să-l întrebi ce părere are despre compoziția apei dumitale. Mă gîndeam la Couzin. Ba nu. Ar fi mai bine să stai de vorbă cu profesorul Ducatelet. Da. Asta e.

— Ducatelet ?

— Da. E membru al Academiei de medicină. A publicat o mare lucrare de ansamblu asupra apelor minerale franceze. Se spune că ar fi părtaș în afacerea cu apa de Vichy. E o autoritate.

— Dacă e părtaș la Vichy, nu se va teme de concurență ?

— Concurența apei de Vichy ? nu. Cu apa asta ? Nici pomeneală. Ba chiar pică foarte bine. În ce regiune e izvorul dumitale ?

Luat pe nepusă masă, Haverkamp răspunse destul de stingherit :

— Nu foarte departe de regiunea pariziană.

— O să-i afli oricum părerea. După asta, vezi dumneata...

Haverkamp, căruia farmacistul îi înapoiase foaia, o privea nițeluș încurcat :

— Te-aș ruga să-mi faci un mic serviciu, zise el

— Și anume ?

— Să-mi copiezi treaba asta mai citeț. Profesorului Ducatelet, evident, o să-i arăt originalul. Dar pentru mine... Aș vrea să mă lămuresc și eu.

— Foarte ușor. Așteaptă o clipă. O să ți-o recopiez chiar eu, cât mai citeț cu puțință.

Farmacistul se întoarce curînd cu o foaie de hîrtie purtînd antetul firmei sale, pe care scria :

ANALIZĂ

Acid carbonic liber	0,1509
Azot	urme
Acid sulfhidric liber	0,001
Sulfură de calciu	urme slabe
Bicarbonat de calciu	0,220
Sulfat de sodiu	0,360
Sulfat de magneziu	0,619
Sulfat de litiu	0,021
Clorură de sodiu	0,165
Clorură de magneziu	0,009
Clorură de litiu	urme
Oxid de fier	0,02
Siliciu	0,02
Mangan	cantitate perceptibilă
Amoniac	urme
	1,5859

XIV

LA PROFESORUL DUCATELET

Haverkamp așteaptă în salonul cel mare cu trei ferestre. O amplă țesătură de mătase veche drapează pianul

cu coadă. Sînt scaune de toate felurile, dar „stil“ ; pe pereți „tablouri de maeștri“ : scene de vînătoare, peisaje de pădure, flori, portrete, totul în nuanțe brune și fumurii, cu excepția cite unui roșu mat (haina unui vînător, o garoafă). Pe jos, o mochetă pe care au fost așternute cîteva carpete orientale. Pe pian, niște fotografii ale unor ducese, academicieni, prinți domnitori, cu dedicații.

Haverkamp se lasă pradă invidiei. „Iată salonul pe care ar trebui să-l am.“

Da, e invidie sadea, cu toată tristețea pe care-o comportă. Salonul din bulevardul Palatului, de care era mîndru, care-i plăcea, pe care-l îngrijea cu dragoste, pe care își făgăduia să-l înfrumusețeze treptat, arată de la distanță nițeluş ridicol. „Strădanie zadarnică. Nu va fi niciodată altceva decît salonaşul amărît al unui sub-şef de birou.“ În acel salonaş prăpădit, cu unica-i fereastră şi cele trei mobile care se bat cap în cap, au fost lăsați să aştepte domnul conte de Lommérie şi domnul Thénezay, capitalişti de vază, care posedă poate interioare şi mai somptuoase decît acesta. Şi ai avut naivitatea să crezi că le-ai putea lua ochii cu nişte puneri în scenă. Ce idee şi-or fi făcut despre directorul Agenției ? despre mijloacele lui financiare ? despre anvergura operațiilor ce se pot realiza cu el ?

Dealtfel, Haverkamp e predispus la crize de invidie destul de violente, dar capricioase. Sînt zile cînd circulă prin luxul altuia, printre semnele unei măreții care nu-i aparține, fără să pară că le ia în seamă. Alteori îl rod, şi suferă. Meschinăria asta pare că nu se prea potriveşte cu restul firii sale. Dar nu-i sigur că invidia e întotdeauna meschină. La el e înrudită cu ceea ce la alții s-ar putea numi gelozie amoroasă. „Cu ce drept lucrul acesta, care merită din plin să fie dorit, nu-mi aparține ? îmi scapă, spre a aparține altcuiva ? care, desigur, are mai puține merite decît mine.“ E un nesaț indignat, iar această indignare purcede dintr-un sentiment destul de nobil. Nici

nu rămâne incolăcită asupra mușcăturii sale, ca invidia celor slabi, înveninînd-o. O oră mai tîrziu, sau în dimineața următoare, ea a devenit cutezanță a privirii, viitoare a respirației, spirit ofensiv.

★

Profesorul Ducatelet seamănă cu un mare pianist, sau mai curînd cu vreo „pictoriță și sculptoriță“, cu capul său mare, imberb și molatic, cu trăsături fine, cu părul zbîrlit și cu zîmbetu-i proaspăt ca un fruct. E în redingotă, poartă rozeta¹. Niște ochelari cu ramă de aur se află pe masă lingă el. Se joacă cu ei în timp ce vorbește, sau le șterge lentilele. Cabinetul lui e tapisat cu rafturi doldora de cărți. Marile scoarțe verzi, roșii-închis, cafenii, albastre-închis, stau la el de gardă, o gardă de onoare, precum borcanele la un farmacist.

În timp ce era introdus în cabinet, Haverkamp își spuse la repezeală :

„Să-l oblig imediat să ia treaba în serios. Să nu se pună nici o clipă problema de-a mă descuraja. Cînd oamenii își spun că nu-i chip să nu se facă un lucru, iau măsurile de rigoare spre a-l socoti realizabil. Dacă acest profesor va crede că o mare sumă de bani a și fost pusă în mișcare, a și fost pusă la bătaie, va vedea cu alți ochi toată această afacere. Tot ce-a pus deja în mișcare mulți bani reclamă respectul.“

S-a cufundat deci în fotoliul indicat de profesor, dîndu-și singur impresia „unei mari sume de bani puse în mișcare“. S-au instalat și banii odată cu el. Pe măsură ce se desfășoară expunerea, banii invizibili se revarsă din fotoliu, sporind autenticitatea și forța cuvintelor.

— ...Evident, vin cam tîrziu... domnule profesor... Am fost hărțuiți de împrejurări... Sînt angajate acum mari capitaluri... Trebuie s-o scoatem la capăt cu orice preț.

¹ Însemnul Legiunii de Onoare.

— Pînă la dumneavoastră a mai fost exploatat izvorul ?

— Puțin pe vremuri, și doar pe plan local. De-atunci a scăzut la zero. Nu s-a încercat niciodată o exploatare serioasă. Și cu toate astea locul ar fi cît se poate de adecvat pentru o stațiune. Datorită poziției, care e minunată, și altor avantaje.

— Și nu vreți să-mi spuneți în ce regiune se află ?

— Nu imediat... Dacă îmi permiteți... domnule profesor. Vă rog să mă înțelegeți. E poate o copilărie. Dar doresc ca avizul dumneavoastră, la care țin nespus, ca primul dumneavoastră aviz să nu fie influențat de nimic altceva în afară de analiza însăși.

— Dar o analiză chimică nu poate spune totul. Mai întîi ar trebui să știți cum sînt făcute multe din ele ! Și apoi, apele minerale au o serie de proprietăți încă misterioase, pe care chimia obișnuită nu le poate explica. În timp ce, cunoscînd locul de baștină al unei ape, mintea se orientează spre anumite ipoteze, ține seama de anumite afinități. Poate fi astfel presupusă existența unor proprietăți pe care analiza nu le indică, sau nu le indică decît foarte vag.

— Tot ce pot să vă spun, domnule profesor, e că izvorul nostru se află într-o regiune pînă acum foarte puțin frecventată din punct de vedere termal. Nici un fel de concurență așadar în vecinătate.

— Vecinătatea nu creează întotdeauna concurență... Uneori atrage chiar clientelă... Analiza dumneavoastră, o aveți aici ?

— Da, domnule profesor.

— Dealtfel, s-ar putea să cunosc apa dumneavoastră. Nu-i cumva citată în lucrarea mea ?... Dar nu mi-ați citit lucrarea... Dacă mi-ați spune numele, aș fi poate în măsură să vă informez fără atîtea ocolișuri... Dar văd că doriți să vă dezleg ghicitoarea... Dați-mi-o.

Profesorul continua să i se adreseze pe-un ton glumeț. Dar părea nițeluş jignit.

Luă foaia de hîrtie :

— Ravisseau ? Da... Nu-i prea bine utilat. Nu pentru cercetări foarte moderne... În sfîrșit, pînă una-alta ne, vom putea face o idee.

Profesorul își puse ochelarii și examinează cu atenție hîrtia. Din cînd în cînd, clătina ușurel din cap, sau își dregea glasul cu un sunet relativ muzical. Sau din gurița-i delicată, ca o cireasă, trimitea un fel de sărut în gol.

Fără să lase hîrtia din mînă, își ridică ochelarii pe frunte și zise :

— Cu ce temperatură izvorăște ?

— Nu știu exact. Știu că e caldută.

— Caldută ? Asta-i tot ? Caldută de-a binelea, fără să dea mîinii nici o senzație de răcoare ? Sau doar ceva mai puțin rece decît apa obișnuită ?

— Mai curînd așa.

— Păcat că nu puteți fi mai precis... Și ce debit are ?

— Pe zi ?

— Pe oră, pe minut, pe secundă, mi-e totuna. Dar debitul pe zi ne informează mai bine, întrucît pot exista variații orare.

— Nu dispun încă de-o cifră...

— Aproximativ ?

— Destul de ridicată. Dar nu îndrăznesc să fac mai multe precizări, domnule profesor. Mai întîi că apa e cît se poate de prost captată, canalizată. Se pierde cantități uriașe în pămînt. Cifra actuală n-ar dovedi nimic.

— Ar dovedi pe ce minim vă puteți bizui... Sînt tare mirat că ați tratat o asemenea afacere fără să vă blindați cu mai multe informații...

Haverkamp era plouat. Dar ce-l decepționase îndeosebi era că profesorul, isprăvind de citit analiza, nu manifestase nici o reacție, nu-și exprimase nici o părere. E adevărat că întrebările pe care le pusese dovedeau un oarecare interes pentru această apă anonimă.

Ducatelet coborî ochelarii, privi din nou acele rînduri de cuvinte și cifre. Apoi, schițînd un zîmbet :

— Apa asta nu provine cumva de la podul Austerlitz ?

Haverkamp simți un fior rece pe șira spinării. Toți banii „deja puși în mișcare“, în spatele cărora se adăpostise, nu-l feriseră așadar de clarviziunea sarcastică a științei. Nu-și făcuse niciodată o idee atît de înaltă despre știință. Dar celălalt adăugă :

— Nu știați că există un izvor lîngă podul Austerlitz ? Nu-i de disprețuit, altminteri. Bineînțeles că n-a fost exploatat, și acum trebuie să fie în mare suferință... Glumeam... Ceea ce m-a dus cu gîndul la el e faptul că al dumitale îi cam seamănă...

Se lăsă pe spate în fotoliu, schimbă tonul :

— Să vorbim de al dumitale...

Lovi ușor hîrtia de cîteva ori.

— Nu cred să am cunoștință de el. Sau mă înșală memoria. E o apă slab mineralizată. Și nu pare să aibă ceva caracteristic. Nu-ți prea vine s-o numești sulfurată calcică ; sau chiar sulfurată... Atît de slabe sînt cantitățile... Afară de cazul că a bălmăjit-o`Ravisseau... Sînt totuși niște elemente a căror prezență e întotdeauna semnificativă... tind să marcheze fizionomia unei ape... Sulfurată clorurată ? Dacă ții neapărat, dar în surdină. Nu-mi vine totuși s-o încadrez printre cele nedeterminate... Nu... Îi găsesc ceva în plus... (Căuta un epitet.) În sfîrșit, da, apa dumneavoastră mă interesează. Tot nu vreți să-mi spuneți unde se află ?... Ei bine, am să încerc să v-o spun eu, cu aproximație. Probabil că nu în Masivul Central ; nici în Pirinei... nici în Alpi. E o apă dintr-un teren de aluviune, o regiune de șes, dacă nu mă înșel... Poate chiar în bazinul parizian. Probabil că nu vine de la o adîncime prea mare. Aș fi tare mirat dacă temperatura ei ar depăși 15—20 de grade.

Haverkamp asculta cu nesaț și admirație. Întrebă :

— Dar are ceva proprietăți ?

Ducatelet nu-i răspunse pe loc. Folosi un ton și mai grav :

— Stimate domn, trebuie să vă atrag atenția asupra unui punct, și chiar a mai multora. Mai întâi, analiza va trebui refăcută. Din diverse probe. Vom obține poate deosebiri tulburătoare ; surprize, bune sau rele... Și apoi, să nu vă închipuiți că după o conversație ca asta veți reuși așa, cit ai bate din palme, să vă specializați izvorul, să-i găsiți indicațiile terapeutice, modul de întrebuințare. Nu. O exploatare hidro-minerală nu se improvizează. Dacă a dumneavoastră n-are un trecut, cu siguranță că veți bîjbîi la început. Nimic nu ține locul observației seculare... Aș afirma chiar că a nu avea un trecut e de pe-acum semn rău... Da... Pentru că strămoșii noștri au fost din totdeauna căutători de izvoare... De pe vremea romanilor... E foarte puțin probabil ca o apă cu-adevărat interesantă să fi trecut neobservată... Dar, mă rog, se poate întâmpla... În cazul ăsta înseamnă că modul exact de folosire a apei era foarte greu de găsit, sau de pus la punct... Pentru știința actuală, înarmată cu analiza chimică perfecționată, există o parte de determinare *a priori*, e sigur. Dar apoi trebuie să verifici cu răbdare, să tatonezi ; să observi efectele, și să le urmărești. Într-un grup de afecțiuni, asupra cărora va acționa apa dumneavoastră mai puternic ? Cutare apă este eficientă pentru dermatoze, pentru piele... iar alta, cu o formulă foarte asemănătoare, nu se adresează decât mucoaselor... Nimeni nu se poate lăuda că e ghicitor în treaba asta... Mai sînt și contraindicațiile, care pot fi dintre cele mai grave... Un arteriosclerotic, pentru cîteva pahare de apă luate greșit, îți poate muri în brațe... Așa cum auziți... Vă dați seama ce reclamă înseamnă asta pentru începuturile unei stațiuni ? Ei ? Mai e și modul de întrebuințare : pe cale digestivă ? sub formă de dușuri ? de băi ? de inhalatii ? de fumigații etc. ?... Și folosirile combinate. Dacă trebuie băută, în ce cantități și la ce ore. Tratamentul care trebuie urmat paralel, sau regimul, dacă e cazul...

Programul unei cure-tip, sau a mai multora... O întreagă poveste. Presupune controlul, colaborarea prelungită, permanentă a unor specialiști. În interesul publicului, ca și al stațiunii. Vă pot afirma chiar că nu veți atrage niciodată publicul într-o stațiune nouă, dacă n-are impresia că-i oferiți toate aceste garanții. Și recunoașteți că are dreptate.

Conversația lua o întorsătură care nu-i plăcea lui Haverkamp. Asemenea unui înotător nițeluș derutat pe care curentul îl apropie de țărm, simțea cum îi revine pământul sub picioare. N-avea nevoie să înțeleagă în toate amănuntele considerațiile științifice ale lui Ducatelet ca să sesizeze sentimentele, de-o liniștitoare umanitate, de care erau animate.

— Nici nu văd astfel problema, domnule profesor... Această primă vizită nu avea alt obiectiv decât de-a afla dacă asociații mei și cu mine n-am făcut-o cumva prea de oai... Dar din moment ce socotiți izvorul acesta exploatabil, am de gând să procedez cât mai bine cu putință... E foarte simplu... Am să vă rog să mă călăuziți... Și n-am să hotărâsc nimic, din punct de vedere tehnic, fără să am aprobarea dumneavoastră.

— Oh ! izvorul dumneavoastră e exploatabil.

— V-ați format cumva vreo idee, domnule profesor, asupra clientelei spre care ne-am putea orienta ?

Ducatelet făcu un gest de prudență cu mîna, iar cu gura o grimasă așijderea ; și aruncă iarăși asupra hîrtiei o privire prudentă. Glăsui apoi, rostind mici frînturi de frază :

— E încă prea devreme... V-ați gândit s-o porniți în sezonul ăsta ?

— Oh !... nu... nu cred...

— Aduceți-mi, de îndată ce vă va fi posibil, trei-patru sticle din apa dumneavoastră, umplute la diferite ore ale zilei și ale nopții. S-o capăt cât mai proaspătă cu putință.

— O s-o aduc cu mașina.

— Dacă nu e prea departe, da. O să luăm analiza de la capăt, mai serios, în laboratorul Academiei. În a lui Ravisseau sînt vreo două-trei lucruri care mă nedumiresc... Avem mijloace foarte noi de investigație... Cutare substanță, chiar în doză infimă, poate schimba radical valoarea unui izvor...

Haverkamp se gîndi la „sărurile de argint“, spunîndu-și că remarca sa, la care micul farmacist din Cité zîmbise, nu era în fond chiar atît de prostească. Unui Haverkamp îi vine mai ușor să se înțeleagă cu un membru al Academiei de medicină decît cu un mic farmacist din Cité.

— Există, în materie de ape minerale, continuă profesorul, teorii foarte recente, de care nu sînt străin... și care ne îngăduie să reconsiderăm o serie de probleme, să revenim asupra multor fapte pe care le socoteam dobindite... Dosarul anumitor izvoare poate fi în întregime revizuit. Aduceți-mi, odată cu sticlele dumneavoastră, toate elementele informative pe care le veți putea culege. În primul rînd, amplasarea geografică exactă, nu-i așa ?

— Firește.

— Oricît de puțin ar fi fost exploatat, izvorul dumneavoastră trebuie să aibă un dosar de autorizare. Note de inspecție, poate. O să le căutăm. Dealtfel, făcu el întorcînd nițeluș capul, eu sînt cel care prezidează la Academia de medicină comisia de autorizare, și care trimite ministrului rapoartele... Dați-mi și cifra debitului său, cît mai exact cu putință... temperatura lui la grifon... știți ce-i aia grifon ?... la gura izvorului, dacă preferați.

— Dați-mi voie să notez în carnet, să nu uit ceva.

— Temperatura trebuie neapărat cunoscută pentru folosirea terapeutică... Debitul... debitul de asemenea. Vă dați seama, cu un debit prea redus ar fi greu să luăm în considerare exploatarea sub forma unor băi. Și o apă de tipul apei dumneavoastră poate găsi aplicații valabile în ce privește aspectul balnear... Pe de altă parte, aș fi tare mirat dacă în apropierea locului de unde iese nu s-ar găsi

și alte țîșnituri, sau picurări. Un izvor e rareori singur. Și s-a văzut, în cadrul aceluiași perimetru, un debit trecînd de la unu la zece în urma unor explorări inteligente. Și în privința asta, numai un specialist vă poate călăuzi.

Îndoindu-l la loc hîrtia cu analiza, Ducatelet i-o dădu înapoi lui Haverkamp, care socoti că a sosit momentul să se ridice.

— În sfîrșit, gîndiți-vă la tot ce v-am spus, făcu profesorul... Și cînd veți dori să mă mai vedeți, dați-mi un telefon.

Se ridică la rîndul lui.

Haverkamp întrebă în chipul cel mai discret cu putință.

— Ce vă datorez, domnule profesor ?

Ducatelet păru stînjenit, întoarse capul spre impunătoarele-i volume din bibliotecă ; apoi, cu glasul lui cel mai scăzut, cu timbrul cel mai mîeros :

— Oh ! nu-i nici o grabă... E îndeajuns de diferită altminteri de-o consultație obișnuită...

Haverkamp se simți pe deplin la largul său. Cît timp nu fusese vorba decît despre știință, și în fața oracolului medical, avusese impresia că e un băiețaș. Dar de atunci încoace intraseră în joc alte forțe ale spiritului, pentru manevrarea cărora nu se temea de nimeni. Privindu-l pe Ducatelet cum întoarce capul, sesizase cu ușurință nimbul omului care face în sinea lui o operație bănească ; care, pe un taler al balanței nevăzute pune ceea ce dă, ceea ce e gata să dea, o anumită bucată din el însuși ; pe celălalt taler încearcă să restabilească echilibrul cu ajutorul banilor ; atît într-o parte cît și în alta, rînd pe rînd, mai pune și mai scoate, așa cum negustorul mai toarnă sau mai ia înapoi din lintea aflată în punga așezată pe platan.

Haverkamp declară deci sigur de sine :

— O să mai vorbim despre asta, domnule profesor, cu voia dumneavoastră. Nădăjduiesc să vă fac dovada că acord părerilor dumneavoastră și, dacă s-ar putea, exprimării lor cu regularitate, o însemnătate cu totul deosebită...

Mîna lui Ducatelet protestă cu modestie:

— ...și că nu e în intenția mea nici să le asimilez cu o simplă consultație... O să vă las numele și adresa mea... Și numărul meu de telefon.

În timp ce căuta în portofel, se întrebă dacă ar fi preferabil să-i dea una din cărțile de vizită personale, învechite, pe care figura o adresă modestă, sau aceea a Agenției, care avea inconvenientul de-a fi foarte comercială, și de-a evoca o întreagă serie de speculații nu prea strălucite.

Se hotărî să-i dea cartea de vizită personală, dar pe care șterse adresa, înlocuind-o cu aceea din bulevardul Palatului, cu numărul de telefon.

XV

BULEVARDUL HOCHÉ

Bulevardul Hoche, mărginit de-a lungul a șapte sute cincizeci de metri de locuințe arătoase, unește Piața Etoile cu grilajul Parcului Monceau, coborînd în pantă lină. Lărgimea lui — trotuarele și partea carosabilă — corespunde cu ceea ce se considera a fi cel mai de dorit pentru un bulevard de cartier luxos, în perioadele de prosperitate ale secolului al XIX-lea. Nu e întretăiat decît de un mic număr de străzi, printre care singura care creează cu-adevărat o răsăpîntie și o agitație e cea a foburgului Saint-Honoré. Așa încît deplasarea vehiculelor se poate desfășura într-un flux continuu. Circulația încă nu cunoaște aci acel exces de grabă și de calcul, acea obsesie a obstacolului, a rezistenței, a conflictului, care nu se împacă cu ideea de bogăție din plin dobîndită, și cu drepturile de etalare a desfătărilor pe care le conferă.

Orientat dinspre sud-vest spre nord-est, bulevardul nu primește lumina soarelui direct decît destul de tîrziu ; șase luni din an soarele nu se înalță prea sus pe cer, iar cînd se înalță, e înghițit de acoperișuri. Cîteva zile pe an apune în spatele Arcului de Triumf ; dar monumentul e văzut pieziș ; și chiar în aceste seri excepționale pare să păstreze pentru alți spectatori principalul lui efect de somptuozitate.

Rezultă că de obicei, deși se răspîndește fără zgîrcenie pe-un drum atît de spațios, lumina păstrează aci aspectul rece, cenușiu și general, care se potrivește altminteri de minune acestor fațade, la baza cărora se găsesc nu prăvălii animate, ci lachei și portărese.

Bulevardul e puternic marcat de locul spre care duce, și anume Parcul Monceau, încins cu un brîu de case boierești și imobile de lux. Sălășluiește aci o micuță capitală a stăpînirii banului ; sau, cu alte cuvinte, un fel de oraș rezervat, în sînul căruia desfătarea specifică banului constituie principala problemă ; așa cum un adevărat oraș rezervat, fără să concentreze în el întreaga desfătare trupească a unei populații, acordă totuși dragostei carnale o supremație altundeva contestată.

Nu e vorba în acest loc de bani sub raportul clipei cînd sînt cîștigați. Nimic nu amintește aci de cureaua de transmisie din uzină, cu mirosul de frecătură a fierului și de grăsime încinsă din preajma ei ; nici de prăfuitul iz de postav de la mezaninele de pe strada Sentier. Nici măcar de duhoarea birourilor țipătoare care țîșnește printre colonadele Bursei. Aparent, nimic din oscilația patetică a profiturilor și a pierderilor nu vibrează aci. În Parcul Monceau banii sînt bani cîștigați, și definitiv cîștigați. Operațiunile din care purced sînt încheiate. Pagina registrului e întoarsă.

Și totuși nu datează chiar de prea multă vreme spre a nu mai putea fi recunoscuți. Nu riscă să-și vadă atribuit un simplu rol de acompaniament. Nu-s pe locul celui din categoria oamenilor de rînd, de care grangurii nu se pot

lipsi, dar care e ascuns în escortă, și căruia nu i se răspunde la salut. Nimeni aci nu poate simula credința că n-ar fi decît unul din corolare, aproape unul din efectele secundare ale rangului social, o trăsătură exclusiv fizică a condiției, la fel de firească dar tot atît de puțin prezentabilă ca și nevoile trupului, de care numai țărani și răcanii fac caz.

Banii ăștia nu mai sînt îndeajuns de noi încît să te facă să roșești că ai atît de mulți, dar nici îndeajuns de vechi încît să-i dai uitării. Se află în cea mai bună clipă a istoriei lor, cînd sînt încă stăpîniți cu prospețime; cînd hămeseala începutului a făcut loc unui apetit cuviincios. Își păstrează gustul, adică savoarea distinctei lor prezențe. N-au trecut încă total prin propriile lor transformări spre a fi necesar un efort de gîndire pentru a-i regăsi. Se fac simțiți cam peste tot; la suprafața mobilelor, în cornișa tavanelor, pe proeminența unei muluri¹. Pot fi descoperiți în sclipirile unui diamant, unui serviciu de masă, unui plastron de cămașă, unei priviri; în felul de-a întîmpina pe cineva, de-a fuma un trabuc, de-a arăta un tablou. Continuă să-și păstreze o parte din dinamismul lor. Dacă nu mai sînt la fel de vii și de sprintări ca la obîrșie, nici bani morți nu se cheamă că sînt. Bani potoliți, cel mult.

Așa că trecătorul care se întîmplă să aibă vreo treabă pe-aici, ca Haverkamp, venind în jos de la Ducatelet pe trotuarul bulevardului Hoche, se simte — cu simpla condiție să fie pe potriva firii sale, și în ciuda trufiei lacheilor și a fațadelor — nu atît copleșit cît stîrnit. Odraslă a celui de-al Doilea Imperiu, și nu într-o singură privință moștenitoarea lui, această micuță capitală a desfătării bănești, căreia bulevardul Hoche îi servește drept stradă principală, creează o atmosferă în care un ahtiat oarecare e mai puțin conștient de sărăcia lui decît de necesitatea de-a scăpa

¹ *Mulură* — element secundar de ornamentație arhitecturală în relief, cu profil pronunțat.

urgent de ea. Radiațiile pe care le străbați nu sînt descurajatoare. Desigur, Haverkamp nu e cîtuși de puțin dintre cei pe care un anumit loc să-i descurajeze. Dar un peisaj de belșug străvechi, înțesat de bani fără îndoială, dar de niște bani neidentificabili, pe deplin resorbiți, aproape morți, fie că l-ar lăsa indiferent, ca un spectacol lipsit de orice legătură cu el însuși, fie că i-ar stîrni ciuda, poate chiar o urmă de dispreț sau de ostilitate ; cel mult ideea că ar fi timpul să trezească acești bani adormiți, și să întrevadă vreo cutezătoare operație de transfer. Pe cînd aici, ceea ce respiră nu e atît bogăția cît îmbogățirea. I se dilată nările. Inima îi răspunde.

Totul se petrece ca și cum, pe fiecare dintre fațadele de-a lungul cărora trece, așezată la vedere, în dreptul primului etaj, s-ar afla o placă de marmură prinsă în patru piroane cu capete de bronz. Inscripția n-ar varia prea mult : „Îmbogățiți-vă și veți fi onorați din plin“ sau „Îmbogățiți-vă mai întîi ; restul vine de la sine“. Portăresele și lacheii cu favoriți, aflați de santinelă în prag, confirmă prin întreaga lor atitudine că inscripția nu minte.

Toate astea îți biciuiesc gîndurile. Un plan se construiește cu o iuțeală surprinzătoare. Viziunile care, mai ieri, își făceau loc, se înfiripau confuz una din alta asemenea norilor de pe cer, sînt înlocuite cu niște idei articulate precis. Convorbirea cu Ducatelet a făcut ca această activitate mintală să progreseze brusc ; nu atît prin rezultatele pe care le-a dat, cît prin obligația pe care i-a impus-o lui Haverkamp de „a improviza“ brusc o situație încă neactuală. A fost nevoit să anticipeze cu toată puterea și cu toată viteza asupra viitorului, să improvizeze viitorul. Iar ceea ce trebuia să aducă în prezent nu era un viitor de viziuni, cu facilitățile și lacunele sale, asemenea celui pe care-l porți cu tine în decursul unei plimbări pe-un vînt zglobiu, sau pe care-l culci alături de tine și-l dezmierzi în păt înainte să adormi. Era un viitor verosimil, coerent, cu

amănuntele puse la punct ; în stare să suporte un interogatoriu, să nu se destrame cînd se ațintesc asupra lui ochelarii de aur ai unui profesor. Un viitor care să aibă pe deplin aparența realității. Necesitatea a cristalizat astfel dintr-odată un proiect care rămînea fluid.

Dealtfel e poate pentru prima oară în viața lui Haverkamp că niște viziuni devin brusc și pozitiv proiecte și că, dintr-un entuziasm iese, prin zămislire directă, un sistem de acțiune. Pînă aci viziunile erau prea frumoase față de posibilități, care rămîneau de căruță. Între ele și realitate se căsca una din acele prăpastii care sfidează bunul-simț. Haverkamp era destul de înțelept să păstreze viziunilor sale rolul de figurante ale raiului mintal.

Dar iată că deasupra prăpastiei a fost aruncată o punte. E-o clipă solemnă.

XVI

PREOȚI

Abatele Mionnet, ieșind din sacristie, pătrunse în naosul lateral cînd îl întîlni, în dreptul capelei Saint-Joseph, pe preotul Sichler, care, cu mîinile la spate, se deplasa cu pași mărunți, oprindu-se din cînd în cînd și aruncînd vagi priviri obiectelor fixate pe pereți. Ce făcea acolo, de fapt ? Aducea mai puțin a preot aflat în propria-i biserică decît a vizitator, nu prea interesat de ceea ce vede, sau care așteaptă pe cineva.

Abatele Mionnet îl salută, abordîndu-l cu respect, cu bună dispoziție, cu o cordialitate impersonală și cea mai corectă lipsă de curiozitate. Se vedea limpede că preotul fusese gata-gata să i se adreseze cu vorbele : „Vă întrebați ce fac aici ?“ Dar mișcarea aceasta, abia schițată, deveni

o strîmbătură din colțul buzelor, și-o încrețire ironică a întregului chip trandafiriu de sub părul cărunt. În privirea-i cenușie se mai citea și-o expresie de melancolie și de zeflema față de sine, care se stinse aproape de îndată, dar care simțea că stăruise cîțva timp, constituind probabil tonul general al singurătății.

Întrebă cu oarecare timiditate :

— Erați pe punctul de-a pleca ?

— Da, mă duc la Institutul Catolic. Trebuie să-mi țin cursul azi după-masă.

— Sînteți grăbit, poate ?

— Nu. Cîtuși de puțin. E chiar prea devreme.

Mionnet se uită la ceasul pe care-l scoase de la brîu.

— Mai am peste douăzeci și cinci de minute. Și e foarte aproape.

— Ați avea ceva împotriva să vă însoțesc o bucată de drum ?

— Nicidecum, domnule paroh.

— Atunci așteptați-mă, vă rog, o clipă. Să-mi iau pălăria și pelerina.

Mionnet se apropie de-un stîlp, ridică ochii spre boltă. Biserica nu era cu totul pustie. Vreo trei-patru femei ici-colo care se rugau. Mai auzai cînd și cînd pe cîte cineva care-și dregese glasul. Un amestec aproape imperceptibil de șoapte și pîlpîit de luminare te întîmpina acolo unde nu gîndeai să afli decît tăcere și lumină a zilei.

Cînd părintele Sichler se întoarse, cei doi preoți se îndreptară cu pași mari spre ieșire. Dar cînd să treacă prin fața confesionalului lui Mionnet, văzură o doamnă îndreptîndu-se spre ei.

Intrucît, salutîndu-i, se opri la oarecare depărtare, cu ochii plecați, nu știură mai întîi căruia dintre cei doi i-se adresa. Era o femeie înăltuță, încă tînără, îmbrăcată cu o anumită eleganță. Dar privirea lui Mionnet, pe care contactul cu un public elegant îl făcuse sensibil la asemenea nuanțe, percepea în înfățișarea necunoscutei ceva,

dacă nu ușor demodat, măcar un pic prea personal, și de-o personalitate mai îngăduitoare la capriciile trecute ale modei decît îndreptată spre viitoarele ei excentricități. Acest caracter era mai vădit oare în ce privește rochia, pălăria, accesoriile ? Analiza lui Mionnet nu mergea pînă acolo.

— Domnule abate, rosti ea, făcînd un pas înainte și ridicînd privirea spre el, vă rog să mă iertați că... aș fi dorit să vă spun două vorbe.

Parohul Sichler își reluă mersul spre ieșire.

— Vă ascult, doamnă, zise Mionnet foarte politicos.

Doamna avea un chip destul de alungit, cam de aceeași lărgime la bază și la vîrf, fără vreo rotunjime a obrazilor, mai mult dreptunghiular decît decît oval. Trăsături care-i dădeau un caracter oarecum masculin. Dar avea și multă feminitate datorită carnației ei de culoare palid-cafenie, ba chiar, cu acei ochi negri, încercănați, o feminitate rănită. Odată admisă structura aparte a acestui chip, trăsăturile puteau să ți se pară regulate și înduioșătoare.

— Aș fi vrut să mă spovedesc, domnule abate.

— Acum ?

— Nu, nu acum, dacă vă stînjenește...

— Trebuie să-mi țin cursul la Institutul Catolic. Peste vreun sfert de oră. Abia am timp să ajung pînă acolo.

Părea tare mihnit că o decepționează pe acea doamnă, dar fără ca în regretul lui să fi putut surprinde un plus de amabilitate pe care o persoană mai puțin tînără sau mai puțin interesantă să nu-l fi obținut.

Ea reluă :

— De pildă, v-aș putea găsi aci mîine seară ?...

— Vreți să spuneți către sfîrșitul după-amiezii ? E aproape sigur că voi fi aci pe la șase. V-ar conveni eventual ? Atunci e perfect. Respectele mele, doamnă.

Îl găsi pe parohul Sichler așteptîndu-l în pragul bisericii. Îi spuse :

— Se pare că doamna aceea era tare grăbită să se spovedească. Dar, după o clipă de gândire, nu i s-a mai părut chiar atât de urgent.

Zîmbi, apoi adăugă :

— E vreuna din enoriașele noastre ? Să n-o fi recunoscut ?

Parohul făcu un gest evaziv :

— Îmi face impresia că am mai văzut-o. Trebuie să recunosc că n-am privit-o prea atent.

Traversară bulevardul Saint-Germain și-o luară pe strada Luynes.

Parohul Sichler întrebă încetșor :

— Ești mulțumit de Institut ?

— Da, desigur.

Abatele Mionnet răspunsese în chipul cel mai spontan, cel mai transparent. Părea într-adevăr cu neputință să-i atribui vreun gând ascuns. Parohul Sichler, cu o jumătate de cap mai scund decît însoțitorul său, ridică spre el o privire întrebătoare, în timp ce întregul său chip trandafiriu și dolofan participa la o mișcare de înghițire care-i umfla gîtlejul.

Înaintă cîțiva pași fără să scoată o vorbă. Apoi, cînd ajunseră pe bulevardul Raspail, spuse, cu un glăs foarte moderat, uitîndu-se la trotuarul din fața lui :

— Da, voi tinerii veți fi poate mai norocoși decît noi.

— De ce, domnule paroh ?

Celălalt îl privi cu coada ochiului ; apoi :

— Desigur. Nu veți fi trecut prin anumite... furtuni, ca noi. Nu veți resimți decît ultimele valuri. O situație sfîșietoare pentru vîrstnici poate deveni pentru o nouă generație aproape firească.

Mionnet se făcu că nu pricepe.

— Credeți cumva că nu sîntem destul de vîrstnici spre a fi suferit la fel ca ceilalți în acești ani de asuprire ?

Parohul înălță spre el o privire buimacă.

— Da, evident... Mă gîndeam și la asta.

S-ar fi zis că renunță să spună mai mult. Continuară să meargă în tăcere. Mionnet își potrivea pasul după al parohului.

— Ciudat ! zise destul de brusc parohul Sichler, nu spun asta pentru dumneata. Dar cred că ești un exemplu destul de bun. S-ar spune că pentru dumneata anumite probleme nu se mai pun. Că reușești să le rezolvi repede... să treci peste ele... fie... cu atît mai bine... Dar să nu se mai pună... Bineînțeles că dacă aș avea de-a face cu un umil preot de țară... Te asigur că pentru mine și pentru cei din generația mea e un fel de mister...

Mionnet își căută puțin răspunsul :

— Poate că profităm de încercările sufletești prin care ați trecut dumneavoastră ? Nu credeți ?

Parohul făcu o strîmbătură care arăta că nu vede în asta decît o frază frumoasă.

Mionnet stăruie :

— Nu e interzis să crezi, în privința asta ca și în alte privințe, într-un fel de solidaritate mistică. Așa cum meritele rugăciunii și ale faptelor pot fi transferate, nu-i oare de conceput ca, săvîrșind anumite păcate — pe care cu siguranță că le-am fi săvîrșit la rîndu-ne — cei dinaintea noastră să ne fi scutit de-a mai cădea în ele ? și ca modul foarte dureros în care și le-au ispășit, în care continuă să și le ispășească, să ne înlesnească nouă, celor mai tineri, o credință mai senină ?

Parohul Sichler nu răspunse. Adăugă după un timp :

— Am fost întotdeauna considerat, încă din anii tinereții, drept o fire optimistă. Cînd eram de vîrsta dumitale sau aproape, și cînd visam la viitorul Bisericii, mi se părea că întrezăresc, cu mare claritate, anumite lucruri, da, anumite soluții, anumite perspective de reînnoire care mă umpleau de entuziasm. Ce vrei ? Nu le mai întrezăresc. Trebuie să credem în viitorul Bisericii, chiar atunci cînd nu-l vedem. Dar prezentul Bisericii mă umple de mîhnire.

Drept perspectivă, văd două ziduri care se apropie din ce în ce. Oh ! nu persecuțiile statului mă îndurerează cel mai mult. Știi bine... Și apoi, poate că ele nu erau atât de inevitabile. Nu. Ce mă îndurerează e declarația de război adresată lumii... de azi, sub toate aspectele ei, divorțul pe care din păcate l-au prilejuit, și despre care te întrebi dacă nu e cumva definitiv...

Fusese cît pe-acî să spună lumii „moderne“, dar de un an și jumătate era un cuvînt tare delicat în gura unui preot, chiar dacă avea, ca parohul Sichler în ziua respectivă, acea cutezanță iscată din descurajare, și-o nevoie de-a se destăinui care se lipsește cu dispreț de încredere.

XVII

SEMNE DE CURIOSITATE ÎN JURUL LUI MIONNET

În aceeași zi, dealtfel, veni vorba întîmplător de abatele Mionnet într-o conversație pe care o avură împreună contele de Mézan și marchizul de Saint-Papoul.

Contele venise acasă la domnul de Saint-Papoul în legătură cu o operație financiară în privința căreia prietenul său dorea să-i ceară sfatul. Marchizul se îngrijea de pe-acum de mobilizarea unor sume de bani pentru viitoarea sa campanie electorală. Îi venise ideea arbitrării mai multor titluri aflate în posesia celor doi soți, în schimbul unor valori cu un randament mai mare. Ar dispune în felul acesta de-o anumită fracțiune de capital, fără a-și micșora veniturile.

Contele de Mézan dădu cîteva sugestii, făgădui să studieze afacerea mai îndeaproape, să trimită o listă a arbitrajelor posibile. După care convorbirea se îndreptă în alte direcții.

Contele de Mézan întrebă deodată :

— Îl cunoști bine pe acel tânăr abate Mionnet, pe care l-am întâlnit aici o dată sau de două ori ?

— Destul de bine, dar nu cine știe ce. Soția și sora mea îl cunosc mai bine decât mine, cel puțin din punct de vedere sacerdotal. Pe câte îmi amintesc, e duhovnicul Bernardinei. I se mai întâmplă, ce-i drept, să-l schimbe. E îndeajuns de capricioasă. Se spune că e bine văzut la Saint-Thomas d'Aquin.

— Mă gindeam îndeosebi la relațiile pe care le-ar putea avea. Cît despre Saint-Thomas d'Aquin, n-o să facă acolo mulți pureci. E în mod evident un tip hotărît să-și croiască repede drum.

— Soră-mea pretinde totuși că e de-o extremă cuvioșie, că e un preot plin de virtuți.

— Pînă și faptul că și-a ales această parohie... În măsura în care și-a ales-o el. Știi că duce o viață foarte mondenă în Foburg ¹ ?...

— Nu l-am întâlnit aproape nicăieri. Trebuie să spun că ieșim destul de rar. Dar nu cred.

— Nici eu. N-am auzit nimic în privința asta. Nu cred să fie domeniul lui...

Contele rămase o clipă pe gânduri. apoi pe-un ton schimbat :

— Ce proptele o fi avînd ? Știi cumva ?

— În afara Bisericii ? Sau în sînul Bisericii ?

— Să zicem în sînul Bisericii.

— Habar n-am. Dar, dragă prietene, ești mult mai în măsură decât mine s-o știi.

— De ce, mă rog ?... Oh !... Vrei să spui că... Oh !... Nu cred să fie neapărat în relații cu Părinții Bisericii ². Și cu asta basta !

¹ Parte mărginașă a orașului, cartier periferic.

² Doctori în teologie, ale căror scrieri devin autoritate în materie de credință.

— Dar dacă Părinții Bisericii ar ține cu-adevărat să se informeze...

— Ce-ți închipui ! În primul rînd mă informez pentru mine exclusiv. Din simplă curiozitate... Cum adică... Îți închipui că au o poliție secretă ?... Ha-ha-ha !... ce nostimadă !... Te-ai molipsit de ideile fixe ale noilor dumitale prieteni politici !

Toate astea fuseseră rostite cu o excelentă bună dispoziție. Marchizul îl privea pe conte cu oarecare lipsă de încredere. Între reflexele de stejar, în lumina ea însăși „stil Renaștere“ a cabinetului de lucru, efigia în aur a lui Clement al XIII-lea ¹ strălucea pe cravata-plastron.

Domnul de Mézan reluă :

— Nu uita că, la nevoie, tînărul nostru abate s-ar putea lipsi de-o protecție specială. Sigur că da. Venind de unde vine ; și în clipa de față ! E o valoare incomparabilă. Nu numai din pricina garanției privind valoarea personală, distincția spirituală. Dar gîndește-te ce reclamă reprezintă. Chiar peste douăzeci, peste treizeci de ani, va rămîne dovada vie că cea mai aleasă cultură modernă, primită la adăpost de orice influență clericală, nu numai că nu e incompatibilă cu credința, dar te poate chiar îndruma spre ea. Vei vedea că se vor sluji de treaba asta. Și fără nici o ipocrizie. Se vor sluji de ea într-un chip cu-atît mai folositor cu cît domnul în cauză va ocupa un loc mai de vază. Înseamnă că trebuie să se ridice repede. Cîtă vreme rămîne un mic vicar, nu se face prea mult zgomot pe socoteala lui. Ar însemna irosirea efectului. Dar e o sticlă de vin superior pe care o ții la păstrare în beci... Vezi dar că, și dacă întîmplător ar fi lipsit de ambiție, ar fi siliți alții s-o aibă în locul lui. Iar dacă stai să te gîndești, poate e mai bine că nu dispune de vreo protecție anume. Are dreptul, din oficiu, să fie sprijinit de toți. Un singur lucru

¹ Papă între anii 1758—1769.

ii trebuie : să se ferească de-a avea dușmani, să nu-și ridice în cap pe cutare sau pe cutare.

Cu ochii îndreptați spre unghiul de sus al ferestrei, domnul de Mézan părea să savureze ca un cunoscător viitorul succes al abatelui Mionnet. Și un ușor oftat, o infimă clătinare a capului dădea impresia că adaugă : „Măcar de și-ar da seama ! De-ar avea grijă să nu se ducă totul de ripă !“

— Dealtfel, în general, n-a existat nicicând moment mai favorabil pentru o carieră strălucită în cadrul Bisericii. Mă socotești paradoxal ? Din pricina dificultăților actuale ? Dimpotrivă. Tocmai perioadele în care ordinea stabilită e nițeluș zdruncinată, tocmai situațiile încâlcite sînt cele mai favorabile pentru ca un tînăr isteț să găsească prilejul de-a face servicii, și de-a ști să și le valorifice. Oh ! nu vreau să insinuez că al nostru ar fi un pescuitor în apă tulbure !

Rîse îngăduitor, cu întregul său chip rotofei. Spuse apoi, mai serios, punînd accentul pe cuvîntul „laici“ :

— Pentru niște simpli „laici“ ca mine, prieteni devotați ai Bisericii, misiunea nu e întotdeauna ușoară. Aduce oarecum cu aceea a arcașilor în bătăliile de odinioară. Loviturile plouă din toate părțile. Și nu-ți dai seama întotdeauna de unde vin.

— Biserica îmi dă totuși impresia că ține piept dușmanilor săi printr-o strașnică unire.

Contele rosti cu un glas confidențial și întristat :

— O strașnică unire care ascunde discordii tare neplăcute, crede-mă. Oh ! regret că nu am în privința asta emoționanta naivitate a unora dintre literații noștri, de la Academie sau din altă parte. Sînt atît de mîndri că au de jucat un rol ! Și dacă le încredințezi sarcina să ducă vreo misivă la Roma, mai să nu leșine de bucurie. Îți dai seama, cred, că această stare de extaz îi împiedică să vadă ce se petrece cu-adevărat în culise. Deși mulți au încă-

runțit și sint îmbrăcați în verde, te asigur că e vorba de niște naivi.

Se întrerupse :

— În privința lui Mionnet al dumatăle, dacă mai afli ceva nou, sau dacă ți se mai ivește o dată prilejul să mă pui în legătură cu el, te rog să nu mă uiți. Mă interesează... Și cu toate că, la nevoie, pot da de el și pe alte căi, o prefer pe aceasta.

*

A doua zi abatele Mionnet petrecu vreo oră și jumătate în biserică, și avu prilejul să spovedească trei dreptcredincioși. Dar, deși o căută din ochi, n-o zări pe doamna care-l întâmpinase cu o zi înainte, și nu i se relată că l-ar fi căutat cineva.

XVIII

PARISUL LUI HAVERKAMP

Vînzarea imobilului de la Saint-Cyr, la tribunalul din Versailles, urma să aibă loc marți 23 februarie.

În dimineața zilei de luni 15, cînd intră în biroul său și aruncă o privire calendarului, Haverkamp constată că nu mai rămăseseră decît opt zile pînă la adjudecare, și că în acest scurt răstimp trebuia să obțină cu orice preț de la eventualii săi asociați hotărîrile care se lăsau așteptate.

În privința cumpărării imobilului erau înțeleși. Proiectul inițial nu fusese modificat decît în unele amănunte. Găsiseră în cele din urmă că e mai simplu ca Haverkamp, după achiziționarea imobilului, să rămînă, în orice caz, proprietar nominal. O scrisoare, pe care o va remite acestor domni, împreună cu o chitanță pentru suma pe care i-o

vor fi avansat, va cuprinde — în favoarea lor, sau în favoarea celui care ar urma ulterior, de vor dori, să li se substituie — o promisiune de închiriere și o promisiune de vânzare. Prețul prevăzut pentru chirie va corespunde exact cu dobînda sumei împrumutate, care va fi de trei sute de mii de franci. Vor calcula o dobîndă de 4⁰/₀, ceea ce n-avea de fapt nici o importanță, întrucît totul se reducea la un joc de scripte. Cît despre promisiunea de vânzare, prețul nu va fi menționat ; va fi precizat adăugînd la prețul adjudecării cheltuielile și-un beneficiu de cincisprezece mii de franci, sortit să răsplătească osteneala Agenției. Dealtfel, în mintea respectivilor domni, promisiunea de vânzare n-ar fi adusă la îndeplinire decît dacă ar apărea ulterior vreun inconvenient legat de faptul ca Haverkamp să rămînă proprietar nominal. În privința asta i se dădea așadar, cu alte cuvinte, o dovadă de încredere.

Dar cea mai serioasă dovadă de acest fel o furniza el, acceptînd, așa cum oferise, să se lipsească de orice garanție scrisă pentru cazul în care acești domni ar renunța, temîndu-se de neplăceri cu Biserica, la folosirea imobilului.

Dar nu asta îl preocupa cel mai mult. Cu tot zelul depus în ceea ce-l privea, cea de-a doua afacere — bucurîndu-se indiscutabil de întîietate în ochii săi — cea a Stațiunii hidro-minerale, nu era încă pusă pe picioare. Abia căpătase formă. N-ajunsese nici la rezultatul de-a o considera definitiv himerică, ceea ce i-ar fi îngăduit să treacă la studierea alteia. E adevărat că, prezentată de Haverkamp, o afacere se vedea ferită din capul locului de-o atare primejdie. Cu toate că era, poate, în unele privințe un spirit profund himeric, se pricepea să injecteze concepțiilor sale, și felului în care le prezenta, o doză atît de masivă de realitate, să introducă în ele o asemenea precizie a amănuntelor, o asemenea vigoare a tabloului general încît jurai că-l poți atinge cu mîna. Nu se punea așadar problema de-a întrebă : „Dar mai întii există oare ?“ Nu-ți rămînea altceva de făcut decît să formulezi pe loc doar unele obiecții

speciale și de ordin tehnic, care dovedeau că te-ai prins în joc : „Nu credeți că zidăria o să coste mai scump ?” sau „Nu vă deranjează depărtarea de calea ferată ?” În timp ce alții, avînd de apărut un proiect modest, sigur, garantat de nenumărate precedente, izbutesc atît de bine să-l lipsească de orice accent și de orice relief, să-l învăluie într-un atare nor de gîndire molatică încît auditorul se simte cuprins de legănarea himerelor și se lasă pradă unei neliniști la fel de iraționale ca greața.

Dar respectivii domni, chiar dacă acordaseră aproape imediat credit afacerii de la Celle-les-Eaux, nu erau mai puțin conștienți de volumul riscului pe care-l comporta, și-al efortului pe care vor fi nevoiți să-l depună. Erau cu-atît mai conștienți cu cît Haverkamp nu căutase cituși de puțin să facă din asta o taină. Detesta acel optimism al omului de afaceri echivalent cu afirmația : „Și Mont Blanc-ul nu-i chiar atît de înalt pe cît se spune”. Felul lui de a da curaj în fața obstacolului nu era acela de a afirma oamenilor că e neînsemnat, ci de a crea în ei un stimul, o nerăbdare, făcîndu-i să-și imagineze, pînă la obsesie, cele mai mici gesturi cu ajutorul cărora să-l poată birui.

Așadar nu se dăduseră în lături. Socoteau însă că, oricum, n-ar putea strînge în trei un capital îndestulător. O tentativă de această amploare necesita o colaborare mai numeroasă. Ceruseră permisiunea să discute problema cu niște prieteni, evitînd totodată să divulge prea mult proiectul. Avuseseră loc cîteva luări de contact pregătitoare. Dar prima întrunire plenară a eventualilor participanți era fixată pe data de 18. Era nevoie de-un miracol de autoritate și de energie în conducerea acestei întruniri ca să se ajungă la o hotărîre.

„Dacă nu se aranjează nimic în 18, am sfeclit-o. Imposibil de întrevăzut o nouă întrunire plenară înainte de 23.”

După cumpărarea imobilului de la Saint-Cyr, zelul acelor domni, care-și vor fi realizat principalul obiectiv, risca să se potolească. Chiar fără nici o fărîmă de reacredință, vor descoperi probabil că cealaltă afacere nu e presantă, că e cazul să judece pe îndelete avantajele și dezavantajele, să caute altceva. Pe scurt, atmosfera de febrilitate, fără de care nu te poți gîndi să arunci într-o asemenea aventură niște capitaliști prudenți din fire, nu va dura decît pînă în 22. A se angaja într-una din afaceri fără a primi asigurări categorice în privința celeilalte însemna pentru Haverkamp riscul aproape sigur de-a fi tras pe sfoară. Cu atît mai mult cu cît, dintre cele două, singura care-l pasiona era cea cu Izvorul ; pentru că se zămislise din el, și întrucît îl călăuzea către un tărîm de măreție pentru care se simțea hărăzit. Dacă n-ar fi reușit s-o pună pe picioare, în acea clipă a vieții în care se afla, încrederea în sine i-ar fi fost știrbită. Accepta eșecul la rigoare, dar ca încheiere a unei partide. O primă tentativă poate ieși prost. Un om de acțiune nu e dezonorat de-o înfrîngere. Ceea ce-l declasează e de-a fi un provocator de avorturi.

Pe de altă parte, dacă putea, cu mare discreție, să atragă atenția acelor domni asupra legăturii morale dintre cele două afaceri, se pusesese în imposibilitatea de-a le adresa un ultimatum : „Amîndouă sau nici una“. Tonul pe care plasase relațiile dintre ei, atitudinea inflexibilă de elegantă pe care-o afișase i-o interziceau. În sfîrșit, socotea că trebuie să evite riscul de-a rupe relațiile ; că, îndepăr-tîndu-se de ei, ar însemna să întoarcă spatele propriului său noroc.

★

Deci, în acea zi de luni 15, după ce visă vreo jumătate de oră la toate aceste probleme, în timp ce asculta diversele rapoarte date de Wazemmes, avu deodată intuiția că în săptămîna hotărîtoare care urma să înceapă va avea

o poziție mai solidă dacă-și va redobîndi, în privința celor două afaceri și a rezultatului lor, oarecare independență a spiritului. „Trebuie să simtă că, la urma urmei, n-o să mor din asta ; că exist în continuare independent de ei.“ Dar pentru a-l face pe altul s-o simtă e bine să începi prin a o simți tu însuși.

Regula era valabilă, dealtfel, și pentru alte împrejurări : „Să nu joci niciodată pe-o singură carte“. E înțelept și totodată igienic. Fără îndoială, e periculos să te risipești. Dar să te lași hipnotizat de-o singură urmă e și mai rău. Ideal e să ai în cap destule resurse spre a conduce mai multe proiecte ; și destulă disciplină pentru ca alternarea eforturilor să nu însemne niciodată o lenevie camuflată. (L-am văzut pe Quinette aplicînd o ambiție similară în scopuri de-o grațuitate mai periculoasă.)

Astfel, cu trei zile înaintea unei ședințe în care urma să depună un suprem efort de convingere, Haverkamp avu cutezanța de-a hotări ca, în loc să pritocească, în biroul său, piese ale dosarului și argumente, să se ducă la fața locului, la Auteuil, pentru a reexamina o afacere pe care o cam neglijase în ultimul timp.

Domnul Paul notase pe-o fișă, în decembrie, existența unui teren de vreo 1500 de metri, situat pe strada Théophile-Gautier, descoperit de Wazemmes, și pentru care proprietăreasa, o doamnă mai în vîrstă, cerea trei sute de mii de franci ; ceea ce, avînd în vedere cartierul, nu era exagerat. E adevărat că terenul avea o formă stranie, de natură să-i descurajeze pe constructorii supuși rutinei. Dar iată că un antreprenor de zidărie, stabilit la Picpus, venise să aducă la cunoștința Agenției că intenționează să investească într-un imobil mica lui agoniseală. Va construi singur acest imobil, mai convenabil decît un particular. (Zidăria reprezenta oricum jumătate din prețul de cost total. Cît despre celelalte părți de meșteșug, va obține de la niște antreprenori prieteni condiții speciale, cu termene

lungi de plată.) Dispunea de-o jumătate de milion. Ceea ce-i îngăduia să viseze la o construcție destul de importantă, și chiar să aleagă cartierul. Dealtfel, continua să prefere Picpus. Dacă ai fost sărac, dacă te-ai zbatut la Picpus, acolo e plăcut să-ți dovedești reușita, sub aspectul unui trofeu de șapte etaje. Era deci în căutarea unui teren, și-l visa la Picpus.

Dar, în decursul mai multor convorbiri, Haverkamp îl făcuse să simtă că, redusă la aceste proporții, afacerea avea caracterul lipsit de strălucire al unui plasament cu venit fix. Stabiliza o avere, dar o și încremenea totodată. Încheia în chip mediocru viața unui bărbat care, la cincizeci și doi de ani, mai era încă tânăr. Tocmai când ar fi fost momentul, după parcurgerea unei prime existențe, în care ciștigurile au fost strict proporționale cu munca, să se ridice la o a doua, în care ele devin răsplata nelimitată a calculelor minții. Tinerețe ; nesfârșite perspective de bogăție și putere ; febră a riscului ; încordare a așteptării ; pasiune a viitorului ; nopți de insomnie, dar însetate de auroră, ca la douăzeci de ani : Haverkamp se pricepea ca nimeni altul să inițieze firile rudimentare în acest gen de poezie.

Îl convinsese astfel pe antreprenorul de la Picpus să reflecteze la cumpărarea terenului de la Auteuil. Îl pusese în legătură cu un negustor de articole de fierărie de pe strada Passy, dispus să participe la afacere cu două sute de mii de franci. Se va mai găsi poate și-un alt sprijin. Terenul de pe strada Théophile-Gautier, nu prea nimerit pentru înălțarea unei case obișnuite, se preta la construirea unui mic grup de clădiri, ce puteau fi dispuse în chip ingenios și plăcut. (Viziunea, „scurul Haverkamp“ îi trecea din nou prin fața ochilor ; Colinele Chaumont ; eroica urcare a peluzelor într-o zi de iarnă ; fanfarele pe-o latură a citadelei ; digerarea unui respectabil mușchi în sînge. Ideea care nu izbutise să-și împlinte rădăcinile în strada Manin și le îndrepta cu nesaț spre lutul din Auteuil.)

Îi vor smulge bătrinei doamne vreo nouă reducere ; măcar niscaiva înlesniri de plată. Odată terenul achiziționat și devizele încheiate, vor împrumuta de la Subagenția Antreprenorilor cele câteva sute de mii de franci care vor mai fi necesare. Haverkamp își lua obligația să revindă măcar una din clădirile grupului înainte de terminarea rașchetării parchetului. Restul va găsi ulterior un cumpărător, dintre clienții Agenției, sau pînă una-alta se va închiria. În total se putea conta, fără exagerări, pe-un beneficiu de jumătate milion. Intrați în afacere cu șapte sute de mii de franci, cei doi asociați, în mai puțin de doi ani, se vor retrage cu un milion două sute de mii. Nu le va rămîne decît s-o ia de la început în altă parte. Spre a imobiliza cît mai puțini bani, și spre a-și dovedi încrederea personală în proiect, Haverkamp se arăta dispus să renunțe la orice comision, prezent sau viitor, mărturisit sau secret. (Cînd își dădea cuvîntul într-o problemă de acest fel, făcea parte dintre cei de care nu îndrăznești să te îndoiești.) Prefera să-și rezerve o parte din beneficiu.

★

Iată-l așadar în drum spre Auteuil, într-o dimineață de iarnă. Face drumul pe jos. Șapte-opt kilometri nu-l sperie. Și e bine să reînnoiești constant contactul cu Parisul.

Sînt lucruri pe care nu le zărești, nu le măsoari, nu le ghicești decît mergînd pe jos. Mergînd pe jos, descoperi nu numai cutare sau cutare afacere nițeluș ascunsă — terenul dinapoia unui zid între două false colțuri de casă, vila coșcovită din capătul unei fundături — dar dobîndești și întreții o impresie generală a valorilor urbane, și al caracterului lor nesfîrșit de nuanțat și de instabil.

Există, firește, anuarele, buletinele, statisticile. Dar nimic nu înlocuiește atingerea, pipăirea, mîna care trece peste cutele și sinuozitățile unui cartier, ca peste cutele și sinuozitățile unei catifele.

Valoarea nu se lasă percepută grosolan de către primul venit. Nici nu se lasă aşternută pe hirtie, o dată pentru totdeauna, în cifre frumos caligrafiate. În asemenea cazuri nu mai e decît un fluture, ţintuit de-un ac, o floare moartă. Adevărata valoare nu încetează să trăiască. Ea se schimbă şi scinteiază de la un zid despărţitor la altul, de la o clipă la alta.

Mergînd pe jos, simţi cum se mişcă, cum unduieşte valoarea. Deosebiri îţi ating uşor chipul. Partea asta a străzii nu valorează cît cea din faţa ei. Înţelegi că în acest unghi al răspîntiei a fost instalat un café-bar înţesat de clientelă ; iar că în celălalt unghi lîncezeşte o boiangerie.

Mergînd pe jos, verifici climatul unei străzi, lumina şi soarele pe care-l primeşte, animaţia şi tainicele motive care o hrănesc. Îţi sare în ochi cît de firesc e ca oamenii să aleagă un drum anume, şi că trotuarul din dreapta e preferabil celui din stînga. Ceva mai departe, un întreg cartier atîrnă de-o stradă, într-un anumit sens. Valoarea se lasă orientată, înclinată, precum copacii unei păduri sub bătaia vînturilor obişnuite.

Mergînd pe jos, constăţi într-o bună zi că un teren viran, pe lîngă care ai trecut de atîtea ori, e desfundat de excavatoare ; şi că, asemenea dinţilor unui maxilar tînăr, ţîşnesc din el în sus şi-n jos ziduri zgrunţuroase şi puţuri de beton.

Undeva vezi înălţîndu-se nişte clădiri albe ; cu faţade frumos colorate în ocru-deschis. Miroase a piatră de temelie ferestruită.

Mergînd pe jos, resimţi, în ansamblul unui arondisment, un impuls general, mişcările surde care-l muncesc, clivajele care delimitează noi străzi.

Desigur, Parisul lui Haverkamp nu seamănă defel cu Parisul fermecător şi niţeluş supranatural al lui Jallez. Nu e, ca acel Paris, bîntuit de semne, străbătut de muzici oculte care-ţi pătrund în suflet cînd închizi ochii. Dar nici nu aduce cu vreun Paris abstract, cu vreun oraş schi-

țat pe hîrtie. Planul celor douăzeci de arondismente, de care acest plimbăreț pozitiv nu se desparte niciodată, a cărui prezență în buzunarul dinăuntru al pardesiului o verifică în momentul plecării, nu e hărăzit să înlocuiască explorările personale. Le situează și le ordonează. Stabilește o legătură între ceea ce se vede și ceea ce nu se vede, între felul cum simți și cum gîndești lucrurile, între surprinzătoarele avînturi care orientează valorile urbane și locurile unde se formează, între dezvoltarea noilor cartiere și punctele nodale a căror explozie sînt.

E un Paris al pietonului scormonitor și scotocitor aidoma braconierului. În nici un caz Parisul omului de afaceri, calculator abstract, care nu se deplasează decît cu mașina și care cît ține drumul își cercetează atent dosarele fără să arunce o privire pe geam. Dacă Parisul lui Haverkamp e lipsit de spiritualitate, nu e lipsit de trup. Un trup dur și activ. Tendoane și mușchi. Căldura pe care-o degajă e un produs continuu al contractiilor.

Pentru Parisul lui, pietonul Haverkamp nutrește un fel de pasiune răscolitoare, care, ca toate pasiunile, trece dincolo de meserie și de interes. Meseriei îi cere pretexte ; interesului îi promite rezultate viitoare ; și fără să-l mintă. Căci e cît se poate de adevărat că omul deprins cu această vinătoare, care a înregistrat sub formă de plăceri zilnice, de emoții ale plimbărețului, nenumăratele deosebiri, tendințe și încordări materiale ale unei capitale, la care evaluarea și pronosticul au devenit reflexe ; va vădi o superioritate asupra omului din birou, și tocmai în cazurile cele mai dificile, cele în care flerul e mai important decît documentarea. Există fără îndoială un fler al omului din birou. Cei care-l posedă nu pregetă să și-l laude. Între cîteva afaceri, ale căror elemente abstracte : planuri și cifre, se află aliniate pe masă, ori se înșiruie în cuvintele searbede ale vizitatorilor, pretind că o recunosc pe cea bună. Dar acest fler e adesea iluzoriu. E înrudit cu cel al jucătorului care crede că aude un spiriduș dictîndu-i :

„Mizează pe 5“. Nu e adeseori decît un mod de a înnobila atitudinea de lăsare în voia soartei ; omul preferînd să-și asume o responsabilitate care-l depășește decît să admită neputința minții sale.

Afară doar dacă omul din birou n-a fost și el, în anii tinereții, vînător și braconier. În cazul acesta, indicațiile subtile se pot ridica din hîrtie, și îndepărtate emanații ale unor fapte reale pot să gîdile papilele instinctului.

Educația astfel dobîndită îi servește inconștient lui Haverkamp chiar cînd teritoriul pe care-l adulmecă nu mai e Parisul. În timp ce străbătea cîmpia biciuită de vînt de la Saint-Cyr, nu se simțea asaltat de niște simple calcule de speculator sedentar, obsedat de-un clipocit obișnuit. E probabil că sentimentul valorilor și al posibilităților urbane, dobîndit în contact cu Parisul, îl însoțea pînă și în această singurătate, și, răspîndindu-se în jurul lui asupra arăturilor de iarnă, făcea să plutească pe-acolo, asemeni unor aburi la nivelul solului, vagi siluete de străzi, năluci ale afluenței și ale caselor.

*

După o șovăială de-o clipă, Haverkamp hotărăște s-o ia pe malul stîng. Ajunge pe bulevardul Saint-Germain ; apoi, prin străzile Saint-Sulpice, Vieux-Colombier, Sèvres, pătrunde în strada Babylone.

În această primă parte a drumului nu se prea uită în jurul lui. Gîndurile o iau razna. Totuși, cînd a traversat răspîntia de la Odéon, și-a spus că numele ăsta de bulevard Saint-Germain e tare înșelător. Rostindu-l, își imaginezi calea axială a faimosului foburg, o concentrare, un șuvoi de bogăție și de lux. În realitate, aproape de la un cap la altul, e un bulevard ca toate celelalte, moderat burghez și negustoresc, cu cîteva pete chiar, niscaiva plebe prelinsă între piatra Maubert și Cluny. Dealtfel, cum să delimitezi acest faimos foburg ? Într-o oarecare măsură, și din auzite, Haverkamp ar ști, dar n-o simte. Această

porțiune a Parisului corespunde cu o parte găunoasă a experienței sale. Singurele imobile de vânzare în partea asta care i-au trecut prin mîini au fost niște vechituri de case, cu patru etaje, cu vreo „bombă“ oarecare la parter, așezate la cîte-o intersecție, și două case mobilate de penultima categorie. Nu-i de-ajuns. Își dă seama ; și asta-l cam sîcîie.

În piața Saint-Sulpice aruncă o privire spre sinistrele clădiri ale fostului seminar. „Colegiul meu de la Saint-Cyr e oricum mai arătos.“ E mîndru că participă la negocierile secrete ale Bisericii, că joacă un rol în niște lupte pe care publicul nici nu le bănuiește.

Pe strada Babylone gîndul îl poartă din nou la faimosul foburg. „De data asta îmi face impresia că mă aflu chiar în mijlocul lui.“ Dincolo de ziduri, de portaluri, adulmecă un iz de somptuozitate, dar ușor mucegăit. Zidurile sînt negricioase, străzile înguste, și împiedicîndu-se una de alta. Copaci prea bătrîni se înăbușă în grădini slab luminate, în care iedera se întinde probabil vicleană. Haverkamp n-are o indulgență specială pentru trecut. N-a avut niciodată răgazul să viseze la felul de-a trăi de odinioară. Nici o evocare romanescă nu-l poate orbi. Vede ceea ce este. Un lucru din trecut nu-i trezește admirația decît din motive cu totul actuale, și nu găsește că-și merită supraviețuirea decît dacă nimic mai bun nu tinde să-i ia locul.

Urmîndu-și itinerariul, ajunge pe căile largi ale cartierului Invalizilor. Aici Haverkamp trage aer în piept, se destinde, aprobă. Această am ploare e făcută pentru oameni ca el. E de acord, desigur, că nu orice regiune a unei capitale poate oferi o asemenea risipă de spațiu. Animația s-ar afla în suferință. Comerțul ar pierde înfierbîntarea care-i e atît de favorabilă. Nici chiar valoarea n-ar atinge gradul de acuitate care constituie mîndria străzii Montmartre sau a străzii Drouot. Dar acesta e modelul după care trebuie construite cartierele de paradă, sau chiar de simplă rezidență. Haverkamp ar fi dornic să-și poată

spune că în jurul centrului, în toate direcțiile, Parisul desfășoară evantaie de bulevarde atît de fastuoase. Fără a reflecta prea mult — poate pentru că zărește Domul Invalizilor și se gîndește la mormîntul aflat dedesubt — lui Napoleon îi atribuie onoarea acestui cartier. E fericit să-i recunoască parafa. Străbate bulevardul Breteuil numărîndu-și pașii, pe care-i face mai lungi, după metoda predată lui Wazemmes. Șaptezeci de pași. Șoptește această cifră minunată ca un omagiu adus memoriei Împăratului.

Pentru a spori plăcerea pe care-o resimte, pentru a mai adăuga ceva la ceea ce-i văd ochii, scoate din buzunar planul Parisului și-l deschide.

Are un rictus. E adevărat. O știa bine. Aceste bulevarde, pornite spre a ajunge în șesurile Franței, ajung să se izbească prostește de-un Vaugirard¹ meschin și dezordonat, ale cărui frînturi de stradă aduc a bețe de chibrit zvîrlite pe jos.

„Adunătură de cretini“, bodogănește el. Nu se gîndește la nimeni în mod special. Injuria se adresează tuturor acelor oameni mărunți care nu s-au priceput să facă nimic de pe vremea marelui om de stat ; nici măcar să ducă pur și simplu mai departe linia trasată, lucru de care sînt în stare pînă și indivizii necalificați, și vitele. Se adresează acestui talmeș-balmeș de cîrciumari, de consilieri municipali, de mici proprietari, acestui grup infect căruia nu i-a fost rușine să rămînă drept în mijlocul drumului. Cu ce satisfacție ar lichida toate astea, ar curăța tot terenul ăsta !

★

Aceeași enervare îl urmărește pe tot parcursul străzii Frémicourt. Evocă alte opacități, spre nord, spre răsărit ; alte ziduri înăbușitoare ; alte străzi prea strîmte, pe care

¹ Fostă comună de la marginea Parisului, înglobată în 1860 (arondismentul XV).

ți-ar plăcea să le năruie dintr-o mișcare, ca printr-o dilatare directă a voinței tale ; alte bulevarde blocate, lipsite de rost și care nu duc nicăieri, avînd aspectul unor vise de măreție zvirlite la gunoi.

Pentru moment nu mai e un om de afaceri. Sau, cel puțin, nu mai e omul afacerilor sale. Acum are cuvîntul pasiunea lui pentru Paris ; și nu e atît o pasiune lacomă cît o pasiune reformatoare și diriguitoare. Să se facă mai întîi ceea ce trebuie. Plus-valorile vor veni ulterior. S-ar dori șeful care dictează planuri, șterge și corectează proiectele, indică cu creionul albastru trasee imperative ; cel care promulgă decretele și ordonanțele, care vorbește în numele „utilității publice“ ; cel care demolează maghernițele, aliniază străzile, îmbină unul cu altul două tronsoane de bulevarde care, deasupra unui labirint de cocioabe, își făceau zadarnic semn de-un secol. (Și cînd Demolarea a lichidat cu vechiul obstacol — ușurată, respirînd în voie, asemenea unui sfîrșit de minie care prinde a zîmbi — vezi spînzurînd colo sus, ca de pieptul unui cal de luptă, locuințe retezate, oseminte ale unor coșuri care se mai lipesc de-un zid, dire de funingine scorojită.)

O ia de-a lungul bulevardului Émile Zola, încă nou-nouț, mărginit îndeosebi de palisade, dar de pe-acum prea îngust, plătînd din naștere, conceput parcă cu părere de rău. „Un teren de nici măcar o sută de franci ! Au ciupit cîtiva centimetri. Să nu se fi plimbat oare nicicînd în jurul Domului Invalizilor ? Sau li s-o fi părut că pentru ei e destul de bun și-așa.“

Îi place să-și închipuie, cu lipsa de îngrădire a unui vis de copil, în ce măsură ar trebui să-i crească puterea ca să poată acționa asupra structurii Parisului, ca să-l taie și să-l coase la loc asemenea unui chirurg binefăcător. Se și vede grupînd în jurul lui capitaluri uriașe, cumpărînd terenurile din aproape în aproape, loturile de maghernițe, croind străzi noi, desenînd piețe circulare. Dar, cu toată

bunăvoința visului, puterea unui om nu merge prea departe. Oricâte miliarde ar aduna și ar pune la bătaie. Te lovești de niște obstacole pe care numai șocul miliardelor nu le poate dărîma : reaua voință individuală, rapacitatea atît de mărginită încît devine oarbă ; hățișul minusculilor drepturi dobîndite ; regulamentele publice ; inerția invidioasă a administrației...

Haverkamp descoperă deodată că, pentru a modifica un oraș ca Parisul, omul cel mai bogat din lume ar fi mai lipsit de putere decît un funcționar sau decît un politician. Un gînd care nu-i trecuse niciodată prin minte. Avea aerul că acordă prea puțină importanță oricărei activități de obediență politică, celei dependente de așa-zisele „autorități“, celei care poartă numele de Administrație sau Stat. E dintre cei care nu cred decît în inițiativa particulară, pentru care funcționar de orice grad înseamnă sinecură și hîrtoğăraie ; om public de orice grad : neputință și corupție (deși cele două acuzații par contradictorii). Fără să-și schimbe părerea asupra oamenilor, nici asupra felului dăunător în care-și îndeplinesc desigur funcțiile, iată-l pe cale să-și dea seama că a nesocotit funcțiile înseși. Ele se luminesc brusc în mintea lui, prind să radieze, să se învâluie într-o aureolă prestigioasă. „Mă văd prefect, cu energia pe care-o am. Sau ministru al lucrărilor publice. Sau chiar simplu consilier municipal al unui cartier pe care aș fi ferm hotărît să-l transform radical. Mă văd, de pildă, înhămîndu-mă la treabă cu acest nefericit Vaugirard, încercînd să-l racordez cu bulevardele lui Napoleon...“

★

Peste cîteva minute, meandrele reveriei sale l-au readus la o idee care-i venise cu două luni în urmă : să închirieze rubrica imobiliară a unui cotidian.

Hotărît lucru, e-o idee excelentă. Zeci de afaceri, și dintre cele mai grase, care scapă încă investigațiilor Agen-

ției, i se vor prezenta automat. Mișcarea clientelei cumpărătoare va spori de câteva ori. Numele Agenției va deveni celebru. Un om care are acces la un ziar, chiar dacă-și plătește rubrica, trece în ochii celorlalți drept deținătorul unei părțicele din puterea celui ziar, avînd acolo ceva prietenii și neducînd lipsă nici de relații, nici de influență asupra celor ce determină opinia publică, inclusiv asupra politicianilor. Și poate chiar așa stau lucrurile într-o oarecare măsură. Nimic nu-l va împiedica pe Haverkamp să consacre o mică parte a spațiului de care va dispune unor scurte articole în care își va permite luxul să trateze unele probleme de interes general. Își va expune ideile ; va porni campanii. Fără a-și face iluzii în privința darurilor sale scriitoricești, scrisul îi va prilejui o mare plăcere. Se și vede preocupat, în anumite seri, de găsirea unor fraze, de cizelarea lor, de înlănțuirea lor așa cum trebuie. Va fi ca un joc de amator care-i va răsplăti munca trudnică de peste zi. Aceste articolașe, căzînd din întîmplare sub ochii unui cititor obișnuit, și atrăgîndu-i atenția, vor da strălucire publicității alăturate. Îi vor îngădui lui Haverkamp, cînd se va ivi prilejul, să facă mici servicii ; să devină — mai știi ? — oarecum de temut.

În același timp, domnii de Lommérie, Thénèzay și compania vor simți că n-au de-a face cu un om de paie, față de care nu te jenezi, ci cu o persoană independentă, cu greutate.

Păcat că e prea tîrziu pentru a beneficia de acest atu la întrunirea din 18. Dacă ar putea măcar anunța la începutul întrevederii, și pe un ton detașat : „Sînt în tratative cu *Le Matin* ; voi deține probabil rubrica imobiliară a ziarului...” și să fie adevărat ! O întregă discuție depinde adesea de-un imponderabil de acest ordin.

Le Matin, se înțelege că nu poate fi vorba de acest ziar. Admițînd că ar fi posibilă o combinație de acest fel,

ea ar necesita fonduri de investiție, și de rulment, de care Haverkamp nu dispune. Același lucru pentru *le Journal*, și pentru celelalte cotidiene cu tiraj mare, ca și pentru marile ziare mondene. S-ar putea eventual aranja treaba cu un ziar de seară bun. (Un tiraj mai redus, o difuzare limitată la Paris și împrejurimile imediate, înseși deprinderile clienței ar face ca fițiucile astea — exceptând *le Temps* — să fie foarte conciliante în materie de publicitate.) La ziarul *la Liberté*, care i-ar fi convenit din toate punctele de vedere, locul e deja ocupat. La alte gazete clientela pare străină de problemele imobiliare. Mai sînt cotidienele de dimineață, de mîna a doua sau a treia. Îndeosebi gazetele zise de opinie, sau de doctrină. Aproape toate duc o existență precară. Multe din ele nu se adresează decît unor fanatici, care-și sorb ziarul asemenea unui drog, într-o stare de transă puțin compatibilă cu examenul ponderat al unei oferte de teren pentru construcție. Altele, pe cît se spune, au o circulație restrînsă la membrii Parlamentului și ai Comitetelor. Poate că n-ar fi absurd de creat într-unul din ele o rubrică imobiliară, cu condiția să nu te aștepți la vreun avantaj comercial direct. Pentru Agenție ar fi pur și simplu un mod de-a se pune în valoare în fața propriei sale cliențe : „Voi semnala imobilul dumneavoastră la loc de frunte în rubrica mea din *l'Événement*“, „N-ați văzut ce scriam ieri în legătură cu lucrările de deschidere a bulevardului Haussmann ?“

Dar *la Sanction* ? Dintre toate gazetele de doctrină, e în prezent cea mai vie, și singura care, în ciuda pronunțatei sale culori politice, e citită de-un public destul de larg. Pare să fie în plină dezvoltare de cînd o conduce Gurau. El să fie directorul titular ? N-are a face. Haverkamp nutrește chiar oarecare simpatie pentru Gurau. Chipeș la înfățișare, fin, distins. (Lui Haverkamp îi displace să regăsească la alții asprimea și robustețea pe care și le știe caracteristice lui.) Ideile lui Gurau i se par primejdioase.

Dar nu găsește în ele acel aspect de irealitate datorită căruia îi devin penibile atîtea discursuri sau scrieri politice. (Citindu-le, nu încetează să se întrebe : „La ce s-o fi referind ?“ Nu bănuiește că alții pot afla în ele un soi de melodie.)

O rubrică imobiliară în *la Sanction* ? De ce nu ? În acest ziar publicitatea n-a sporit pe măsura succesului, care e prea recent. Dealtfel, agenții de publicitate, pe cît și-a putut da seama, sînt și mai demodați decît proprii săi confracți. Faptul că un ziar e de fapt mort de vreo cinci ani nu-i împiedică să îndrume spre el anunțurile, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic, consultînd tariful imuabil al unui rînd pe tabelul jerpelit care le atîrnă în fața nasului. Și vor mai trece alți cinci ani pînă să-și dea seama de importanța pe care a dobîndit-o *la Sanction*. (Și în privința asta s-ar găsi un scaun liber. Dar nu te poți vîri în toate.) Măcar să profităm spre a încheia un contract la prețuri moderate ; și pe termen lung. În privința respectivilor domni catolici, ar fi o idee năstrușnică să te bizui pe-un ziar categoric de stînga. Considerația lor pentru un partener atît de vizibil independent, și înzestrat poate cu legături misterioase, n-ar scădea cîtuși de puțin. Cu condiția însă ca *la Sanction*, pentru ansamblul publicității sale, să nu fi acordat un contract exclusiv vreunei mari firme.

A luat-o pe strada Linois și a ajuns pe malul Senei. În fața lui, dincolo de fluviul care scînteiază, se înalță colina de la Passy, însuflețită, amplificată ici-colo de noi construcții. E un Paris deosebit de alb. Mirosul de cretă, zgomotul fierăstrăului rămîn amestecate cu aerul care vine din partea aceea. Salopetele arhitecților, planurile cotate cu releveuri și secțiuni fac parte din senzațiile respective. Realitatea conține mai multe cifre decît oriunde. Betonul și cimentul par aci surprize ale vieții. Pietonului Haverkamp nu-i displace că un pod de fier — care s-a și învechit puțin — îi poartă pașii în direcția aceea.

XIX

HAVERKAMP VIZITEAZĂ LA SANCTION. DOUA FIRI LEALE

Casa e veche. Zidurile, soioase. Ori încotro te-ai întoarce, zărești zone de umbră, de umezeală și de praf. Scara pare un horn de tristețe, interiorul unui mare coș de uzină prin care s-ar ridica, spre a se îngemăna cu cerul ploios al Parisului, un gaz de nerespirat, ceva în genul melancoliei de portăreasă, decepției amoroase a unei spălătorese călcînd la lumina lămpii de petrol, digestiei proaste a unui litograf de la subsol.

Din fericire, se mai întîmplă ca un puștan să coboare scara val-vîrtej, făcînd să-i țiuie palma pe balustrada nițeluș murdară de grăsime.

★

La Sanction ocupă două etaje, sau mai exact jumătatea din dreapta a două etaje : primul deasupra mezaninului, și al doilea. La primul, două plăci mari, pătrate, de aramă, pe cele două canaturi ale ușii ; una indică numele ziarului, pe cealaltă scrie : „Administrație, abonamente, publicitate“. La al doilea, din nou numele ziarului, și „Direcție, redacție“.

Haverkamp s-a plimbat de la un etaj la altul. „Aș dori să vorbesc cu domnul director. — Cu domnul Treilhard ? Vă așteaptă ? — Nu, cu domnul Gurau. — Dar domnul Gurau nu e director. Și apoi nu cred să fie aici.“

Haverkamp e un pic descumpănit. Interesul vizitei sale se clatină. Cu Gurau i-ar fi plăcut să aibă de-a face. Treilhard ? Cine-o mai fi și Treilhard ăsta ?

Văzîndu-i mutra perplexă, băiatul adăugă :

— Despre ce e vorba ?

— De-o problemă foarte serioasă care privește atît redacția cît și publicitatea.

— Publicitatea e dedesubt.

— Nu, nu. Problema nu poate fi discutată cu un subaltern. Cu domnul Gurau personal aș fi dorit să stau de vorbă mai întîi.

— Aveți o carte de vizită ?

*

După zece minute de așteptare, și-un dialog cu o secretară tînă, Haverkamp e introdus într-un birou lung și foarte îngust, unde îl întîmpină un bărbat slăbuț și oacheș, de circa treizeci de ani, în care Haverkamp recunoaște parcă „recea corectitudine diplomatică“. Cine-o fi ? Tînăra secretară a îngînat ceva aducînd a „domnul Laveuil, sau Lafeuille“, dar fără să precizeze funcția pe care-o deține.

Domnul Laveuil, sau Lafeuille, îl roagă pe Haverkamp să ia loc și să-i expună obiectul vizitei sale „ca și cum ar avea de-a face cu domnul Treilhard în persoană“.

Lui Haverkamp nu-i e cîtuși de puțin simpatic acest micuț domn oacheș. Dar nu face parte dintre acei oameni nervoși care acordă impresiilor mai multă importanță decît li se cuvine. Nu-și va ticlui mai puțin bine frazele, nu va lăsa jumătate din ele deoparte și nu va da impresia că dorește el însuși un refuz pentru a pleca mai repede, doar fiindcă îi displace interlocutorul ocazional.

Se prezintă așadar în două cuvinte, lasă să se înțeleagă că agenția lui nu-i chiar de colea, și-și explică proiectul. Dintre cotidiene s-a gîndit în primul rînd la ziarul *la Sanction*, deoarece îl citește cu simpatie. Pînă acum anunțurile imobiliare n-au ocupat în *la Sanction* decît un loc infim. Ar trebui deci făcut totuși spre a-l obișnui pe cititor să se intereseze de ele, iar publicul să le caute.

Dar se bizuie pe valoarea anunțurilor sale, pe felul în care le va prezenta, pe interesul redacțional pe care nădăjduiește să-l dea rubricii. Pe scurt, departe de a dăuna ținutei unui ziar, o asemenea rubrică poate deveni una din atracțiile sale. Așa încît înțelegerea care ar urma să intervină nu poate fi privită ca un contract obișnuit de publicitate. Tot felul de elemente trebuie avute în vedere ; inclusiv riscul pe care și-l asumă Haverkamp, și plusvaloarea pe care o poate antrena inițiativa sa pentru publicitatea din *la Sanction* în general.

Pierre Lafeuille ascultă, pune două-trei întrebări scurte ; nu pare deloc insensibil la energia și luciditatea care reies din comportarea lui Haverkamp.

— E într-adevăr foarte interesant, spune el, și aveți dreptate cînd socoteați că e o problemă care trebuie supusă direcției... direcției administrative... Nu, nu-l privește pe domnul Gurau. În primul rînd, domnul Gurau deține aci o funcție foarte importantă, cum știm cu toții. Dar nu e director. Nici măcar redactor-șef. E ciudat într-adevăr... Nu... n-ați fost îndrumat greșit. Chiar la mine trebuia să ajungă mai întîi problema asta... Am s-o studiez... Da, da, foarte repede... Îmi dau perfect de bine seama că sînteți grăbit să căpătați un răspuns, și că, nereușind aci, doriți să vă puteți adresa în altă parte... Nu, n-avem nici un contract general care să ne lege în privința asta... În tot cazul, așa cum spuneți, dacă am cădea de acord asupra principiului, probabil că n-ar fi imposibil să găsim apoi niște modalități rezonabile. Nu-i așa ? N-aș crede să fie prea greu. E sigur că însăși existența rubricii dumneavoastră va atrage aci un anumit număr de anunțuri, care, fără dumneavoastră, n-ar fi venit. Și întrucît, dacă nu vin, dumneavoastră veți fi cel care va umple golurile cu publicitatea respectivă, e sigur de asemenea că vă veți

asuma un risc. Deci, nu poate fi vorba să vi se aplice tariful nostru obișnuit. E de la sine înțeles. În orice caz, trebuie să ținem seama de suprafața pe care o veți ocupa în ziar. În schimb, o veți ocupa cu regularitate ; săptămânal, spuneți ? Și ați fi dispus să acceptați ziua care ne-ar conveni cel mai bine ? În regulă. Evident că reprezintă pentru noi asigurarea unei încasări cu un minim de griji. Cit despre atracția exercitată asupra publicului, de care pomeneți, sînt un pic mai sceptic. Oh ! Rămîne de văzut... Pe de altă parte, e adevărat că, dacă ne surîde propunerea, interesul nostru e să facem ca lucrul să devină realizabil pentru dumneavoastră... În ce privește plățile, de pildă, deoarece la început s-ar putea, într-adevăr, să fiți obligat a vă alimenta rubrica cu propriile anunțuri... Dar n-ați putea să-i puneți pe clienții dumneavoastră să le plătească ? Ah !... i-ar alunga ? În ochii lor, fac parte dintre serviciile care vă revin și care, în caz de succes, vor fi indemnizate prin comisionul pe care-l primiți ?... Da, e posibil... Știu bine că veți avea mai mulți clienți, că veți încheia mai multe afaceri și că veți încasa mai multe comisioane... Pe scurt, am putea, ca să dăm pentru moment un ajutor finanțelor dumneavoastră, să prevedem niște taxe ceva mai reduse, la început... da, să vă lăsăm răgazul s-o porniți... Un soi de tarif pentru perioada experimentală, care ar spori automat, din lună în lună, de pildă, pînă la sfîrșitul anului, cînd am atinge treapta definitivă. Și chiar cu dreptul, pentru dumneavoastră, de a renunța, dacă pînă atunci nu izbutiți să vă descurcați... ei ? Păcat că domnul Roger Sammécaud n-a venit azi... Nu... nu e titularul nici unei funcții aici. E doar un mare prieten al firmei, și are enorm de multă experiență în afaceri. Ne-ar fi dat cu siguranță sfaturi prețioase... O să discut, dealtfel, problema cu el.

SECRETUL MARIEI DE CHAMPCENAIS

Sammécaud nu putea în nici un caz să fie acolo, ce-i drept, de vreme ce, cam la aceeași oră, avea întâlnire cu Marie, pe strada Baume.

Se întâlneau aci cu destulă regularitate : cam o dată la opt zile, și mai ales în prima jumătate a săptămânii. Când era prost dispus, Sammécaud se ducea acolo ca la o corvoadă de politete ; iar la întoarcere își repeta agasat : „E o comedie“. Nu era însă ridicolă decât în ochii lui. În ochii Mariei rămânea încântătoare, emoționantă. În afară de ei, nimeni nu bănuia nimic. Iar ridicolul e mult mai ușor de suportat, dacă ești singurul care-l constată.

Dealtfel, ridicolă, neridicolă, era o comedie nu prea ușor de întrerupt. Întrucît afirmase despre primele din aceste nevinovate întâlniri că sînt delicioase, ar fi fost cu totul neîndreptățit să se eschiveze de la următoarele. Era prizonierul personajului său. Marie părea atît de recunoscătoare că nu se poartă ca toți bărbații, că a depășit cu atîta virtuozitate egoismul senzual al firii masculine ! Și apoi, avea felul ei calin de a-i mulțumi pentru asta, aducînd cam mult a purtare de jună copilă, dar care, odată admis acest mod de convenție amoroasă, își avea farmecul lui.

Era și prizonierul garsonierei. Pentru un bărbat pe care gusturile sale „artistice“ nu-l împiedicau să fie metodic, o asemenea încăpere cerea să fie folosită. Era oricum preferabil s-o utilizeze pentru asemenea relaxări nevinovate decât să lase în voia păianjenilor niște nuanțe atît de bine alese. Desigur, la nevoie ar fi putut ademeni aci și alte vizitatoare. Dar Sammécaud, îndeajuns de permeabil trădărilor elegante, ar fi roșit un pic la aceasta.

Alteori nu era nevoit să facă eforturi spre a-i face plăcere aceste întâlniri, spre a le aștepta ca pe-un popas al săptămînii, popas dedicat unor ușoare frământări ale inimii, ceva subtil, delicat și, își spunea el „întrucîtva japonez“. Ajunseseră la un ton de adevărată prietenie. Schimbau confidențe asupra trecutului lor, asupra gusturilor, asupra rîveriiilor lor, cu o dezinvoltură, cu un accent de sinceritate pe care nu le cunoscuseră niciodată între ei pe vremea vechilor relații, pe care poate că nu le cunoscuseră niciodată cu nimeni. Atît unul cît și celălalt sfîrșeau prin a socoti odihnitor că aceste confidențe erau altceva decît capcanele și manevrele unei cuceriri.

Ea îi spusese în cîteva rînduri :

— Dacă ai ști, Roger, ce fericită sînt că am un prieten, un prieten bun, un om căruia îi poți spune totul, și care nu te ascultă cu nici un gînd ascuns. Mă simt uneori atît de singură !

Era mișcat de această confidență. Ținea s-o merite. Aproape că se întreba dacă nu cumva, pe niște căi surprinzătoare, era pe cale să se îndrăgostească lulea. „Dacă aș socoti că e o cochetă, i-aș urî uneltirile... Sau măcar o sclifosită fățarnică... Dar manifestă cu-adevărat unele gingășii, o sensibilitate intactă. Poate că a suferit. De ce să nu-mi închipui că am douăzeci de ani și că alîn o prietenă zgribulită ?“

★

În ziua aceea venise el însuși la întîlnire ca la o consolare. Avusese cu soția lui, la dejun, o discuție odios de amară. Copiii lor, doi băieți și o fată, constituiseră pretextul. Berthe Sammécaud avea pretenția să-i dirijeze de una singură, tot așa cum dorea să-și rezerve și dragostea lor, iar cînd se întîmpla ca tatăl să le acorde prea multă atenție, sau să primească din partea lor vreo neașteptată dovadă de afecțiune, se arăta extrem de geloasă. În schimb, dacă avea motive ceva mai serioase să se plîngă de pur-

tarea lor, îndeosebi cînd cutare poznă a copiilor scotea în evidență neajunsurile sistemului ei de educație, pre-
tindea ca Sammécaud să-și asume mustrarea ; și n-o găsea
niciodată îndeajuns de aspră. „S-ar zice că ți-e frică de ei.
Dacă m-ai iubi, ai face să fii respectată. Dar realizez
foarte bine că, în fond, le dai dreptate. E inevitabil ca
niște copii să-și bată joc de mama lor, cînd știu că tatăl le
va ține partea.“ Proceda la fel în privința oamenilor de
serviciu. Dacă urmă să li se acorde vreo permisie sau vreo
gratificație excepțională, să beneficieze de vreo amabili-
tate oarecare, socotea firesc ca în ochii lor să-i revină ei
meritul. Dar dacă vreo cameristă, pe care-o sîciise într-una
din zilele ei de nervozitate, îi răspundea pe-un ton ceva
mai ridicat, Sammécaud era somat să-și arunce fulgerele.
Iar dacă proceda cu oarecare moderație, era acuzat că
încurajează o obraznică, și nu lipsea mult să audă că ma-
nifestă față de ea o indulgență dintre cele mai suspecte.

Avea de obicei destul sînge rece spre a primi aceste
izbucniri ca pe niște mici mizerii ale firii femeiești. Dar
prietenia Mariei, blinda politețe pe care-o întîlnea la ea,
și despre care nu-și închipuia că i-ar putea lipsi în vreo
împrejurare, începeau să-l facă mai puțin răbdător. În ziua
aceea își permisesese să răspundă, și poate să ridice tonul.
Drept care pe Berthe Sammécaud o apucară pandaliile, o
furie din acelea în care educația dispare dintr-odată, ca un
machiaj sub efectul transpirației. Sammécaud constată că
fata unor mari industriași dispune, fără a-și putea explica
prea bine originea, de-un bagaj de cuvinte ordinare doar
cu o idee mai redus decît al unei spălătorese. Își spuse că e
tocmai mijlocul de-a recunoaște deosebirea dintre o bur-
gheză, chiar opulentă și fandosită, și-o femeie de stirpe
aleasă ; că „niciodată și nici la cea mai aprigă minie, o fată
din aristocrație nu s-ar coborî la asemenea mîrdării“. Era
un elan de credință fără îndoială destul de naiv. Dar
fiecare își plasează nostalgiile unde îi vine la îndemînă.

Drept rezultat se gindi cu și mai multă tandrețe la „distincția adorabilă” a Mariei, și la întâlnirea care-i va reuni peste câteva ore. A avea în ea o prietenă intimă, a fi tratat de ea ca de-o soră plină de alinare și care te preferă, a ști că ești confidentul ei, cel căruia, dintre toate celelalte ființe, îi spune cele mai multe lucruri, cel care se află în postura cea mai bună spre a o înțelege, spre a o sprijini, cel cu care sfirșește prin a avea cele mai multe sentimente comune; nu însemna oare de pe-acum o țintă apreciable? În măsura în care o atinsese, Sammécaud avea oare vreun temei să se plângă? Nu trebuia, dimpotrivă, să se simtă măgulit, răsplătit? Și când el însuși simțea nevoia să-și ușureze sufletul de vreo amărăciune, nu era oare cazul să fie mîndru că are la dispoziție o confidentă de-o asemenea calitate?

*

Pînă atunci evitase mereu să-i vorbească Mariei despre Berthe. Iar dacă ea nu păstrase exact aceeași rezervă în privința propriului ei menaj, genul acela de confidențe, în care delicatețea are adesea de suferit, și în care conversațiile adulterului riscă să capete aspect de bîrfă între slugi, nu le era deloc obișnuit.

Dar în ziua aceea își simțea inima prea încărcată. Eleganțele de atitudine nu mai contau.

— Sînt atît de mulțumit că te văd, realmente, scumpa mea prietenă!

Rostise aceste vorbe cu un elan a cărui sinceritate nu putea fi pusă la îndoială. Marie era mișcată. Privirile i se induioșară. Mîinile ei, pe care Sammécaud le ținea în palme, avură o tresărire.

— Știu bine, continuă el, că sînt lucruri pe care ar trebui să le păstrez pentru mine. Și că ar putea să pară meschin, și aproape nedelicat, să viu aici și să-ți impui

capul cu asemenea subiecte. Dar ești prietena mea cea bună, și n-am pe altcineva căruia să i le spun...

Ea îi strânse miinile.

— ...Știu bine că nu te afli aici ca să mă judeci cu o privire plină de răceală ; înarmată cu conveniențe mondene. Nu-i așa, draga mea ? Prietenia noastră e mai presus de toate astea. Mi-aș face reproșuri dacă aș încerca să-ți ascund complet un dezgust care, oricît m-aș strădui, nu poate fi alungat cît ai bate din palme. A nu-ți vorbi de el, ar însemna să te mint, să-mi pun o mască ; să dau dovadă de neîncredere în tine...

Îi relată scena de la dejun, fără a-și umili dealtfel soția. Se dovedi chiar mărinimos. O mărinimie care își avea obîrșia nu atît în dorința de-a fi elegant cît într-un real elan de bunătate, de înțelegere compătimitoare, de indulgență umană și nițeluș ironică, de care fusese cuprins, simțind totodată cum se adîncește pentru Marie o prietenie care își rîde de amorul propriu.

Avu curajul să adauge (dar era un curaj care-i făcea plăcere ; umilînța în care se lăsa tîrît îi făcea plăcere) :

— Am ajuns pînă la a-mi spune așa : că, lăsînd deoparte orice problemă de caracter, această scenă înfiorătoare, referitoare la copii, la modul de a-ți crește copiii, duhnea a burghezie ; că în clipa aceea formam, desigur, și ea și eu, de o parte și de alta a mesei, un cuplu burghez cum scrie la carte ! M-am gîndit la dumneata. Te-am văzut mai presus de toate astea... Mi-am spus că și în mine, fără să-mi dau seama, trebuie să existe urme ale acestei vulgarități ; că le duc cu mine ; că nu se poate să nu le observi ; că a fost o adevărată îndrăzneală să aspir la tine ; că ești încă prea bună dacă îmi acorzi afecțiunea ta... că o femeie ca tine ar fi avut dreptul să...

Ea încercase să-l oprească luîndu-i de cîteva ori miinile. Cum însă continua, îi puse mîna dreaptă pe braț, și-i adresă o privire de tandrețe aproape imploratoare. Ar fi dorit să găsească în ea curajul de a-i spune : „Dar nu ești

în toate mințile, dragul meu Roger. Drept ce prostănacă mă iei, socotind că o astfel de idee ar fi putut să-mi treacă prin cap ? Tocmai tu care, dimpotrivă, ești atât de distins în toate privințele.“

Evoca diversele superiorități ale lui Sammécaud. Îl revedea istorisind o călătorie ; referindu-se la un monument, la o frază a lui Barrès, la o melancolie ; sprijinindu-se de o mobilă ; oferind un profil atât de puțin comun ; avînd anumite intonații, o anumită sclipire a ochilor. Îl compara cu atîția bieți tineri, ca baronul de Genillé, care nu aveau asupra lui nici măcar avantajul îmbrăcămînții sau al purtărilor. I-a putut trece prin minte că i se refuzase din dispreț ? Nu lipsi mult să-i ofere buzele.

Dar nevoia ei de a-l liniști descoperi o soluție mai puțin primejdioasă. Îi spuse că scenele conjugale nu sînt niciodată frumoase ; că violențele în asemenea cazuri pot fi inegale în funcție de persoane ; dar că diferența de ton depinde nu atît de mediu cît de caractere.

— Îți jur că avem drept vecini, în Sologne¹, niște oameni al căror nume n-o să-l pomenesc, nu prea bogați, dar atît soțul cît și soția poartă titluri foarte vechi de noblețe, considerîndu-se mult mai de neam decît noi. Izbucnesc între ei niște certuri înfiorătoare, la care asistă, cînd se încinge scandalul, un grădinar cu soția, flegmatici și ceremonioși între ei, cum sînt uneori țaranii. Grădinarul, care poate că n-a scăpat niciodată vreo vorbă mai răstită față de nevastă-sa, îi aude adresîndu-și insulte infame. Căci marchizul — e titlul pe care-l poartă — n-are răbdarea ta. Tu, Roger, se simte, dimpotrivă, că ești atît de stăpîn pe tine ; atît de incapabil de vreo grosolănie. Și apoi există scene foarte puțin zgomotoase, dar care nu sînt mai puțin îngrozitoare... Există moduri de a spune politicos : „Asta vreau și basta“, față de care stai și te

¹ Regiune la sud de bucla Loarei.

Întrebi dacă n-ai prefera mînia, insultele... Dealtfel, problema copiilor e întotdeauna atît de spinoasă... Și în privința asta ești tare norocos.

În clipa aceea păru mai emoționată, cuprinsă de-o emoție mai personală decît o îngăduiau confidențele prietenului său.

Se așezaseră pe două fotolii apropiate. Ea se ridică, eliberîndu-și mîinile, și se așază pe marginea canapelei, sprijinindu-se de rezemătoare, și lăsînd ușor capul pe spate ; dar nu cu o atitudine de îndepărtare ; dimpotrivă, de parcă l-ar fi chemat.

Roger se ridică la rîndul lui, se așază lingă ea, o privi. Înțelese că ochii i se umpleau de lacrimi, că era jenată din pricina lor și în aceeași măsură dornică să fie consolată.

Deodată, cu un gest foarte tineresc și alintător, și cu un fel de a-și mușca buzele care făcea cît o mulțime de zîmbete, își lăsă capul pe umărul lui Sammécaud, în timp ce-i puneă o mîină pe haină, aproape atingîndu-i pieptul și cu cealaltă se rezema de canapea.

Îi șopti foarte aproape de ureche :

— E ceva de care nu ți-am vorbit niciodată. E marea durere a vieții mele. N-am poveștit-o niciodată nimănui. În afară bineînțeles de cei care erau absolut obligați s-o știe. Trebuie să ți-o spun ; deoarece ești acum bunul meu prieten, și mi se pare că n-ar fi bine să ți-o ascund.

Roger o sărută pe frunte, îi învălui pe jumătate umărul cu brațul stîng, și fără alt semn mai indiscret de tandrețe, îi dădu de înțeles că i se poate destăinui.

— Îți închipui că n-am copii, zise ea. Sau că, dacă am avut unul, a murit demult. Nu-i așa, Roger ?

— Așa am crezut o vreme ; într-adevăr, nu mai știu pe cine l-am auzit spunînd că ai avut un copil, la începutul căsniciei, și că a murit de mic. Că poate de pe urma acestei amintiri nefericite n-ai vrut să mai ai alții. Dar n-am dat prea mare importanță. Și mi-a ieșit din cap. Mărturisesc că nu sînt un fanatic al familiei.

— Ei bine, am un copil.

El tăcu.

— Nu-mi răspunzi ?... Bănuiai ?

— Absolut deloc.

— Și nu ești surprins de cele ce-ți împărtășesc ?

Vorbea cu o voce frintă. Ochii îi erau mai departe scăldați în lacrimi. Roger se mulțumi să-i atingă cu buzele fruntea frământată pe care o ridica spre el.

— Unde crezi că se află ?

El avu un gest al miinilor, al umerilor ; un zîmbet care incuraja încrederea.

— Mă consider uneori un fel de criminală... da, da. (Făcea „da, da“ plecindu-și tare capul.) Mi se întimplă să-mi spun : Măcar de-ar fi mort ! Da, îndrăznesc să-mi spun una ca asta ! Chiar ieri am îndrăznit să-mi spun una ca asta ! Intervin îndelungi perioade în care mă resemnez. Obişnuința... Am impresia că uit. Și apoi mă apucă din nou. Mă aflu într-un moment de acest fel.

Roger nu-i puse nici o întrebare. Dar atitudinea lui însemna : „Vorbește. Nu te mai reține.“ Și, încet-încet, ea îi explică.

În al doilea an de căsnicie constatase că e gravidă ; și după o sarcină nu prea grea, dar cu destule tulburări, născuse un băiat, cu trei sau patru săptămîni înainte de termen, dacă nu greșise cumva socotelile. Nașterea însăși a fost anevoioasă, fără incidente prea grave. Spre surprinderea medicului, copilul aproape că depășea greutatea normală. (Îndeosebi capul era voluminos.) La început nu se constată nimic neliniștitor, cu excepția cîtorva mici semne care n-ar fi dobîndit vreo importanță decît în ochii unor observatori avertizați. Copilul se dezvolta trupește ; dar părea intîrziat în privința funcțiilor : țipetele, folosirea ochilor, manifestările de curiozitate, mișcările coordonate, totul apărea mai încet decît la alții. Marie, foarte obosită, nu fusese în stare să-l hrănească. Nu-l ținuse, dealtfel, decît două luni în preajma ei. Domnul de Champcenais, de

parcă ar fi presimțit ceva — sau poate că avusese în taină niște discuții cu medicul — stăruia ca doica și bebelușul să plece la țară. Marie se gândi să meargă și ea acolo. Dar domnul de Champcenais îi arătă că regiunea în speță, regiunea de baștină a doicii, va fi lugubră în anotimpul acela ; că, pe de altă parte, n-avea nici un chef să rămână singur. Doica era nevasta unui pădurar din Yonne¹. Cei doi, de-o curățenie excepțională, aveau o locuință cum nu se poate mai bine situată. Și li se va plăti o sumă destul de ridicată, în raport cu exigențele. Așa că Marie n-avea nici un motiv de îngrijorare în ce privește sănătatea copilului. A trebuit să se mulțumească cu câte-o vizită din două în două săptămâni.

La începutul primului an începu să intre la bănuiele că a adus pe lume un copil anormal. Champcenais, căruia îi împărtășea îngrijorarea ei, nu spunea nimic. Dar băgă de seamă că din clipa aceea evită să se vorbească despre copil în preajma lui, și chiar în cadrul intim dintre soți suporta greu o discuție mai îndelungă despre el. La doi ani, băiețelul cu cap mare și membre groase părea de patru ani. Dar abia se ținea pe picioare. Se afla încă în faza gîngăvitului nearticulat. Era grozav de pofticios la mîncare. La trei ani pronunța doar cîteva cuvinte. Glasul, expresia chipului său îți făceau rău. Cu diverse prilejuri, prietenii familiei, care aflaseră de nașterea copilului, se interesau de el. După ce Champcenais le răspunse de vreo patru-cinci ori, cu o nutră puțin îmbietoare, că „nu merge prea bine“, că se teme „de viitoare neplăceri în privința lui“, încetară să-i mai pună întrebări ; și cum Marie îi imita rezerva, copilul dispăru pe încetul din conversațiile și chiar din gîndurile celor din jur. Unii crezură că a murit, și că părinții, cedînd unei anumite pudori a durerii, se abținuseră să le împărtășească vestea. Alții uitară de

¹ Regiune la sud-est de Paris.

existența lui. Doar cîțiva rămaseră cu impresia unei enigme.

— Doream să-l aduc din nou acasă. Dar Henri s-a împotrivit. E înfiorător de orgolios. Trebuie să recunosc că nu s-a mulțumit să-mi spună : „Vreau“. A încercat să mă convingă. Motivele pe care le invoca nu erau chiar pe deplin neîntemeiate : „Ce-i va folosi copilului ? Aerul de la țară, chiar mediul în care trăiește, îi priesc mai bine din toate punctele de vedere. Dacă printr-o minune se ajunge la o dezvoltare normală, vom avea oricînd prilejul să-l aducem din nou aici. Niște mici întîrzieri la învățatură, chiar în educație, n-au nici o importanță. Pînă una-alta, sănătatea lui cîștigă cît se poate de mult. Și evită comparații umilitoare. Pentru noi mai întîi, evident. Dar și pentru el. Întîrzierea facultăților mintale e întovărășită uneori de-o sensibilitate foarte accentuată, chiar violentă. Aci i-ar fi foarte ușor să constate mila, sau disprețul, de la caz la caz, pe care le-ar trezi. S-ar închide și mai rău în sine. Acolo se află în preajma unor oameni de treabă care nu se vor mira prea mult văzîndu-l mai puțin dezghețat decît un altul. Inferioritatea lui va fi mult mai puțin vădită. Cred chiar că va asimila mai multe lucruri, tocmai pentru că vor fi mai rudimentare, mai potrivite cu el.“ Dealtfel, Henri arătase copilul unui medic din Sens, pare-se un bun specialist. Și medicul spusese : „Pentru moment nu văd ce s-ar putea face în plus. Fizi-cește, băiețelul dumneavoastră dispune de cele mai bune condiții de dezvoltare. Intelectual... problema se va pune ceva mai tîrziu... Există instituții organizate în acest sens.“ Mărturisesc că ideea de a-l vîri într-un soi de închisoare pentru copii arierăți nu-mi surîdea nici ea... Pădurarul și soția lui, destul de avizi, ca toți oamenii de felul lor, erau tare doritori să-l îngrijească și să-l păstreze, întrucît le asigura o adevărată bunăstare. Henri spusese : „Vreau să fiu foarte larg ; din tot felul de motive“.

— Dar pentru Dumnezeu ! o întrerupse Sammécaud, înțeleg bine, draga mea, că toate astea te-au făcut să suferi. Dar în schimb nu văd ce-ai avea să-ți reproșezi... Soluția era foarte rezonabilă. O alta, mai sentimentală, n-ar fi fost, cred, bună pentru nimeni... E o mare pacoste în viața voastră. Care e familia care să nu cunoască ceva asemănător, sau mai rău ?...

— Așteaptă. Abia măi târziu m-am făcut vinovată. Da, da. Profund vinovată. Pădurarul și soția lui, mai din interes, mai din obișnuință, s-au atașat de copil, iar el nu-i putea iubi decât pe ei. Desigur că la început fusese învățat să ne spună nouă mamă și tată, când veneam în vizită — mie îndeosebi, deoarece soțul meu făcea o mutră ca vai de lume auzindu-l pe copilaș, pe care-l socotea un fel de monstru, că-i spune tată. Dar era ceva pur mecanic. Nu puteam înșemna nimic în ochii lui. Mi-amintesc cu cită strângere de inimă l-am auzit într-o bună zi — n-avea mai mult de patru ani pe-atunci — spunându-le tată și mamă acelor pădurari, atât de firesc, cu o vădită afecțiune. Te asigur că aceste cuvinte dobîndiseră un sens... Îmi mai amintesc că femeia, văzîndu-mă amărită, voi să-l facă să repete acel tată și mamă obișnuit. A arătat atât de bine că nu înțelege... da, că i se cere ceva absurd... Soțul meu s-a grăbit să pună capăt incidentului. Într-un mod care m-a făcut să mă întreb dacă nu cumva se înțelese anume cu pădurarii ca băiețelul să înceteze puțin cîte puțin să ne mai considere părinții lui. Cu siguranță că în clipa aceea am dat dovadă de lașitate. Și am fost conștientă de asta. Mi-aduc aminte că în trenul care ne ducea acasă nu încetam să-mi spun : „Copilul ăsta, pe care-l renegăm, are totuși inteligența lui, din moment ce refuză să spună tată și mamă unor ființe care n-o merită“. Și-am plîns tot timpul drumului, ca și acum.

Se opri. Sammécaud îi apăsă ușurel ochii și obrajii cu o batistă, să-i potolească plînsul.

— Era oarecum inevitabil, spuse el. Dar ce s-a întâmplat după ce-a mai crescut ?

— A rămas la oamenii aceia. Soțul meu i-a cerut învățătorului din satul vecin să se ocupe de el, în orele libere. Avea de făcut șapte kilometri prin pădure. Pe bicicletă. Îți dai seama ce înseamnă asta noaptea, pe timp de iarnă. Dar cînd plătești... Aș fi preferat un abate... Soțul meu a fost de părere că învățătorii folosesc acum metode mai bune ; că un vrednic abate de țară, în fața acestui creier arierat, ar fi găsit că e mai mult decît suficient dacă-l pune să îngine citeva rugăciuni.

— Poate că a avut dreptate.

— Dealtfel, am obținut mai tîrziu să facă lecții de catehism.

— Și care e situația acum ?

— Marc a împlinit doisprezece ani. Marc îl cheamă pe bietul copil. (Hohoti de plîns, ca și cum numele de Marc ar fi contribuit la caracterul sfișietor al situației.) S-a născut în octombrie '96, așa că va avea în curînd doisprezece ani și jumătate. E foarte înalt pentru vîrsta lui ; destul de gras. Capul pare mai puțin disproporționat ca odinioară ; are totuși o formă stranie... Continuă să locuiască la ei. Îl însoțește adesea pe pădurar în drumurile sale. Se preocupă de treburile casei. E un vlăjgan zdravăn. Urnește butuci uriași. Singurul defect de caracter ce i se impută constă într-o predispoziție la minii violente, cînd e contrariat pentru un amănunt cîteodată infim. Ceva misterios. În restul timpului e de-o mare blîndețe. Pentru oamenii aceia care l-au crescut nutrește o afecțiune profundă.

— Și pentru voi ?

— Nu ne primește rău. Se întâmplă chiar să mă întîmpine cu multă voioșie. E adevărat că-i aduc întotdeauna cîte-un dar. Venirea mea coincide cu o plăcere.

— Ce reprezînți, exact, în ochii lui ?

— Asta e !... Doamne, ce tristă poveste... N-am putut niciodată să repar lașitatea de care îți vorbeam... A adoptat expresiile : „Tăticu din Paris“ și „Mămica din Paris“. Nu știu de fapt cu ce-or fi corespunzînd în mintea lui. Sîntem probabil un fel de unchi și de mătușă. Deși respectul pe care presupușii lui părinți îl manifestă față de noi trebuie să-l mire.

— Unui copil foarte inteligent, aflat în situația lui, i-ar fi tare greu să nu cadă în aceeași greșeală. Și n-ați reuși să-l aduceți pe calea cea bună silindu-l să vă spună tată și mamă, în afară de cazul că i-ați da niște explicații fiziologice brutale. Dar am pomenit de inteligență... Oare, în privința asta ?...

— Pînă la urmă nu mai știu nimic... Oh ! știu că e foarte slab dotat... Dar e vorba doar de-un copil care învață mai încet decît ceilalți, care reține mai greu decît ei, care dovedește o anumită încetineală a minții... sau ceva mai rău... un adevărat infirm ? Nu mai îndrăznesc să mă pronunț...

— Nu-ți poți face o idee după gradul lui de instruire ?

— Într-o anumită măsură. A fost atît de puțin stimulat. Citește și scrie foarte curgător. Ortografia lasă mult de dorit, da, foarte mult. Mi se spune, poate în chip de consolare, că e dotat în ce privește socotitul. Dar nu poți să-ți faci nici o idee. Își duce viața în pădure, în ograda de păsări. Mulți băieți de la țară, chiar unii recruți, nu știu mai mult. Nu sînt totuși niște idioti. Mai curînd felul lui de-a discuta, de-a țî se adresa, în sfîrșit, purtările lui trebuie să pară ciudate, dacă nu ești obișnuit... Tare aș dori să-ți cunosc impresia, Roger !

— Adevărat ? Vorbești serios ?

— Sigur. Foarte serios. Ești bunul meu prieten. Mă simt de pe-acum deosebit de ușurată că ți-am încredințat

această taină a mea. Mi-ai spune cum îl găsești, cu toată sinceritatea, fără teama că m-ai îndurera. Îți dai seama că nu mai sînt în situația în care să conteze un pic de suferință în plus sau în minus... Nu-i reproșez soțului meu că e lipsit de judecată, evident ! Dar tu ai o anume finețe, o anumită sensibilitate. Ești mai puțin genul „doi și cu doi fac patru“. Ai să vezi ceea ce lui îi scapă. Îmi vei da un sfat. Cu siguranță că e cazul să se ia o hotărîre. Doar n-o să-l facem tăietor de lemne. Îmi vei spune dacă trebuie să-l luăm cu noi... sau dacă nu există vreo altă cale de urmat...

Formulase prima ipoteză fără tragere de inimă, doar așa, să fie cu conștiința împăcată. Reluă, ca pentru a răspunde unui reproș interior :

— Nu s-ar zice că-l iubesc, așa-i ? Îți jur totuși că-l iubesc, bietul copil... Oh ! nu vreau să spun prin asta că aș fi mai puțin vinovată... Ba da, da da... Mărturisesc că au fost perioade în care am făcut tot ce-am putut ca să-l uit. Asta e adevărul. Am ajuns chiar să regret că n-a murit din fragedă pruncie. Chiar mai rău... chiar mai rău... Dînd din cap îngrozită : Sînt un monstru, nu-i așa ?

— Nicidecum ! Ai încercat sentimentele cele mai contradictorii și cele mai firești, pe care le-ar fi încercat oricine. Dar alții ar fi avut ipocrizia să n-o recunoască.

— Uite, sînt cu-atît mai mulțumită că ți-am spus toate astea cît mă aflu tocmai pe cale să ies dintr-o perioadă în care am fost mai vinovată, mai indiferentă ca oricînd. Și aici ești și tu un pic amestecat... Încă de acum un an mă detașam din ce în ce mai mult de acest copil. Mă resemnam. Aproape că-mi spuneam, ca soțul meu : „Ne-am făcut pe deplin datoria. Și dacă ne-am fi otrăvit viața, cu ce l-am fi făcut mai fericit ? Dimpotrivă. L-am fi făcut poate să simtă, fără voia noastră, o apăsare, o amărăciune de care acei oameni simpli, al căror amor propriu nu era în joc, nici măcar n-au fost nevoiți să se apere.“ Cum să

spun ?... declarația ta, și ceea ce a urmat, au reușit să mă îndepărteze de toate astea. Ieri m-au încercat gânduri tare negre. Mi-am spus că sînt o făptură profund imorală. Cîtuși de puțin bună. Care poate că nu face prea mult rău. Dar numai din slăbiciune, din timiditate. Și de asemenea că n-am nimic de adevărată creștină. O adevărată creștină nu se întreabă dacă o jertfă e folositoare. O acceptă, merge în întîmpinarea ei, pentru că e vorba de-o jertfă. Soțul meu putea vorbi mult și bine de rațiune. Eu însă trebuia să spun : „Locul acestui copil e la noi. Nu se pune problema dacă vom suferi într-un fel sau altul din această pricină ; nici chiar dacă lui o să-i fie mai bine.“ Da, mi-am spus că sînt lipsită de simțul datoriei. Și că nu tu, cu ideile tale asupra voluptății și a dragostei, erai chemat să mi-l dai... Te necăjesc, Roger ? Nu, nu se poate. Tu ești bunul meu prieten, căruia îi spun totul. Trebuie să mă ferească oare de a-ți spune totul ? Da, ieri m-am gîndit că în patru luni ai făcut din mine o păgînă, că m-ai îndepărtat de tot ce înseamnă datorie. (Și m-aș fi îndepărtat și mai mult dacă ți-aș fi dat ascultare.) Dar vezi bine că toate aceste frumoase reflecții nu m-au împiedicat să viu azi aci. N-ar fi cazul să te simți măgulit ? Iar acum, dimpotrivă, simt că o să mă ajuți să fac ceea ce trebuie făcut. Teamă mi-e că nu ești, poate, mai creștin decît mine. Dar ai mai multă bunătate... Da... așa cred... Mai întîi, cînd femeile nu sînt foarte bune, cînd nu sînt niște sfinte, cred că bărbații sînt mai buni decît ele... O femeie n-ar fi avut față de mine blîndețea de care ai dat tu dovadă de la prima noastră întîlnire. Și-ar fi spus : „Mă plictisește cu toate fasoanele astea, ba vrea, ba nu vrea“. Vezi că sînt dreaptă... Dar ai să vii să-l vezi pe micuțul Marc cu mine, în Yonne ? Îmi făgăduiești ? O să-l examinezi pe îndelete. Nimeni n-o să afle vreodată ceva. Va fi atît de ușor să te prezint acolo drept un medic, sau un spe-

cialist oarecare. Și regiunea e plină de farmec. O să-ți placă pădurea aceea nesfârșită.

Sammécaud o ținea strâns la pieptul lui. Respira mirosul părului ei. Se simțea legat de ea prin ceva din străfunduri care pornea să se dezvăluie. În salonul cu nuanțe delicate, cu lumini prețioase, un fel de mare nălucă, ceva aducînd cu o Mizerie, sau cu o Mizericordie își desfășura aripile. Și aceste aripi uriașe, ca de negură, ca de înger, împicleau luminile, așterneau uitarea asupra întregului farmec al mobilelor și pereților. La adăpostul acestor aripi stăteau lipiți unul lângă altul, și își țineau de cald.

XXI

O SEARĂ DE ARTĂ

— Ei ? Cam boem la mine aici ! Ia loc, te rog. Dă-mi mie haina.

În timp ce Loys Estrachard se întoarce să atîrne hainele în antreu, Quinette se lasă în voia primului sentiment pe care i-l trezește acest interior ; și nu lipsește mult să fie încîntat.

Desigur, constată oarecare dezordine. Un vraf de partituri muzicale cu cotoarele uzate și ferfenițite zace pe-un fotoliu. Pe jos un colț al covorului e întors, mijlocul covorului face o cută dizgrațioasă, iar desenul tocit abia ascunde urzeala. Pe cămin se află o grămadă de broșuri, iar deasupra lor, un guler scrobit. Dar felul în care îți orînduiește viața nu poate fi același pentru toată lumea. Sobrietatea gravă care domnește la primul etaj al locuinței lui Quinette nu s-ar potrivi la Loys Estrachard. E nevoie

pe lumea asta de-un locșor pentru sufletele naive și pline de viață. Ocazional, pînă și celui mai puțin frivol dintre noi îi place să întilnească una din aceste oaze în care inima se destinde. Un pian e un lucru tare frumos, mai ales cînd are drept pereche, în celălalt colț al camerei, un divan, care poate nu e decît o somieră ponosită, dar acoperită cu o cuvertură îndeajuns de orientală.

Quinette constată că-i plac artiștii, viața de artist. Chiar într-atît, însă, n-ar fi crezut. Artiștii înfrumusețează existența celorlalți nu numai prin operele lor — n-ai întotdeauna răgazul să iei cunoștință de ele — dar îndeosebi prin propriul lor fel de a trăi. Vaugirard nu e un cartier de artiști prin excelență. Dar uneori e de-ajuns să întilnești unul pe stradă. E aroma aceea infimă de usturoi care dă gust unui cartier.

— Știi, reia Estrachard dînd cu ochii de gulerul tare de pe cărți, nu-i prea mare ordine la mine niciodată. În principiu, putoarea de portăreasă îmi face curat de trei ori pe săptămînă. Nu stau s-o controlez. Prefer dealtfel să nu-și vîre prea mult nasul. Avînd în vedere cele discutate. Nu că aș lăsa lucrurile împrăștiate. Dar se mai întîmplă să uiți. Pe ea singurul lucru care ar putea-o interesa ar fi sticla de rom... Să-ți dau un păhărel?... Oh ! Ești chiar atît de cuminte?... Fă-mi plăcerea... Cînd petreci o seară la un artist, ai voie să te destrăbălezi un pic... Poftim... Vezi că nu-i de aruncat. Unul din colegii mei de la Primărie e ginerele unui angrosist de coloniale. De la el am romul. Martinica veritabil îmbuteliat, care îmi revine la 3 franci și 25 litrul, pe cîtă vreme Saint-James-ul nu-i iei sub 4 franci.

Se apropie de pian, se scărpină în cap, se așează, își puse păhărelul la dreapta, pe consolă.

— Nu știu ce gen preferi.

Scotocește într-un vraf de partituri, pus direct pe jos, și pe jumătate ascuns de una din cele-două perdele ale ferestrei.

— În principiu, îmi cunosc cîntecele pe dinafară. Dar îmi place să am partitura în fața ochilor. Mai ales cînd e vorba de cele vechi. Trebuie să-ți spun că primul meu cîntec datează de la Expoziția din '89. Nu sînt un debutant.

Fredonează :

„Mai ieri m-am dus să-l vizitez pe domnul Eiffel.

Ce căutați atît de sîs ? întreb eu curios.

Iar el : — o, admirați-l, da, e prîdigios ! — :

«Dragostea, dragă, — o căutam în cer».“

— Nu-ți amintește nimic ?

— Ba da, cred că da..., spuse Quinette politicoș.

— O intitulasem : *Dragostea în cer*. L-aș putea relua acum, apropo de aeroplanе, păstrînd refrenul, care era foarte potrivit :

„Dragostea, dragă, — o căutam în cer.”

Forța mea constă în faptul că fac totul singur : textul, muzica, inclusiv acompaniamentul. Nu mai e nevoie să-ți spun cît de rar e așa ceva. Sînt cîțiva care compun versurile și care le îmbracă într-o melodie. Dar cînd e vorba apoi de armonizare, trebuie să se adreseze unui amic. Delmet, în primul rînd, faimosul Delmet. N-ar fi în stare să scrie o stîngă.

— Îi lipsesc studiile ?

— Exact. Și, pricepi, armonia, acompaniamentul e tot ce poate fi mai specializat. Îți ia uneori nopți întregi. La mine treaba asta are tendința să vină de la sine. Ești cumva dușmanul genului sentimental ?

— Nicidecum. Dimpotrivă.

— Dragostea, ea rămîne marea inspirație. Iată aici chiar, găsesc una din bucățile mele, foarte drăguță într-adevăr, de pe vremea cînd valsul lent era cel mai la modă, cam pe timpul Expoziției, nu cea din '89 de data asta, nu, cea din 1900. Editată, după cum vezi.

Li întinde partitura lui Quinette, indicându-i amănuntele de pe copertă :

— „Cuvinte și muzică de Loys Estrachard. Interpretată la Fourmi de Damienne.“ Mi-a adus sute de franci drepturi de autor. Ascultă.

Cîntă preludiul, alcătuit din cîteva acorduri solemne și totodată gingașe. Aduce a slujbă bisericească, gîndește Quinette. Înainte de-a executa un acord, Estrachard se uită la claviatură și la mîinile sale. Fiecare mînă, în clipa cînd să atace notele, are aspectul unei mici caracatițe albe și dolofane.

Urmează o pauză. Estrachard se lasă pe spate, dă capul înapoi, rotindu-l la dreapta spre Quinette. Pare agățat cu ambele mîini de claviatură aidoma acelor disperați de la rubrica faptelor diverse ilustrate pe care-i vezi aruncîndu-se de la balcon. Dar gura i se întredeschide, în timp ce ochii i se închid pe jumătate, galeș. Buzele par mai roșii, și gata să împartă sărutări. Mustata o ia în răs-păr spre nări, pătrunzînd în ele. Te gîndești vrînd-nevrînd la niște pisici de pe streășină, la idile pe scară, la portărese înamorate.

Din capul ăsta aplecat și încărunțit se face auzit un glas care stîrnește oricum mirarea : un glas stins și dulceag, în care mici șuierături și pelticării, vibrații ale laringelui, răgușeli la notele înalte, trădează strădania întregului organism de-a fi grațios :

„De vrei s-adormi împreună cu mine,
Vino și lasă-ți fruntea pe umărul meu.
Străluce luna sus; scipește acoperișul
Și de la celălalt pol vînt de zăpadă vine.“

În clipa aceea, zgîlțit de vibrații, păhărelul, care a alunecat pînă la marginea consolei, cade. Estrachard face semn : „Nu te mișca !“ Dar Quinette se duce să-l ridice,

și șterge cu un colț al batistei pata de rom de pe covor.
Estrachard continuă :

„De vrei s-adormi în brațele mele,
Desfă-ți părul tău, să cadă în apele-i tandre.
Sărutări risipi-voi prin undele-acele,
Sărutări — ai să vezi — ce sună atât de dulce.

De vrei să te-mbeți nebunește
Cu vraja ce afla-vei aci pînă-n zori,
Vino și sînul tău frumos ți-l cuibărește
Pe inima-mi ce plînge de-al dragostei fior.”

— Cum e intitulată ? întrebă Quinette.

— *Berseuză de dragoste*. Și... îți place ?

— Mult. Foarte mult. Te-aș ruga chiar să mai cînti o dată ultimele două cuplete.

— Da, trei cuplete e cam puțin. Poemul mi-a venit așa, de la sine. Păcat... Nu, pentru că e un soi de mică capodoperă. Pentru nimic în lume nu i-aș aduce vreo schimbare... Și muzica... ei bine ! cu ea s-a întîmplat la fel... a fost de-ajuns să mă așed la pian. Trebuie să-ți spun că pe vremea aceea eram îndrăgostit lulea... O să-ți dai seama : o înveți pe de rost aproape imediat. Și ține seama că nu e scrisă pentru vocea mea. O concepusem mai întîi pentru un bărbat ; deoarece iubitul e cel care vorbește ; pentru tenor. Dar s-a oferit Damienne să mi-o interpreteze. N-am vrut să pierd ocazia. Depindem teribil de interpreți. Cîștigă cel care le face avansuri. O vedetă care binevoiește să-ți lanseze o bucată te poate îmbogăți. N-am fost niciodată îndeajuns de sforar. Idealul e să te interpretezi singur, ca anumiți șansonetiști de pe Butte¹ : poet, compozitor, cîntăreț ; omul complet. Aș fi putut, și era cît pe-acî s-o fac. Dar ar fi însemnat să renunț la slujbă, să mă aventurez. Două sute patruzeci de franci

¹ Cartierul parizian Montmartre (*La butte Montmartre*).

pe lună, concediile, pensia. Nu renunți la toate astea fără a sta pe gânduri. S-o mai cînt o dată. De la început, ce zici ? Mă avînt mai lesne.

De vrei s-adormi împreună cu mine...

Quinette și-a luat ochii de la Estrachard. Se lasă în voia emoției, a gândurilor nomade. Ce arță încîntătoare e muzica ; și poezia de asemeni, care e, care ar trebui să fie inseparabilă de ea ! La citirea versurilor, într-o carte, atenția ți-e repede abătută. Pînă și Victor Hugo devine un zumzet în care te pierzi, care te obosește. Dar legănarea asta a celor mai gingașe idei pe-o melodie ! Lucruri pe care îți vine să le spui cu gura ta : „Culcă-ți fruntea pe umărul meu“. Dragostea e un tărîm fermecat. Bărbații prea inteligenți, prea serioși, nu acordă destulă importanță iubirii. Casierița de pe strada Avron nu aștepta decît să-și reverse cosițele în unduiri tandre. Ar fi trebuit s-o revadă. Dragostea nu poate ajunge pînă la „dementă“ decît dacă dăinuie un timp anume. Care e mai drăguță : Sophie Parent ? sau portăreasa de la 142 bis ? De ce s-a codit pînă acum ? Oh !... se știe bine de ce... Artiștii sînt tare de invidiat ! Ferice de Estrachard, cu interiorul lui boem, cu buzele lui mîngîietoare. Artiștii nu se gîndesc decît la dragoste, și plac femeilor. Pîlpîie în ochii lor o li-cărare nepieritoare. Quinette își dă bine seama că are un fel al lui de-a plăcea femeilor. Dar e un fel care în seara asta îl neliniștește ; un fel, să recunoaștem, cam teribil... care duce departe... un fel care aduce cu pășitul pe buza unui canal. Inima nu se înviiorează. Puterea însăși rămîne închircită. De ce, Dumnezeuule ? Cînd simți că ai o inimă lesne de înduioșat și aptă de efuziune ca oricare alta. „Apropie-ți frumosul piept“ e de-o senzualitate atît de suavă că-ți face rău. Sînt bărbați care au în clipa asta, sau care vor avea în curînd un „frumos piept“ foarte aproape de inima lor. Să-ți vină să-i omori, nu alta !

**FRUMOASA REALIZARE A LUI HAVERKAMP :
CREAREA SOCIETĂȚII IMOBILIARE LA CELLE-LES-EAUX**

Întrunirea din 18 fusese convocată pe strada Garan-cière, la orele trei după-masă, la domiciliul unui anume domn de Lathus, pe care agentul de afaceri nu-l văzuse niciodată. Haverkamp nu află motivul pentru care fusese ales acel loc.

Oamenii se întruniră în salon, o încăpere uriașă, dar și tare întunecoasă, plină cu tot felul de mobile. Cum nu erau cu totul decît opt participanți, inclusiv Haverkamp, păreau pierduți în acel spațiu, și nu riscau să se înfierbînte prea repede. Cînd toți cei care erau așteptați se aflară acolo, doi valeți închiseră ușile în chip destul de ostentativ. Simțiră că secretul deliberării va fi păstrat.

Domnul de Lommérie declară că, dacă doreau să cîștige timp, cel mai simplu era să-i dea cuvîntul domnului Haverkamp, care cunoștea problema mai bine ca oricine, și era singurul în măsură să facă anumite precizări.

Haverkamp nu se lăsă rugat. Își stabilize încă din ajun atitudinea, și esențialul a ceea ce avea de spus. Mai mult de jumătate din auditori îi erau necunoscuți. Dar nu încercă să-și formeze o primă impresie asupra lor. La început evită chiar să-i privească. Expunerea lui era astfel calculată încît să facă impresie oricui. Cînd se va porni discuția, va avea timp să țină seama de toanele individuale și să-i manevreze pe interlocutori în funcție de reacțiile lor.

Ultimele sfaturi pe care și le adresă fură : de-a se exprima cu eleganță ; de-a renunța la efectele facile de convingere și la cea mai mică aparență de exagerare ; și de-a nu avea cumva aerul unui om care pune totul la bătaie.

Începu prin a expune istoricul afacerii, cerîndu-și scuze că repetă lucruri știute pentru o parte a auditoriului.

În acest istoric, reluă o versiune pe care o pusese la punct cu două zile în urmă într-o convorbire cu domnul de Lommérie și compania, și care corecta adevărul fără să-l altereze prea grav :

Nu-și prezenta descoperirea de la Celle-les-Eaux ca fiind rezultatul unei simple întîmplări și nici ca fiind legată de primele cercetări întreprinse pentru domnii asociați în regiunea cu pricina. Atenția asupra acelei localități, spunea el, îi fusese atrasă în cursul explorărilor metodice făcute de Agenție în ansamblul regiunii pariziene. Aceste cercetări aveau drept obiectiv nu ațit depistarea unor afaceri realizabile imediat, cît constituirea unui vast sistem de dosare, în care fiecare afacere să se poată încadra ulterior, beneficiindu-se astfel de tot felul de referințe și de baze de apreciere.

(În clipa aceea Haverkamp surprinse, cu coada ochiului, un semn de aprobare făcut de unul dintre necunoscuți.)

Metodă care, firește, nu împiedica folosirea prilejurilor pe care asemenea anchete le puteau aduce în plasa lor.

Aflase așadar cu surprindere că la Celle-les-Eaux există un izvor de apă minerală. Ținuse să cunoască motivul pentru care soarta unui atare izvor rămăsese atît de obscură, mai ales la această favorabilă depărtare de Paris. (Nici prea aproape, nici prea departe.) Prima lui idee fusese că apa e lipsită de valoare. Sau că așezarea prezintă cine știe ce grav inconvenient.

O vizită conștiincioasă îi dovedise că explicația nu avea nici o legătură cu așezarea, care era fermecătoare, cît se poate de pitorească și cîmpenească. Regiunea, una dintre cele mai frumoase din Île-de-France. Un teren vălurit, păduri. Plimbări agreabile în toate direcțiile. În imediată apropiere, orașelul Saint-Cyr, cu turnulețele castelului său feudal, „o adevărată bijuterie pentru artiști“. Mai departe, Dourdan, la care ducea un drum

încântător și plin de lucruri interesante din vremuri trecute. „Dealtfel, zise el, vom reveni la asta. O să vă arăt niște fotografii.“

În privința celui alt punct, Haverkamp se convinsese mai întâi printr-o anchetă la fața locului că izvorul cunoscute, cu peste o jumătate de veac înainte, o perioadă de prosperitate — exact în clipa când prin alte locuri erau lansate izvoare devenite celebre ; dar că fusese aproape de la început victima unei exploatări mizerabile, căreia nici Saint-Yorre, nici Plombières ¹ nu i-ar fi rezistat.

Instalația primitivă era în prezent o ruină, în miinile celor care-o moșteniseră, fără a-i bănuî valoarea, cum se întâmplă cu o mobilă veche, sau cu tabloul unui pictor celebru nesemnăt.

Procedase apoi la o analiză a apelor, într-un laborator special utilat. Supusese rezultatele analizei unor persoane competente, fără să le indice de care izvor e vorba, spre a nu le influența aprecierea. Declaraseră că la prima vedere respectiva apă are o compoziție interesantă, că posedă cu mare probabilitate proprietăți curative, și că poate fi exploatată ca oricare alta. Încurajat de aceste prime indicații, dorise să se adreseze de la bun început celei mai mari autorități științifice în domeniul respectiv :

— Profesorul Ducatelet, membru al Academiei de Medicină, președintele Comisiei apelor minerale a Academiei, însărcinat să examineze toate cererile de autorizație și să transmită ministrului raportul anual, autor de lucrări clasice în această problemă. Cea mai înaltă autoritate din Franța, aș spune, și în același timp din Europa, dacă ținem seama că Franța e, prin excelență, țara apelor minerale. Nu e nevoie să subliniez că viitorul unei stațiuni poate depinde de un aviz al profesorului Ducatelet. Am avut câteva întrevederi cu el. După ce-a luat cunoștință de prima analiză pe care i-am dus-o, a găsit-o

¹ Cunoscute localități balneare din Franța, renumite pentru apele lor minerale.

îndeajuns de interesantă ca s-o refacă el însuși în laboratoarele Academiei. N-a șovăit în continuare să se deplaseze la fața locului. L-am însoțit. A examinat cu atenție, în fața mea, instalația actuală, canalizările, solul învecinat, a măsurat temperatura apei etc... Pe scurt, ansamblul observațiilor și deducțiilor sale a fost consemnat de el într-un fel de raport, pe care a binevoit să-l alcătuiască pentru mine, dar pe care, din pricina numeroaselor sale lucrări, nu mi l-a putut remite decît aseară. (Și așa am fost obligat să-l deranjez de cîteva ori.) Ceea ce face ca acest document să fie nou pentru dumneavoastră toți, domnilor, inclusiv pentru mine, întrucît n-am avut răgazul să-mi arunc decît o privire asupra lui. Iată textul, redactat sub formă de scrisoare. (Am pus azi-dimineață să fie recopiat, în trei exemplare, pentru a face mai lesne de citit în special termenii științifici. Dar originalul vă stă la dispoziție.)

Dădu domnilor de Lommérie și Lathus două exemplare, și-l citi pe-al treilea :

„Domnule,

Mi-ați prezentat în luna ianuarie analiza unei ape minerale a cărei proveniență nu mi-ați adus-o la cunoștință. V-am împărtășit atunci, sub rezervă, cîteva prime impresii.

Am refăcut analiza, asupra a trei mostre diferite pe care mi le-ați procurat, în laboratorul Academiei. Rezultatele au fost următoarele :

Acid carbonic liber	0,31
Acid sulfhidric liber	0,0005
Sulfură de calciu	cant. aprec.
Sulfat de sodiu	0,401
„ de magneziu	0,680
„ de litiu	0,039
Carbonat de calciu	0,150
Clorură de sodiu	0,132
„ de magneziu	0,008

Clorură de litiu	: : : : : :	cant. f. aprec.
„ de ceziu și de rubidiu		cant. f. aprec.
Siliciu		0,01
Mangan		cant. f. aprec.
Oxid de fier	: : : : : :	cant. aprec.
Materii organice		nedozabil
Total		→ 1,7305

Cînd mi-ați adus la cunoștință amplasarea izvorului (care se află dealtfel menționat și caracterizat sumar în lucrarea mea *Apele minerale franceze*), m-am dus la fața locului, făcînd următoarele constatări :

Apa izvorăște la temperatura de 18°. E destul de pronunțat gazoasă. Dar o parte apreciabilă a gazului se pierde, în mostre, datorită procedului primitiv de îmbuteliere. Debitul actual al unicului izvor exploatat pare să fie de aproximativ 7500 de litri pe zi, din care doar o mică parte e culeasă. Instalația e și ea extrem de rudimentară și de defectuoasă. Examenul solului înconjurător ne îngăduie să credem că ar fi ușor de obținut un debit mult mai însemnat, și că ar putea fi forate cu folos și alte izvoare.

Din cele de mai sus reies provizoriu, și cu toate rezervele care se impun, următoarele observații :

Deși slab mineralizată, apa aceasta are o fizionomie interesantă. Ea prezintă caracteristici destul de rare asociate, care rețin atenția. Nu e cu puțință să nu izbească îndeosebi prezența, sub formă de urme foarte sensibile, a unor substanțe pe care prima analiză le lăsase deoparte, și care sînt, într-adevăr, puțin frecvente în hidrologie, dar în privința cărora cercetările moderne au arătat că intră în compoziția unor ape deosebit de active. În orice caz, apa aceasta contrastează cu apele de același gen din regiunea pariziană. Temperatura ei relativ ridicată arată că ia naștere la o adîncime mai mare decît majoritatea celorlalte. Ar fi interesant să se procedeze la un studiu geologic al terenului pînă la o anumită depărtare de punctul de emergență.

Determinarea apriorică a proprietăților curative ale unei ape e întotdeauna foarte aleatorie. Iar în privința celei în speță lipsesc observațiile. (Afară de cazul când acțiunea apelor de la Celle n-o fi fost cumva studiată și urmărită îndeaproape într-o anumită perioadă. N-am găsit nici o urmă de acest fel, și-ar fi puțin probabil.) Nu m-ar mira totuși dacă acest izvor s-ar dovedi în practică de-o eficiență deloc neglijabilă pentru combaterea *îmbălsirii organice* și a manifestărilor foarte variate care decurg de aci. Cred că în această direcție ar trebui orientate cercetările.

Folosirea ca apă de băut pare indicată. Dar nu e deloc exclusă nici utilizarea sub formă de dușuri și de băi. Obiecția practică, în legătură cu debitul redus al izvorului, ar cădea dacă, așa cum cred, debitul ar putea fi sporit prin lucrări adecvate la o valoare de aproximativ o sută de mii de litri pe zi.

— Iată, domnilor. Nu e nevoie să arăt măsura în care acest raport, dincolo de prudența științifică la care profesorul nu putea renunța, se dovedește încurajator, chiar nesperat.

— Prima analiză făcută, îl întrerupse unul dintre necunoscuți, se deosebea mult de cea pe care ne-ați citit-o ?

— E tocmai întrebarea pe care am pus-o azi-dimineață uneia dintre persoanele competente cu care mă sfătuisem la început. Cîteva cifre nu sînt identice, ceea ce, mi s-a spus, e inevitabil. Dar interesant e faptul că, pentru un cunoscător, a doua analiză, cea făcută de Academie, pare să fie mult mai favorabilă decît prima, mult mai îmbietoare. În general, însă, lucrurile se petrec invers. Academia avînd obiceiul să modifice prin eliminare analizele prea îngăduitoare care-i sînt aduse. Dealtfel, mai pot adăuga că ieri, prin viu grai, și chiar într-o discuție anterioară, profesorul s-a hazardat și mai mult. Mi-a spus că n-ar fi imposibil ca apa aceasta să prezinte unele proprietăți

legate de ceea ce numim „radiații”. Știți, e ceva în legătură cu radiul. Ultimul răcnet al științei. Și asta ar avea pentru noi o importanță capitală. Va face personal cercetări în privința asta. Dar e o problemă de viitor. Pentru moment nu s-a temut să precizeze afecțiunile pentru care această apă i se pare indicată ; dacă preferați, să ne indice în linii mari viitoarea noastră clientelă.

— Și care ar fi aceste afecțiuni ?

— O să vi le spun. Am notat pe loc câteva, cu permisiunea profesorului, fiind de la sine înțeles că deocamdată totul rămîne oficios, și că autoritatea sa nu intră în joc : „Boli de piele ; tulburări digestive ; enterită ; nevroze ; diateză artritică”. Văd iarăși subliniat de două ori *îmbîcsire organică*. Pentru că a stăruit mult în direcția asta. După părerea sa, toate bolile menționate mai înainte provin dintr-o îmbîcsire a organelor. Avem ape care combat cutare sau cutare boală de acest fel, care se adresează cutărui sau cutărui simptom, dar fără să acționeze asupra cauzei generale, care e îmbîcsirea. Sau există ape care combat îmbîcsirea, dar care în același timp debilitază. A noastră ar avea meritul să combată îmbîcsirea fiind totodată tonică. O să-mi spuneți că ar fi prea frumos. Și nu vreau să mă ambalez. Dar pînă la informații mai cuprinzătoare, îmi face impresia că avem șanse serioase. Nu sînt decît un profan. Tocmai de aceea, însă, sînt în stare să judec efectul pe care anumite noțiuni îl pot produce asupra publicului obișnuit. Ei bine, în ce mă privește, ideea asta de îmbîcsire și de desîmbîcsire m-a impresionat, m-a cucerit. Am priceput numaidecît. Am simțit că, dacă mi s-ar aduce la cunoștință, prin mijlocirea unei publicități inteligent făcute, și sub un înalt patronaj științific, că o anumită apă are meritul special, spre deosebire de toate celelalte, că *desîmbîcsește* fără să *debiliteze*, m-ar încerca grozav pofta s-o beau ; și că, dacă izvorul s-ar afla la doi pași de mine, aș fi tare ispitit să plec acolo pentru o cură cît de mică. „Celle-les-Eaux contra îmbîcsirii orga-

nice" sau „Apa care combate îmbicsirea înzdrăvenind”. Formula poate fi răsucită în zece feluri.

Haverkamp își lăsă auditoriul, un minut, pradă ideii de îmbicsire organică, și de desîmbicsire. Era una din acele idei avînd neîndoielnic darul să cucerească spiritele. Fiecare din acei domni percepu clar îmbicsirea lăuntrică a organelor sale, și starea plăcută pe care ar resimți-o dacă prin ele ar porni să circule un curent de apă adecvat.

Haverkamp reveni apoi la expunerea lui :

De cum simțise că afacerea e solidă, „sub aspect științific”, dorise să-și dea seama dacă, sub aspect financiar și imobiliar, e viabilă ; dacă n-ar fi absurdă ideea de-a o pune pe picioare. Dealtfel, nu se mărginise să arunce niște cifre și niște planuri pe hîrtie. Ceea ce aruncase, și în solul însuși, erau adevărate temelii de așteptare.

Intrase de îndată în legătură cu proprietarii izvorului. În afară de clădire și de jalnicele instalații, domeniul mai cuprindea un teren de trei hectare și jumătate. Haverkamp reușise nu numai să-i facă pe oamenii aceia să se declare dispuși să vîndă, dacă s-ar ivi prilejul ; dar să le smulgă și-un preț : o sută de mii de franci în total ; și chiar o opțiune pînă la 15 aprilie, fără a da un ban.

Cum de obținuse un asemenea rezultat ? Demonstrîndu-le acelor oameni că stabilimentul lor e o hardughie, că pînă la urmă îi va ruina, că nici un om cu scaun la cap nu le va oferi vreodată un ban pe el. El, în mod cu totul excepțional, numără printre clienții săi un tip original, care are bani de aruncat, și care ar fi poate dornic să-l achiziționeze. Dar nu și-ar da osteneala să-și convingă clientul decît dacă s-ar merge la sigur. Da sau ba.

— Am așadar în buzunar piesa esențială. Putem începe de săptămîna viitoare lucrările unei stațiuni hidro-minerale, ultimul răcnet, fără a trebui să plătim altceva decît prețul terenului. Deoarece o sută de mii de franci nu reprezintă decît prețul terenului. Socotesc că nu-i rău deloc.

În auditoriu se produsese mișcări din cap și încrucișări de priviri foarte favorabile, de care domnii de Lommérie, Thénézay și de Margussolles păreau personal măguliți.

Reluă :

— Trebuia să lucrez repede ; și nici să nu le îngădui să miroasă ceva. Știți cînd am luat acea opțiune ? Nu a doua zi după vizita profesorului Ducatelet la fața locului. Nu, în ajun. De ce ? Pentru că mă temeam de efectul pe care l-ar putea avea vizita celui domn impunător, de cuvintele care ar fi putut să-i scape. Doar nu-l puteam ruga să-și scoată rozeta, să vină cu pălărie de fetru și să tacă din gură. Opțiunea, dealtfel, am obținut-o gratuit. Dar eram dispus s-o plătesc. În măsura în care finanțele mele o îngăduiau.

— Dar, dragă domnule, îl întrerupse domnul de Lommérie, dă-mi voie să-ți fac în privința asta un mic reproș amical. E limpede că noi n-am fi putut întreprinde toate aceste demersuri, de care v-ați achitat cu atita cutezanță, cu atita hotărîre. Dar v-am fi putut înlesni tocmai aceste probleme de finanțare. Nu-i așa, domnilor, spuse el întorcîndu-se spre domnii Thénézay și de Margussolles, că fără să ne angajăm deocamdată în ce privește fondul afacerii, și fără să-i deranjăm pentru atita lucru pe ceilalți prieteni ai noștri, am fi putut foarte bine constitui o Societate de studii care să avanseze micile sume necesare ? Se întoarse spre Haverkamp : Căci, oricum, v-a costat desigur ceva bani ?

— Evident, spuse Haverkamp cu modestie, că nu te poți ocupa zilnic, șase săptămîni în șir, de-o afacere de acest ordin, fără ca ea să te antreneze la oarecare cheltuieli. Nu mai vorbesc de timpul irosit. Raportul profesorului Ducatelet m-a costat el singur două mii de franci.

— Două mii de franci !

— Am socotit că nu e cazul să mă tocmesc. Trebuie ținut cont de întreg timpul pe care l-a pierdut cu mine,

de deplasarea pe care a făcut-o. Cred că, așa cum se prezintă, raportul valorează chiar mai mult.

— Aveți dreptate, zise domnul de Lathus. Și dacă încheiem afacerea, sprijinul profesorului dobîndește o valoare incalculabilă. Tocmeala ar fi însemnat o nebunie.

— Nu asta voiam să spun, reluă domnul de Lommérie. Mă necăjea pur și simplu faptul că domnul Haverkamp și-a asumat singur aceste cheltuieli, și aceste riscuri, cînd i-ar fi fost atît de ușor să facă apel la noi.

(La drept vorbind, domnul de Lommérie ținea să se disculpe, ca și pe cei doi prieteni ai săi, față de ceilalți auditori, de reproșul retrospectiv de timiditate. Era evident că Haverkamp culegea laurii ședinței. Le-ar fi plăcut să participe într-o mai mare măsură la meritele sale.)

— ...O Societate de studii... da, zise Haverkamp, dar trebuia să ajung urgent la țintă. Asumîndu-mi riscurile de unul singur, n-aveam de dat socoteală nimănui. Într-o atare fază a unei afaceri, o întîrziere de douăzeci și patru de ore poate schimba totul. Și apoi, era o treabă tare aventuroasă... Mi-aș fi făcut scrupule...

(Haverkamp se grozăvea. În fond, urmărise să-și asigure un aport cît mai mare în perspectiva viitoarei Societăți anonime.)

Continuă :

— Așadar, domnilor, avem izvorul — dacă îl vrem. M-am gîndit că nu e destul. Să reînvii stațiunea hidro-minerală, să viri bani în povestea asta, ca să constați ulterior că, mulțumită ție, terenurile, imobilele din întreaga regiune și-au triplat valoarea ; că, dacă ai nevoie de cel mai mic locșor în plus, ești lăsat să aștepți mult și bine ; că toată lumea realizează beneficii în afară de tine ; înseamnă să te lași tras pe sfoară. Nădăjduiesc că Societatea noastră, dacă va lua ființă, va adopta o politică foarte hotărîtă în privința asta. I-am pregătit calea cum am putut. Am de pe-acum o opțiune asupra unui mic han situat în centrul localității (imobilul plus fondul de comerț) și asupra celor

două case învecinate. Încît am chiar din clipa asta siguranța că n-o să se înalțe acolo, în inima regiunii, un hotel căruia noi să-i facem vadul și care să le concureze pe acelea pe care le-am putea înălța mai aproape de izvor. Noi o să fim cei care-l vor mări și moderniza, dacă o să ne convină. A trebuit să ofer prețuri destul de ridicate. E greu să hotărâști trei proprietari învecinați să vîndă. Dealtfel, nu va trebui să debursăm suma decît dacă întemeiem stațiunea. Iar în clipa aceea o vom găsi desigur foarte modestă, față de prețul care ni s-ar fi cerut ulterior. Mi-am asigurat în același fel și pentru orice eventualitate, un mic grup de clădiri care am găsit că ocupă o poziție pe colț foarte avantajoasă; acolo unde va lua ființă sigur fie un alt hotel, fie o cafenea; știți, cafeneaua cea mare unde se întilnesc cei care fac baie, turiștii. În sfîrșit, o poiană de șaptezeci de ari, situată la marginea drumului, între stabilimentul hidro-mineral și sat.

— Doar n-oți fi obținut toate aceste opțiuni pe gratis ?
Haverkamp zîmbi :

— Ba da... E mai puțin miraculos decît s-ar crede. Desfid pe oricare particular să le obțină fără să plătească, și încă din gros. Ce sînt eu în ochii acelor oameni ? domnul care-și cîștigă existența ocupîndu-se de imobile pe care ei le au de vînzare, și care firește că nu poate avansa mii de franci din buzunarul lui, pentru a se da apoi peste cap să le găsească cumpărători. Fie și-așa, îmi veți spune, dar oamenii ar putea să obiecteze : „De ce vrea domnul ăsta să fim legați față de el pînă la o anumită dată ? N-are decît să ne aducă un cumpărător cînd îl va găsi.“ S-avem iertare. Domnul ăsta vrea să știe pe ce contează. Bunuri de vînzare se găsesc cu duiumul. Dacă se ocupă de-al nostru, o face cu condiția să poată conta ferm pe el. N-are chef ca, în ziua cînd va sosi la Celle cu un amator, să audă că v-ați răzgîndit, sau că l-ați vîndut altuia... Dacă nu vreți să-i dați o mină de ajutor, vă privește. Celle nu e singurul sătuc din Ile-de-France, și cumpărătorii nu par deloc să

se înghesuie. Trebuie să fii tare prost să descurajezi un intermediar care întimplător se interesează de regiune. Ați priceput mecanismul... Mai trebuie să notați că prețurile pe care le ofer sînt relativ ridicate, iar opțiunile mele, pe termen foarte scurt. Știu ei bine că între timp n-au nici cea mai mică șansă să ducă tratative în aceleași condiții. Dificultatea constă în a nu lăsa mințile să lucreze, în a-i împiedica să facă legături, să emită ipoteze. Am evitat treaba asta operînd fără pauză. Toate aceste opțiuni au fost obținute în patruzeci și opt de ore.

— Ați reușit să-i faceți pe niște oameni dintr-un colț pierdut, pe niște locuitori de la țară, să se hotărască atît de brusc ?

— Trebuie creată o stare de spirit. Ca atunci cînd trece geambașul. „Bate laba. Sau am plecat. Și n-o să mă mai vezi.“ Omul de la țară nu te lasă să aștepti decît cînd e sigur de răbdarea ta. Aveam, dealtfel, și altceva în vedere. Pe-un delușor, admirabil situat, deasupra tîrgușorului, și drept spre miazăzi, există un vast teren păduros. Vreo zece hectare. Excelent pentru niște vile. N-au vrut să-mi dea opțiune. Dar cunosc prețul : un franc metrul. Ar fi o treabă de pus repede la punct în ziua în care Societatea va fi constituită.

— Dar cu terenul ăsta păduros nu ne abatem oare un pic de la programul nostru ?

— Nu cred... O să încerc să vă demonstrez numaidecît... Dar să ne mărginim deocamdată la cele de mai sus : o sută de mii de franci pentru domeniul izvorului ; treizeci și opt de mii pentru han și cele două case alăturate ; treizeci și două de mii pentru grupulețul de imobile ; șaisprezece mii pentru terenul de lîngă drum. (Cu ăsta m-am lăsat nițel furat. Respectivul era mai strîns la punga decît ceilalți) ; circa o sută de mii pentru terenul păduros : în total două sute optzeci și șase de mii de franci, plus cheltuielile, pentru primul nostru capitol. Să trecem la al doilea capitol. În timp ce umblam de colo pînă colo, l-am

rugat pe-un prieten de-al meu, un tînăr arhitect, Raoul Turpin. foarte la zi cu problemele — fără nici un fel de obligație față de el, fiți liniștiți — să-mi întocmească un proiect foarte sumar, foarte aproximativ, al construcțiilor și diverselor instalații care ar fi de luat în considerare pentru amenajarea și punerea în valoare a stațiunii. Cît se poate de elastic, bineînțeles, și modificabil *ad libitum*¹. Cum socoteam, însă, că va trebui să luăm chiar azi o hotărîre... (lansă fraza cu multă autoritate, privindu-și de data asta auditorii în ochi), am vrut să vă aduc un dosar cît mai complet cu putință. Niște cifre provizorii sînt oricum mai de folos decît nici un fel de cifre. Am prevăzut următoarele construcții :

1. O clădire mică de tip industrial, unde s-ar situa principală aducere a apei, îmbutelierea, diversele operații comerciale și administrative ;

2. Nu departe de ea, un pavilion de degustare, înconjurat de-o grădină. Dacă vom descoperi și alte izvoare, vom construi atîtea pavilioane cîte izvoare vor fi, la distanțe potrivite ;

3. Un hotel cu o sută douăzeci de camere, într-un drăguț stil modern, cu restaurant și bar, cu fațada spre grădină ;

4. De cealaltă parte a grădinii, și legat de hotel printr-o galerie cu geamuri, stabilimentul de băi și dușuri.

Asta pentru ceea ce voi numi construcțiile din prima zonă. Cele riguros indispensabile. Vă rog să aruncați o privire asupra proiectelor arhitectului meu, planuri, releveuri, vederi de sus... Repet, doar ca să ne facem o idee. Costul acestor construcții ? Un deviz, evident foarte aproximativ, ale cărui amănunte le veți găsi pe fila pe care am să v-o arăt, îl ridică (prevăzînd un singur pavilion de degustare) la șapte sute de mii de franci. Vi se pare foarte

¹ La alegere (lat.).

puțin ? Am căutat să facem economie, fără a sacrifica aspectul estetic. Dar am cercetat cifrele îndeaproape. Vă pot asigura că n-au fost micșorate de circumstanță. Șapte sute de mii, plus cele aproximativ trei sute de mii pomenite mai înainte. Cu un milion, afacerea poate așadar să fie pusă pe picioare și să funcționeze. Să vă spun oare, spre a obține mai ușor adeziunea dumneavoastră, că trebuie să ne limităm la acest program ? Nu, domnilor. Scopul meu nu e să obțin adeziunea dumneavoastră. Nu pledez un proces. Mă consider — dacă îmi permiteți — ca fiind însărcinat de dumneavoastră să studiez cu onestitate posibilitățile unei afaceri. N-am dreptul să-mi atenuez sau să-mi travestesc gândul. După opinia mea, cum trebuie să privim această afacere ? Ei bine, ca pe-o speculație imobiliară, în primul rînd. Cred că izvorul are o valoare. Dar n-ar fi rezonabil să ne așteptăm la minuni. De noi depinde ca afacerea, oricum, să nu fie proastă. Cum așa ? Făcînd din izvor o rațiune de-a fi onorabilă, punctul de atracție în jurul căruia vom dezvolta o regiune de vilegiatură. Iată cîteva fotografii luate la fața locului. Priviți-le. Așezarea și împrejurimile sînt atrăgătoare. Un orașel de agrement spre folosința regiunii pariziene se poate la fel de bine dezvolta aci ca și în altă parte. E de-ajuns să găsească ceva mai multe motive de-a prinde rădăcini în acest loc și nu altundeva. Acest mic supliment de motive — vedeți că nu mă îmbăt cu vorbe — e chemat să ni-l procure izvorul nostru. Așa că trebuie să procedăm exact ca și cum n-am avea în vedere decît o speculație imobiliară ; ca și cum n-am aștepta profituri decît din această direcție. Izvorul, și cheltuielile la care ne va obliga, trebuie să le considerăm drept publicitate. În loc să lăudăm, cum am face pentru alte locuri, vecinătatea unei păduri, plăcerile vînătorii, canotajului sau pescuitului cu undița, vom oferi desîmbicsirea organică. Cu titlu de primă. În consecință, cheltuielile prevăzute pentru valorificarea izvorului nu trebuie să reprezinte, în volumul

total al afacerii, decît partea normală care revine publicității. Parte calculată cu multă larghețe, de acord. Ceea ce ne determină să luăm în considerare următoarele trei operații :

1. Cumpărarea unor terenuri suplimentare, vreo douăzeci de hectare ; și care se vor adăuga colinei păduroase de care am mai vorbit ;

2. Construirea pe aceste terenuri a cîtorva vile sortite să servească drept momeală, să dea un exemplu, să creeze acea febră specială datorită căreia se ivesc case acolo unde mai sînt și altele, iar oamenii prind să speculeze pe contul lor, într-o direcție care le-a fost trasată ;

3. Construirea unui cazinou de proporții reduse, dar elegant, ceea ce va avea ca efect clasarea noastră imediată, dobîndirea unui renume de prim rang printre toate vîgăunile de la periferia Parisului unde te plictisești.

Deși în privința asta nu i-am cerut un deviz precis arhitectului meu, din părerile pe care le-am schimbat reiese că această a doua tranșă a programului ar putea fi realizată — în același spirit de judicioasă economie — cu un minimum de opt sute de mii de franci. În sfîrșit, propun să prevedem două sute de mii de franci pentru o publicitate masivă : ziare, afișe etc..., în jurul stațiunii, considerată drept loc de cură și totodată de agrement. Trag concluzia de-acîci că Societatea noastră ar trebui fondată cu un capital de cel puțin două milioane, din care jumătate ar putea deveni necesară de pe-acum, iar cealaltă peste un an, să zicem. Odată îndeplinite cele două tranșe ale acestui program, ne vom trezi, oricum, posesorii unui teren de vreo trei sute patruzeci și cinci de mii de metri. Va fi de-ajuns în clipa aceea ca ansamblul eforturilor noastre privind crearea unui vad și propaganda să fi făcut ca valoarea medie a terenului din localitate să ajungă la șase franci metrul, pentru ca operația totală să fie beneficiară. Vom descoperi că hotelul, stabilimentul de băi, instalațiile, vilele, imobilele din orășel etc... sînt în plus. Veți vedea

însă în dosarele Agenției, pe care vi le țin la dispoziție, că această valoare de șase franci metrul e depășită actualmente într-o mulțime de localități aflate la o distanță egală sau superioară de Paris, și care sînt departe de-a fi atît de atractive și de elegante ca ansamblul pe care programul nostru îl va fi realizat la Celle-les-Eaux. Mai rămîne să vă semnalez două sau trei amănunte :

1. E foarte probabil să iau pe socoteala mea rubrica imobiliară a unui mare cotidian de dimineată. Tratatule se află pe calea cea bună. Rubrica va conține nu numai anunțuri, ci și articole. Voi pune, bineînțeles, această rubrică în slujba propagandei noastre.

2. Singura obiecție serioasă ce poate fi adusă localității Celle-les-Eaux, ca amplasare, e că n-are legătură de cale ferată. Am luat contact cu un mare fabricant de automobile. Datorită atracției pe care afacerea noastră o exercită asupra lui, e dispus să organizeze, fără nici o contribuție bănească din partea noastră, o cursă auto între Celle-les-Eaux și gările Dourdan și Limours.

3. Consider necesar să vă spun, în modul cel mai confidențial, că sprijinul profesorului Ducatelet mi se pare hotărîtor. Socot deci că e cazul nu numai să prevedem la capitolul „cheltuieli anuale” niște onorarii fixe, și îndeajuns de ridicate, pentru sfaturile tehnice și genul de tutelă științifică pe care ni le va acorda, dar și să-i atribuiam anumite cote de fondator, sau acțiuni de aport¹, eventual chiar un loc în consiliul de administrație, dacă acceptă.

4. Într-o ordine de idei și mai delicată, și mai confidențială, nu cred că ar trebui să excludem speranța de-a obține ca un anumit proiect de lege, mai mult sau mai puțin pe ordinea de zi a Parlamentului, să ia o întorsătură deosebit de favorabilă intereselor noastre. E vorba, după cum știți, poate, să se interzică, din motive de moralitate, exis-

¹ Acțiuni date fondatorilor (acțiuni de aport sau de intemeiere).

tența cazinourilor cu jocuri de noroc pe-o anumită rază în jurul Parisului. Vă dați seama care e stabilimentul vizat. Ne-ar fi de-ajuns să obținem ca raza fixată de lege să fie, de pildă, de 20 sau 25 de kilometri. Ne-am trezi deodată descotorosiți de singura stațiune concurentă și dispunând de-un privilegiu de fapt cu-adevărat providențial. Faptul nu mi se pare cîtuși de puțin imposibil. Nimeni nu se gîndește, vezi bine, la Celle-les-Eaux. 25 de kilometri, sau 50, în ochii Parlamentului și ai publicului, va însemna practic același lucru... Dacă vom întrezări o speranță în privința asta, va trebui, bineînțeles, să nu începem construirea cazinoului nostru decît a doua zi după votarea legii. Cîteva cuvinte personale, înainte de-a încheia, pentru ca în mintea dumneavoastră să nu rămînă vreun gînd ascuns. E firesc să vă întrebați ce interese proprii urmăresc. Nici unul care să fie independent de ale dumneavoastră. Întrucît cred în viitorul acestei afaceri, nu vreau să dătez nimic decît succesului ei. Nu vă cer așadar nici să-mi răscumpărați opțiunile, nici să-mi plătiți anumite comisioane, nici măcar să-mi rambursați cheltuielile. Tot ce se află în mîinile mele depun pentru constituirea Societății. Aportul nu e neglijabil, știu. Ei bine, îmi veți da niște acțiuni de aport. Pentru asta sînt făcute. Nădăduiesc totodată că-mi veți oferi un loc în consiliul de administrație, deoarece cred că-l merit, și că în felul acesta aș putea să vă fiu de folos. Asta e, domnilor. Hotărîrea vă aparține.

După ce termină, domnul de Lathus propuse ca, înainte de a trece la discuții, să se bea niște răcoritoare.

Avu loc deci un fel de antract. Haverkamp se apropie de domnia de Lommérie și Thénèzay, care-i șoptiră : „Foarte bine ! Cît se poate de bine.“ Îi întrebă dacă domnul de Lathus și ceilalți au fost puși la curent cu afacerea de la Saint-Cyr (imobilul iezuiților).

— Nu, nu. Habar n-au de asta.

— Bine am făcut atunci că n-am atins un anumit aspect al problemei... Da, vom reveni asupra lui cînd vom fi între noi.

Apoi, observînd convorbirile particulare care tindeau să se infiripe în jurul paharelor de porto, și aerele nițeluș stîinjenite pe care le arborau cei din jur, Haverkamp socoti că n-ar strica să dispară pentru cîteva minute. Cei din asistență care aveau de făcut obiecții le vor putea formula cu mai multă libertate. Partizanii pe care-i avea în sînul auditoriului vor fi mai liberi, pe de altă parte, să-i aducă elogii : și întrucît vor fi puși ei înșiși în situația să găsească răspunsuri criticilor aduse, le vor judeca mult mai bine și le vor apăra cu mult mai multă hotărîre.

Haverkamp se îndreptă așadar spre domnul de Lathus și-i spuse pe-un ton de scuză :

— Dacă îmi pot permite, aș profita de această mică întrerupere a ședinței să dau un telefon la birou. Am lăsat acolo cîteva afaceri în suspensie. Știți, cu personalul... Aș vrea să aflu ce se întîmplă.

— Dar vă rog...

— Mi-ajung vreo zece minute.

Domnul de Lathus îl însoți cu multă amabilitate pe Haverkamp pînă la propriul său birou, unde era instalat telefonul, și-l lăsă singur, după un noian întreg de politeturi.

*

Haverkamp nu-și greșise socotelile.

De cum plecă și se află că va lipsi un timp, cei prezenți, în picioare, cu paharul de porto în mînă, se apropiară unii de alții, făcură cerc și își comunicară prompt reflecțiile.

Un oarecare domn Scharbeck, prieten cu domnul de Lathus, și tratat de ceilalți cu multă considerație, declară sus și tare că cel ce făcuse expunerea pe care-o ascultaseră s-ar putea să fie un domn pe care nu-l înăbușă scrupulele, sau chiar un aventurier — nu se va lămuri

În privința asta decît pe măsură ce-l va cunoaște mai bine — dar că e dotat indiscutabil cu o inteligență remarcabilă și se dovedește un organizator de mîna întîia.

— Cîți ani aré ?

Domnul de Lommérie mărturisi că nu știe exact :

— Dar cred că e încă foarte tînăr. Oricum, sub patruzeci de ani.

— Aș spune chiar sub treizeci și cinci. Da, desigur. Îl îmbătrînesc statura, aspectul lui autoritar. Pe scurt, fac parte din vreo zece consilii de administrație. Îmi petrec viața ascultînd rapoarte. Rareori am avut impresia că mă aflu în fața unui om avînd o atare capacitate de a sesiza precis și rapid, și cu o fire atît de hotărîtă.

— Trebuie să recunoaștem că nu i-a scăpat nimic, spuse domnul de Lathus.

Alt domn observă că unul din argumentele care-l impresionaseră cel mai-mult era că numai plusvaloarea terenurilor ar acoperi singură aproape complet toate riscurile operației.

— Și toate astea nu sînt numai vorbărie, reluă domnul Scharbeck. Ne-a venit negru pe alb cu niște rezultate.

— Ce-i drept, spuse un altul, cînd știi ce creaturi sînt într-o asemenea văgăună, și cînd te gîndești cu cîtă caznă le smulgi un da sau un ba, seria asta de opțiuni, dobîndite într-un răstimp atît de scurt, și în asemenea condiții, e-un adevărat tur de forță. E o dovadă că știe să manevreze oamenii.

— Și profesorul Ducatelet ? Credeți că-i treabă ușoară să-i faci pe grangurii ăștia să se expună ?

— După mine, spuse Scharbeck, acest domn Haverkamp e fără îndoială un tip pe care va trebui să-l supra-vegheăm îndeaproape...

Domnul de Lommérie, întrerupîndu-l, ținu să declare fără întîrziere că nici în privința corectitudinii în afaceri și al strictei moralități „unii dintre prietenii săi” și el personal n-au avut să se plîngă cu nimic de Haverkamp,

în niște negocieri totuși delicate, unde se putea ușor face un abuz. Domnii Thénèzay și de Margussolles îl apro-
bară călduros. Toți trei erau mândri de „mînzul” lor.

— Fie, spuse Scharbeck, n-am nimic împotrivă. Dar s-ar putea să fie periculos prin tendința sa de-a vedea în proporții prea mari. Nu în privința cifrelor, pe care, dimpotrivă, le găsesc foarte modeste; ci a lucrurilor. Faptul nu mă sperie, în principiu. Cred că există întotdeauna la oamenii de anvergură un pic de megalomanie. Esențialul e să nu le dăm frîu liber.

— Trebuie să se întoarcă dintr-o clipă într-alta, zise domnul de Lathus. Aveți să-i aduceți obiecții precise?

— Obiecții sînt întotdeauna, spuse domnul Scharbeck. Și în ce mă privește o să-i aduc cîteva. Pare altminteri destul de inteligent să țină cont de ele. Întregul lui proiect trebuie puricat minuțios. O să-l cerceteze, dacă va fi cazul, unul sau altul din consilierii noștri tehnici. Dacă nu ne place, îl vom pofti pe arhitectul lui să-și ia tîlpășița. Aș spune chiar că ar fi bine să-l facem să înțeleagă de pe-acum că nu se va pune niciodată problema să-i dăm mîna liberă. Dar, acestea fiind zise, nu găsesc că aface-rea ar fi de respins *a priori*.

★

La înapoierea lui Haverkamp, domnii, cu frunțile plecate, cu privirile ațintite spre covor, se străduiau să găsească obiecții. Dar cauza era cîștigată. O simți din atmosferă. Și după două ore, o critică destul de vehementă a proiectului, susținută de Scharbeck, ducea la această concluzie, mai puțin paradoxală decît s-ar crede, ca Societatea imobiliară de la Celle-les-Eaux să ia ființă cu un capital efectiv de trei milioane, și nu de două, acestea urmînd să fie depuse în trei rate, plus trei sute de mii de franci în acțiuni de aport, din care o sută cincizeci de mii pentru Haverkamp, și o sută cincizeci de mii ce rămîneau pentru moment disponibile. (Rămase stabilit ca

jumătate cel puțin să primească profesorul Ducatelet, dacă va consimți să colaboreze în felul în care nădăjduiau ; și ca surplusul să servească eventual pentru remunerarea protectorilor parlamentari.)

Haverkamp dobîndea un loc în consiliul de administrație. Domnul de Lathus va fi președinte ; domnul Scharbeck, administrator delegat. Nu acceptase această funcție acaparatoare decît la insistența celorlalți.

Domnul de Lommérie, căruia i se oferise pe ocolite președinția, o refuzase, indicîndu-l chiar el pe domnul de Lathus.

XXIII

CĂLĂTORIA ÎN PADUREA OTHE

Marie îi spusese :

— Prefer să plec cu trenul. Să fac tot drumul ăsta cu tine în mașină, de la Paris, ar fi extrem de imprudent. Vino să mă aștepți cu mașina la Laroche. Voi lua un rapid de dimineată. E nițel mai departe de Laroche decît de Saint-Florentin. Dar rapidele nu opresc la Saint-Florentin.

Spre a nu risca să întîrzie, plecase de la Paris la șapte dimineată, cu mașina pe care-o cumpăraseră recent și pe care-o conducea singur. După ce visase la un Mercedes mare, se mulțumise cu un Bertrand de patruzeci de cai putere, cu caroseria în chip de faeton, avînd două locuri și spider¹. În linie dreaptă, mașina atingea o sută de kilometri pe oră ; și la urcuș, cu eșapamentul deschis, duduia strasnic.

Sosi cu o oră mai devreme. Era prima oară că trebuia s-o aștepte pe Marie un timp atît de îndelungat. Nu-i

¹ Capotă rabatabilă.

displăcu încercarea. Se instalează la bufet. Retrăie emoțiile din anii tinereții ; diferite feluri de-a te uita la ceas, sau de a-l ocoli ; o ciudată luptă cu timpul, care te face să încerci rînd pe rînd să-l bruschezi, să-l îmblînzești, să-l umpli cu fleacuri sau să-l intimidezi privindu-l țintă ; o întregă dramă a prezienii și totodată a probabilității ; în tot trupul o anxietate, o încordare, o sleială pe jumătate încîntătoare, care aduce a început de boală, și care, asemenea febrei, îți place și totodată te neliniștește ; o nerăbdare întru totul opusă plictiselii, deoarece trăirea devine tot mai încordată, durată se fărîmîțează în mult mai multe fragmente remarcabile, iar minutele par în același timp nesfîrșite și pasionant de interesante.

Era prima oară de asemenea că avea s-o vadă coborînd dintr-un tren, înainte spre el printre alți călători, în decorul unei gări. Îți vine în minte imaginea generală a acestei situații : o ființă care ți-e dragă coboară din tren. te caută din priviri, chipul i se luminează deodată și se îndreaptă spre tine. Dar e profund emoționant să vezi cum o ființă anume, o femeie anume, cu silueta ei, cu mersul ei legănat, cu ochii ei, și nu alta, se va suprapune deodată imaginii generale.

„Începînd din clipele următoare va dăinui pentru mine o amintire, un început de obișnuință, o emoție familiară. care se va numi : întîmpinarea Mariei pe peronul unei gări.“ Își spuse că țesătura dragostei, adeseori atît de rară și atît de firavă la început, nu găsește ceva care să-i sporească mai mult trîinicia ca impresiile acestea de natură tipică.

Se simți în realitate mai emoționat decît se așteptase. Cînd se opri rapidul, mai întîi nu văzu pe nimeni coborînd. Avu răgazul să parcurgă, cu viteza viselor, un întreg cerc de ipoteze și dezamăgiri. Apoi o femeie, care era Marie, își făcu apariția la una din ușile vagonului. Fu singura care coborî din tren, singura care traversă liniile

de cale ferată. Faptul că era singură, gîndi el fără să caute explicația, se dovedea mult mai emoționant.

Ea făcu în așa fel încît să nu ajungă lingă el decît în clipa cînd rapidul ieșea din gară. Ținea în mînă un pachetel, probabil un dar pentru copil. Îi îngădui un sărut pe obraz, îi răspunse schițînd un sărut în gol, și se înroși privind îngrijorată în jurul ei.

O găsi adorabilă, îmbujorată, sfioasă, matinală, un pic însuflețită de călătorie, un pic înviorată de vremea rece, un pic eliberată, datorită depărtării, gării cîmpenești, orelor pe care le aveau înaintea lor.

— Să nu mergi prea repede. Nu m-am îmbrăcat deloc gros și mă tem să nu-mi fie frig. Și-apoi, n-avem nici o grabă.

— Cu ce tren te întorci ?

— Sînt mai multe. Mi le-am notat în carnet. E unul pe la cinci, dacă nu mă înșel. Pe asta l-aș prefera. Celelalte sosesc tare tîrziu, pe seară.

— Și ? Ajung probabil la Paris pe la zece sau unsprezece seara.

— Da, cam așa.

— Ei bine, vei lua unul din aceste trenuri, draga mea. Și, pe cît posibil, ultimul. Nu-mi drămui această zi cu tine care-mi aparține.

— Dar știi că se înserează totuși destul de devreme. Ce-o să ne facem cînd se lasă noaptea ?

— O să ne inspire împrejurările.

— Și pe tine nu te deranjează să străbați un drum atît de lung noaptea ? Te asigur că ar fi mai cuminte să ne despărțim pe la cinci.

— Oh ! eu nu mă întorc în seara asta la Paris.

— Cum așa ?

— A trebuit să dau o explicație acasă. Și-am vrut, în cazul în care s-ar fi făcut vreo legătură, să înlătur ipo-

tezele... Se știe că am plecat spre Lille, și regiunea înconjurătoare. Dar e greu să te duci și să te întorci cu mașina de la Lille într-o singură zi, îndeosebi dacă mai ai treburi pe drum.

— Unde ai să te culci ?

— Nu știu. Poate la Sens.

Se uită în ochii ei. I-ar fi plăcut să adauge ceva plin de îndrăzneală. Șuieratul vântului, duduitul mașinii trezeau ideea unei lumi cutezătoare. O lume sprintară și de sfârșit de iarnă. O lume pentru bărbați de douăzeci de ani.

Un gând sfîșietor îl străbătu : „Am avut douăzeci de ani. Pe vremea aceea oamenii, extaziați, își spuneau probabil la fel de des ca și acum : «Să ai douăzeci de ani !» Îi auzeam rostind, sau citeam aceste vorbe. Îmi dădeam oare seama că e vorba de mine, că eram tocmai unul din cei care aveau douăzeci de ani ; că de soarta mea se extaziau oamenii ? Nu... nu mi-aduc aminte. Care-o fi vâlul, vraja necurată care te împiedică atunci să descoperi în tine o fericire pe care un întreg univers ți-o semnalează ?“

Un motiv în plus cînd ai peste patruzeci de ani, și cînd o iluzie a vîrstei de douăzeci de ani îți plutește deodată prin fața ochilor, să profiți de ea, s-o fixezi oarecum cu un gest îndrăzneț. Tînărul e adeseori nătîng și timid. Bărbatul matur, prea politicos, prea circumspect. Vîrsta de douăzeci de ani n-o poți judeca bine decît de la distanță. Cei mai buni douăzeci de ani, trăiți cu maximă intensitate — niște douăzeci de ani de-o oră — sînt tocmai cei care se arată în acest chip, sub formă de miraj, și pe care un bărbat matur pune brusc stăpînire.

Se aplecă spre ea, cuvintele „să te culci“ vîjiindu-i prin cap, dînd formă vuietului de sînge dintre tîmple, nefiind decît involburarea dorinței. Dar în clipa cînd se pregătea să-i șoptească Mariei la ureche o întrebare care să conțină cuvintele „să te culci“, atît de voluptuoase și atît de tulburi, sugerînd un așternut cald și-o pernă moale, își spuse că nu va reuși să le-rostească, nici în cea mai

simplă frază, fără a-i da un ton de îndrăzneală jignitoare, și fără a o face pe Marie să roșească de-a le fi folosit ea însăși. Iar a le rosti pe-un ton neutru, era o crimă ; ca și cum ai zvîrli un pahar de apă rece pe aceste cuvinte de jar care îți vijiiie între tîmple. Era preferabil să le păstreze pentru el. S-ar fi putut mulțumi cu o frază corectă în aparență, în care doar intenția și accentul să fie îndrăznețe, de pildă : „Ai putea eventual aranja să nu te întorci decît mîine dimineață“ ; dar nu mai era același lucru. Ideea „de-a te culca“ era aceea care atîrna în balanță, nu aceea de-a petrece noaptea într-un loc sau într-altul. Iar amețitor nu era atît de a-i face Mariei o sugestie utilă, dar care mai putea aștepta, cît de a-i picura, în clipa aceea, la ureche întregul sens jilav și mîngîietor al unor cuvinte.

Dar prudența de bărbat matur îl opri. Își făgăduise să n-o înspăimînte. N-avea rost, de dragul unei exaltări de-o clipă, s-o pună în gardă prematur și să piardă marele prilej pe care i-l oferea această zi.

Dealtfel, mișcarea lui, tăcerea lui, avuseseră ceva în-deajuns de suspect. Marie își feri privirea, și roși ușor.

Goneau pe-un drum plin de pietriș, și de băltoace, între crengi golașe de iarnă.

— Aici începe pădurea, zise ea. Să vezi ce frumos e. Sau, cel puțin, eu găsesc că e frumos, chiar și iarna. Nu ? Toate aceste rămurele, atît de fine, și culoarea cerului în anotimpul ăsta...

— Cum se numește pădurea ?

— Pădurea Othe. Un nume atît de vechi, așa-i ? Nu prea îmi dau seama la ce mă duce cu gîndul. Am rămas tare copilăroasă în anumite privințe. Pădurea Othe, îmi închipui oameni din alte vremi, îmbrăcați în zale, bourguignoni, și tot felul de bătălii, de urmăriri, în adîncul unei păduri ca asta. O fi fost desigur bună ca ascunziș, ca refugiu. Trebuie să trecem printr-un locșor numit Arces. Ai o hartă ?

— Da, e una aici, în adîncitura asta din fața ta.

— Cred că ne aflăm pe drumul cel bun. Dacă o luam prin vale, drumul era mai ușor. Dar pe-aici e mai direct, și rămînem mai multă vreme în pădure. Cum azi e foarte frumos, starea proastă a solului are mai puține inconveniente.

— Arată-mi unde ne aflăm.

— Cred că pe-aici.

Zimbea. Era tare mîndră că știe să se orienteze, și că-i servește de călăuză. Îi arăta cu degetul mic un loc pe hartă. Unghia se deplasa rapid, încoace și încolo, pe-o porțiune de drum care străbătea lunga pată verde a pădurii Othe. Sammécaud apucă degetul atît de nostim preocupat de treaba pe care-o făcea, îl trase pînă în dreptul buzelor, și sărută mîna mușcînd ușor degetul.

Ea zîmbi, privindu-l galeș și nițeluș bosumflată, aruncîndu-și apoi privirea pe hartă, de parcă ar fi spus : „Nu ești serios. Mă împiedici să te călăuzesc cum trebuie.”

Ceva mai departe, profită de-o răscruce spre a simula o nesiguranță. Opri mașina.

— Arată-mi unde ne aflăm.

Îl privi din nou zîmbitoare, spre a-i dovedi că nu se lasă păcălită. Apoi desfăcu harta, îi arătă o răscruce de drumuri :

— Cred că aici.

Dar degetul se mulțumi să atingă în zbor hîrtia.

Sammécaud se aplecă asupra hărții ; apoi, trecîndu-și brațul pe după umărul Mariei, îi apropie capul și-o sărută de cîteva ori. Ea se răsuci în așa fel încît sărutările să rămîină pe gît și pe obraji, să nu atingă decît colțul buzelor. În timp ce privea spre drumeagul pe care-l lăseseră în stînga și, sprijinită de prietenul ei, spunea :

— Uite acolo. Îmi pare rău că se vede sfîrșitul pădurii. Îmi plac locurile în care simți că pădurea te înconjoară din toate părțile

Ajunseră la primele case din Arces.

— Spune, draga mea, ce-ai hotărît în privința dejunului ?

— Nimic.

— Cum faci de obicei ? Nu iei masa la pădurarii tăi ?

— Ba da, uneori. Dar îi anunț dinainte.

— Și azi nu i-ai anunțat ?

— Le-am spus că sosesc, fără să le dau alte amănunte. M-am gândit că poate îți displace-să măninci la ei. Și apoi, că am fi mai stingheriți ; că ar fi tentați să-ți pună unele întrebări.

El zări un mic han.

— Vorba e că, dacă-i vizităm acum, pe urmă o să fie cam târziu. Și oricum o să vrea să ne rețină. Hanul ăsta ți se pare cumva de proastă calitate ?

— Nu, dimpotrivă. Ador micile hanuri.

Nu prea le cunoștea. Domnul de Champcenais, în plimbările lor cu mașina, le colea, nu atât din respectabilitate cît din convingerea că mîncarea e proastă, vinul o poșircă, și că trage pe sub toate ușile. Inconveniente care în ochii lui nu erau compensate de vreun pitoresc sau de vreo poezie, întrucît acestea îl lăsau rece.

Marie știa să le observe, poate nițeluş convențional. Dar după ce-i trecea primul entuziasm, încerca pînă la urmă în locuri de acest gen un sentiment cît se poate de sincer, și inexplicabil pentru ea, un fel de profundă alinare, care nu semăna cu nici o alta, care nu-i amintea nimic, în afară de ceva adînc cufundat în copilărie și aproape anterior amintirilor.

Se instalară într-o mică sală însorită, la o masă între două ferestre. Li se aduse, pe-o față de masă cu pătrățele roșii, un prinz pe care-l declarară excelent. Mîncau pentru primă oară în doi.

La sfîrșitul mesei, Sammécaud zise deodată :

— Or fi avînd desigur și niște camere pe-aici. Și, judecînd după rest, trebuie să fie foarte simple, evident, dar foarte curate. Mă întreb dacă n-aș face bine să rămîn

noaptea asta aici. Ar putea fi o amintire încântătoare. Și-o să am mai puțin impresia că m-am despărțit de tine.

Se informă. I se propuse să vadă camerele.

— Vino cu mine. O să mă ajuți să aleg.

Patroana întrebă :

— O cameră cu un pat mare ?

— ... Da..., făcu Sammécaud pe-un ton de șovăială amuzantă.

Marie părea oarecum stinjenită în fața hangiței. Dar îi însoți.

Sfătuit de ea, Sammécaud alese o cameră destul de drăguță, cu un pat înalt, provincial, cu un fotoliu mare de catifea albastră, o măsuță rotundă cu un picior și o canapea cenușie.

Rugă să i se facă focul și anunță că se va înapoia spre seară.

★

Casa forestieră era un pic retrasă față de drum, într-un mic luminiș prelungit în fund și spre stînga printr-o lungă spărtură între copaci, ca o pistă pentru călăreți.

Prima ființă pe care-o zăriră fu copilul. Sta în picioare în dosul unui mic gard de lemn. Îi privea cum se apropie. Ținea mina strîns pe marginea tăiată oblic a unei uluci. De parcă ar fi ținut o armă. Era destul de înalt de statură, cu umeri robusți, cu capul cam indesar, mare, fără să fie enorm, și de-o formă tare ciudată : aproape fără bărbie, fără craniu ; între ele, o evizare progresivă ; ca o oală lărgită spre vîrf acoperită de-un capac în formă de calotă. Pînă și părul, stufoș și scurt, scotea destul de bine în evidență capacul.

Fără să vrea, Sammécaud aruncă o privire Mariei, uimit că această femeie a putut da naștere unui asemenea copil.

El îi privea cum se apropie, fără să facă vreo mișcare. Avea ochii un pic bulbucați și depărtați. Cu o expresie gravă, aproape severă. Dar, pe măsură ce înaintau, începu

să zîmbească. Zîmbea cu ochii aţintiţi asupra maică-si, fără să-l bage în seamă pe Sammécaud. Nu era un suris stupid, ci domol şi profund.

Mariei i se umplură ochii de lacrimi. Îi spuse degrabă prietenului ei, în şoaptă, evitînd să-l privească, de parcă ar fi vrut să prevină o remarcă, chiar un gînd ne-exteriorizat :

— Am să aranjez îndată să rămii cu el. Vei sta cît vei dori. După aia o să-mi spui, nu-i așa ?

★

— Marc, arată-i domnului pomul de care mi-ai vorbit... Nu... N-am să vin cu voi. Sînt cam obosită. Vă aştept aici. Cînd vă întoarceţi, domnul o să te urce în maşina lui.

Copilul, fără să răspundă, aruncă o privire lui Sammécaud, şi-l duse spre drumeagul ce se pierdea în pădure. Mergea cu paşi siguri, de pe-acum paşii unui om mare. Cu toate astea, gîfîia din greu, ca unul care abia s-a oprit din fugă. Sammécaud băgă de seamă că are aceeaşi culoare de ochi ca maică-sa, un albastru poate ceva mai pronunţat şi mai opac. Părul, o nuanţă de castaniu ceva mai închisă.

(Sammécaud resimţea o amărăciune stranie, nu întru totul penibilă, căutînd aceste asemănări. Nu ocolea ideea că acest copil era fiul femeii pe care-o iubea. Dimpotrivă, pedala pe această idee, atent la emoţia echivocă pe care i-o provoca.)

Întrucît copilul nu scotea o vorbă, Sammécaud îi spuse :

— Despre ce pom e vorba ?

— Un stejar pe care l-am tăiat noi doi, eu cu taică-meu.

La aceste cuvinte, „taică-meu“, care se refereau desigur la pădurar, Sammécaud simţi un fior uşor în obraji, ca şi cum ar fi fost vorba de-o jîgnire personală.

Copilul avea un glas aspru şi sacadat. Debitase fraza în trei etape, ca pe-un vers romantic, cu cezuri ac-

centuate. Pronunța aproape „stăjar“, și „il l-am“. Dar se datora oare educației primite, sau vreunei predispoziții anume ?

— Îți place munca asta ?

— N-o poate face oricine, zise el. Pun rămășag că mata unul n-ai putea.

— Oh ! nu, cu siguranță.

— Pun rămășag c-ai da la nimereală cu toporul. Și nici măcar n-ai da prea mult. N-ai brațe groase. Nu te-ai gândi să pui frînghia.

— Așa e, să-mi arăți și mie cum se pune.

— Nu te-ai gândi să pui frînghia.

Își repeta fraza pe alt ton, care de data asta părea să aducă a concluzie și a imputare. Apoi :

— Te-ai trezi plocon cu pomul peste bot.

Izbucni într-un ris care părea crud.

„Să fie oare răutate ?“ se întrebă Sammécaud. Îi veni în minte că cei săraci cu duhul dau deseori dovadă de-o ferocitate naivă. Dar în clipa aceea micul Marc îl luă de mină și ridică spre el o privire de camarad bun.

„Nu e neapărat răutate. Cînd trec prin atelier, îi aud pe muncitori glumind pe acest ton. La fel a spus și «bot», fără intenția de-a fi grosolan. Așa se vorbește în casa pădurarului. E adevărat că faimosul învățător cu bicicletă, și preotul (tot pe bicicletă o fi venind și el, taica popa, cu anteriul ridicat, săltînd la hîrtoape ?) ar fi trebuit să-l corecteze.“

Copacul, un stejar de toată frumusețea, zăcea de-a curmezișul unui întreg pîlc de copăcei, ale căror ramuri le rupseseră în cădere, fără a fi doborît însă vreunul. El însuși, cu virful retezat și cu crengile tăiate, semăna cu un uriaș sicriu.

Marc îi dădu lămuriri precise asupra modului în care se operase doborîrea. Exprimarea îi era uneori neclară. Dar nu și felul în care gîndea. Părea că îndeletnicirile de

acest soi îi fac o deosebită plăcere. Alături de unele reflecții copilărești — pe care le-ar fi putut altminteri rosti oricare băiat de doisprezece ani — erau și altele, care dovedeau seriozitate, și-un fel de maturitate precoce.

Spuse, de pildă :

— Am așteptat prea mult. Uite. Gingăniile au săpat galerii. S-ar putea ca jumătate din scinduri să aibă găuri.

Fără îndoială că repeta o frază a pădurarului. Dar își însușise temeinic înțelesul ei. Și-o rostea cu o încrețire a frunții lui înguste și cu o privire în care se întrezărea de pe-acum preocuparea profesională. (Fără urmă de ostentație puerilă dornică să-și etaleze competența, de care un Wazemmes, mai în vîrstă ca el cu aproape cinci ani, ar fi dat dovadă.)

Sammécaud era nedumerit. Cu cea, mai mare bunăvoință, nu putea socoti normal acest copil. Dar nici nu putea să vadă în el un idiot, sau măcar un simplu arierat. Îi era de-ajuns să surprindă anumite zîmbete, răutăcioase sau visătoare, s-ar spune, care apăreau pe chipul copilului.

La întoarcere încercă să-l facă să vorbească în general despre viața pe care o ducea, despre ideea pe care și-o făcea în ce privește soarta lui, despre sentimentele lui față de unii sau de alții.

Interogatoriul nu dădu roade cu ușurință. Marc nu făcea impresia taciturnului din precauție. N-avea cîtuși de puțin înfățișare de cîine bătut. Poate că, în mediul în care trăia, nu se obișnuise să facă asemenea reflecții. Sau poate că nu se pricepea Sammécaud să-l ajute să și le exprime.

Reieși totuși că micul Marc nu se consideră năpăstuit, dimpotrivă. Pădurarul și soția lui îl tratau desigur cu căldură. Se puteau presupune anumite mîinii violente ale bărbatului, unele scatoalce din partea femeii. Dar mai erau și vorbele bune, feliile de pîine cu dulceață, oploșelile și giugiulele în zilele cînd răcea. Și apoi, Marc nu era sclifosit ca un pui de orășean.

Mai erau îndeosebi drumurile prin codru, cu pădurarul ; urmărirea braconierilor, relațiile cu cărbunarii și cu tăietorii de lemne (aceștia doborau de obicei copacii, iar „tatăl“ îi supraveghea).

Cît despre adevărații săi părinți, era tare greu să știi ce reprezentau de fapt în ochii lui. Mai mult decît niște prieteni. Niște protecțori cu totul speciali. Un fel de rude, eventual, dar de categoria aceea nu prea precisă a nașilor. Domnul de Champcenais ? Îl vedea rareori, și probabil că-și manifesta sentimentele cu zgîrcenie. Marc îl respecta, fără să-l iubească. Era evident că față de Marie avea multă duiosie. I se părea neînchipuit de frumoasă. Iar dacă noțiunea de eleganță ar fi făcut parte din vocabularul său mintal, era limpede că ar fi salutat și îndrăgit în ea suprema eleganță a universului.

Fără să-i fi putut pune o întrebare brutală, Sammécaud dobindi convingerea că Marc știa foarte bine ce se înțelege prin „tată“ și „mamă“. Timpul petrecut în ograda păsărilor ar fi fost îndeajuns spre a-i oferi în privința asta o cunoaștere deplină și senină. Totul îți îngăduia să crezi că, numindu-i pe pădurar și pe consoarta lui „tată“ și „mamă“, acorda acestor cuvinte întregul lor sens.

„Marie nu prea își dă seama de treaba asta. Ar îndurera-o nespun de mult. Va trebui totuși să fac încercarea să i-o spun.“

★

Spre sfîrșitul vizitei, și cînd micului Marc i se făcu favoarea să urce în mașină, pe care o examinează tăcut, mulțumindu-se să facă împreună cu Sammécaud un tur dus și întors de-un kilometru, fără a-și manifesta dorința să prelungească plimbarea și aproape fără să pună vreo întrebare, Sammécaud își îndreptă atenția spre perechea de pădurari. Bărbatul, cu barba-i respectabilă, și în hainele lui de catifea, exprima o anumită sinceritate. Femeia arăta a ceea ce oamenii obișnuiesc să numească o femeie

de treabă. Nici unul, nici celălalt nu păreau mai aprigi decât majoritatea celor de seama lor, nici în stare de cine știe ce ciinoșenie. Interiorul, așa cum îi spusese Marie, strălucea de curățenie.

Își luară rămas bun. Marie nu-l scăpa din ochi pe Sammécaud, obsedată să-i surprindă reacțiile în fața băiatului. Era atât de dominată de această preocupare încât se despărți de copilul ei mai puțin atentă ca de obicei cu dovezile de afecțiune. Poate contribuia la aceasta și o anumită pudoare, de parcă ar fi dorit să-i spună prietenului ei : „Doar n-o să mă prefac, pentru că ești aici, că-l copleșesc cu dragostea pe-un copil pe care știi bine că l-am părăsit“.

*

Dar de cum se urni mașina, Marie îi adresă lui Sammécaud un „Ei ?“ grăbit, însoțit de-o privire numai curiozitate și rugă.

Sammécaud îi răspunse tacticos și calm, încercînd să fie prietenos și în același timp veridic. Cu miinile înclinate de partea superioară a volanului, înclina capul, clipea, căutînd expresia cea mai potrivită. Sau, în timp ce schimba vitezele, în cîrîitul pinioanelor, se străduia să iasă din încurcătura în care-l vîrîse vreo întrebare a Mariei, și i se părea că izbiturile metalului simbolizează fugitiv dificultățile conversației.

În esență îi vorbi cam așa :

— Ca să fiu sincer, mi-a făcut o impresie mult mai bună decât mă așteptam. Cred că ceea ce derutează mai mult e o anumită ciudățenie a chipului, a vocii sale. Dar mi-a spus niște lucruri pline de bun-simț, cu nimic rămas în urmă față de ideile unui băiat de vîrsta lui. Dimpotrivă. Cu unele reflecții de adult uneori. Are spirit de observație. Evident, n-are defel comportarea vreunui din acei

strengari zvăpăiați pe care ne-am obișnuit să-i vedem la Paris. în ușa salonului mamei lor, și care ne obosesc cu trâncăneala, cu neobrăzarea lor... Dar nu încapă nici o îndoială că nu e total lipsit de inteligență. Iar că această inteligență s-ar putea dezvolta pe linia seriozității, că ar putea da într-o bună zi dovezi neașteptate, nu mi se pare ciuși de puțin exclus.

Chipul Mariei se lumina. Buzele îi tremurau în dorința pe care-o avea de-a crede în spusele prietenului ei. Îi mulțumea din priviri și părea că-i strigă totodată : „Te implor să nu mă amăgești“.

El repeta :

— Îți spun exact ce gîndesc. Nu caut deloc să-ți fac cu tot dinadinsul o plăcere.

La care, întregul chip al Mariei răspundea : „Și totuși, ce plăcere îmi face !“

Dar, brusc, o recuprinse neliștea :

— Dacă e așa, Roger, trebuie să recunosc un lucru înspăimîntător. N-avem nici o scuză de-a-l fi părăsit pe acest copil. Ne-am purtat ca niște monștri, niște părinți monstruoși !

— Ascultă, draga mea, ascultă bine ce-ți spun. Mai întîi, „părăsire“ e un cuvînt prea tare. Și apoi... fie... admit că în amănunt s-ar fi putut găsi eventual anumite soluții mai fericite. Dar în esență nu cred că a fost chiar atît de mare greșeala. Dimpotrivă, sînt convinși că acest copil a găsit condiții excepționale spre a crește în raport cu firea lui, spre a începe măcar să se dezvolte în sensul care i se potrivește. În mediul nostru parizian, înconjurat de camarazi sprintări, superficiali, puși pe șotii, indivizi obișnuiți să ceară de la toți aceeași strălucire, aceeași promptitudine, s-ar fi putut simți tare nefericit. Chiar tu mi-o spuneai mai deunăzi, și e cît se poate de exact. Așa că, în linii mari, nu e cazul să-ți faci nici un reproș. De-ar fi s-o iei de la capăt, ți-aș spune după cum mă

îndeamnă conștiința : „Du acest copil la țară, la niște oameni de treabă, și-om vedea mai târziu“. Din puținul pe care mi l-a spus, mi-am dat foarte bine seama că nu lecțiile învățătorului îl pasionează cel mai mult. Facem adeseori greșeala să credem că nu există decît un singur tip de inteligență. Sînt convins că odinioară, într-o vreme cînd educația nu era servită așa cu toptanul, mulți copii, care au devenit niște oameni remarcabili, s-ar fi dovedit coada clasei în școală. Tot auzind spunîndu-li-se că sînt netoți, pînă la urmă ar fi devenit cu-adevărat. Dar erau crescuți în aer liber. Deprindeau călăritul, mînuirea armelor... Îți repet, draga mea, că în ce privește trecutul, n-ai nici un motiv să te frămînți.

— Ce om bun ești, Roger !

— Nu, nu sînt bun. Sînt drept.

— Ba da, ba da. Bun. Și clarvăzător.

Plîngea, înduișoată de recunoștință. Îi luă mina. Străbăteau din nou orașelul Arces. Aerul devenea tot mai tăios. Zăriră hotelul.

— Nu vrei să iei ceva cald, draga mea ? Mai sînt cîteva ore pînă la plecarea trenului. Și avem încă o mulțime de vorbit.

Cerură să li se aducă un ceai în sălița unde luaseră dejunul. Dar soarele dispăruse din ea. Acum mirosea a iarnă, a singurătate lipsită de intimitate, a provincie jilavă.

— De ce domnul și doamna nu se folosesc de cameră ? Întrebă hangiul. Pot fi serviți sus. De cînd arde focul, trebuie să se fi încălzit.

Marie, consultată din priviri, păru să încuviințeze.

— E într-adevăr mult mai simplu, spuse Sammécaud în timp ce urcau scara. S-ar fi mirat dacă am fi refuzat.

În odaie era călduț. Așezară în fața sobei măsuța cu picior, fotoliul și un scaun. Ca într-un loc familiar, căruia nu-i arunci decît o privire distrată, Marie, cufundată în

gîndurile ei, se trînti în fotoliu şi-şi lăsă mîna în mîinile lui Sammécaud, care se așeză lîngă ea.

Pentru cine ar fi ştiut că nu e mult de cînd a plîns, era încă vizibilă pinza de lacrimi care-i cernea ochii.

— Nu-ți închîpui cît de bine mi-ai făcut, Roger. Dar de noi ți-a vorbit ?

Sammécaud îi spuse că băiatul n-a lăsat să se întrevadă nici o amărăciune ; că taică-său era, poate, pentru el o făptură oarecum îndepărtată ; dar că pentru maică-sa nutrea mai mult decît afecțiune : un amestec de admirație intensă și de dragoste.

Mîna Mariei, în a lui Sammécaud, tresărea de bucurie.

— Dar ce reprezentăm exact în ochii lui ?

— Ca să fiu foarte sincer, mă tem să nu se fi produs intrucîtva confuzia de care ți-era teamă. Trebuie să recunoști că era inevitabil. Dar n-ar fi ireparabil decît dacă nu te-ar iubi și dacă, destăinuindu-i într-o bună zi adevărul, ai risca să constăți o îngrozitoare criză de dezamăgire. Nu e cituși de puțin cazul. Am impresia că adevărul va fi foarte bine primit. Așadar, cînd vei socoti că a sosit clipa, n-ai să te simți cu nimic stingherită în privința asta.

— Căci va trebui s-o fac, nu-i așa ? mai devreme sau mai tîrziu.

— E de la sine înțeles.

— Dar cînd ?

— Cred că ar trebui să coincidă cu o schimbare de... de situație, de regim... Nu găsești ?

Ea lăsa capul în jos, medita profund ; nu pentru a critica cele auzite, ci pentru a se pătrunde de înțelesul lor. Îl asculta pe Sammécaud cum ai asculta un sfetnic infailibil.

— Te rog să-mi spui totul. Îmi dau perfect de bine seama că ai dreptate. Acum ce trebuie să fac ? Ce-ai face în locul meu ?

— La asta mă gindeam chiar adineaori... Nu cred că mai aveți vreun interes să prelungiți condițiile actuale. Ele au dat tot ce puteau da... Pe de altă parte, nu sînt de părere să recurgeți la o schimbare totală de metodă... Să-l iei pe Marc cu tine, să-i creezi brusc viața unui băiețuș parizian... Nu... Ar însemna să te expui unor decepții... Eu aș căuta bucuros o soluție în cu totul altă direcție... Mă rog... Nu știu ce valoare are... Dar o să mă mai gîndesc... o să mă informez... Ce-i trebuie acum micului tău Marc ? era să zic micului nostru Marc... (Ea îi strînse mîna duios.) ...Să ducă mai departe o viață în aer liber ; cu mai mult exercițiu fizic decît muncă monotonă printre caiete și cărți. Și totuși să iasă din mediul ăsta un pic prea rustic. Să deprindă bunele maniere, să capete o educație potrivită rangului său... Eu unul l-aș trimite în Anglia. Există acolo colegii, mi s-a spus, care ar fi excelente pentru el. În străinătate, bizaria pe care și-ar putea-o menține ar fi mult mai puțin luată în seamă. Și apoi englezii, chiar de vîrsta lui, sînt mai îngăduitori, mai respectuoși față de ciudățeniile aproapelui. Va fi de-ajuns să dobîndească o fărîmă de superioritate într-un sport oarecare ; și-l cred foarte înzestrat în direcția asta. N-o să fie deloc nefericit. Cînd se va întoarce de-acolo, va ști englezește... Va fi căpătat o ținută... Dacă îi vor rămîne anumite stîngăcii de limbaj, ele vor fi atribuite acestei dezrădăcinări ; vor avea o culoare specifică. Pînă și fizicul lui va căpăta un lustru britanic. O să ni se pară poate că are aspect de boxer, sau de campion de fotbal, ceea ce nu-i lipsit de eleganță... Va fi foarte prezentabil... Vei fi mîndră de el.

Se aruncă de gîtul lui, prea mișcată pentru a-i spune cită alinare îi aducea această viziune a viitorului.

Peste o oră, în camera din Arces, pe patul înalt, de provincie, Marie de Champcenais devenea amanta lui Roger Sammaud.

SFÎRȘIT DE ZI PARLAMENTARĂ. CUM VEDE GURAU REVOLUȚIA

La nouăsprezece martie, cu puțin înainte de orele unsprezece, Gurau stătea de vorbă cu Viviani pe culoarele Camerei, cînd tînărul Léon Manifassier veni să-i spună :

— 325 voturi pentru, 181 contra.

— Dar nu-i rău deloc, declară Viviani.

Gurau rămase o clipă pe gînduri, amintindu-și pronosticurile pe care le făcuse. Apoi :

— Nu !... Dumnezeuule, nu !... Contam pe 140. 150.

— Pentru tine e un succes personal.

— Oh !

— Ba da. Celē patruzeci de voturi nesperate le dătozezi calității discursului pe care l-ai ținut. Ai fost extrem de bine.

Gurau se uită la ceas.

— În tot cazul, o șterg. E timpul să mă duc la gazetă. N-am scris un rînd din articolul meu.

Îi spuse lui Manifassier : -

— Ordinea de zi va fi urmărită de Reinach cu autoritate. Ce să fac aici ? Dumneata, rămîi. Cînd se termină, vino acolo la mine. Voi fi sau în birou, sau în tipografie. Voi fi primit poate rezultatele telefonic. Dar cu o aproximație de treizeci de voturi... Ce va trebui îndeosebi să-mi spui e dacă s-a produs ceva de care e cazul să țin seama în articolul meu. Cum asta o să fie probabil după miezul nopții, ar fi bine să iei un taxi.

*

El va face drumul pe jos de-a lungul cheiurilor pînă la Luvru. Jumătatea asta de oră nu va fi irosită. Îi va

calma starea de agitație, care era puternică. Umblind, se va gândi la articol.

Cu trei ore în urmă intervenise strălucit în dezbaterile privind greva poștaşilor, și fără s-o fi prevăzut anume. Înainte de ședință avusese de gând să nu ia cuvântul decât spre sfârșitul dezbaterilor, câteva minute, pentru o simplă explicare a votului. Dar se înfierbântase în decursul ședinței, iar interpelatorii menținuseră problema la un nivel atât de mediocru încât nu rezistase dorinței să-și expună punctul de vedere; fapt care-l antrenase să țină un adevărat discurs. „Patruzeci și șapte de minute“, după spusele lui Manifassier.

Având în vedere ansamblul situației, discursul nu putea să zdruncine guvernul. Dar efectul fusese considerabil. Răsunaseră aplauze în numeroase bănci care abia așteptau să voteze pentru minister.

În timpul suspendării ședinței, câțiva prieteni îl îndemnară pe Gurau să depună o ordine de zi. Se lăsă convins. Tocmai prioritatea în favoarea acestei ordini de zi o respinsese Camera cu 352 de voturi contra 181. Amănunt semnificativ: aproape nimeni nu salutase prin aplauze această înfrângere.

„Cred, dealtfel, că discursul meu a fost bun. Viviani trebuie să-și fi mușcat limba spunându-mi-o. Am bălmăjit-o un pic doar la începutul celei de-a doua jumătăți; și n-a băgat nimeni de seamă. Dar textul propriu-zis al ordinei de zi pe care am depus-o nu era la înălțime. Mă simțeam obosit, și mă mai sîcîiau și indivizii care-mi stăteau pe cap. Cu un text mai bine ticluit, aș fi obținut poate zece voturi în plus... Eh!“

Conform obiceiului, își rememora pînă în cele mai mici amănunte discursul pe care-l improvizase. Regăsea pînă și pauzele, sau schimbările de timbru. Era mirat că anumite formule fericite, cu-adevărat surprinzătoare, îi veniseră atât de prompt pe buze.

„În conversație nu dau întotdeauna dovadă de-o atare ușurință ! Iar în fața hirtiei am uneori ezitări care nu se mai termină... Prin asta sînt un adevărat orator. Cîți oare or fi de talia mea în Cameră ? Jaurès... fie, mă plec în fața lui Jaurès... Viviani... nu-i acord lui Viviani titlul de veritabil orator. Are o logoree fantastică, e un acrobat al recitării. Cît despre ce spune !... Expresia «a bate cîmpii» a fost născocită pentru un asemenea specimen... De Mun are talent, o dicție bună ; dar mă plictisește de moarte... Să zicem că e un domn cu o vorbire curgătoare... Și apoi — e groaznic să afirmi una ca asta — nu poți fi cu-adevărat mare orator, în 1909, cu asemenea idei. De ce ? E un mister. Dar nu un mister mai mare decît al Sfintei Treimi. Să zicem că ideile au o valoare în sine. Homais e cu mult inferior lui Lacordaire. Dar e cu un dram superior idiotului de aceeași categorie care are ideile lui Lacordaire... Clemenceau, în schimb, e orator așa cum unele femei sînt frumoase. Din cînd în cînd. Trebuie infuriat zdravăn. Elocința lui depinde de adversar. Există și faimoasele sale «vorbe de duh», știu bine ; care țîsnesc din el exact cînd te aștepți mai puțin. Un fulger brăzdînd zece minute de bălmăjeală. Dar sînt și sedințe în care, de la început pînă la sfîrșit, e un simplu bătrîn ce bombăne. Sau un redactor-șef care-și mormăie glume-n barbă. Ciudat cît de bătrîn pare în anumite privințe. Un general al celui de-al Doilea Imperiu la pensie... Briand, da. Are un glas mai cald decît al meu, mai felin. Și face toate gesturile pe care le aștepți, pe care le dorești. Lipsit de orice pudoare. Cu dorința vădită de-a fi pe placul tuturor. Stilul... limbajul lui... n-ajung la abjecție ; sînt pasabile. Dar aduc a confecție, a lucru ieftin... În concluzie, Jaurès mai întîi ; apoi Briand și cu mine... Ca să nu mă refer la genul de elocință tip Caillaux sau tip Barthou, care sînt cu totul altceva. Cînd compar discursul meu, improvizat, cu al lui Rouanet, care și-a buchisit cu

îndirjire interpelarea !... Un individ de treabă, îndrăzneț, și cu papagal, un om de mina întâi pentru o întrunire publică din arondismentul XVIII. Dar la tribuna Camerei, cum mai aduce a tenor de spectacol în turneu ! Și ce accent !“

Rouanet diminuase atât de bine disputa, folosise argumente care sunau atât de fals, încît izbutise să facă guvernul simpatice. „Concediați-l pe Simyan, subsecretarul vostru de stat, și rechemăți-i, cu flori și scuze, pe greviștii destituiți.“ Din partea ministrului, atitudinea medică, lipsa de simț dramatic, ar fi constat din a spune sau a lăsa să se înțeleagă : „Vreți capul lui Simyan ? — că și țin la el ! — îl veți avea. Lăsați-mi-i pe mină în schimb pe destituiții voștri.“ Mulțumit sau nu, Rouanet s-ar fi așezat din nou la locul lui, cu biata sa izbîndă. Totul s-ar fi încheiat cu senzația unui foc de artificii ratat. Dar Barthou, convins că n-avea nevoie să-și sacrifice subsecretarul de stat pentru a salva ministerul, își atribuisese meritul că l-a apărut. Dobîndea pe loc un rol de prim ordin. Devenea comandantul unei poziții atacate, refuzînd să renege un sergent lipsit de popularitate care luptase bine ; și adăugînd : „Cît despre răzvrătiți, e adevărat că am împușcat vreo doisprezece. Sintem gata s-o luăm de la capăt. Care dintre dumneavoastră își asumă sarcina să păstreze poziția procedînd altfel, să treacă în locul meu.“

Un fior de sublim guvernamental străbătuse asistența. Gurau nu era cituși de puțin insensibil la acest sublim. Îi plăcea autoritatea. Nu nega beția superioară de-a fi cel care nu-și pierde capul și care știe să se facă pe deplin ascultat. Pe de altă parte, era convins că viitorul apropiat — indiferent în ce direcție, din cele două sau trei posibile, se va angaja — avea să redea funcției de șef întreaga-i importanță.

Îl trecuse și pe el așadar, ca și pe alții, un fior de simpatie, nu atât pentru cuvintele propriu-zise ale lui Barthou cît datorită „situației“ pe care o creau.

Dar își spuse îndată că ar fi păcat de Dumnezeu să-l lase pe cei de la putere să culeagă un asemenea avantaj dramatic dintr-o împrejurare în care, dimpotrivă, existau din belșug motive de patetism antiguvernamental, și din care un guvern, orice guvern, n-ar fi trebuit să scape decât cu capul nițeluș plecat. Problema nu era să răstoarne un guvern. Ci să schimbe direcția simpatiei.

Căci în atmosfera sentimentală a unui Parlament au loc, în fiecare clipă, cristalizări pe care voturile nu le reflectă. Deodată, în cursul unei dezbateri, cite unul își atrage pe de-a-întregul simpatia Adunării. Deputații, aidoma spectatorilor la teatru, îi adresează urări tainice de reușită. Când urnele vor începe să circule, vor rămâne aproape cu toții credincioși hotărîrilor luate anterior, sau disciplinei de grup. Dar aceste mișcări impalpabile lasă urme. Iar mai târziu o majoritate concretă se va putea trezi întrunită brusc în jurul omului care într-una din zile a creat această atmosferă fugară.

În felul acesta Gurau, lăsînd degrabă în seama lui Rouanet și a lui Bedouce tot ce însemna șicană personală, sau exploatare de incidente, se ridicase la înălțimea problemelor cu-adevărat emoționante despre care știa bine oricine că nu se vor lăsa anihilate prin tertipuri guvernamentale sau parlamentare. „Cînd am exclamat: «Ați optat? Declarați război unei lumi noi?», întreaga sală a simțit că mă aflu în miezul problemei; și că treaba e serioasă... E cazul chiar să rețin expresia pentru articolul meu. De ce nu ca titlu? «Declarați război unei lumi noi?» la modul interogativ, spre a nu crea, în ciuda votului exprimat în Cameră, sentimentul ireparabilului. Mi se impută titlurile lungi. Mie nu-mi displac.”

Încerca să alcătuiască fraze pentru viitorul articol. Îi reveneau în minte cele din discursul pe care-l ținuse. Dar trebuia evitată repetarea unor formule. „*La Sanction* va publica, în darea de seamă privind dezbaterile din Cameră, pe prima și a doua pagină, ample citate din discursul meu.

Nu trebuie ca, la două coloane distanță, articolul de fond să aibă aspectul unei repetări.

Să păstrez tema, bineînțeles... Să amintesc strădaniile pe care le-am depus în sesiune pentru a face Camera conștientă de gravitatea votului. Să insinuez — ceea ce e poate pe jumătate adevărat — că intervenția mea a avut măcar drept rezultat faptul că ordinea de zi Reinach a fost mai puțin provocatoare.

În general, să-mi atribui nu rolul de oponent parlamentar care încearcă să profite de stinghereala celor aflați la putere ; ci al omului care privește mai de sus și mai departe. Întrucâtva arbitru. Prevestitorul. Cel la care va trebui să se recurgă într-o bună zi, deoarece e singurul care a văzut limpede.“

Ajunse aici, meditațiile lui Gurau se extind văzînd cu ochii. Surescitarea datorată oboselii și nopții, ritmul mersului, strălucitoarea pustietate a fluviului, unduirile luminilor multicolore în apă, îl ajutau să atingă acea stare în care extrema precizie a gândului comunică tuturor produselor interioare ale spiritului, chiar celor mai aventuroase, caracterul de evidentă. Omul cel mai predispus să se îndoiască de sine simte atunci un oracol țîșnindu-i din piept.

„Niciodată n-am înțeles mai bine care trebuie să fie rolul meu ; viitorul meu.“

Nu îndrăzneă să adauge „măreția mea“, pentru că avea cu douăzeci de ani mai mult ca Jerphanion, și ipocriziile pe care ți le indică vîrsta. Dar strigătul țîșnea din toate măduarele. Și dacă măreția pe care Jerphanion o contempla stăruitor, de la înălțimea acoperișurilor Școlii, în învăpăiatele neguri de noiembrie, era o măreție pe care și-o atribuia doar în mică măsură, o măreție de umanitate, văzîndu-se mai curînd în postura de unealtă decît de posesor al ei, cea căreia Gurau, încăruntit, îi urmărea năluca de-a lungul Senei scînteietoare, cea a cărei privire

dilatată i se părea că se încrucișează cu a lui cind înălța capul spre cele două cadrane ale gării d'Orsay asemănătoare noaptea cu tronsonul unui apeduct, era propria-i măreție, cu totul inseparabilă de persoana lui, o măreție pe care-o stăpânești și pe care, la nevoie, ești gata s-o răpești oricui.

Și nu visa la ea cu acea îngăduință liberală față de modalitățile și amînările pe care tinerețea și le poate permite. Nu mai trișa cu nerăbdarea. Își fixa etape. Alcătuia dinainte calendarul măreției sale.

„Nu mai am timp de pierdut. Trebuia să fi fost pînă acum măcar o dată ministru. Briand înaintează mai iute ca mine. Ce-i drept, e ceva mai în vîrstă. Viviani abia așteaptă ca să mi-o ia înainte. Trebuie să fiu ministru în mai puțin de-un an. Președinte al Consiliului în cursul viitoarei legislaturi. N-am un partid în spate ? Nici Briand n-are... Briand e mason... Să fie chiar atît de important ?“

Ideea izolării sale, și cea a masoneriei, îl făcură să se gîndească la convorbirea cu Jaurès ; la Jaurès în persoană. Întrevăzu, aproape ca o licărire în umbra cheiului, chipul generos, surizător și bărbos, ușor aplecat spre stînga, care-i adresa vorbele : „Ești singur...“

Cu toate că-l iubea pe Jaurès, întreaga-i ambiție orgolioasă se răzvrătea spre a răspunde acestui „Ești singur“, care după patru luni tot îl mai zgîndărea, cu un : „Ei bine ! Jaurès, vedem noi dacă sînt singur !“

Își întrezări deodată planul de acțiune, pe care luni întregi de reverie, de incertitudini, de observare a evenimentelor, de exercitare rînd pe rînd cugetată sau distrată a flerului, îl elaborase tainic în mintea lui.

Să se biziue temeinic pe sindicalism. Să-i devină de pe-acum, în Cameră, interpretul, apărătorul sistematic ; în afara Camerei, sfetnicul și moderatorul. Gurau simte de mult sporind forța și mișcarea sindicatelor. Dintotdeauna a crezut în ele. Nu s-a gîndit întotdeauna la ele, deoarece gîndirea unui om politic, înainte de-a se orienta

definitiv, e supusă unor solicitări care depind de împrejurări. Deoarece unele ezitări au valoare de experiență sau de explorare. „Chiar din punct de vedere sentimental. Dintotdeauna am fost atras de ele, le-am simțit poezia... În vreme ce mi-a fost totdeauna imposibil să mă împac cu purul colectivism, cu căprăria, cu birocrăția, cu tristețea lui. Cîte n-am făcut odinioară pentru asociațiile muncitorești din Touraine, într-o vreme cînd sindicalismul nu era încă la modă !“

Numai că unificații adresează sindicalismului zîmbete stînjinite pe care acesta nu se pricepe să i le întoarcă. Relațiile lor sînt îndoielnice. Unificații își dau bine seama că nu-și pot îngădui să nu fie curtenitori, întrucît au drept clientelă această clasă muncitoare pe care syndicatele sînt pe cale s-o organizeze. Dar dacă trupa e aceeași, nici cadrele, nici conducătorii nu sînt aceiași. Și cu cît organizarea sindicală progresează, cu atît mai puțin sînt dispuși cei care-o conduc să asculte de ordinele partidului.

„Tocmai asta ar fi lovitura cea mare : să le smulg unificaților clientela de bază.“

Există desigur o dificultate : repulsia pe care-o afișează conducătorii sindicali față de politicieni în general. Pre-tînd o acțiune autonomă.

„Sindicaliștii sînt frați mai mici ai libertarilor¹. Sorel² le-a făcut o injecție suplimentară de individualism. Dar nu sînt atît de proști să-și închipuie că întreaga lor mișcare poate să evolueze și să-și atingă țelul fără să se interfereze în nici o clipă cu acțiunea politică. Se pot lipsi de partidul socialist, dar nu de orice alianță politică. Știu ei asta. Iar dacă n-o știu, le-o voi demonstra. Dealtfel, evenimentele actuale au tocmai acest dar.“

¹ Anarhiști care nu recunoșteau nici o îngrădire a libertății individuale din punct de vedere social, politic.

² Georges Sorel (1847—1922), sociolog francez, autorul lucrării *Reflecții asupra violenței*.

Aceste evenimente, respectiv greva funcționarilor poștali, alte greve de dimensiuni mai restrânse, care nu încetau să clocotească ba într-un loc, ba într-altul, și greva generală, de care începea să se vorbească nu ca despre un mit grandios, ci ca despre o scadență precisă și apropiată, Gurau le resimțea în chip excepțional de acut. Îl pasionau și-l tulburau ; așa cum anumite animale salută profetic, din adîncul ființei lor, taifunul sau eclipsa. Nu-i era clar dacă starea pe care i-o provoca această atmosferă încărcată aducea mai curînd a anxietate sau a entuziasm. Dar întreaga masă a spiritului său era răscolită, și o serie de probleme — ținînd de principii sau de tactică, privind ambiția sau idealul — îi păreau repuse în discuție începînd din iarna aceea. Cu acea ușurință de-a uita de care politicienii dispun în mai mare măsură decît alții în ce privește emoțiile politice, întrucît sînt neconștient asaltați de altele noi, Gurau ajunsese chiar să nu se mai gîndească atîta la primejdiile europene care-l preocupaseră odinioară aproape tot atît de mult ca pe Jaurès. (Dealtfel, nu fusese oare îndepărtată amenințarea ? Declarația franco-germană de înțelegere cu privire la Maroc, și vizita lui Eduard al VII-lea la Berlin, care avuseseră loc în aceeași zi, nu erau semnul unei destinderi ?)

Articolele pe care le publica aproape zilnic în *La Sanction* indicau această schimbare de spirit. De la 9 februarie, data declarației franco-germane, toate, în afară de două sau trei, se referiseră la situația internă, și mai mult de jumătate la problemele ridicate de agitația sindicală.

„Aș fi curios să știu cîți sindicaliști mă citesc. În li-nii generale, din cine e alcătuit publicul meu ? Am dreptul să spun : publicul «meu». De cînd conduc ziarul, tirajul mediu a crescut de la 30.000 la 80.000. Simplu. În ianuarie sporea cu o mie pe zi. Aveam impresia că fiecare articol de-al meu era o lovitură de ciocan, bum ! care saltă greutatea cu cîte-o diviziune. Din publicul meu face parte în primul rînd tot Parlamentul : Camera și Senatul,

și guvernul : cu anturajele respective, ceea ce reprezintă între o mie două sute și o mie cinci sute de persoane. Apoi comitetele și cadrele partidelor de stînga, din Paris și din provincie. Minus, poate, anumîți radicali burtoși și congestionați din subprefecturi. Dar cei mai vioi, cei mai deschiși spre idei noi ; tot ce e plin de viață. Citeau *La Sanction* și mai înainte ?... Să zicem că-și aruncau ochii pe gazetă. Acum e citită pe îndelete. Cuvintele articolelor mele sînt cîntărite cu grijă. Sînt dibăcite intenții și indicații într-o notă din pagina a doua, în lungimea unei dări de seamă. Dar sindicalistii, ei oare m-or fi citind ? Șefii, fără nici o îndoială. Și principalii militanți. Din masa sindicalistilor, cîți oare ? Aș pune rămășag pentru vreo douăzeci de mii. Sînt modest. Întrucît pe cei cincizeci de mii de noi cititori ai ziarului *La Sanction* i-oi fi luat eu de undeva... Mica-burghezie de stînga, profesioniști intelectuale, funcționari, burghezi cu mintea deschisă care cochetează cu spiritul revoluționar ? Fie. Cu toți oamenii, altminteri, pe care mișcarea sindicală îi interesează, îi preocupă. Mulți dintre ei sortiți, mai curînd sau mai tîrziu, să i ie integreze... Tot mai rămîn vreo douăzeci de mii care provin din sindicate. Și așa e uriaș. În speță, cum nu sînt organ de partid, întrucît vin la mine din simplă curiozitate, acești douăzeci de mii reprezintă elementul inteligent și activ, fermentul : conducătorii sindicatelor și secretarii ; invidizi isteți care compară și judecă ; cei care iau cuvîntul la mitinguri. Cu alte cuvinte, cei care constituie opinia muncitorească. Restul nefiind decît masa de manevră. Acești douăzeci de mii mă citesc cu nesaț în fiecare dimineată, în toată Franța. Simpatia pe care-o port cauzei lor n-a putut să le scape. Strădania pe care-o depun de luni de zile ca să-i înțeleg, ca să-i ajut. O strădanie pe care nici un alt soi de legătură n-o împiedică. Nu e deloc imposibil să se convingă încet-încet că singurul parlamentar de prim-plan de care au interesul să se lege, singurul care nu se află față de ei într-o poziție falsă din motive

de program sau de clientelă, singurul calificat să le transpună acțiunea pe plan politic, sînt eu. Trebuie ca articolul meu de astă-seară, confirmînd intervenția mea din Cameră, să cristalizeze această idee. Ziua de azi trebuie să marcheze o dată în istoria mea. Ce noroc că Briand s-a virît în ministerul ăla ! Din păcate, într-un post nu îndeajuns de compromițător. Ce-i drept, de asemeni, e un «social-trădător», unul din cei trei, cu Millerand și Viviani. Și chiar dacă sindicalistii nu-și primesc consemnele de la unificați, nu sînt prea entuziaști față de social-trădători. Eu nu sînt catalogat printre social-trădători. *L'Humanité* nu mă înjură niciodată. Asta i-o datorez lui Jaurès.“

Avu pentru Jaurès un gînd plin de afecțiune ; fără a chibzui că întregul său plan de acțiune consta în a submina, lipsindu-l de baza-i firească, partidul al cărui șef era Jaurès. Își spuse, revenind printr-un ocol la șirul meditației sale, că în definitiv a procedat bine, în noiembrie, cînd nu s-a lăsat tulburat de rezervele lui Jaurès. Refuzînd *La Sanction*, pe care i-l ofereau niște mîini /poate prihănite, de ce armă s-ar fi lipsit ! Dealtfel, Sammécaud făcuse de-atunci dovada unei corectitudini absolute. Nu împinsese oare cochetăria pînă acolo încît să stăruie pe lîngă Gurau ca *La Sanction* să publice o serie de articole ale lui Pierre Lafeuille propunînd deschis un monopol de stat al petrolului ? (Gurau neglijase să remarce că cifrele citate de Pierre Lafeuille dădeau în vileag, oricărui cititor capabil să reflecteze, că operația e zadarnică, și poate chiar periculoasă pentru finanțele publice. Dar ignora mai ales că această serie de articole slujise Cartelului drept mijloc de presiune asupra Societății Standard Oil, ca să-i smulgă un contract mai avantajos : „Ajutor ! Sîntem luați de curent ! E în interesul vostru să ne salvați.“ Și Cartelul nu se sfiise să dea de înțeles că avantajele consimțite de Standard Oil vor permite mituirea în Franța a oamenilor politici și a presei. De fapt,

cîştigase cu acest prilej atît cît să redobîndească într-un an tot capitalul investit în *La Sanction*. Cum ziarul, datorită lui Gurau, nu era departe acum să-şi acopere cheltuielile, afacerea, în cel mai rău caz, nu mai costa nimic, iar lui Sammécaud nu-i era cîtuşi de puţin greu să obţină de la colegii săi mină liberă în această privinţă.)

Gurau îi mai era recunoscător lui Sammécaud şi pentru că manifestase deosebită amabilitate faţă de Léon Manifassier. Léon Manifassier nu era altul decît „tinărul funcţionar“, autor al dosarului, şi primul denunţător al Cartelului. La sfîrşitul anului 1908, Gurau îl convocase în cîteva rînduri, spunîndu-i în esenţă următoarele : „Ştii cîtă simpatie îţi port. Te-aş lua cu mine, dacă n-ai avea un loc fix pe care n-aş dori să-l pierzi. Păstrează-l pînă una-alta. Uite ce se întîmplă. Mi se oferă *La Sanction*. Întrucît în principiu sînt neîncrezător cînd e vorba de capitalişti, am cerut unele garanţii. Mi se dă o treime din acţiuni, ceea ce îmi va asigura practic majoritatea. Nu-mi pasă ce bani reprezintă. Nu vreau bani. Dar vreau să fiu stăpînul acestui ziar, să apăr în el ideile care-mi plac, fără a fi nevoit să menajez pe nimeni. Am să-ţi remit dumitale aceste acţiuni. Nu te speria... Îmi vei da o contra-scrisoare¹, dacă doreşti ; dar nici măcar nu e nevoie. Am încredere în dumneata. Fireşte, ai să colaborezi la gazetă. Ai să mă ajuţi în activitatea parlamentară, în funcţie de timpul liber de care dispui.“

Tinărul se arătase nu neîncrezător — avea despre Gurau cea mai înaltă idee morală — ci foarte intimidat. Gurau îl liniştise plin de cumsecădenie ; stîrnise în el nevoia de-a se devota, o ambiţie cît se poate de firească, ca şi sentimentul de responsabilitate sub forma lui cea mai măgulitoare : „Vei fi aci ochiul şi urechile mele. Îmi vei

¹ Act secret, care anulează, care modifică dispoziţiile stipulate într-un prim act făţiş.

semnala tot ce-ți va părea dubios.” Subînțelegea : „Iar dacă vei avea cea mai mică teamă în ce privește propriile mele slăbiciuni, recunoaște că vei fi bine plasat pentru a le contesta și a-mi atrage atenția asupra lor !”

Manifassier fusese așadar instalat în rolul de „conștiință a lui Gurau”. Dar ceea ce aștepta în realitate Gurau de la această conștiință aflată la îndemână era nu atît niște avertismente pentru viitor cît un *quitus*¹ pentru trecut. În ochii tînărului, Gurau era maestrul pe care-l admiri, în care crezi, modelul pe care arzi de nerăbdare să-l imiți, figura nobilă, aproape eroică, care se desprinde de corupția contemporană și te ferește de disperarea de care sufletul se lasă atît de ușor cuprins la vîrsta asta. Iar pentru Gurau, Léon Manifassier întruchipa niște virtuți nu mai puțin prețioase : idealismul și intransigența tinereții, dezinteresarea totală, puritatea. A-l introduce în redacția ziarului *La Sanction*, a-l vîri cît mai mult în negocierile pe care le acceptase, însemna a-și face dovada că nu erau dezonorante. S-ar putea spune, cu brutalitate, că Gurau căuta un complice, și anume un complice orb ; că voia să-l compromită pe Manifassier în aventura sa ; că întindea mîna acestei tinereți și acestei purități spre a le antrena în smîrcul în care avea conștiința că se înfundă însuși. Dar ar fi nedrept. La nevoia pe care-o resimțea Gurau de acest martor, de această tovarășie, prezida un spirit de camaraderie mai delicat. Și o modestie îndeajuns de emoționantă. Tradus în cuvinte, gestul lui însemna : „Ajută-mă. Mă voi simți mai curajos știindu-te alături de mine ; mai în siguranță. Nu sînt rău din fire. Am fost exact ca dumneata ; am cunoscut aceeași exigență absolută, aceeași ardoare fără de prihană. N-am renegat nimic. Tot ce doresc, în fond, se poate încă mărturisii. Dar făptuirea e dificilă. Ca să realizezi ceva cît de cît, trebuie să-ți riști în mare măsură puritatea. Poate că, tot

¹ Chitanță de descărcare.

gîndindu-te la pericolele de fiecare zi ale acțiunii, devii întruîntva orb la celelalte, la primejdiile sufletului, la cele numite odinioară primejdiile veșnice. Vei putea fi un fel de Antigona ¹ a mea. Nu vreau să-mi atragi atenția asupra unui pericol dacă nu e cazul ; și vei descoperi însuși că sînt mai multe lucruri pe lume decît într-un suflet de douăzeci de ani. Dar noi doi, împreună, ne vom feri de ce-i mai rău.“

Astfel, prezența chiar tăcută a lui Manifassier constituia pentru Gurau un sfat și o vigență neconținută : „Ce bine s-ar potrivi acest rol femeii iubite !“ își spusese el de atîtea ori. „Cît de încîntătoare ar deveni atunci o tutelă morală de acest fel !“ Dar știa prea bine că Germaine e incapabilă de așa ceva. Nu pentru că i-ar lipsi cultura ; dar pentru că e lipsită de-o anumită noblețe. Ce să-i faci ! era ca majoritatea femeilor. În zilele cînd Gurau era în vervă de declarații idealiste, îl asculta bucuroasă. Dar în zilele în care-i relata o intrigă de culise, lăsa să se întrevadă un sentiment de îndîrjită rivalitate, mărturisirea fătîș o ambiție, se simțea pe-un teren mai solid. Și în afară de asta, nu-i venea să creadă că-ți poți da atîta osteneală, în politică sau altundeva, fără să te aștepți în fond la niște avantaje precise, de care, la momentul oportun, te-ai bucura să profite femeia iubită.

Cît despre situația lui Manifassier față de Sammécaud, avea aproape caracter de vodevil, de care era păcat că Gurau evita să ia cunoștință. Manifassier, cînd îl întîlnea întîmplător pe Sammécaud în redacție, nu știa că e unul din faimoșii petroliști ale căror fraude le denunțase. (Numele lui Sammécaud nu figura dealtfel pe antetul nici unei Societăți.) Sammécaud nu bănuia nici pe-atît că acest tînăr îndeajuns de timid ar fi inițiatorul ofensivei împotriva Cartelului.

¹ Pentru devotamentul cu care a slujit de călăuză părintelui ei orb, Antigona a rămas drept simbol al dragostei filiale.

Între timp, Gurau pătrundea în marea curte a Luvru-lui. Își repeta : „Da, am făcut bine luînd *La Sanction*. O să-mi dau seama din ce în ce mai mult. Poate că petro-liștii au vrut să-mi vină de hac. Dar pînă una-alta i-am înfundat eu. Iată cum merg treburile cînd ești un om puternic.“

Se gîndi la Revoluție. Îi întrevăzu mecanismul cu precizia unei epuri : Sindicatele nu încetează să se extindă. În fiecare meserie îi absorb încet-încet pe toți lucrătorii. Sau cel puțin ceea ce le scapă nu mai e decît o nimica toată. Profesiunile care au rămas rebele formeîi sindicale i se supun una cite una. (Cazul funcționarilor începînd din primii ani ai secolului.) În timp ce sindicatele particulare se dezvoltă și se înmulțesc, organizarea lor în ansamblu sporește automat, prin jocul sistemului, simplu și robust, stabilit încă de la origine ; sindicatele continuă să se grupeze : pe regiuni, în Burse ale muncii ; pe categorii profesionale, în Federații. Fiecare sindicat, fiecare Bursă a muncii, fiecare Federație are secretarul său, care reprezintă nucleul și organul de transmisie. În vîrf, C.G.T.¹-ul, care grupează, în două secții distincte dar solidare, de o parte Bursele, de alta Federațiile. În micul său birou, pe-un scaun de paie, secretarul general al C.G.T.-ului.

Într-o bună zi, fără a prinde careva de veste, întreaga Franță muncitoare va fi în C.G.T. Fiecare ocupînd aci locul indicat de ceea ce atîrnă cel mai greu în viața lui, de ceea ce îl definește din punct de vedere social : profesia. Fiecare se trezește legat zdrașn de micul birou cu scaun de paie. O întreagă organizație nouă și cu-adevărat internă a țării a fost realizată pe tăcute. Un nou stat a luat ființă, complet montat, ca o mașină gata să iasă

¹ *Confédération Générale du Travail* — Confederația Generală a Muncii.

din uzină. Nimic din ceea ce e indispensabil pentru funcționarea lui nu-i poate lipsi, ipotetic, pentru că oricine muncește și produce, indiferent în ce sector, face de pe-acum parte din mecanism și n-are altceva de făcut decât să-și continue — fără a-și schimba nici ritmul, nici locul — mișcarea firească. (Minerul, acarul, brutarul, electricianul, învățătorul, funcționarul administrativ...)

În clipa aceea, vechiul stat e gata să cadă ca o carapace moartă.

Dar acesta e aspectul teoretic. Nici vechiul stat nu va accepta liniștit să moară. Nici cel nou nu va avea răbdarea să aștepte. Cel nou îl va zgudui tot mai tare; cel vechi va prezenta convulsii tot mai furioase, pentru a încerca să zdrobească monstrul care i se dezvoltă în interior. „Sintem pe cale să trăim una din aceste prime zguduituri.“

Într-o bună zi va avea loc una mai puternică decât toate celelalte. Nu chiar Greva Generală descrisă de profeți, cea a Mitului. Va fi o grevă foarte generalizată, cuprinzând sute de corporații, și marcată de la bun început de-un solemn sentiment de hotărâre.

Gurau întrevade o Cameră ca aceea din după-amiaza asta, dar incomparabil mai febrilă, asaltată nu ca odinioară de strigătele și detunăturile de pe stradă, ci de înfiorătoarea tăcere a noii revoluții, tăcerea care vrea să spună: totul încetează, retragere totală, rezistență prin crearea unui gol, refuz total. Un guvern descumpănit, care nu știe să răspundă întrebărilor și imputărilor decât ridicind mâinile la cer. Niște amăriți de miniștri nemai-îndrăznind să dea ordine întrucît nu va mai fi nimeni care să le dea ascultare. În clipa aceea, în întreaga Adunare privirile se vor îndrepta, unele încărcate de reproșuri, de acuzații, dar toate, în pofida lor, cerînd mai mult sau mai puțin îndurare, spre omul care va fi știut să prevadă evenimentul și să păstreze contactul cu forțele noi. Aceste sute de priviri vor striga — cu acel strigăt al ochilor atît

de estompat, atât de înăbușit, atât de perfect insonor, încît pare că se produce în alt mediu fizic decît lumea noastră de zgomote și freacă de voci, sau pentru un simț al cărui organ adecvat ne lipsește — vor striga : „Ia cuvîntul ! Vorbește-ne și spune-ne ce trebuie să facem !... Nu ne mai putem bizui decît pe dumneata !“

Se vede coborînd gradene ¹ superioare, străbătînd hemi-ciclu, fără ca sutele de oameni să-și ia ochii de pe el. Urcă la tribună. Președintele, de-acolo de sus din locul lui, gîrbovit de spaimă, arată ca un tată dintr-o familie mare burgheză a cărei fiică e pe moarte și care-l privește pe medicul vestit urcînd scările.

Gurau simte felul în care ar țintui cu privirea Adu-narea, de la stînga la dreapta, primele gesturi pe care le-ar face cu miinile și cu brațele, avîntul și densitatea primelor sale cuvinte, volumul emoției a cărei izbuc-nire ar fi.

Dar nu încearcă să deslușească vorbele înseși. Deoarece nu pierde din vedere că în seara asta are de făcut un articol, nu Revoluția. E mai urgent să găsească frazele acestui articol. Cele ale viitorului discurs vor țîșni de la sine neîntîrziat, cu ușurință și plăcere, pentru că vor satisface din plin un gînd extrem, însoțit de puternice bătăi ale inimii ; pentru că vor fi urmarea unui vis în stare de veghe ; și pentru că e mult mai plăcut să visezi treaz — ca pe vremea cînd erai copil — decît să scrii un articol.

Din păcate, trebuie să te înfrînezi, să te reții, să găsești, în locul frazelor nezăgăzuite ce s-ar ivi de la sine, fraze atenuate și reticente, fraze pe care să le poată citi a doua zi dimineață, fără surprindere, niște funcționari și niște mic-burghezi, într-un metrou neimobilizat de greva generală, și membrii unui Parlament încă neasaltat de marea tăcere revoluționară.

¹ *Graden*, fiecare dintre treptele pe care sînt așezate scaunele sau băncile într-un amfiteatru, stadion etc.

Gurau trece pe sub îngusteale pasaje boltite ale Luvru-lui ; iese în strada Rivoli. Pînă să revină la mărunta-i indeletnicire legată de scrierea articolului, își mai acordă o clipă de visare și de imagini. Încă cincizeci de pași de beție.

Întrucît acum e de la sine înțeles că nu e vorba decît de-o beție pe sfîrșite, stricta coerență și verosimilitate n-au prea mare însemnătate. Gurau se vede rînd pe rînd, aproape în același timp, ieșind în ziua aceea de la Cameră după ce și-a ținut discursul, întîmpinat afară de-o uriașă mulțime cuprinsă de temeri, din sinul căreia se desprinde brusc o aclamație ; croindu-și încet drum prin această mulțime. Sau sărind într-un automobil mai rapid, mai puternic decît cele de azi, și cerînd să fie dus la Comitetul central al grevei spre a declara în clipa intrării : „Iată-mă. Guvernul a căzut. Regimul s-a prăbușit. La picioarele mele. Am fost implorat să le preiau. Ce-a mai rămas din forța publică se află în mîinile mele. Vechiul stat, iată-l, vi-l aduc. În schimb, dați-mi conducerea celui nou. Sînt lucruri pe care, singuri, nu le veți putea face. Împotriviri pe care, singuri, nu le veți zdrobi. Vom face Revoluția împreună. Și vom izbîndi. O revoluție umană. Fără o picătură de sînge. În care nici măcar o Curte a Conturilor să nu fie mistuită de flăcări. Revoluția muncii, formidabil de pașnică, asemenea unei defilări de 1 Mai, cu lăcrămioare la butonieră.“

Soare. Lungi coloane de muncitori. Poporul organizat care înaintează la pas sub flamurile roșii cu emblemele federațiilor. Cu grupele, cu capetele de rînd, cu intervalele sale. Opusul delirului și al dezordinei. O mulțime pe care munca a articulat-o și a vertebrat-o. Un popor care-și poartă ordinea cu sine. O ordine care explodează lent, după ce-a clocit timp de veacuri. Zămislirea unei ordini. Bătrînă și demnă Franța a corporațiilor. Frați din

Touraine, cu panglici la măciuliile bastoanelor. Tot ce aduce mai puțin a gloată. Tot ce seamănă mai puțin cu înspăimântătoarea revărsare a *petroleuse*-lor ¹.

Petroleuse... Lui Gurau îi fuge o clipă gîndul la petroliștii săi. Ce-o să facă cu ei în toată povestea asta ? Nu e ușor să le găsești un loc. Pe chipul lui Gurau înflorește un zîmbet de superioritate nițeluș cinică. Atîta pagubă ! Nici un om puternic, nici un conducător n-a putut izbîndi vreodată fără a da uitării, fără a fi ingrat. „Dealtfel, numai Sammécaud mă interesează. Cum se proceda oare în '92 pentru salvarea unui mare senior ? Pentru a ajuta un duce să-și păstreze situația ? Voi încerca să-l susțin pe Sammécaud ajutînd să-i fie folosită competența. I-o datorez. O serie de «foști» se știe că au devenit generali ai armatelor Republicii...”

*

Astfel, în exaltarea lui, reînnoitoare a unei lumi, Gurau găsește locul să plaseze unele scrupule destul de mărunte. Se sondează asupra unui amănunt. Dar se sondează cumva și asupra unui lucru esențial ? Se întrebă : „În definitiv, lumea trebuie într-adevăr reînnoită ? Și trebuie reînnoită în felul acesta ?”

S-ar putea spune că și-a pus întrebarea îndeajuns de des și cu destul de multă vreme în urmă ca să nu mai fie nevoit să revină la ea în această reverie de-a lungul străzilor nocturne. Dar, mai întîi, chiar în domenii de mult mai mică importanță, Gurau nu e omul problemelor rezolvate o dată pentru totdeauna. Cît despre această problemă, nu numai că nu e sigur s-o fi rezolvat vreodată, dar nici măcar să și-o fi pus cîndva. Ar trebui s-o ia înapoi pe firul vieții din aproape în aproape. Ar da fără

¹ *Petroleuse*, nume atribuit femeilor care în timpul Comunei din Paris dădeau foc caselor.

îndoială ce unele opțiuni succesive, privitoare însă doar la niște probleme limitate, sau de circumstanță, părînd să depindă toate de-o primă opțiune, rostită în cine știe ce zi deosebit de solemnă... Numai că din această opțiune și din această zi deosebit de solemnă n-a rămas nici o urmă, exceptînd acea tendință generală a unei întregi existențe; ceea ce-l face să se întrebe dacă au avut loc vreodată.

Dealtfel, dacă în Gurau aspirația revoluționară datează de mult, și dacă, în ciuda fluctuațiilor ei, s-a ținut întotdeauna aproape de partidele de extremă stîngă, ideea lui despre o revoluție iscată direct din mișcarea sindicală și modelată după chipul ei e de dată recentă. Dacă vrem, abia în seara asta i s-a impus definitiv. Am asistat tocmai la această opțiune. Și nu se poate spune că ideea că „o să fie mai bine“, că „va fi mai bine așa“, că „vom dobîndi mai multă fericire și mai multă dreptate“ ar fi jucat un rol deosebit. E demn de remarcat pînă și faptul că vorba asta, dreptate, n-a fost rostită în sinea lui. Cu toate acestea, „vom dobîndi mai multă fericire și mai multă dreptate“ e o formulă care trebuie să treacă prin mintea unui om ca Gurau, pentru că-i vine adeseori pe buze cînd improvizează un discurs, sau în vîrfurile penitei cînd scrie un articol. E cazul oare să-l acuzăm de minciună? Mai întîi, nu e conștient că spune o minciună. Și de fapt nu se contrazice. În fața publicului și în taina cugetului său dorința lui se îndreaptă spre același viitor. Dar motivele care au mai multă elocință nu sînt aceleași într-un caz și în celălalt. Cînd își vorbește sieși, dacă și-ar spune: „Cred în revoluția sindicalistă pentru că va aduce oamenilor mai multă fericire și mai multă dreptate“, fără îndoială că n-ar ajunge pînă acolo încît să zîmbească de naivitatea lui; dar n-ar putea să uite că asemenea lucruri sînt întotdeauna îndoielnice, că omenirea a înfăptuit cele mai mari schimbări fără a fi sigură dinainte că va dobîndi mai multă dreptate și îndeosebi mai multă

fericire ; și că e de-ajuns să evoci această problemă pentru a fi ușor atins de-un scepticism primejdios. Pe cînd spunîndu-ți : „Mișcarea sindicalistă e cea mai mare forță a zilei de azi și de mîine. E o forță pe care-o pot capta. Și pe care, dacă n-o fac eu, o va capta altul în locul meu. Cu forța asta se poate foarte bine monta și alimenta un mecanism măreț, pe care cu plăcere l-ai vedea funcționînd, căruia e pasionant să-i contempli pînă și epura.“ Iată un limbaj de inginer ambițios — de electrician în fața unui torent alpin — în care se îmbină voința personală de putere, înflăcărarea creatoare, atracția dezinteresată față de nou, și în care naivitatea, presupunînd totuși că se strecoară, nu e atît de stridentă încît să ofere prilej ironiei interioare.

XXV

IN REDACȚIA ZIARULUI LA SANCTION, DUPĂ MIEZUL NOPTII

Sosind la ziar, Gurau dădu peste Lafeuille și Sammécaud în clipa cînd intrau în micul birou al lui Lafeuille. Își strînseseră mîinile. Ori de cîte ori îl întîlnea pe Gurau în redacția ziarului *La Sanction*, Sammécaud se prefăcea că se află acolo oarecum din întîmplare.

— Veneam de la o serată și-am urcat pînă aici. Viu îndată să schimbăm două vorbe.

Gurau se închise în ceea ce rămăsese cunoscut sub numele de biroul lui Treilhard, și-și scria articolul, simțindu-și totodată capul greu și pana ușoară. Era pe sfîrșite cînd Sammécaud deschise ușa.

— Te deranjez ? Plec îndată... Nu, nu stau.

De fapt, se mulțumi, aprinzându-și o țigară, să se așeze într-o rină pe colțul mesei.

Discutară despre ședința de la Cameră. Dar fără patimă. O pudoare, o prudență îl împiedicase pe Gurau să-și dea drumul. Și oboseala. A-și traduce inflăcărea într-un limbaj care să-l poată mișca pe Sammécaud echivala cu o trudă la fel de crâncenă ca aceea cerută de articol, și mai puțin urgentă. Și întrucât îi era neplăcut să comenteze problema cu sînge rece, preferă să schimbe vorba :

— Mi-amintesc că voiam să te întreb ceva... A, da... Ce-i cu pagina, mai bine zis cu jumătatea de pagină imobiliară care a apărut ieri în ziar pentru prima oară ?

— Ce să fie, o mică combinație, nici așa proastă și nici supărătoare, pe care Lafeuille a pus-o pe picioare.

— Cine-i tipul în cauză ?

— Un oarecare Haverkamp.

— Ce învințește ?

— Directorul unei mari agenții. Articolașul de ieri mi s-a părut destul de bun. L-am văzut pe respectivul. E foarte interesant, foarte vioi. E plin de idei.

— Nu ți se pare deplasat pentru ținuta ziarului ?

— Nicidecum. E-o publicitate inteligentă, de factură modernă.

În timp ce vorbea, Gurau, cînd și cînd, încerca să mai aștearnă pe hîrtie cîte-o frază a articolului. Dar își pierdea treptat elanul și frazele se lăsau așteptate. Sammécaud nu dădea deloc semne de plecare. Gurau gîndi că ar avea mai multă liniște la tipografie.

Se ridică, făcîndu-și articolul sul.

— Mă duc jos, să le dau asta. Cît îl culeg, scriu sfîrșitul.

— Te-am deranjat ?

— Cîtuși de puțin.

Străbătură sala redacției, care ocupa ceea ce odinioară fusese marele salon al apartamentului. Decorații stil *Second Empire* dăinuiau pe tavăn și pe pereți. Deasupra șe-

mineului oglinda fusese înlocuită cu un afiș în roșu, verde și negru, care reprezenta un fel de Republică minioasă, încruntată, cu un bici în mână, și ale cărei coapse zdravene dădeau la o parte, în timpul mersului, faldurile rochiei, printr-o mișcare imitînd „Marseieza” lui Rude.

Trei din cele patru mese — niște mese mari, drept-unghiulare, din lemn de stejar ceruit deschis la culoare, cu tăbliile pătate de cerneală, avînd pe margini numeroase scrijelituri de briceag, și dominate fiecare de cîte-o lampă de gaz în formă de liră — erau ocupate de redactori.

În mijlocul încăperii, luminați din toate părțile de cele patru lămpi de gaz, Treilhard și Jacques Avoyer stăteau de vorbă, cu dezinvoltura unor parizieni de vază. Abia sosiseră și unul și altul. Treilhard era în frac, Avoyer în smoking. Avoyer își pusese pălăria pe masa neocupată. Dar Treilhard își păstrase pe cap, și chiar nițeluș pe-o ureche, un joben de toată frumusețea. Avea și-o garoafă albă la butonieră. Plastroanele celor doi se bombau și luceau față-n față. Abundența asta de negru și alb co-vîrșea cu eleganța ei cele patru mese pătrate și pe redactorii în haine de lucru.

De cînd cu transformarea ziarului, Treilhard își schimbaseră modul de viață. Pricepuse repede, fără multe explicații, că ce se așteaptă de la el e să încurce cît mai puțin treaba. O făcuse cu dragă inimă, și practic renunțase la funcția pe care-o ocupa, ca și la orice fel de activitate. Ca să-și treacă vremea, inaugurase, și în curînd pusese la punct, cu mult spirit de organizare și iscusință, o viață de modest petrecăreț, care răspundea unei vechi vocații. Nu dispunea decît de salariul lui de o mie de franci pe lună ; dar acestei slabe puteri de cumpărare i se adăugau înlesnirile pe care le dobîndește la Paris titlul de director al unui ziar cunoscut. Avea intrare liberă în toate locurile de petrecere. Restaurantele de lux îi acordau tarife speciale. Iar dacă ar fi avut chef, nu o singură demimondenă celebră ar fi fost gata să-i acorde gratuit favorurile sale.

Dar de obicei se mulțumea cu mai puțin. Îi era de-ajuns s-o invite uneori pe una la masa lui, singur sau cu câte-o pereche de prieteni, să-i adreseze de la începutul pînă la sfîrșitul cinei o serie de galanterii vecine cu obscenitatea, și s-o conducă pînă acasă povestindu-i glume de care ridea singur.

Cît despre Jacques Avoyer, i se încredințase, în noua formulă a ziarului *Sanction*, cronica dramatică. Gurau, care nutrea față de el o aversiune firească, încercase la început să se opună. Dar își spuse apoi că incapacitatea individului se va manifesta curînd în mod atît de vădit că pînă și protectorii lui vor căuta să se descotorosească de el. Fu nevoit să recunoască însă că articolele lui Avoyer nu scandalizau pe nimeni. Stupiditatea conversației lui nu se lăsa remarcată decît de niște ochi îndeminateci. Întrucît își făcea o părere asupra pieselor, în serile de repetiție generală, parcurgînd foaierele și ascultînd vorbele celor mai reputați cronicari, i se atribuia o anumită siguranță în modul de-a judeca. Gurau însuși se văzu nevoit pînă la urmă să depună armele. Căci Avoyer nu scăpa nici un prilej s-o copleșească cu flori pe Germaine Baader. Iar Germaine ar fi socotit drept o nedreptate strigătoare la cer concedierea unui tînăr care își făcea atît de bine meseria. Gurau, ca dealtfel mai toți oamenii politici de pe vremea aceea, privea cu indiferență problemele de artă și de literatură, cel puțin în măsura în care țineau de actualitate. Avea o deosebită admirație pentru cîțiva mari artiști din trecut. Se emoționa la amintirea cîtorva măsuri din Beethoven sau a unui vitraliu de la Notre-Dame. Poate că nimic nu-l emoționa mai mult. Dar că o piesă de teatru sau o carte de azi ar putea fi discutată cu tot atîta patimă cît o problemă politică, că lipsa de competență sau de bunăcredință în cazul acesta ar fi la fel de gravă, o asemenea idee nu-i trecuse niciodată prin cap.

Gurau și Sammécaud primiră din partea lui Jacques Avoyer același salut slugarnic, iar din partea lui Treilhard două semne de cordialitate nițeluș deosebite. Nici unul nici altul nu-i inspirau încredere, și le atribuia cam aceeași putere asupra soartei sale. Dar ținea să arate că în relațiile cu Gurau locul său era undeva la mijloc între patron și camarad. De asemenea, strângînd mîna unuia, apoi a celuilalt, rămase, față de Sammécaud, cu ochii deschiși, normal, iar față de Gurau, cu ei pe jumătate închiși.

★

La Sanction se tipărea pe strada Saint-Joseph, la primul etaj al *Tipografiilor asociate*, în a doua jumătate a sălii celei mari, în fund și la dreapta.

Gurau, cu sulul de hîrtie în mînă, străbătea aleea centrală dintre mașini. Ca de fiecare dată, era cuprins de aceeași mică spaimă. Mirosul de tipografie — acel miros de hîrtie umedă, de cerneală, de ulei încins, de metal topit — fără să-i fie propriu-zis neplăcut, îl neliniștea. Zgomotele : uruituri, bătaii regulate ale motoarelor, zăngănituri, îi dădeau pînă la urmă o stare neplăcută ; poate pentru că, sub aparența unui vuiet uniform, ascund tot felul de neregularități elementare. Dealtfel, decorul industrial, în general, îi stîrnea o teamă obscură, exceptînd cazurile cînd atingea grandioasa simplitate a cîtorva uzine moderne. Teamă, în asemenea împrejurări, fără să dispară, se lăsa dominată la el de-un sentiment salubru care aducea a entuziasm. Dar o tipografie ca asta, vetustă în ceea ce privește structura de ansamblu, modernă doar prin detaliul utilajului, îi trezea aceleași incertitudini, același soi de întrebare echivocă asupra condiției omului actual ca unele împrejurimi de metropolă.

Se îndreptă spre o cabină cu pereți de sticlă, aflată în fundul sălii, și care la ora asta era de obicei liberă.

Trecînd pe lîngă mesele de corectură rezervate ziarului *La Sanction*, îi făcu semn maistrului Balzan, strigat de obicei pe numele mic : Nicolas.

— Dă asta la cules. Lipsesc cincisprezece-douăzeci de rînduri.

— Sau treizeci. Cu mata nu sîntem siguri niciodată. E neplăcut. Ne faci regulat figuri de-astea.

— Dacă ai fi plecat de la Cameră la ora unsprezece, sleit de puteri, ți s-ar fi părut grozav dacă ai fi reușit să scrii mai mult de trei sferturi dintr-un articol. Dealtfel, pentru încheiere, am nevoie să știu cum s-a terminat ședința. Îl aștept pe Manifassier.

Balzan, cu obrajii lui bucălați și îmbujorați, cu claia lui de păr cîrlionțat și de pe-acum încărunțit, cu ochelarii pe nas, cu pîntecele-i de proprietar sub bluzonul negru, examina manuscrisul lui Gurau. Pufnea uneori, săltîndu-și toată partea de sus a trupului. Gurau, fără a voi s-o recunoască, era îndeajuns de îngrijorat în privința semnelor de interes pe care le va manifesta sau nu Balzan.

Dar Balzan se mulțumi să rostească :

— O să iasă oricum ceva mai mult de-o coloană și jumătate. Darea de seamă de la Cameră ne mănîncă o parte serioasă din pagina întîii și a doua... Numai discursul dumitale... Nu poți să tai ceva din articol ? Mai ales că ai repetat probabil cam aceleași lucruri.

— Nicolas, nu mă bate la cap. Dă asta la cules așa cum e. Cînd o să recitesc totul, oi vedea dacă pot să renunț la zece-cincisprezece rînduri.

Intră în cabina cu pereți de sticlă. Erau zile în care lipsa de politețe a lui Balzan îl irita, îi rănea simțul ierarhiilor legitime. Dar, în seara asta, starea de har sindicalist continua să-și spună cuvîntul. „În fond, Balzan mă simpatizează și mă respectă.“ Își reamintea comportarea

lui Jacques Avoyer. „Îl prefer de-o mie de ori pe Balzan ! Iată adevărata egalitate umană, raporturile dintre subaltern și șef în noua ordine.“ Și așezat pe-un vechi taburet, în mijlocul cabinei cu pereți de sticlă, oboseala aducându-și și ea contribuția, se înduioșă aproape pînă la înfiorare, pînă la lacrimi, la ideea că, în perspectiva viitorului, armata muncitorilor, alcătuită încet, îl așteaptă pe el, pe Gurau, să devină șeful a milioane de oameni ca acesta.

XXVI

SAMMÉCAUD ȘI MARIE LA LONDRA

La 7 aprilie, Marie de Champcenais și Roger Sammécaud plecau împreună la Londra, cu rapidul de 9,50, în același compartiment, iar contele de Champcenais, care venise să-i însoțească pe peron, le făcea semne de adio.

*

Rezultatul acesta nu fusese obținut fără colaborarea dintre îndeminare și întîmplare.

De cînd vizitaseră casa forestieră din pădurea Othe, proiectul de a-l plasa pe micul Marc în Anglia prinsese rădăcini adînci în mintea contesei. Îl discuta pe rînd cu Sammécaud și cu soțul ei, căruia îi relată că i-a venit această idee auzind-o pe-o prietenă a ei cum laudă instituțiile de învățămînt britanic. Champcenais nu putea aduce prea mari obiecții. Încercă doar să obțină unele amînări, în speranța că soția lui va renunța din proprie inițiativă la ceea ce el socotea drept un capriciu, recunoscînd totuși în sinea lui că e un capriciu destul de rezonabil, și că va trebui oricum, mai devreme sau mai tîrziu, să ia noi hotărîri în privința copilului.

Între timp, Sammécaud, solicitat de Marie, se străduise să obțină informații în Anglia, grație unor relații de afaceri pe care le avea acolo. I se procuraseră niște adrese, a tot felul de instituții, de la marele colegiu sportiv pînă la o pensiune ținută de particulari. Cel mai interesant i se păruse un soi de pension pe lângă Windsor (la Southlea). Clădirea, situată în apropierea Tamisei, și în plin cîmp, nu adăpostea decît un mic număr de tineri, de excelentă categorie socială. Înecinarea, semnalată de prospect, cu faimosul Colegiu de la Eton arunca și asupra lui o umbră dintre cele mai aristocratice. Dealtfel, taxele relativ ridicate constituiau o garanție. I se vorbise lui Sammécaud de minimum 175 pînă la 200 de lire pe an. Marie ardea de nerăbdare să se ducă la fața locului, spre a se asigura, înainte de a-și trimite aici feciorul, că instituția corespunde pe deplin tabloului agreabil care-i fusese trasat și pe care imaginația ei se complăcea să-l prelucraze. I se părea că marele coșmar, marea remușcare a vieții ei de femeie aveau în fine să ia sfîrșit. În locul copilului renegat, clandestin, hrănit de niște sărăntoți într-o pierdută maghernită mohorită, asemenea bastarzilor din romanele de odinioară, vedea înflorind încetul cu încetul, la proaspăta făclie britanică, un tînăr sportiv, voios, îmbrăcat cu o excentricitate de bun-gust, înconjurat de camarazi, fii de lorzi sau de baroneți, la care duritatea sau chiar puținătatea minții găsesc oricînd mijlocul să se alieze cu distincția bunelor maniere. Iar acest miracol avea să-l datoreze lui Roger, dragostei acestui mare și adevărat prieten !

Dacă Champcenais și-ar fi manifestat dorința s-o însoțească, desigur că n-ar fi făcut nimic să-l descurajeze. Ba i-ar fi fost chiar recunoscătoare. Dar contele căuta tot felul de pretexte spre a se eschiva de la ceea ce în ochii lui apărea drept o corvoadă. (De altminteri, numai ideea existenței acestui copil era de-ajuns ca să-i strice buna dispoziție, să-l facă să se încrunțe.)

Într-o zi Sammécaud îi spuse Mariei : „Mi se ivește în primăvara asta prilejul să plec în Anglia, la fel ca în alte rînduri. Să mă ocup de interesele Cartelului. Aș îndrăzni să-ți propun... Dar evident că n-o să fie prea ușor de aranjat...”

Marie, care poate că ar fi opus rezistență unei sugestii mai puțin discrețe, continuă să reflecteze la această idee. Și citeva zile mai târziu, cu o îndemînare de care nici ea nu era conștientă, îl făcuse pe conte să găsească chiar el soluția pe care o dorea Marie.

Se scuză că nu-și însoțește soția. Îl rețineau la Paris mai multe întîlniri, pe care le-ar fi amînat, dacă n-ar fi putut face altfel. Dar despre ce era vorba ? Să verifice niște informații și să comunice o impresie într-o problemă în care o femeie, o mamă, e deosebit de competentă. O să se descurce foarte bine. Necazul era că va trebui să călătorească singură ; că nu se va găsi nimeni care s-o scutească de emoția unui prim contact cu Londra, unde nu mai fusese niciodată, de căutarea unui hotel. (Înștiințarea unor prieteni englezi nu era imposibilă. Dar cum să scapi de ei pe urmă ? Cum să le ascunzi adevăratul scop al călătoriei ? Grija lor de-a fi ospitalieri i-ar face inoportuni.) Iată însă că Sammécaud trebuia să plece în Anglia, în mai cel târziu. Nu i s-ar putea cere să-și grăbească un pic călătoria ? Ar însoți-o pe Marie la ducere. Știa bine engleza, mult mai bine decît contele. Ar instala-o pe Marie la hotel, i-ar lua la nevoie biletul de tren pentru Windsor. Apoi s-ar face nevăzut, ca un prieten delicat ce știa să fie. La întoarcere s-ar descurca mai ușor. Ce să-i povestească lui Sammécaud pentru a-i explica deplasarea Mariei ? De pildă, că se duce la Windsor să viziteze o bătrînă rubedenie îndepărtată, stabilită acolo. Roger Sammécaud, făcu Marie remarca, destul de distrat de obicei, ar accepta această versiune fără să pună alte întrebări ; dar că era mai de temut curiozitatea Berthei : „De pe-acum mi-a făcut unele aluzii. Știu bine că într-o bună zi — cît mai devreme cu

putință, o doresc din toată inima — il vom lua pe Marc la noi. Și că, slavă Domnului, nu vom mai avea nimic de ascuns. Dar vom fi avut timpul să prevenim mirarea oamenilor. Până una-alta, n-avem de dat socoteală nimănui, îndeosebi acestei femei, care e atât de rău-voitoare, atât de invidioasă.“ — N-ar exista oare posibilitatea, spuse el, să-l rogi pe Sammécaud să nu-i spună nimic de această călătorie ? — Eu ?... Și pe ce motiv ? — Oricare. Găsești tu ceva.“ Și Champenais avu un zîmbet insinuant : „Unei femei îi vine ușor“. Adăugă după o clipă : „Cu cît trece timpul e mai gelasă“. Champcenais avea uneori asemenea ironii misterioase.

*

Sammécaud, deși era la a cincea călătorie de acest fel, nu prea cunoștea Londra. Venea de fiecare dată pentru răstimpuri foarte scurte. Fie că descindea la gara Victoria, sau la Charing Cross, își luase obiceiul să fie condus la „Hotel Victoria“, pe Northumberland Avenue, fără a remarca altceva decît o mare diferență în ce privește durata celor două traiecte. De ce alesese „Victoria“ ? Pentru că respectivul hotel figura în ghiduri la o categorie onorabilă („peste 15 șilingi pe zi“) ; dar și pentru că numele era unul din cele pe care birjarii le rețineau cel mai ușor. (Articulezi fără să te grăbești „Victoria Hotel“, cam așa cum ai face-o în franceză, dîndu-ți, dacă vrei, o urmă de accent, pe care-o obții închipuindu-ți că limba, ceva mai mare ca de obicei, se lovește mult mai indiscret de gingii. Dar, oricum, nu-i de temut vreun echivoc.) Inițiativa lui de călător se oprise aici. Englezii pe care-i cunoștea veneau să-l ia de la hotel, conducîndu-l la vreun restaurant din Leicester Square. Odată fusese primit într-un club de pe Piccadilly. Vizitase în fugă, într-o zi prea mohorită, National Gallery și British Museum. Vizitele avuseseră loc în ușoara buimăceală a conversației și politetelor. Sam-

mécaud abia de-și mai amintea niște drumuri într-alt fel aglomerate decît la Paris, lungi șiruri de fațade nu prea înalte, bogate în ornamente de stil nobil, unele săpunoase, altele carbunoase ; niște coloane ultraînverzozonate ; silueta unui trecător, a unui polițist, niște autobuze bălțate : perspectivele unor străzi pierzîndu-se la cîtiva pași într-o negură de culoarea fumului de pipă, sau uriașe oglinzi de ploaie în care cabrioletele lunecau clătînîndu-se ca niște păsări bizare.

Toate aceste ciudățenii i se păruseră spălăcite și neglijabile. Londra, cu excepția muzeelor, nu făcea parte, în ochii lui, din acele locuri în care un suflet de „artist“ vine cu intenția să se emoționeze. Londra e un oraș de afaceri ; capitala confortului, a finanței, a comerțului internațional, chiar a eleganței masculine. Parcurile interioare sînt mai întinse decît la Paris, și cu un gazon mai fin. Mai multă argintărie pe mese. Mai multe amazoane, în Rotten Row, decît pe toate aleile din Bois de Boulogne ; și trebuie să recunoaștem că nu-s lipsite de distincție. (Latura sportivă e cea care dă farmec englezoaicei.) Se semnalează într-adevăr, în direcția est, un anumit pitoresc, dar de natură sumbră și interlopă. Pitorescul pe care-l gustă Sammécaud vibrează în nuanțe aurii și castaniu-aurii ; iar tonul principal îl dau somptuozitățile vieții, nu mizeriile ei. Dacă apar zdrențe, să fie din Spania. Sărăcia cu lustru și ruina să primească mîngîierea unui cîntec arab sau a unui amurg venețian. De fapt, ceea ce conta pentru Sammécaud era nu atît pitorescul exterior al lucrurilor cît poezia pe care-o răspîndesc, visarea spre care te poartă. La Londra nu visase.

★

De data aceasta, însă, băgase de seamă, de cum pusese piciorul pe peronul de la Dover, că sosea cu un suflet întru totul improspătat ; cu predispoziții atît de duioase, și cu o atare disponibilitate de emoții, că pînă și chioscul de

ziare din gara maritimă, pînă și forma locomotivelor britanice, impecabile și demodate ca niște fete bătrîne de casă bună, porneau să-și dezvăluie poezia.

Și apoi, își făgăduise să se împărtășească din uimirile Mariei. Ce plăcere mai suavă decît de-a recepționa, prin mijlocirea sensibilității unei foarte dragi tovarășe de drum, cele mai mici vibrații ale unei lumi noi pentru ea ? Acest spectacol pe care-l credeai îndeajuns de bine cunoscut, pe care l-ai fi neglijat poate spre a-ți citi ziarul, iată-l pîndindu-l și înregistrîndu-l cu mare atenție prin mijlocirea unei mîini care ți-o apasă un pic pe-a ta, sau unei priviri a cărei direcție și ale cărei răsfrîngerii le supraveghezi. E un joc la care vanitatea cea mai nevinovată participă. Ești mindru că știi să explici o uzanță, să traduci o inscripție. (Marie deprinsese o brumă de engleză la mănăstire. Dar uitase aproape totul, îndeosebi în ce privește vocabularul practic.) Te gîndești dinainte la felul în care-l vei chema pe hamal, în care vei da surugiului adresa, la dezinvoltura pe care te vei strădui s-o arăți, la aerul ocrotit și ușor admirativ pe care amabila ta însoțitoare va fi atît de fericită să-l arboreze. Un joc pentru care nici o altă femeie în afară de Marie nu era mai înzestrată, găsindu-și în el plăcerea. Savura nuanțele și incidențele ocrotirii. Contează o privase de prilejurile unor asemenea gingășii. Poate din pudoare, sau din respect pentru libertatea celui-lalt, poate chiar de teamă să nu alunece într-un fel de sentimentalism popular, păstrase întotdeauna față de soția lui, chiar în perioada cînd părea foarte îndrăgostit de ea, o atitudine care excludea orice naivitate, orice concesie făcută elementelor copilărești ale dragostei. Chiar cînd Marie, postată în vagonul englezesc, se simțea deodată roasă de remușcarea de-a fi o soție adulteră care are cutezanța să călătorească cu amantul ei, era de-ajuns o foarte ușoară declanșare a imaginației spre a se crede

mai curînd scumpa sùrioară pe care un frate mai mare o ia cu el într-o excursie ceva mai aventuroasă.

Coborînd la gara Victoria, Sammécaud nu avu nici un merit în găsirea unui hamal, întrucît se văzu nevoit, dimpotrivă, să se apere contra zelului mai multora dintre ei ; nici nu-î fu greu să ghicească vorba pe care-o bîgui individul care reuşise pînă la urmă să pună mîna pe bagaje : întrucît acesta avu grijă să-i arate în acelaşi timp numărul 47 pe care-l avea prins în piept.

Pe peronul îngust, aglomerat, domnea o dezordine cordială. Englezi deşiraţi, bine îmbrăcaţi, erau întîmpinaţi de alţi englezi cu vădite semne de bucurie. Trăsurile aşteptau, sau manevrau să plece, în prelungirea şinelor, la doi paşi de furgoane şi de locomotive, aşa cum vite de tot soiul stau unele lingă altele în obor. Strada şi gara păreau să se fi întrepătruns în urma unei ciocniri violente. Şi-n toată această harababură trebuia să-ţi croieşti drum.

— Cabrioletă ? *Fourwheeler* ¹ ? întrebă numărul 47.

Sammécaud şovăi o clipă, intimidat de al doilea cuvînt. Trăia tocmai clipa în care, somată dintr-odată să funcţioneze într-o limbă nouă, mintea se vede expusă unor înţepeniri şi blocări ale mecanismelor.

Dar hamalul le arată un *hansom-cab* ², care, cotea spre ei, numai graţie şi legănare, cu vizitiul pe capră şi calul aidoma unei figuri de proră, vehicul de pură fantezie, care evoca litiera, gondola, lebăda neagră.

— Asta îţi place ? întrebă Sammécaud.

— Bineînţeles ! E adorabilă !

Nu există pe lume, îşi spuse Marie, calească mai potrivită îndrăgostiţilor, nici mai romantică. Ce încîntare pentru cei doi să se lase la discreţia unui mare oraş necunoscut, ghemuiţi unul într-altul în acea cabină cu geamuri şi capitonată, din care, cu mîinile înlănţuite şi chipurile în pen-

¹ Trăsură cu patru roţi (engl.).

² Un fel de şaretă cu două roţi şi cu vizitiu la spate (engl.).

umbră, să poată asista ca într-o lojă la spectacolul nestingherit al străzii.

— *Cambridge Square, seven !*¹ îi strigă Sammécaud vizitiului.

Cum treaba nu începuse rău deloc, iar celălalt dădea din cap și înșfăca hățurile cu muștra omului care a înțeles perfect, adăugă :

— *You will fare please along Hyde Park.*²

Îi spuse Mariei, luînd loc lângă ea (bagajele lor, deși reduse la strictul necesar, îi obligară să stea lipiți unul de altul) :

— Drumul va fi destul de interesant. I-am spus s-o ia de-a lungul Hyde Park-ului, care, după cum știi, e cea mai frumoasă promenadă a Londrei, ceva între Champs-Élysée și Bois de Boulogne. Dar ne va duce mai întii, probabil, de-a lungul unui alt parc, care ține de Palatul regal din Buckingham. E drumul direct. Așa că parcul pe care-l vom vedea în curînd la dreapta va fi Grădina Regelui. Apoi, după o piață mare foarte animată, cel pe care-l vom avea la stînga va fi Hyde Park.

Marie răspunse printr-o apăsare a miinilor și printr-o privire în care încrederea se arăta biruitoare asupra unei neliniști pe jumătate sincere, pe jumătate prefăcute. Nu îndrăznea să întrebe : „Unde mergem ?” Nu discutaseră problema în timpul călătoriei. O ducea la un hotel ? Iar el, unde o să locuiască ? Pînă la ce grad de intimitate se gîndea el, de data aceasta, s-o antreneze ? Era cît se poate de tulburător să prevezi totul și să nu fi sigură de nimic în această cabrioletă care te legăna.

— Nu ți-e frig ?

Sammécaud îi atrase Mariei atenția asupra prospețimii aerului și a mirosului pe care-l avea.

¹ Piața Cambridge, șapte ! (Engl.).

² Ia-o, te rog, de-a lungul Hyde Park-ului (engl.).

— N-ai remarcat cît de pătrunzătoare este această prospețime pentru noi care venim de la Paris, fără să poți spune că e răcoare ? Creșd că apropierea mării, ca și acest puternic curent de aer al fluviului sînt cauza. Cît despre miros, îl recunosc atît de bine de fiecare dată... și totuși azi nu e ceață.

Ce-i drept, era prima oară că-i acorda atenție. Emoția dragostei îl făcea vulnerabil la toate neajunsurile. Misteriosul miros al Londrei, pe care odinioară îl neglijase, îi pătrundea acum în nări ca o batistă impregnată. Mai era apoi și parfumul Mariei, difuzat în spațiul strîmt al trăsurii ; „parfumul pe care-l folosește, își spunea el, și de al cărui nume va trebui s-o întreb, pentru a asocia un nume la plăcerea pe care mi-o provoacă. Dar și mirosul ei personal, de care nu m-am pătruns încă îndeajuns.“ Gîndul îl ducea la intimități mai profunde, la toate combinațiile din timpul somnului. Atunci mirosul Londrei revenea, nu pentru a-l îndepărta pe cel al Mariei, ci pentru a crea brusc o cumplită fraternitate între aventura lor și acest loc de pe pămînt.

Prin geamul cabrioletei, pe deasupra calului, al cărui spate mișcător, fără a le stînjiți vederea, nu era decît primul val din fața lor al unduirii publice, zăreau autobuze și omnibuze, vopsite în culori țipătoare, acoperite de inscripții precum un zid de afișe, mai numeroase decît s-ar fi putut crede, și gonind unul după altul ca într-o turmă vitele ce se îmbulzesc ; înalte fațade pămîntii ; ferestre largi și scurte, fără obloane ; o mulțime de pilaștri, de frontoane, de antablamente cu proeminențe monumentale ; palate italienești încărcate de reclame și dăltuite în funingine ; perechi de cai uriași, în mantie de aburi, inhămați la un camion cu bere, și proțăpind între piepturile lor, cambrate ca acelea din scenele de luptă, o oiște în stare să sfarme poarta unei cetăți, la numai un pas în urmă de cușca ușoară a unei cabriolete.

Pe neașteptate ajunseră în niște străzi aproape liniștite, mărginite de case destul de joase, fiecare din ele avind, cu porticul, cu grădina, cu grilajul ei, pentru ochii unor francezi, aspectul unei mici clădiri oficiale. Toată strada părea o înșiruire de primării, de subprefecturi, de muzee municipale, de ambasade minuscule, de ministere liliputane, printre care s-ar fi amestecat în chip mai modest câteva birouri de accizi și câteva cavouri din cimitirul Père Lachaise.

Sammécaud aștepta cu oarecare nerăbdare ivirea grădinilor Buckingham Palace-ului. Nu înceta să privească spre dreapta. La stînga își făcură apariția niște peluze, cîteva copaci cu crengile dezgolate.

— E grădina regelui, de care-mi vorbeai ? întrebă Marie.

— Nu, nu încă.

Citi pe-o tăbliță : *Belgrave Square*.

— Nu știu de ce-a făcut un asemenea ocol. Dar e foarte plăcut, nu-i așa ? Îți poți face de pe-acum o idee despre diferitele aspecte ale Londrei.

Nu îndrăznea să consulte planul pe care-l avea în buzunar. Cinci minute mai tîrziu, cabrioleta intră pe-o stradă largă și însuflețită, și-o apucă la stînga. Curînd, toată partea dreaptă a străzii fu ocupată de marginea unui parc căruia nu i se zărea capătul.

„Ar trebui să fie grădinile Buckingham-ului“, își zise Sammécaud. Dar nu era prea sigur. „Mă lămuresc eu îndată. Dacă sintem pe drumul cel bun, vom ajunge la Hyde Park Corner.“

Regreta că preocuparea de-a face pe ghidul îl împiedica să savureze prezența Mariei. Ea se sprijinea ușor de umărul lui. Privea strada care li se desfășura în fața ochilor, imprecisă și albăstruie în depărtare ; și pîlcurile dese de arbori abia atinse de suflul primăverii. Poate că-i stătea pe buze întrebarea de adineauri : „E grădina regelui ?“

Dar pînă și faptul că se abținea s-o repete era un pic jignitor pentru el.

Între timp, pe cealaltă parte a străzii continua să defileze interminabilul grilaj. Vegetația nu te împiedica să zărești o alee a parcului, paralelă cu strada, pe care treceau tot felul de plimbăreți. Să aibă oare acces publicul în grădinile regelui ? Era puțin probabil. De n-ar băga de seamă Marie. Sammécaud se simțea destul de prost.

Ea însă se mulțumi să constate :

— Aduce oarecum cu topografia străzii Rivoli și a Tuileriilor. Nu găsești ?

Îi strîngea mîna cu un fel de dezmiardare prin care ar fi dorit poate să spună : „Nu te mai frămînta, dragul meu. Că-i un parc sau altul... Esențialul e să fim plimbați cît mai multă vreme de această caleașcă fermecată care e o colivie pentru amanți.“

Cabriolete cu motor, care de pe-atunci păreau vetuste, de parcă ar fi datat dintr-o precedentă domnie, depășeau încet sprintena cabrioletă. Iar zăngănitul neîncetat al lanțurilor făcea ca trap-trap-ul copitelor calului să pară elegant și ușor.

Cabrioleta parcursese astfel mai mult de o milă. Din timp în timp, o poartă, o alee se deschidea spre parcul a cărui întindere părea uriașă. „Nu poate să fie decît Hyde Park, gîndea Sammécaud cu amărăciune. Dar n-am să înțeleg niciodată de ce se află la dreapta, și nu la stînga noastră.“

Apoi calul, manevrat de vizitiul nevăzut, coti la dreapta. Străbătura o poartă solemnă cu grilaj, între niște paznici îmbrăcați ca niște valeți de casă mare. Se intra oare în parc, sau într-un domeniu particular unde vreo bunăvoință regală îngăduia trecerea publicului ? Spre dreapta se afla o porțiune de verdeată aproape campestră, iar în fund un palat. Aleea redevenea încet-încet o stradă, mărginită de clădiri somptuoase și de grădini. Londra tuciurie făcuse în întregime loc Londrei de culoarea săpunului. Dar pro-

porțiile lucrurilor te făceau aproape să dai uitării materialele. Bogăția, lăfăindu-se cu o atare libertate, sfârșea prin a polei totul cu prestigiul ei. În fața acestor frontoane prea ușor modelate, a acestor coloane netede și zugrăvite, gândul nu ți se mai ducea la săpun, ci la niște trupuri bine hrănite și frecate cu ulei.

Rînd pe rînd neliniștit și resemnat, Sammécand îi spuse Mariei :

— O fi înțeles că i-am cerut să ocolească întreg Hyde Park-ul. La Paris trăsurile circulă mai încet. Dar trebuie să recunosc că vizitii sînt mai subtili. Principalul e ca această călătorie să nu te obosească peste măsură.

— Nicidecum. Dimpotrivă, e foarte plăcută. Nu simt absolut deloc oboseala călătoriei. Și sînt foarte mulțumită să descopăr Londra în febul acesta, oarecum la întîmplare, de cum am sosit.

Trecură pe-o stradă largă, foarte animată, comercială, care pe partea stîngă îndeosebi părea să dobîndească un aspect semipopular. Și cîteva clipe mai tirziu cabrioleta începu să dea roată încetinind, în jurul unui scuar de formă alungită. Era limpede că vizitiul căuta printre numerele caselor, dealtfel bizar repartizate, cel care-i fusese indicat. Se opri în fața unei locuințe, de stil londonez obișnuit, întru totul asemănătoare cu cele învecinate, cu verandă dublă și portic de intrare, destul de mare altminteri și opulentă, și pe care nimic n-ar fi împiedicat-o să fie o pensiune de familie, dacă toate intrările, fără excepție, n-ar fi fost închise, storurile trase, și dacă pe fațadă nu s-ar fi aflat inscripția : *To be sold* ¹.

— Nu e asta, cu siguranță.

Sammécand sări jos, făcu cîteva pași pînă la primul colț, și citi pe-o tăbliță : *Pembridge Square*.

Se întoarse, îi strigă vizitiului :

-- *It is here Pembridge Square*.

¹ De vînzare (engl.).

— Yes...

— *I have said : Cambridge Square. No Pembridge, Cambridge. Do you understand ?*¹

Și-i dădea C-ului de la Cambridge toată precizia tăioasă, P-ului de la Pembridge toată forța explozivă de care e în stare un latin care articulează bine.

În același timp se apleca spre Marie, spunându-i cu tonul cel mai vesel cu putință :

— Cele două nume sînt foarte asemănătoare, evident : Pembridge, Cambridge. Dar dacă a avut vreo îndoială, ar fi trebuit să-mi ceară să repet.

De sus, vizitiul dădu de cîteva ori din cap, cu un zimbet îngăduitor, spunînd ceva cam de genul ăsta :

— *Pembridge Square, yes Sir, aîs eunst...*

— *It is well anywhere a Cambridge Square, no ?*²

Vizitiul zîmbi din nou și, cu același aer răbdător, răspunse arătînd spre pămînt cu baza biciuștii pe care pusese mina, așa cum arată profesorul cu virful bățului la tablă unui netot :

— *Yes, Sir, here ! Pembridge Square, here !*³

Sammécaud i se adresă Mariei fără a-și ascunde enervarea :

— Ce mă scoate din sărite e că înțelege foarte bine tot ce-i spun, tot, în afară de numele scuarului, în afară de prima literă a numelui. De-ți vine să-l pocnești.

Se hotărî în cele din urmă să folosească mijlocul de care, din amor propriu, se abținuse să uzeze pînă atunci. Scrise pe-o bucatică de hîrtie „7, Cambridge Square, 7” și o întinse omului, care se mulțumi să facă „Aoh ! well !”⁴

¹ — Aici e Pembridge Square.

— Da...

— Am spus : Cambridge Square. Nu Pembridge, Cambridge. Înțelege ? (Engl.).

² — Pembridge Square, da, domnule, aîs eunst...

— Dar există undeva un Cambridge Square, nu ? (Engl.).

³ — Da, domnule, aici ! Pembridge Square, aici ! (Engl.).

⁴ — A, bine ! (Engl.).

cu cel mai senin zîmbet, și cu o smucitură a hăturilor, însoțită de-un plescăit al limbii, porni cabrioleta la trap.

Pe distanța dintre Pembridge și Cambridge Square, Sammécaud, oricum mai ușurat, făcu o serie de aprecieri pline de haz asupra psihologiei englezului de rînd, și a englezului în general. Spuse între altele :

— Fără să pară, e foarte simptomatic. E una din formele izolării lor, a insularității lor. Admițînd chiar că n-am pronunțat cuvîntul exact ca el, nu s-a străduit cîtuși de puțin să-mi vină în întîmpinare. Mai e și lipsa unei anumite imaginații. Nu și-a pus mintea la contribuție. Un birjar napolitan, văzîndu-ne, ar fi emis din capul locului asupra noastră și a proiectelor noastre douăzeci de ipoteze. S-ar fi gîndit la toate Pembridge-urile, Cambridge-urile și alte *bridge-uri* pe care le-ar fi putut confunda. Dar chiar înțelegînd anapoda, și-ar fi continuat, pe tot parcursul, micul său roman asupra noastră. Deodată, o îndoială ar fi prins să-l sîcîie : „Seniorii ăștia, care sînt doi îndrăgostiți francezi. nu merg la Pembridge Square. Îmi spune mie cineva lucrul ăsta.” Mintea vizitiului nostru englez a funcționat ca un mecanism indiferent. Întîmplător am apăsat fără să vreau pe butonul Pembridge. Și apoi, cînd mecanismul s-a declanșat, trebuie să te zbați de moarte. ai văzut bine. ca să-l oprești... Ne-ar fi dus la fel de netulburat pînă la capătul docurilor.

Marie observă că farmecul călătoriilor, ruptura salutară pe care o produc în viața cotidiană, țin și de incidente de-acest fel, și de reflecțiile glumețe pe care le faci asupra lor. Afară de cazul cînd comiți greșeala să întîmpini asemenea incidente cu o minte prea severă, prea metodică, și să le acorzi, chiar fără a da impresia, o gravitate pe care n-o au.

Lui Sammécaud i se păru că Marie se gîndește la Champcenais : „În asemenea împrejurări probabil că-și păstrează sîngele rece. Mai bine ca mine. Prea am vorbit răstit adineauri. Sînt mai impulsiv ca el. Probabil însă că

după așa ceva rămîne încrunțat și că manifestă imperceptibile schimbări ale stării de spirit, care îți strică toată seara."

★

În Cambridge Square, la nr. 7, în spatele unei fațade cu porticuri, care depășea alinierea generală a scuarului, îi aștepta o pensiune de familie corectă și chiar luxoasă. Li se arătară la primul etaj cele două camere, foarte frumoase, despărțite printr-un șifonier și o baie, reținute de Sammécaud.

Marie părea încântată și totodată consternată. Când rămaseră singuri, îi spuse :

— Ia-mi pulsul.

— De ce, draga mea ?

— Ai să vezi.

Singele ei bătea într-adevăr cu o iuțeală și o forță extremă.

— N-am îndrăznit, continuă ea, să spun „nu“ în fața acelor oameni. Dar mă obligi să fac o mare nebunie, Roger. Credeam că ai să mă duci la un hotel, și ai să mă lași acolo... că te vei duce să locuiești în altă parte... În tot cazul nu așa, mai mult decît ușă-n ușă... Te-ai gîndit oare ?

Îi răspunse că, dimpotrivă, se gîndise foarte bine ; nu socotise că-i va refuza în răstimpul acestei scurte șederi la Londra orele de intimitate cel puțin amicală pe care i le acorda la Paris... (insistă asupra cuvîntului „amicală“, deoarece din după-amiaza aceea de la Arces nu mai fusese a lui, iar întîlnirile din strada Baume își regăsiseră treptat castitatea dinainte)... dar că la Londra obiceiurile erau altele decît la Paris, și că venind din afară, s-o viziteze, într-o cameră de hotel, ar fi provocat bănuieli, sau chiar comentarii cît se poate de neplăcute.

— Ipocrizia lor e diferită de a noastră. Nu închid ochii în același fel ca noi. Puțin le pasă de esența lucrurilor. Dar

ca să nu li se pară ciudat că rămînem fie doar o oră închiși în aceeași cameră, e neapărat necesar să trecem drept soț și soție.

— Dar dacă se află ?... Dacă la întoarcere mi se pun întrebări, lucru cit se poate de firesc, asupra locuinței în care am stat ?...

O asigură că se gîndise la toate, și că avea de gînd să-l ungă, chiar în seara aceea, pe portarul de la Savoy, ca să afirme că doamna de Champcenais a domiciliat la acel hotel.

— Cu riscul ca acel portar să mă disprețuiască ?

— Nicidecum. Îi vei spune, sau îi voi spune, că vrei să-ți primești corespondența la „Savoy“, dar că ai nevoie de liniște, și că vei locui în West-End. Chiar dacă n-o să te creadă, se va gîndi că dorești adresa „Savoy“-ului pentru a-ți impresiona prietenii.

Cînd sună primul gong vestind cina, pentru care începuseră să-și pregătească toaleta, ea îi stătea aproape goală pe genunchi ; ridicînd-o în brațe, Roger o întinse pe patul cel mai apropiat, unde, fără a uita complet de rochia pe care avea s-o îmbrace, Marie i se dăruie cu grația unei tinere mirese îndrăgostite.

★

A doua zi pleacă la Windsor. Sammécaud o instalează pe Marie într-un *fourwheeler*, care urma s-o conducă la pension, s-o aștepte și s-o aducă înapoi. Își dădura întîlnire peste două ore, la hotelul „White Hart and Castle“. Între timp, Sammécaud vizită castelul și parcul.

Marie de Champcenais se întoarce foarte mulțumită de ceea ce văzuse, și îi povestește totul pe larg prietenului ei, în timp ce-și beau ceaiul. El se feri să-i domolească entuziasmul, care se împletea și cu o caldă recunoștință.

— Ție îți datorez, Roger, toate astea.

Și-l privea adînc în ochi.

Pe scurt, treaba era acum hotărîită. Marc, ajutor de pădurar la Othe, va fi luna următoare *fellow*¹ la Southlea *near*² Datchet *near* Eton.

Această problemă odată rezolvată, conștiința lor de amănți se simți împăcată. Sammécaud obținu cu ușurință ca Marie să mai rămînă trei zile la Londra. Această amînare era justificată de faptul că, înainte de-a se întoarce în Franța, era mai înțelept să-i transmită contelui toate amănuntele asupra vizitei făcute la Southlea, să-i ceară un răspuns telegrafic, pe adresa hotelului „Savoy“, iar în cazul unui răspuns afirmativ, cum era de așteptat, să se întoarcă la Southlea pentru a-i alege o cameră lui Marc și a da o arvună pentru pensiune.

Cele trei zile deveniră aproape cinci, contele preferind să scrie o scrisoare în care, declarîndu-se întru totul de acord cu părerea soției sale, îi recomanda tot felul de precauții ce urmau să fie luate în interesul micului Marc ; iar contesa dorind la rîndul ei să evite data de treisprezece atît pentru alegerea camerei copilului la Southlea cît și pentru călătoria de întoarcere. Așa că cei doi amănți se întoarseră la Windsor pe data de 12, petrecură la Londra ziua de 13, și nu se înapoiară în Franța decît a doua zi.

Cinci zile a căror sfîșietoare rapiditate Sammécaud și Marie n-o simțiră decît în anumite clipe. În restul timpului, dimpotrivă, erau uimiți și întrucîtva copleșiți de bogăția evenimentelor. O bogăție care nu le era perceptibilă decît lor. Văzut din afară, felul în care își foloseau zilele ar fi părut cît se poate de banal.

Sammécaud se trezea puțin înainte de ora nouă, intra în baie, iar după ce termina el, intra Marie. Se întorcea apoi în camera lui să frunzărească două-trei ziare engle-

¹ Elev (engl.).

² Lingă (engl.).

zești. Cînd Marie era și ea gata, *breakfast*-ul le era servit în camera ei. Mariei îi plăcea abundența felurilor, alcătuirea lor pentru ea neobișnuită, și minca din toate cu mare poftă. Pe la zece ieșeau în oraș într-o ținută vestimentară căreia le plăcuse să-i calculeze caracterul matinal și corect. (Încă de-a doua zi își descoperiră în privința asta, amuzîndu-se, nuanțe de scrupul pe care la Paris nu le-ar fi avut.) O porneau pe jos pînă la Bayswater Road, și strigau după o cabrioletă. Vehiculul romanesc, pasărea neagră a străzilor zburînd ca săgeata, îi purta la întîmplare. Cînd vizitiul înțelegea anapoda, pînă la urmă tot se descurcau.

Evitară să se comporte ca niște vizitatori metodici. Singurele concesii pe care le făcură conveniențelor turismului fură pentru National Gallery și Abația Westminster. La Galerie se interesară de pînzele lui Rafael, ale lui Vélasquez, și de cîteva portrete de femei ale școlii engleze. La Abație admirară nu atît numărul mare al oamenilor de seamă pe care i-a dat Anglia cît faptul că e conștientă de asta.

În rest, se lăsară în voia gustului lor. Dragostea le dădea îndrăzneala să se poarte firesc. Spectacolul schimbării gărzii, la Saint-James, le plăcu atît de mult că reveniră aci trei dimineți la rînd, ca la o slujbă. Nu prea înțelegeau la celebrarea cărui mister veneau să ia parte. Dar desăvîrșitul pas de paradă, pe muzică de Mozart, avea darul să le satisfacă cel mai profund sentiment de comunitate. Marie declară că a fost întotdeauna monarhistă. O altă încîntare le-o prilejui Rotten Row. Contemplau aci o paradă mai liberă, dar aproape la fel de elocventă, de cavaleri și amazoane. Amîndoi redobîndeau conștiința că sînt bogați. Sufletul lor era fericit să izgonească cine știe ce falsă rușine, cine știe ce pudoare a privilegiului, pe care aerul Franței sfîrșise prin a le-o implanta. Îi salutau cu privirea pe acești bărbați și pe aceste femei, mai ales pe aceste femei, care veneau aici în fiecare dimineață, în numele

tuturor bogătaşilor din lume, să facă un fel de demonstrație rituală.

După-amiază vizitau magazinele de lux de pe Regent Street și Piccadilly. Marie se bucura că însoțitorul ei manifestă interes pentru forma pălăriilor, pentru mătăsuri prețioase, pentru milieuri de dantelă. Experimentară și câteva restaurante ; dar avură impresia că le lipsește o călăuză care să le indice localurile cele mai elegante. Era oare cazul să enumere printre ele „Café Royal“, „Criterion“, *grill-romm* ¹-ul hotelului „Cecil“ ? Le-ar fi plăcut să asiste la un spectacol de operă, la „Covent Garden“. Dar Sammécaud nu-și adusese fracul, nici Marie vreo rochie de seară ; și în ciuda faptului că nu cunoșteau pe nimeni, toată plăcerea le-ar fi fost stricăută la ideea că sînt mai prejos de maxima eleganță a asistenței. Se duseră, el în smoking, ea în rochie ușor decoltată, să vadă un spectacol la „Empire“. Sammécaud se făcu că înțelege glumele cupletelor. Susținea că-s greu de tradus, și ridea, cu destul de multă dezinvoltură. Dar baletetele dansatoarelor, numerele clovnilor și ale acrobaților le vorbeau într-o limbă universală. Se scăldară în voioșia engleză, transmisă între sală și scenă printr-un joc de oglinzi, și pe care strădania ei de inocență sfîrșea prin a o face atît de tristă. (Cîte aluzii și îndemnuri la viciile profunde ale omului nu-ți sînt adresate prin gurile surîzătoare ale copiilor !)

Dar în întreg răstimpul acestei șederi la Londra tot dragostea atîrnă cel mai greu ; poate chiar dragostea trupească ; întrucît orele în care se lăsau pradă sentimentelor rămîneau pline de urmele acestui fel de dragoste și de așteptări.

Fără a se fi înțeles dinainte, doreau atît unul cît și celălalt să nu regăsească impresiile conjugale. Iată de ce unirea lor trupească se desfășura oarecum la voia întîmplării și, în măsura posibilului, imprevizibil.

¹ Rotiseria (engl.).

Ieșeau, de pildă, din abația de la Westminster, se întrebau îndeajuns de molcom : „Ce facem acum ?“, aveau un schimb de priviri care pe Marie o tulbura un pic. Chemau o cabrioletă și dădeau adresa pensiunii. Soseau acolo ca la o întâlnire. Sau, alteori, tandrețea lor se manifesta cu tot mai multă stăruință în timp ce se plimbau în parc. Apartamentul din Cambridge Square le apărea atunci, în îndepărtata Londră, drept un refugiu de voluptate cum nu izbutise să devină garsoniera din strada Baume. Și se întorceau în el cu o grabă impudică care constituia pentru Marie o încântare absolut nouă. Altă dată, în zori, Roger veni să bată cu precauție la ușa camerei ei, ca un amant clandestin, și se retrase în același mod, cu mult înainte de ora toaletei matinale. Seara, în schimb, pleca fiecare să doarmă în patul său, după schimbarea unor formule de politețe ca între niște vecini de la etajul unui castel. Afară de-un sărut, singura deosebire. Dat însă pe furiș ; pentru care și niște vecini de castel și-ar fi putut asuma răspunderea.

Toate astea i se păreau Mariei de-o perversitate răscolitoare, și totuși plină de savoare. Avea sentimentul că e în străinătate, nu numai în acest oraș, dar chiar prin propria ei comportare, prin propria ei persoană. Fără a pierde contactul cu faptele ei, fără a înceta să le resimtă savoarea cu acuitate, nu se socotea la fel de răspunzătoare ca la Paris. Își spunea desigur că se rostogolește în abisurile păcatului. Era atît de conștientă de lucrul acesta încît își repetă de două-trei ori în timpul șederii la Londra : „Nu m-am mai spovedit din octombrie. Am să mă spovedesc la înapoierie ; și-am să mă împărtășesc... dacă obțin absolvirea de păcat.“ Dar, cu o poftă de viață neobișnuită, era hotărîtă să profite de aceste abisuri, să nu-i scape nici unul. Și faptul că aceste abisuri erau atît de apropiate unele de altele, că fiecare oră aducea un nou aspect, moral sau fizic, al păcatului adulter, nu-i sporea teama. Consimțea la această acumulare de păcate așa cum turistul con-

simte să vadă în aceeași zi o puzderie de monumente sau de locuri pitorești.

Îi trecuse desigur prin cap : „n-o să dureze“. Nu că ar fi avut intenția să rupă, odată întoarsă la Paris, legătura ei cu Sammécaud, sau măcar s-o readucă la castitatea primordială. Ce-o să se mai întâmple, de fapt, în privința asta ? Nu știa nimic. Refuza să se gîndească. Comportarea ei va fi în funcție de împrejurări, de ce-i va spune duhovnicul — dacă se va hotărî să facă apel la el — de alte cauze mai mărunte, eventual de niște vorbe rostite de Renée Bertin.

Ceea ce nu va dura era abundența păcatului, fericita ei revărsare asupra tuturor orelor vieții și „da“-ul din tot sufletul pe care i-l acorda.

Acest „da“ nu era neîntrerupt, nici lipsit de înfiorare, ca al unei îndrăgostite aflate în culmea extazului. În clipele cele mai neprevăzute, în toiul unei mese, al unei plimbări, Marie era străbătută, din creștet pînă-n tălpi, de fiorul remușcării. În gura ei alimentele deveneau fiere și cenușă. Dar o apuca îndeosebi tremuriciul : tremuriciul datorat abandonării interioare a vieții. Brusc, orice excitație dispare. Nimic nu mai merită să fie continuat. Păcatul nu e înfiorător : e vid. Totul e vid. Nici îndepărtata remușcă, care și iertarea nu sînt de dorit.

Deznădejdea ei sărea atunci atît de tare în ochi încît Sammécaud n-o putea ignora. Se prefăcea că vede în asta o oboseală de călătoare, și rămînea bine dispus. Rostea de pildă o frază, două în engleză, cu un accent nițeluș caricatural. Băgase de seamă că era ca o ușurare pentru Marie. Dealtfel, depunea și ea un efort. Încea să se justifice și să se liniștească printr-un fel de logică încîlcită, în care asocierile superstițioase și argumentele de bun-simț dețineau un loc la fel de însemnat. „Pentru Marc am făcut tot ce-am făcut. Lui Marc îi ofer toate astea.“ Ceea ce oferea astfel era deopotrivă păcatul și remușcarea, rușinoasa plăcere aflată în greșală, cît și amărăciunea de

a-i fi cedat. Sau, în această lume misterioasă în care ființa omenească n-a încetat să creadă, care continuă s-o domine și s-o guverneze pe-a noastră și care, chiar pentru un suflet de creștin, pare să aibă asupra lumii nevăzute a creștinismului o superioritate nu de valoare, ci de vîrstă și de putere, fiind mai de mult statornicită și avînd darul să te îngrozească într-o mai mare măsură decît ea ; în această lume lipsită de blîndețe a cărei lege supremă pare a fi o lege a ispășirilor, Marie întrezărea faptul că, dăruindu-se lui Sammécaud, că acceptînd hula de-a fi o soție adulteră, plătește ispășirea lui Marc. Și asta însemna în mod indivizibil că plătește prin propria jertfă accesul copilului la o soartă mai bună și că răscumpără prin umilînța ei, de acum greșeala săvîrșită odinioară de-a fi fost o mamă aproape denaturată. În acest joc al ispășirilor mai intervenea una : cea pe care o plătea Champcenais. Fusesse un părinte lipsit de bunătate și de curaj. Lui îi datora Marc situația de copil renegat. Era drept să primească o pedeapsă. Marie n-avea cituși de puțin conștiința de-a fi autoarea acestei pedepse. Mai curînd unealta ei sau lăcașul. Prin păcătuirea trupului ei își primea tatăl egoist pedeapsa. Dar acest trup devenea în același timp răsplată lui Sammécaud ; dreaptă răsplată, primită cu plăcere și, cu-atît mai bine ! dăruită cu plăcere, ceea ce intră perfect în definiția unei recompense. Sammécaud procedase cu suflet. Îl salvase pe Marc. Dacă acest copil va deveni într-o zi un om ca toți oamenii, lui Sammécaud i-o va datora. În anumite privințe Sammécaud devenea adevăratul tată al copilului. Ceea ce-i conferea, prin contaminare de idei, și alte drepturi. Tatăl e totodată soțul...

La acest stadiu al meditațiilor ei, îi revenea un pic de viață în obraji și în priviri, un zîmbet. Prietenul ei, care-o pîndea pe deasupra mesei unui *tea-room*, îi zîmbea la rîndul lui, îi lua încet mîna, care nu se ferea și se reîncălzea

degrabă. Simțeau amîndoi nevoia să se sărute și să se îmbrățișeze.

Aceste nuanțe sufletești nu erau cu totul absente cînd Marie, pe unul sau altul dintre paturile pensiunii engleze, se dăruia lui Sammécaud.

Se dăruia cu plăcere ; și în două rînduri cel puțin cunoscuse o voluptate care, fără a constitui pentru ea o nou-tate absolută, îi apăruse oricum mai intensă, cu o iradiere mai cuprinzătoare în tot trupul decît cea cunoscută pînă atunci. Marie nu fusese niciodată ceea ce se cheamă o femeie rece. Gustase chiar îndeajuns din plăcerea trupească spre a nu se gîndi la ea că la o fericire care-ți scapă, și după care e demential să te gîndești că alțiia alții se dau în vînt. Își rezumase foarte bine experiența cînd declarase că : „nu-i chiar așa o grozăvie“. De altminteri, trăise multă vreme cu ideea, destul de răsbindită pe-atunci în rîndul femeilor cinstite, și pe care trebuie s-o fi auzit formulată în șoaptă, sau să fi dat de ea în cărțile citite, că, în ce privește problema sexuală, adevărata plăcere și adevărata nevoie constituie apanajul bărbaților ; rolul femeii fiind îndeosebi ceva de ordinul îngăduinței. Au fost necesare confidențele doamnei Renée Bertin, adăugate primelor tulburări provocate de legătura cu Sammécaud, pentru ca această opinie să fie pusă sub semnul întrebării.

Mai era și curiozitatea, frămîntarea, stîrnite de vorbele manichiuristei, care o ajutau acum să fie mai atentă la impresiile ei voluptuoase, să le ceară mai mult, să caute, dincolo de modestul orizont familiar, perspective mai impresionante. Nu-ți dai osteneala să descoperi decît ceea ce presupui că există. Iar dacă pînă și cea mai umilă senzație reclamă, pentru a se isca, un pic de bunăvoință și de credință, de cîtă bunăvoință și credință e nevoie pentru a atinge zona plăcerilor violente, cînd ești o fire modestă. Procedeele lui Sammécaud deveneau ca atare mai libere și mai ingenioase. N-avea un merit prea mare în a se arăta

un partener mai agreabil decît Champcenais, întrucît primea încurajări pe care contele nu-şi amintea în ruptul capului să le fi obţinut.

Dar îndemînarea lui de amant, şi chiar dorinţa pe care-o putea avea Marie de-a verifica spusele manichiuristei, ar fi putut să iasă înfrînte în cazul ei de-o rămăşiţă a repulsiilor, sau de reveniri ale remuşcărilor, fără ajutorul unei idei mai profunde, care făcea parte din formaţiunile de bază ale spiritului ei : ideea că tot ce ţine de carnal, de plăcere trupească, e „rău“, nu poate fi decît „rău“, se identifică în esenţă cu răul ; că legea şi taina căsătoriei îl pot atenua, dar nu-i pot schimba caracterul : aşadar că plăcerea pînă şi în braţele soţului ei rămîne ceva oarecum impur, şi de care nu e cazul să se felicite. De unde această consecinţă neprevăzută, dar în care o anumită logică se lasă surprinsă, că există o lipsă de afinitate mutuală între căsnicie, care e o stare onorabilă, şi plăcerea carnală, care e un păcat. Dacă vine o zi, deci, în care plăcerea trebuie să-şi găsească loc în viaţa unei femei, lucrul nu e cu putinţă decît în favoarea unei situaţii care să fie ea însăşi plămădită din rău şi din păcat, modelată după tiparul diabolic al răului şi al păcatului. Între adulter şi plăcerea trupească există aşadar o legătură consubstanţială. Dacă te angajezi în destrăbălarea unuia, e cît se poate de firesc să dai de cealaltă.

O astfel de idee, într-un suflet patetic, poate atinge măreţia unui sentiment al damnării ; şi prăvăli cu adevărat acest suflet în extrema beţie a plăcerii. Pentru o femeie duşmană a tragicului, ca Marie, fără a agrava remuşcarea, se mărginea să ajute voluptăţii să se dospească, învăluind-o într-o atmosferă propice.

Pînă la ce grad de plăcere o aducea pe Marie ? Iată o întrebare la care e întotdeauna greu de răspuns, nu pentru că ar fi lipsită de sens ; dar nu ştii de unde să iei termenii măsurii. E sigur că Marie nu ajungea nici pînă la furie, nici pînă la leşin. Dar îi scăpau cîteva slabe icnete,

pe care nici ea nu le mai auzea. Își mușca buzele : zgîria cearșaful cu unghiile. Inima îi bătea ca la cea mai ridicată febră, iar pe chipul ei, cu ochii închiși, jilav, se așterneau nuanțe trandafirii.

Această înflăcărare nu-i împiedica pe cei doi îndrăgostiți să accepte, fiecare în parte, preocupări mai puțin poetice. Unele dintre ele erau de-a dreptul lipsite de eleganță, și interveneau inoportun. Dar cugetul, cînd e sigur de taină, își îngăduie orice necuviință. Bunele maniere nu sînt la modă în forul interior.

Așa se face că pe Marie o bîntui în repetate rînduri, chiar în acele frumoase zile petrecute la Londra, o teamă pe care-o avusese încă de la începutul legăturii lor, și care-și spusese cuvîntul — slab, e-adevărat — în rezistența pe care i-o opusese lui Sammécaud. Gîndise că procedeele lui îndrăznețe trădau un „fustangiu“, care ar fi putut deci să se căptușească în aventurile sale cu cine știe ce „boală păcătoasă“. De cînd cu piesa lui Brieux ¹, cuvîntul „sifilis“ era rostit cu mai multă îndrăzneală între oameni respectabili, și un domn bine crescut nu șovăia să-i spună soției sale — spre a-i descreți fruntea, dar poate și spre a o pune în gardă, cine știe ? — cum că prietenul cutare cară cu el o „veche boală venerică“. Fără ca Champcenais să fi insinuat vreodată ceva de felul acesta referitor la Sammécaud, Marie se gîndise de una singură. Nu era chiar o îngrijorare. Era mai curînd o mică obsesie sîcîitoare. Cuvintele „o veche boală venerică“ brăzdau uneori ca o gînganie cerul desfătării sale.

Teama care-l încerca pe Sammécaud, în schimb, era mai puțin himerică. În ziua petrecută la hotel d'Arces avusese răgazul să bage de seamă, aruncînd o privire camerei, că era lipsită de orice confort de igienă. Și ținuse cont de lucrul ăsta. La Cambridge Square, baia comodă și

¹ *Eugène Brieux*, (1858—1932), dramaturg francez, autorul pieselor *Blanchette*, *Rochia roșie*, *Lotfiitdrii* ș.a.

perfect utilată îl scutise din capul locului de orice asemenea scrupul. Dar observă, mirat, că Marie nu pare să-și facă nici un fel de griji. Prima oară se dusesese evident la baie, dar cu multă întârziere. O îndoială ar fi putut să dăinuie. A doua zi se lenevi îndelung în pat, și nimic din ce făcu în jumătatea de oră următoare nu aducea a precauție. Sammécaud se abținu de câteva ori de la o remarcă îndeajuns de delicată. Își spusese desigur : „Ei asta-i ! La gradul de intimitate la care am ajuns... Ar fi chiar o dovadă a interesului pe care-l port.“ Dar cuvintele refuzau să se lase rostite. A-ți îngădui o atare reflecție față de-o femeie „din înalta societate“ era poate o mojiicie fără seamăn.

Cu al treilea prilej își impuse lui să fie prudent. Dar surprinse la Marie o nuanță de regret, ca și cum ar fi văzut în asta o diminuare a tandreței sau a încrederii. „Ei drăcie ! își spuse el. Poate că are ea motivele ei să nu se ferească defel. Și, punind răul înainte, ce s-ar putea întâmpla ?“ Nu-i plăcu prea mult să imagineze o odraslă a dragostei lor londoneze. Niciind un copil n-ar fi putut să fie conceput sub auspiciile unei îmbinări de influențe mai pline de delicii : eliberare proprie călătoriei, poezie a dragostei nomade, senzualitate scăldată în gingășie, primăvară britanică, amazoane pe Rotten Row, muzică de Mozart cu o fărîmă de surghiun în ceruri. Acest fecior ar purta oare numele altuia ? Și-ar ignora adevăratul tată ? Și după aceea ? Viața e plămădită dintr-o subtilă și scînteietoare urzeală de minciuni. Marc, sărmanul și micuțul monstru, se crede copilul unui pădurar. „Cel puțin, îi voi furniza lui Champcenais un al doilea fecior care să-i facă cinste. Tot eu i-l recondiționez și pe primul. Al meu nu va fi un semicretin... Ia stai, ce-o fi avînd Champcenais de-a putut zămislî un astfel de *minus habens* ¹ ?“ Și n-ar fi de

¹ Sărac cu duhul (lat.).

mirare ca vorbele „o veche boală venerică“ să-i fi trecut și lui prin cap.

Erau gânduri care nu se iscau decît în clipele de bravură. Cînd dădea dovadă de cel mai deplin sînge rece, Sammécaud dorea cu ardoare ca aventura de la Londra să nu lase nici o urmă. Dar excitația amoroasă și prezența celei mai intense plăceri se acordă mai bine cu gândurile de bravură decît cu singele rece.

Atît de bine încît Sammécaud, în ultimele două zile, făcu dragoste cu nepăsarea unui țaran din Calabria.

XXVII

PE ȘANTIERELE DE LA LA CELLE

Pe data de 12 aprilie, ziua celei de-a doua călătorii a Mariei și a lui Sammécaud la Windsor, zi plină pentru ei de-o mîngîietoare melancolie întrucît le vestea sfîrșitul aventurii de la Londra, sosi prima echipă de muncitori să deschidă șantierul de la La Celle.

Era o echipă de lucrători la terasamente, alcătuită din treizeci de oameni. Haverkamp, care dorea să fie de față pentru a-i primi, se instalase din ajun, împreună cu Wazemmes, în micul han pe care Societatea îl cumpăraseră cu cîteva săptămîni în urmă, păstrîndu-i pe vechii patroni drept giranți provizorii.

O echipă de demolare, care urma să vină cu opt zile mai înainte, nu se ținuse de cuvînt. Ea ar fi trebuit să dărîme vechiul stabiliment hidro-mineral. Foarte enervat de această întîrziere, Haverkamp fusese cît pe-acî să strice învoiala, după care consimțise să accepte făgăduiala categorică a antreprenorului pentru ziua de 15.

Lucrătorii la terasamente vor începe să sape imediat fundațiile hotelului, trasate în partea liberă a terenului. Ce-i drept, un colț era ocupat de-o clădire lipsită de importanță. Nu le rămânea decît să înceapă de la celălalt capăt.

Haverkamp șovăise îndelung între două soluții, ale căror inconveniente și avantaje i le arătase prietenul său, arhitectul Raoul Turpin : să încredințeze ansamblul lucrărilor unui antreprenor general, care ar trata apoi cu un anumit număr de întreprinderi particulare și ar răspunde de coordonarea ca și de punctualitatea lor. Sau să aibă de-a face direct cu întreprinderile particulare. Avusese în privința asta o consfătuire de cîteva ore cu Raoul Turpin și cu domnul Scharbeck. Cei trei sfîrșiră prin a fi de aceeași părere. Evident, un antreprenor general i-ar scuti de multe necazuri, ar exercita, în cazul unor execuții defectuoase sau unor întîrzieri, o presiune foarte utilă asupra executanților. Dar trebuiau mai întîi să-l găsească. Date fiind importanța și varietatea lucrărilor, puține firme păreau apte să între în competiție. Aceluia cu care ar urma să trateze i-ar veni deci foarte ușor să-și impună condițiile. Și apoi, dacă un asemenea antreprenor general, sever și energic, asigură cu-adevărat disciplina și ritmul muncii, nu lipsesc nici alții care să aibă față de cei ce se obligă să execute lucrarea îngăduinți de sorginte misterioasă și care se fac luntre și punte pentru a camufla greșelile tehnice și proasta calitate a materialelor.

— Am mai multă încredere în dumneata, îi spunea Scharbeck lui Haverkamp, că vei pune la punct sau chiar pe liber un antreprenor care nu-și vede de treabă. Dumneata dai dovadă de mai multă energie decît media patronilor marilor întreprinderi, și nu ești obligat să menajezi pe nimeni.

Toți trei recunoscuseră totodată că, fără a-și face iluzii de-a păstra multă vreme taina în jurul afacerii, se putea nădăjdui într-o limitare a indiscrețiilor, dacă planurile de

ansamblu și economia totală a proiectului ar rămîne în posesia lor. Chiar dacă ar fi desigur obligați să le comunice unui antreprenor general.

— Și apoi, spuse Scharbeck adresîndu-se lui Raoul Turpin, am socotit întotdeauna că arhitectului îi revine misiunea de-a asigura, de-a controla zi de zi această legătură cu executanții. El e adevăratul șef de orchestră. Dumneata ești tînăr. Ai norocul, la vîrsta dumitale, să primești răspunderea unei lucrări mărețe. Probabil că, dimpotrivă, vei dori să faci cît mai multe de unul singur.

Fuseseră încheiate o serie de contracte, nu numai cu responsabilul echipei de demolare pentru dărîmarea vechiului stabiliment hidro-mineral; și cu responsabilul echipei de lucrători la terasamente pentru săpăturile la cel nou, inclusiv hotelul; dar și cu responsabilul echipei de zidari pentru această parte a programului. Altele erau pe cale de-a fi discutate cu dulgherii, cu țiglarii, cu zugravii, cu lăcătușii, cu electricienii și cu instalatorii. Cu titlu de experiență, se hotărîseră să facă, numai pentru cazinou, o încercare de antrepriză generală. Două firme fuseseră invitate să facă propuneri. (Fără a li se specifica localitatea unde urma să se înalțe cazinoul. Devizele lor trebuiau să se raporteze la săparea unui anumit număr de metri cubi de pămînt, și pe-o distanță de la calea ferată nu mai mare de zece kilometri, pe-o rază de maximum cincizeci de kilometri în jurul Parisului.)

Toate opțiunile încheiate de Haverkamp erau prelevate. Singurul necaz provenea de la terenul împădurit pentru care nu avea opțiune. Să fi mirosit oare proprietarul afacerea care se pregătea? În ciuda precauțiilor lui Haverkamp, nu era neverosimil. În tot cazul, celelalte negocieri nu putuseră avea loc fără să trezească curiozitatea celor din regiune. Pe scurt, individul cerea acum o sută cincizeci de mii de franci pentru cele zece hectare ale sale. Haverkamp refuzase să discute.

— Mi-ați indicat, declară el fără să ridice glasul, prețul ferm de douăzeci de parale metrul. V-am dat crezare, și v-am căutat pe dată un cumpărător. Vă luați vorba înapoi ? Atîta rău. Alții vor acționa mai inteligent. Și adăugă : Dacă vă răzgîndiți, căutați-mă. Să vedem dacă mă mai interesează.

— Dar n-ați putea...

— Nu, inutil. Nu dau un ban în plus.

A doua zi lua pentru orice eventualitate o opțiune de două luni pentru un teren de opt hectare, ceva mai prost plasat, pentru care obținea prețul de 80 de centime metrul, lăsînd să se creadă că celălalt teren rămîne la dispoziția lui, la prețul inițial, și că el era cel care stătea pe gînduri.

★

În dimineța aceea, așadar, de la orele șapte, Haverkamp se afla în fața vechii clădiri a izvorului, pîndind sosirea echipei sale. Wazemmes se afla și el acolo, căscînd de somn. Haverkamp descoperirea ce înseamnă să fii nervos. „Nu-mi amintesc să mă mai fi aflat vreodată în starea asta.“ Nu-i venea să stea locului. Umbla de colo-colo pe dinaintea fațadei, intra în curte, ieșea afară, se ducea pînă la prima cotitură a drumului, trăgînd cu urechea la sunetul unui eventual claxon. Făcea chiar ucenicia formelor superstițioase ale gîndirii. „Această primă întîrziere chiar la începutul lucrărilor e semn rău.“ Resimțea un fel de spasm al diafragmei. I se pusese un nod în gît. Cînd și cînd, se trezea scrișnînd din dinți.

Wazemmes nu împărțasea îngrijorarea patronului, dar se simțea ofensat că a trebuit să se scoale atît de devreme. Frigul și vîntul din ziua aceea i se păreau înfiorătoare. Poezia dimineții pe ogoare nu era dintre cele pe care învățase să le guste. Și ea amenința să ocupe de-aci înainte cam prea mult loc în viața lui. Dealtfel, toate aspectele vieții la țară, pînă și cele mai fermecătoare, erau umbrite în ochii lui de ideea de „pirloagă“. Vîntul și

frigul ăsta erau demne de ură indeosebi pentru că erau proprii „pîrloagelor”. La Paris, nici pomeneală de așa ceva. Rosti :

— Dar știu că-și bat joc de noi.

— Și-ți dai seama cît de important va fi să te afli la fața locului, ei ? Să-mi notezi totul, să-mi semnalezi totul ?

Wazemmes, cu mîinile vîrîte în buzunare, dădu din cap cu un aer de consternare resemnată, în timp ce-și spunea : „Ce aiureală !”

La orele opt și cinci după ceasul lui Haverkamp, două autocamioane, de obloanele cărora stăteau agățate, asemenea unor prăzi de război, un număr de biciclete, își făcură apariția una după alta, cu cei treizeci de lucrători la terasamente. O a treia sosi după cîteva minute cu patronul, cei doi șefi de echipă și uneltele.

Patronul, un antreprenor din Rambouillet, ținuse să-și însoțească oamenii odată cu deschiderea șantierului. Se scuză în grabă de întîrziere : a treia camionetă avusese o pană în pădure. Cît despre tomberoane, plecate din zori, aveau să sosească în cursul dimineții. Explică apoi că, ținînd seama de dorința lui Haverkamp, încercase să reunească lucrători care să poată fi cazați la fața locului. Dar nu găsise decît șaptesprezece în această situație, aproape toți italieni. Alți unsprezece vor veni, pe bicicletă, de la Dourdan, de la Saint-Arnould, de la Rochefort. Cei doi șefi de echipă vor face drumul în fiecare dimineață, de la Rambouillet, cu una din camionete, un Bertrand de doi cilindri, aducînd cu ei pe cei doi lucrători care completau numărul pînă la treizeci.

Haverkamp nu se arătă prea încîntat de acest tablou. Rosti cu răceală :

— Se vor isca din asta nenumărate pretexte de întîrziere și-o întreagă harababură. Intenționez să-i cazez pe toți. Totul era pregătit.

— Unde-i cazați ? În clădirea asta ?

Și patronul arată spre stabilimentul hidro-mineral.

— Nu. Asta va fi dat jos în câteva zile. Ți cazez în acareturile castelului pe care-l vedeți colo... pe care l-ați văzut desigur în trecere.

— A, da !... n-au stat pe vremuri niște preoți în hără-baia aia ?... Tot dumneavoastră ați cumpărat-o ?

— Nu. M-am înțeles cu proprietarul.

— Cine-i proprietar acum ?

— Nu știu exact. Un domn de la Paris.

Replicile lui Haverkamp nu constituiau o invitație la conversații inutile. Adăugă :

— Le-am organizat și-o cantină.

— Acolo ? A ! foarte bine.

Haverkamp încredințase într-adevăr organizarea acestei cantine fostului patron, devenit gestionar, al hanului din La Celle.

— Să nu pierdem vremea. Șefii dumneavoastră de echipă au primit planurile cotate ? Să se apuce imediat de treabă. N-ar fi rău să le spuneți oamenilor dumneavoastră, până plecați, că e un șantier unde nu va fi cazul să moșăie cu lopata în mână. Nu eu voi fi cel care le va porunci. Dar vă previn că voi pune în aplicare fără milă indemnizația zilnică de întârziere menționată în contractul nostru.

— Oh !... nu cred să fiți atât de crâncen !...

— Nu-i vorba că sînt sau nu crâncen... vă previn, atîta tot.

— Știți, clauza aceea... sînt clienți care doresc să fie menționată așa, din principiu. Dar de douăzeci de ani de cînd sînt antreprenor n-am avut necazuri cu nimeni pe chestia asta. Se știe bine că sînt conștiincios și că, dacă survine vreo întârziere, nu e niciodată din vina mea.

— Cu atît mai rău. Mi-am luat anumite angajamente... draconice. N-o să-și bată nimeni capul să afle dacă-i din vina mea sau a dumitale. N-am chef să mă trezesc în aer din pricina dumitale, sau a colegilor dumitale.

Nu folosea semnificația precisă, ci aceea învăluită în teamă misterioasă, pe care-o dobîndește expresia „a te trezi în aer“ între oameni care se ocupă cu afaceri.

În sinea lui era neliniștit de-o altă nepunctualitate : cea a lui Raoul Turpin. Arhitectul făgăduise să fie acolo „la opt fix“. „Măcar de nu și-ar face boemul ăsta de cap !“

Îi spuse antreprenorului :

— Să-ți arăt unde vor fi cazați oamenii dumitale... Mă voi strădui să utilizez cele treisprezece paturi care rămîn disponibile... În sfîrșit, vom vedea.

Apoi către Wazemmes :

— Ne ducem pînă la castel. Cum sosește domnul Turpin, vino să mă anunți. El să nu se deranjeze.

(Turpin, om sociabil, cînd simțea că-i rost undeva de-o conversație, avea tendința să i se alăture.)

Haverkamp și antreprenorul porniră așadar în direcția fostului așezămînt al iezuiților. Haverkamp îi devenise proprietar titular de la 23 februarie. Afacerea fusese încheiată cu o ușurință aproape bizară. Un singur adversar, despre care nu se putuse afla în numele cui se prezenta, ridicase licitația pînă la 220.000, cîtuși de puțin înfierbîntat, și se retrăsese după aceea cu aerul unui domn care, odată misiunea îndeplinită, se spală pe mîini în ce privește restul. Apoi se temuseră, din partea adversarului ocult, de supralicitarea din cea de-a șasea zi. Dar nu se întîmplase nimic. Domnul de Lommérie și consorții dăduseră semne de oarecare îngrijorare.

Haverkamp se gîndea la toate astea în timpul drumului. Evalua diversitatea și importanța grijilor cărora urma să le facă față zilnic. „Nu trebuie să mă las legănat de iluzii. Toate problemele de pînă acum n-au fost, prin comparație, decît o joacă.“

Se întrebă dacă era ajutat îndeajuns ; dacă fusese destul de dibaci să-și aleagă colaboratorii. „Anunțiți oameni de acțiune de prim rang nu s-au priceput niciodată să-și

aleagă anturajul. Ceea ce i-a costat scump. Mi-aduc aminte că am citit ceva de genul ăsta despre Napoleon.“

Își trecu mental în revistă propriul stat-major. Mai întâi unitățile vechi : domnul Paul, de care ar fi preferat să nu vorbească, dar pe care va trebui să-l folosească mai mult decît îl țineau puterile, în interiorul agenției, acum cînd Wazemmes urma să fie adeseori ocupat de La Celle (în principiu, ori de cîte ori patronul nu va fi acolo, și cu misiunea de a nota mersul lucrărilor, nepunctualitățile antreprenorilor, incidentele de orice natură). Wazemmes însuși, căruia poate că era destul de imprudent să-i acorde o responsabilitate atît de mare. „Parcă-i văd cum o să se apuce să-i ofere mită.“ Dar Haverkamp își spuse că un adolescent are mai puține șanse să fie ispitit de bani decît un adult, se lasă cu mai multă naivitate stăpînit de amor propriu, nu știe încă îndeajuns ce poți face cu banii, spre a le jertfi plăcerile vanitoase ale unui rol de controlor in-corruptibil.

Era apoi noua secretară, domnișoara Genticœur, despre care Haverkamp nu-și formase încă cine știe ce părere, afară de faptul că o găsea destul de agreabilă la înfățișare și că „ar fi strîns-o în brațe cu plăcere“. Dar era potrivit regulilor sale să se încurce cu una din funcționare. „Nu există primejdie mai mare. Înseamnă a înmulți primejdia «funcționar» cu primejdia «amantă», fiecare luată aparte fiind prea de ajuns“. Această femeie tinărară, de treizeci și ceva de ani, îi fusese recomandată de casierita serviciului de publicitate al ziarului *La Sanction*, cumnata ei. Domnișoara Genticœur trăia despărțită de soțul ei. Era o brunetă cu pielea mată, cu niște ochi aproape negri, cu un glas nițeluș fandosit și cu o ținută pe care Haverkamp o găsea distinsă.

În sfîrșit, Raoul Turpin. Un tînăr plin de talent și cu multe cunoștințe. Fără nici o îndoială. Fost elev la Bele-Arte ; foarte apreciat la el în atelier, în ciuda firii lui independentă ; ajuns de două ori în camera de concurs pen-

tru Premiul Romei¹, pe care l-ar fi obținut cu siguranță, după spusele unui concurent cu care Haverkamp avusese prilejul să stea de vorbă, dacă n-ar fi prezentat niște proiecte mult prea îndrăznețe. Foarte activ, dealtfel, capabil de-o muncă uriașă și de-a zăbovi nopți de-a rîndul asupra unui plan. „Evident, l-am cunoscut la braserie. Dar ce-are a face? Nimic nu împiedică niște relații datorate întîmplării să aibă aceeași valoare cu celelalte.” (Haverkamp n-avea nici un fel de teorie a întîmplării, dar instinctiv îi acorda un respect deosebit.) „E cu-atît mai valoros decît dacă l-aș fi cules, ca pe Wazemmes, de pe-un hipodrom.” Ceea ce-l neliniștea un pic și-l încînta totodată pe Haverkamp la arhitectul său era latura de ucenic pe care și-o păstrase, și anumite naivități copilărești. De pildă, nutrea o pasiune înfocată și obsedantă pentru automobilul său, un mic Clément-Bayard. „Dacă i s-a părut că o bujie s-a ancrasat, îl văd perfect în clipa aceea oprind la marginea șoselei; demontînd totul, deșurubînd, pilind, și sinchisindu-se prea puțin de noi care așteptăm sau de șantierul său.”

Dar, în mintea lui Haverkamp, un fel de duiosie întovărășea această critică. Îi plăcea la Raoul Turpin o anumită formă de nepăsare, de concesie făcută prezentului, de impetuozitate dezinteresată, o anumită stare de har față de viață, pe care el, cu tot optimismul și vigoarea sa, era conștient că o ignoră, și care i se părea un dar hărăzit de soartă adevăraților artiști, așa cum ea știe să hărăzească altele adevăraților păstori de suflete, adevăraților ostași. Și apoi, păstra în el un simț al oblăduirii; care implica desigur orgoliu, dar și generozități de părinte și de căpetenie a tribului. Unul din visele pe care și le făurea pentru

¹ Încăpere în care fiecare candidat la Premiul Romei era izolat în timpul concursului. (Premiul Romei: recompensă constînd din trimiterea artiștilor laureați — muzicieni, pictori, sculptori, arhitecți și gravori — la Roma, pe cheltuiala statului, în vederea perfecționării.)

vremea cind va fi bogat era de a-i proteja pe artiști, de a-i răsfața, de-a le înlătura efectele imprudenței lor congenitale.

Dealtfel, nu voise să-l impună pe Turpin Societății. „Dacă ar ieși pe dos, chiar fără a fi din vina lui, s-ar bucura nespus să mi-o scoată pe nas“. Ținuse să obțină în special avizul lui Scharbeck.

Drept urmare, citeva întâlniri Scharbeck-Turpin, foarte picante prin contrastul celor două personaje, și prin rezultatul imprevizibil pe care-l puteau avea. Un Turpin guraliv, și anxios, bogat în gesturi, în digresiuni, în comparații baroce, în formule estetizante pentru cunoscători sau în pretențioase non-sensuri împletite cu bătărăanii și ironii mahalagești ; un Scharbeck aproape mut, cu un aer de necioplit și mărginit, punind câte-o întrebare cam de felul : „Dar dacă plasezi w.c.-urile în capătul ăsta al etajului, nu lungești prea mult drumul țevelor ?“ ; aplecați amîndoi asupra schițelor, a epurelor, a planurilor cavaliere¹, din care se desprindea, între vegetații năvalnice, un șir de edificii mai mult sau mai puțin surprinzătoare.

Or, în urma uneia dintre aceste întâlniri, Scharbeck îi declarase lui Haverkamp ceva cam de genul acesta : „Zău așa ! merge băiatul. E el un pic cam aiurit, dar îl punem noi pe brazdă.“ Haverkamp simțise nevoia să-l audă repetîndu-i-o. Ceea ce-l mira mai ales era că, la proiectele lui Turpin, Scharbeck nu adusese aproape nici un fel de obiecții de ordin tradițional. I-o mărturisi. Scharbeck, drept răspuns, avu aerul să spună că nu era vorba, la urma urmei, decît de-o stațiune termală ; că stațiunile termale, ca și expozițiile universale, trăiesc de obicei prin bizar ; că ar fi una din regulile genului, chiar una din condițiile succesului ; că era îndreptățit așadar să acorde încredere, în asemenea cazuri, unor specialiști ai bizarului.

¹ Construcții văzute lateral și de sus.

Ciudat era că Haverkamp găsea astfel la altul o stare de spirit foarte înrudită cu a lui atunci cînd dizerta în sprîjinul lui Wazemmes despre Samaritaine și cutezătoru-i eșafodaj. Făcuse oare progrese între timp ? Era oare invadat de credința lui Turpin, sau șocat de scepticismul beoțian al lui Scharbeck, și îmboldit să-l contrazică ? Pe scurt, socoti că acest mare burghez lua lucrurile într-un mod prea meschin. În ce-l privea, începea să creadă sincer că ideile lui Turpin constituiau dovada unui talent plin de îndrăzneală și de spirit novator ; că dealtfel era important să inovezi în artă ; că invenția artistică era floarea unei civilizații, și unul din temeiurile de-a iubi viața pe care oamenii de geniu îl prilejuiesc oamenilor mijlocii.

E tocmai tonul de care se folosi spontan cînd le vorbi domnilor de Lommérie și de Lathus despre proiectele lui Turpin ; sau cînd reluă problema cu domnul Scharbeck. Sau în articolașele publicate în *La Sanction* (rubrica imobiliară).

Domnii de Lommérie și de Lathus se dovediră impresionati, și renunțară la orice critică. Se întîmplă, nu mult după aceea, ca însuși domnul Scharbeck să declare, într-o seară, la un bridge, într-un cerc foarte conservator din care făcea parte : „Se întreprinde ceva colosal, în ce privește arhitectura modernă, în periferia de sud a Parisului“.

*

Haverkamp și antreprenorul se înapoiau pe șantier cînd își făcu apariția mașinuța lui Raoul Turpin. O parcă cu atenție în dreptul fațadei stabilimentului hidro-mineral ; recunoscă că avusese pe drum nu o pană, ci „mari necazuri cu carburanța“, care-l siliră să demonteze de cîteva ori „jiglerul și restul“, grăbindu-se să scoată din buzunarul unui uriaș pardesiu raglan, culoarea găinațului de gîscă, care-i

afirma pînă aproape de labele picioarelor, un sul lung pe care-l desfășură spunînd :

— Iată ultima formulă... Da, mă refer la vederea de ansamblu... cu modificările aduse mai deunăzi... M-am folosit de-un mic truc. O chestie nostimă. Priviți încoace dacă băiatul nu se pricepe la frunziș gen Renoir ultima manieră...

Și-l luă pe antreprenorul din Rambouillet drept martor al „frunzișului gen Renoir ultima manieră“.

În obiceiul lui de a-l invoca deodată, stînd de vorbă cu un circiumar, pe Cézanne, sau Loggia dei Lanzi, sau ecuația secretă a Piramidelor, era ceva care ținea de amuzament, sau de naivitate. O anumită dorință de-a lui, poate ; dar slabă. Mai degrabă ideea că artistul e un mare senior, a cărui viață, ale cărui gînduri se desfășoară în fața publicului, la fel de bine ca în solitudine, și n-au a se simți stingherite de nimeni. Libertate deplină. Cînd *quattrocento* îi vine în minte artistului, vorbește de *quattrocento*, fără a-și da osteneala să verifice în jurul lui — jalnică preocupare — dacă scăfiriile aflate acolo din întîmplare pricep ce e aia. Din partea unui mare senior nu poate fi niciodată vorba de necuviință. De altminteri, așa cum amărișii de odinioară se hrăneau cu ce pica de la masa celor puternici, nimic nu-i împiedică pe auditorii întîmplători să înhațe cîteva firimituri ale acestor vorbe. „Tot auzindu-mă vorbind de Rodin sau de Cézanne, circiumarul va sfîrși prin a-și spune că e vorba de niște creaturi venerabile, gen Isus Hristos ; și tot auzindu-mă repetînd că gara d'Orsay e cum nu se poate mai urită, va sfîrși prin a crede.“ Avea despre glorie, despre difuzarea adevărului în lume, concepții aristocratice.

Era de talie mijlocie. Avea toată jumătatea inferioară a obrazului ca încastrată într-o barbă foarte stufoasă, foarte scurtă, cafeniu-închisă. Îi urca pînă sub ochi, care erau mici, rotunzi și vioi, cu scăpărări de neliniște.

Sub aerele de bravură pe care le afișa, era de fapt un neliniștit, în viață și cu atât mai mult în arta sa. Acorda tendințelor moderne o adeziune sinceră, dar chinuită. Nu era dintre cei pe care teama de-a merge prea departe îi determină să descopere formule mijlocii — pe care viitorul poate că le va adopta, care vor deveni, poate, limbajul comun al citorva capodopere, întrucît dacă în anumite epoci geniul dă năvală spre excese, sînt și altele cînd rolul său e plămădit din arbitraj și moderație. La el teama de-a se înșela se exprima mai degrabă printr-o anume incoerență, ca la politicienii despre care se spune că dau asigurări partidelor extreme. Dar pînă și această incoerență știa s-o învâluie în grație. Conduita firească a spiritului său era grațioasă.

Dintre viitoarele construcții ale orașului termal își alegea — spre a da frîu liber preferințelor sale pentru modern — cazinoul. Proiectul pe care-l concepuse pentru acesta ar fi putut — cel puțin la prima vedere — să fie semnat de frații Perret, care-i erau prieteni. Silueta edificiului oferea o mare simplitate : o îndeajuns de vastă cupolă, cu un contur de-o mare puritate, sprijinită pe-o clădire patrulateră cu un singur etaj, totul făcut din linii orizontale, și racordată ei prin două socluri în graden. Exista în nuditatea geometrică a ansamblului acea evidență sau acea iluzie de logică pe care cite unii începeau atunci s-o aprecieze în dauna întregului rest. Dar în clipa în care riscai să fii șocat de-un modernism atât de sever, era de ajuns o ușoară declanșare a imaginației pentru a regăsi în acest cazinou ceva dintr-un palat maur, sau dintr-o gigantică moschee. Una din dibăciile lui Turpin consta tocmai în aceste alibiuri prompt sugerate.

Hotelul și stabilimentul hidro-mineral erau tratate într-un stil cu totul diferit. Ele erau prevăzute cu acoperișuri mari înclinate abrupt, cu hornuri înalte, cu un fel de mansarde foarte avansate, cu galerii de lemn, cu grinzi proeminente în formă de consolă. Aminteau impresii din

Anglia, din Elveția, din Tirol, datorită unei anumite prospețimi în fantezie, și-a unui mod de-a căuta, în amănuntele structurii, nu atât efecte de decorație sau de armonie cit pretextul de-a evoca acțiuni amuzante. Te încearcă dorința, ca pe-un copil, să treci, colo sus, de la o fereastră la alta, prin acel balcon romantic. În pofida reminiscențelor, ansamblul avea ceva nou, chiar provocator ; plin de cochetărie altminteri. Turpin folosea materialele cu aceeași predilecție pentru compromisuri și căințe. Dintr-un remarcabil elan de modernism, avea să toarne în construcția cazinoului său sute de metri cubi de beton armat. Dar era prevăzut un serios tonaaj de șarpante metalice ; nu exista un singur material tradițional, pînă la cărămidă și molon, care să nu facă obiectul unei comenzi. Studiind îndeaproape acest proiect, ai fi constatat nu numai că aceste materiale sălășluiau într-o promiscuitate calitativă îndoielnică, dar că se întimpla chiar să prisosească. Ai fi descoperit că entuziasmul lui Turpin pentru betonul armat nu e lipsit de anumite reticențe secrete. Și, așa cum încadrezi cu unități de încredere o trupă de care nu ești sigur, Turpin, în locuri primejdioase, vîra cite-o grindă sau cite-o bară de fier. Bineînțeles că aceste șiretlicuri nu erau perceptibile decît pentru un confrate. Publicul nu observa nimic.

Turpin își dădea seama de aceste contradicții, de care răspunzător era mai curînd caracterul lui de bărbat decît gustul lui de artist. Dar le masca prin teorii. Avea o sumedenie, și de rezervă. Departe de-a fi fost subjugat de ele, era cel ce le punea în slujba lui, cînd avea nevoie să se justifice în ochii altuia sau într-ai lui.

De pildă, era gata să apere folosirea supraabundentă a betonului armat și a fierului, fie invocînd natura, care adoră procedeele de acest fel (organismele abundă în amănunte structurale care prisosesc), fie amintind că betonul armat însuși e un mariaj al cimentului cu fierul. „Eu unul le combin la un grad superior. În cimentul meu vir tije. În betonul meu armat vir grinzi.“

Pentru a justifica contrastele de stil pe care urmau să le prezinte construcțiile de la Celle-les-Eaux, găsisse vreo două-trei argumente îndeajuns de sublime.

„Necesar e, spunea el în esență, să descoperi Spiritul unei construcții. Și numesc Spirit totalitatea efluvilor care iradiază în jurul ideii-mamă. Ideea-mamă a cazinoului meu e Jocul. Dar în iradierea acestei idei eu văd mai ales două lucruri : pe de o parte calculul, puritatea numerelor, logica. Va fi nevoie așadar de-o construcție sobră, matematică, logică. Trei plus șase fac nouă ; nouă ori nouă, optzeci și unu ; rădăcina pătrată a lui nouă : trei. Cad întotdeauna în picioare. Dar, pe de altă parte, văd cultul Întîmplării, al Fatalității. Un element mistic, religios. Va trebui așadar să asociez conturului implacabil al cazinoului meu suprastructura emoției religioase. Da, dar care religie ? O religie bazată pe fatalitate. Ce ți-e scris în frunte ți-e pus. Allah ! Să nu vă mire așadar dacă acest cazinou al meu, deși de-o formulă strict modernă, va avea și ceva din silueta sveltă a sfintului lăcaș al Islamului. Uzină a numerelor și totodată templu al fatalității.

„Cit privește hotelul și anexele, ei bine... care e ideea-mamă ? Sănătatea, așa-i ? Dar care sînt ideile iradiante ? că, pentru a da sănătate ciurdei voastre de șubreziți, veți face apel la Forțele naturii, la Apă și la Pădure. Perfect ; pentru că în timp ce babalicii voștri își vor îndesa în pipotă paharele cu apă minerală, aerul pădurii Rambouillet le va pătrunde în sistemul respirator. Așa că am căutat să accentuez impresia de aer liber, de ținut forestier, de regiune a torenților și izvoarelor. Am vrut să arate ca în Engadine¹. Am forțat în sensul schimbării de decor... Într-un hotel ca ăsta n-o să te simți ca unul ce urmează o cură. Nu. O să te crezi turist, alpinist : vlăjganul cu păr pe piept și pană la pălărie.“

¹ Regiune pitorească din Elveția.

În alte momente însă era foarte dispus să admită că acest amestec de stiluri e „o scîrboşenie“ ; că în arhitectură unitatea constituie regula de aur. Dar un biet arhitect din 1909 nu lucrează pentru Ludovic al XIV-lea. Lucrează pentru nişte „mîrlani“, cărora trebuie să le cruce infirmitatea estetică şi chiar să le fleteze putregaiul cerebral. Turpin nu specifică la ce „mîrlani“ se referă propriu-zis : la fondatorii Societăţii care-i comandau lucrarea ? sau la publicul care avea s-o judece ? Dealtfel, noţiunea de „mîrlani“ ocupa o arie respectabilă în mintea ca şi în peroraţiile lui. „Mîrlanii“, luaţi în bloc ca o rasă distinctă şi în tot locul răspîndită (alţii o numeau jidovime, sau popime), îi slujeau să explice dezamăgirile vieţii cotidiene, propriile slăbiciuni, pînă şi pe cele ale maşinuţii mult iubite. „Mîrlanii îi toarnă o benzină care ancrasează bujiile după treizeci de kilometri.“

După propria mărturie a lui Haverkamp, Turpin era, în felul lui, un lucrător excelent şi un om conştiincios. Pînă şi incoerenţele sale ţineau adesea de scrupulozitate. Era zi şi noapte cu gîndul la şantierele lui. Dacă i se întimpla uneori să întîrzie, nu era niciodată grăbit să plece şi se pricepea să scotocească prin unghere, să descopere lipsa a doi centimetri în lăţimea unui şanţ, crăpătura dintr-o tencuială.

Avea un fond solid de onestitate. Cu toate că-i indicase el însuşi pe mulţi dintre antreprenorii cărora societatea le studia propunerile sau pînă la urmă îi angajase, nu le smulse nici un comision secret şi le puricase devizele cu toată străşnicia. Incorectitudinile lui, cînd se manifestau, erau neînsemnate, şi de ordinul micilor găinării. (Îşi construisese, de pildă, cu un an în urmă, un mic garaj ; şi antreprenorul „uitase“ să-i mai prezinte nota de plată, fără a se fi precizat între ei plata cărui contraservici era această amabilitate).

Dar în faţa unor lucrări de-o atare amploare, şi cu un număr atît de ridicat de executanţi, Turpin, fără Haver-

kamp, ar fi fost depășit. Nu atît de lucruri cît de oameni. N-ar fi găsit niciodată în el singur energia de a ține piept acestui puhoi. Sever cu execuțiile defectuoase, ar fi fost îngăduitor cu întîrzierile. O „ocară“ emfatică, o masă bună oferită de antreprenorul vinovat, și cu-asta basta.

Turpin își dădea seama de nevoia pe care-o avea să fie sprijinit. Îi plăcea duritatea tonică a lui Haverkamp. Nu-l detesta nici pe Scharbeck. Dar îi impunea mai ales suma investită în afacere.

„Asta e-un tip ! opina el. Nu-i un papă-lapte.“

Se ferea să-și prejudicieze autoritatea chiar cînd i se părea că întrece măsura. De pildă, în timp ce săpătorii urmau să-și vîre primele casmale în pămînt la 12 aprilie, iar cei cu demolarea n-aveau să atace vechea clădire decît pe data de 15, Haverkamp ținuse morțiș să-i convoace pe zidari pe ziua de 20.

Turpin, care în fond dezaproba această metodă, se mulțumi să-i spună „patronului“ — i se adresa și el cu aceeași denumire — că socotește treaba asta extrem de amuzantă.

— Se vor stînjeți desigur, i-o mărturisi el lui Wazemmes cu glasu-i tărăgănat. Dar trebuie de multe ori să dai oamenilor impresia că e lată. Poate c-or să se calce cînd și cînd pe picioare ; dar poate că o să-și mai dea și cite-un șut în fund.

★

La amiază, Haverkamp, Turpin, Wazemmes și antreprenorul din Rambouillet plecară să ia masa la hanul din La Celle. Se întîlniră în drum cu primele tomberoane care se întorceau să descarce pe terenul de 70 de ari, în locul indicat a fi un rambleu¹, pămîntul smuls de pe

¹ Lucrare executată în scopul ridicării unui teren la nivelul necesar construcției unei șosele.

domeniul izvorului. Imaginea avu darul să-l umple pe Haverkamp de-o eroică bucurie. Scîrîitul și pocnetele marilor roți îi mîngîiau urechile. Și le adresă căruțașilor un salut cordial, ce nu-i sta în obicei. Dar căruțașii abia dacă mormăiră ceva, întoarseră capul cu o privire ursuză și se repeziră cu „diii boală !” și cu pocnete de bici, de parcă urgența trebiilor lor le interzicea asemenea politețuri fără rost.

Pe Haverkamp, deloc ultrasensibil, îl mîhni totuși :

— Dacă te dezgustă ceva, se adresă el companionilor, e mahnureala acestor indivizi. S-ar spune într-adevăr că le sîntem dușmani ! De parcă nu le-am face rost tuturor de luni întregi de lucru !

— Nu vă faceți inimă rea ! replică Turpin. N-or să mă ignoreze niciodată cît îi ignorez eu. Și unde mai pui că am votat ultima oară pentru un socialist ! cetățeanul Sembat, milionar, e-adevărat. Socialiștii milionari după mine-s ca un fel de potcoave. Trebuie că poartă noroc.

— În ce cartier parizian locuiești ? se băgă în vorbă antreprenorul din Rambouillet.

— Îl întrebi asta pe-un arhitect ? Les Grandes Carrières, evident.

Și pufni într-un rîs magnific, avînd darul să drapeze lipsa de duh a glumei.

Se simțea fericit. Îi plăcea la țară, aerul crud de aprilie, începutul lucrărilor, camaraderia oamenilor de acțiune, masa îmbelșugată cu care te întîmpină hangiul. Își spunea : „La vîrsta mea, cînd sînt atîția care vegetează deasupra planșetei trasînd planurile unor toalete la cine știe ce patron împuțit, e-o chestie totuși să construiești un oraș”.

Haverkamp înainta ca de-obicei cu pași mari, cu capul nițeluș ridicat, aduîmecînd vîntul și măsurînd depărtarea, ca în ziua cînd mergea de-a lungul Senei cu Wazemmes.

După el își potriveau pașii și ceilalți trei.

XXVIII

ÎNȚI MAI

Sîmbătă 1 Mai. Mica sală a hanului din La Celle asigură încă un dejun de calitate. Domnii de Lommérie, Thénezay și Scharbeck au venit de la Paris să viziteze șantierelor și să ia masa cu Haverkamp și Turpin. Nu le-a fost neplăcut nici să scape, dacă nu de riscurile zilei de 1 Mai în Capitală — de le-ar fi socotit serioase, nu și-ar fi lăsat acolo familiile — măcar de atmosfera penibilă pe care o degajă.

— Ați văzut ceva ? întreabă ei.

— Eu, spune Haverkamp, am plecat foarte devreme ; și n-aveam de traversat malul stîng... Nu, n-am observat nimic.

— Eu, spune Turpin, am făcut special un ocol ca să trec prin Piața Republicii...

— Cum, special ?

— Da, da special ! Să văd. Sînt un cască-gură eu. Eî bine, am văzut curcani, soldați călări, mici grupuri de oameni fără căpătii, și mi-a venit mai puțin greu să circul cu mașinuța mea... Dar în afară de asta, nu știu mai mult decît tine. (Începuse de cîteva zile să-l tutuiască pe Haverkamp, care acceptase fără prea multă tragere de inimă. Cînd Turpin întâlnea oameni pentru a patra oară, „tu“-ul începea să-l ardă pe limbă. A trebuit chiar să facă un mic efort pentru a nu-l tutui pe Scharbeck.)

— Va fi liniște, se pare, zice domnul Thénezay. Lépine a masat forțe în locuri ascunse. Vor fi peste tot patrulare de cicliști și de automobiliști. Trupele din împrejurimi sînt gata să intervină. Se spune că Clemenceau e foarte pornit, și că a dat ordine pentru ca represiunea să fie promptă și energică.

— Dealtfel, zice domnul de Lommérie, sindicaliștii n-au anunțat mare lucru. Sîntem amenințați de cîteva vagi mitinguri. Poate de-o glumă a cetățeanului Pataud... Cu agitația care domnește de la începutul anului, ne putem aștepta la ceva mai rău... Și aici ?

— Oh ! aici aproape că n-am observat nimic, nu-i așa, Turpin ? Cîțiva lipsă, la săpători mai ales. Deși treaba nu ne privește direct, voi stărui ca antreprenorii să dea un exemplu.

— Nu vă e teamă că se va crea o iritare ? întrebă domnul de Lommérie. Nu vi s-ar părea mai înțelept să închideți ochii ?

— Nu e deloc genul meu. Cred că ar fi decepționați... Ieri, închipuți-vă, văd un steag roșu înfipt pe primul nostru zid de fundații. Muncitorii erau încă acolo. Mă duc la ei. Le spun : „Pentru a face sînge rău cui ?” Nu răspunde nimeni. „Dacă e pentru a face sînge rău guvernului, vă pierdeți timpul, întrucît nu e nici o șansă să calce vreun picior de ministru pe-aici... Pentru a face sînge rău burghezilor... puțin le pasă ăstora ce se întîmplă în La Celle ; iar eu nu sînt burghez. N-am o para chioară și muncesc cincisprezece ore pe zi... Iar dacă e pentru a-mi face mie personal sînge rău, comiteți o greșală, pentru că aveam tocmai intenția să vă ofer cîte-un pahar de vin miîne, simbătă.” N-au făcut nici o mișcare cîtă vreme am fost acolo. Dar cum am întors spatele și m-am îndepărtat, au scos steagul.

— Iată așadar că ați umblat cu mînuși. Dacă o să vă apucați să acționați cu asprime...

— Chestie de fler. Ieri, dacă m-aș fi înfuriat, mi i-aș fi ridicat pe toți în cap. Azi, cei care au venit să lucreze au pică în fond pe cei care chiulesc, regretînd poate că au venit și ei, în ciuda vinului promis. Dacă nu li s-ar întîmpla nimic neplăcut celorlalți, cei care au lucrat și-ar spune : „Așa-i de cînd lumea ! Sîntem niște fraieri !”. Pricepeți : îi răzbun.

În vremea asta hangița aduce un fazan fript, care provine — poate fraudulos — din pădurea ducesei d'Uzès.

— Ceea ce nu împiedică, admite Haverkamp, ca unii, cu timpul, să și-o ia în cap. Dificultăți sînt permanent.

— Ce proporție de sindicalizați aveți ?

— Habar n-am. Tu ai vre-o idee, Turpin ?

— Variază, după echipe. O medie de vreo treizeci la sută, poate... Oh ! dar, sindicalizați sau nu, sînt dați dracului cu toții.

Domnul de Lommérie are o ușoară tresărire. Nu limba spurcată a lui Turpin îl șochează. E între bărbați ; și artiștii au drept la indulgență. Dar domnul de Lommérie e un catolic convins, preocupat de condiția de viață a poporului, și n-ar vrea să comită nici păcatul durității, nici pe cel al nedreptății. Le vine ușor puternicilor lumii, privilegiatilor bogăției, să se vaite de reaua-voință a prole-tarilor. Să binevoiască a se pune în locul lor !

Îl întreabă pe arhitect cu oarecare timiditate :

— Cît ciștigă, în medie ?

— Aici ?

— Da.

— Ștatele de plată nu trec prin mîna mea... Dar ceva cam la... Săpătorii ajung cred la optzeci-optzeci și cinci de centime.

— Pe oră ?

— Da, bineînțeles.

— Și cîte ore fac pe zi ?

— Cei din partea locului douăsprezece, poate chiar mai mult... Ceilalți, unsprezece...

— Enorm !

— În zilele bune, evident.

— Nu asta voiam să spun. Enorm, ca efort... Și pentru un ciștig care n-atinge nici zece franci.

Domnul de Lommérie se imaginează muncitor cu sapa, vîrînd-o în pămînt și scoțînd-o plină timp de douăsprezece ore — douăsprezece ore ! jumătate din douăzeci și patru !

Cît timp îi mai rămîne să se spele, să se îmbrace, să mănînce, să doarmă, să mai facă una, alta ? — și după șase asemenea istovitoare zile de douăsprezece ore, venind acasă cu șazeci de franci, știrbiți de niscaiva chefuri în-deajuns de scuzabile, cu mai puțin de șazeci de franci, care vor trebui să ajungă o săptămînă întreagă pentru întreținerea unei soții și a doi-trei copii. Îți mai trebuie chiar curajul să pui deoparte pentru îmbrăcăminte, pentru chirie, pentru șomaj... Domnul de Lommérie adresează Preacuratei o rapidă orațiune mentală cam de genul : „Preasfîntă Fecioară, tu care în lumea creștină ești cu deosebire purtătoarea ideii de bunătate și mizericordie, nu îngădui ca în inima noastră de oameni avuți să-și facă loc neîndurarea...”

Reia, cu o fărîmă de speranță :

— Și zidarii ?

— La Paris cei cu mortarul și cu tencuiala cîștigă șaptezeci de centime ; zidarii ucenici, cincizeci... Presupun că-și fac aici cele zece-unsprezece ore... Vedeți dar...

Haverkamp, Thénezay și Scharbeck, dacă au auzit cuvintele schimbate între cei doi, n-au sesizat ecoul pe care ele îl trezeau în cugetul lui Lommérie. Îngrijorarea resimțită de ei e cu totul alta, și fără îndoială mai pu-ternică.

— E sigur, spune Haverkamp, că picăm pe-o epocă nefericită. În general, de la începutul anului, există o agitație sindicalistă continuă. Greve aproape peste tot. Unele foarte violente, ca la fabrica de nasturi din Méru, în Oise. Și permanenta gogoriță a grevei generale.

— Guvernul e foarte moale, spune Scharbeck.

— Lasă mișcarea să se întindă pînă în rîndul propriilor funcționari, spune domnul Thénezay.

— Chiar acolo unde nu e grevă, nici amenințare iminentă de grevă, ca aici de pildă, spiritul e nesănătos. Pe toate șantierele, în toate uzinele, domnește același cuvînt

de ordine : Micșorați randamentul. Li se repetă la fiecare miting.

— E ceea ce numesc grevă perlată ¹.

— Nu tocmai, reia Haverkamp. Greva perlată e o etapă în plus, cu un grad superior de gravitate. E deja o măsură de ostilitate declarată, ca sabotajul. În timp ce diminuarea randamentului, trebuie din păcate s-o recunoaștem, a devenit starea normală. Și e independentă de problema salariilor. Le acorzi o sporire. Își vor spune că e întotdeauna binevenită. Dar vor continua să lucreze cu încetinitorul.

— Și de ce ?... Ce așteaptă ?

— Revoluția. Au hotărât că nu vor mai fi niciodată mulțumiți, orice s-ar face pentru ei, cîtă vreme nu va izbucni Revoluția pe care le-o predică șefii. Nu e încă decît o minoritate care aplică asta cu strictețe. Dar îi contaminează pe ceilalți... Aici încerc să creez un alt climat. Le acord gratificații. Le ațîț amorul propriu. Dar nu e comod. Sînt momente cînd ai nițeluș impresia că împingi cu forța niște ocași, sau niște prizonieri de război.

— Eh ! făcu Turpin. Totdeauna a fost așa. Cum s-au construit Piramidele ? Cu lovituri de bici și bocanci în fund. Omul de rînd s-a sinchisit totdeauna de treaba asta cît mai puțin. Ce pretinde el ? Să moțăie, să înfulece, să tragă la măsea, să facă amor din cînd în cînd. Și își închi-
puie că astea i se cuvin.

— Da, da... Numai că odinioară era vorba de-o simplă apatie. Azi avem de-a face cu un sistem, și cu un scop.

Lui Haverkamp nu-i face plăcere să se plîngă. Nu e dintre aceia care, din fire sau prejudecată, ar contesta poporului dreptul la viață. Străin de orice avariție, ar prefera dimpotrivă să-și spună că în jurul lui cei mai umili cu-

¹ Practică în anii douăzeci : întreruperea activității unei întreprinderi prin încetări sau încetiniri ale lucrului într-o anumită fază sau un anumit stadiu al producției.

nosc belșugul, bunăstarea. Dar gîndul că mii și mii de oameni se străduiesc anume pentru a produce și mai puțin decît le-ar dicta-o fireasca nepăsare, că-și supraveghează gesturile, că-și rețin brațele, unealta, spunîndu-și în fiecare clipă : „Nu așa repede ! Nu așa bine ! Caută să pierzi vremea !“ — gîndul ăsta îi e odios. Dacă n-ar ocoli vorbele mari, ar califica-o drept cruzime diabolică. La acest gînd strînge din fălci. Apucă mai tare furculița. Evocă imagini ale represiei (recalcitranți arestați ; dragoni care atacă în galop).

Însuși domnul de Lommérie e tulburat. Datoria de-a fi caritabil nu obligă la absolvirea acestei răzvrătiri a omului împotriva normelor muncii. Dealtfel, nu muncitorii sînt principalii vinovați. Ei se lasă conduși ca niște copii de profesioniștii dezordinii. Față de aceștia, domnul de Lommérie nu cunoaște mila. Aclamă dinainte guvernul energic care-i va lichida.

Și dacă într-o bună zi vor fi puși la zid, își va spune : „E trist. Dar trebuia să se ajungă aici.“ Și în clipa descărării armelor, ar închide ochii.

Domnul Scharbeck ascultă și tace. Mestecă alimentele cu o plăcere robustă. Și el crede că epoca e dificilă pentru cei care au menirea să-i îndrume pe oameni. Dar e la fel de calm ca Haverkamp ; și are un soi de optimism care provine dintr-o lipsă de iluzii aproape desăvîrșită. Împărtășește, cînd e vorba de mobilul activității umane, ideile lui Turpin ; sau ele îl conduc mai degrabă la o convingere potolită, în timp ce la Turpin rămîn simple vorbe de duh. Omul, gîndește Scharbeck, e-un animal de la care e firesc să te aștepti la ce e mai rău. Cu multă prudență, reușești să faci ca lucrurile să înainteze tîrîș-grăbiș. Minunea e ca dezastrele să fie în general destul de rare și ca din tată-n fiu să ai din plin răgazul să strîngi o mare avere, între două Revoluții.

Hangița aduce o tavă de sparanghel care aburește. Cei cinci domni gustă farmecul de-a fi împreună. Nu se dis-

plac reciproc. Încearcă unii pentru alții acea cordialitate, acea camaraderie, acel atașament care se iscă din comuniunea eforturilor și a riscurilor, și în care interesul, sigur că nu va fi dat uitării, nu cere decât lăsarea în avanscenă a sentimentelor care „arată” mai frumos.

Dincolo cu mult de zidurile hanului și ale șantierelor Societății, ziua de 1 Mai e gândită așa cum percepi un freamăt îndepărtat : cel produs de pildă în timpul verii de unul dintre acei nori gălbui de pe linia zării, despre care țărani spun : „Plouă pe undeva cu piatră”.

Chiar acolo unde se stirnește, furtuna asta e modestă. În timp ce, privită din miezul lucrurilor; Revoluția pare mult mai aproape decât în 1906, aspectul lui 1 Mai 1909 ar lăsa mai curînd impresia celor ce-și amintesc spaima și frămîntarea iscate cu trei ani în urmă că ea se îndepărtează.

Prefectura recunoaște vreo douăzeci și cinci de mii de șomeri. Chiar dacă minte pe jumătate, cifra e mică. Ca o plească pentru sistemul de ordine, acest 1 Mai cade într-o sîmbătă, și această sîmbătă e zi de plată. Nu vor trece în seara asta pe la casierie decât cei care-și vor fi pontat prezența la atelier.

Pentru a șoma de data aceasta e nevoie de-un curaj mai mare ca de obicei.

Cerul e mohorît și trist. Aerul e rece. Represiunea, ca și revolta, păstrează un chip reținut. Lépine a umplut de dragoni cazarma din Château-d'Eau, de infanteriști străzile îndepărtate. La rigoare, Parisul nu e silit să bage de seamă că se află în stare de asediu. Se află doar în măsura în care dai cu ochii de patrulele de polițiști pe bicicletă care circulă în toate sensurile și de garda călare care-și face manevra în Piața Republicii, un șir după altul măturînd încet șoseaua, precum palele unei roți.

Intrunirile sindicale au fost tolerate. Mitingurile publice, interzise. Guvernul se teme nu atît de-o răzmeriță

cît de eflorescența, ici și colo, a unei ostilități deghezate. Spiritul lui Pataud, rudă bună cu elfii ¹ și koriganii ², își flutură amenințarea, greu de localizat. Pichete de infanterie păzesc împrejurimile Turnului Eiffel. În cazul în care firele de telegraf ar fi tăiate, sau în care funcționarii de poștă ar încerca să brueze comunicațiile, ar rămîne cel mai înalt stilp al telegrafiei fără fir din lume care să primească știrile și să transmită ordinele.

La ora nouă, sub pretextul unei întruniri a sindicatului brutarilor, un miting al Uniunii Sindicatelor Senei se organizează la Bursa Muncii. Thuillier, în așteptarea Revoluției care bate la ușă, recomandă sabotajul. Prin glasul vorbitorilor lor, muncitorii de toate categoriile își iau angajamentul să propovăduiască ideile antistatale și antimilitariste. La ora unsprezece se despart strigînd : „Trăiască muncitorii organizați pe scară internațională !“, „Trăiască greva generală expropriatoare !“

Cu toate acestea, la schimbarea de tură de la unsprezece, funcționarii de poștă, care n-au absentat decît în număr foarte mic spre a evita sancțiunile individuale, coboară în curtea Centralei telegrafice, cu cocarda roșie la butonieră, strigă „Jos Simyan“ și cîntă *Internaționala*. Funcționarii superiori, șefii de serviciu, întorc spatele cu un aer nu îndeajuns de consternat și se refugiază de eveniment în dosul ochelarilor.

Vîntul de nord-vest împinge deasupra Parisului nori mici plumburii care punctează cerul ca niște degete soioase vopseaua unei uși. Cite-o scurtă aversă, din cînd în cînd.

Afișe mari ale Confederației Generale a Muncii publice Manifestul Muncitorilor, care reclamă opt ore de muncă și sfîrșitul societății burgheze. Cupluri de polițiști

¹ Flințe supranaturale răuvoitoare, în mitologia popoarelor germanice.

² Spirite răufăcătoare, în tradiția populară bretonă.

pe bicicletă se opresc pentru a le smulge. În fața primăriei arondismentului XI, din foburgul Saint-Martin, se produce o încăierare între poliție și vreo patruzeci de șomeri. În față, la numărul 59, se deschide o fereastră. Un bărbat uscățiv vociferează. Aici își are sediul sindicatul artiștilor. Iar bărbatul se numește Montéhus. Înainte de-a deschide fereastra, și-a verificat într-o oglindă împănată de puncte negre mișcarea cravății și a frizurii. Glasul Libertății a amuțit, dar șansonetistul Montéhus le strigă „Asasini !” polițiștilor.

*

În partea populară a bulevardelor, între Montmartre și République, Gurau își face plimbarea. Nu știe de fapt ce așteaptă, nici dacă, în așteptarea asta a lui, e mai mult speranță sau teamă. Nu e prea surprins de faptul că nu e recunoscut de mulțime, dar îl încearcă din pricina asta o dezamăgire bruscă, pe care-o consideră copilăroasă și pe care o combate. Își spune că destinul lui nu e tocmai unul de tribun al poporului. Gloria lui nu se enumeră printre cele care izvorăsc direct din mulțime și care se hrănesc din afluxurile ei de entuziasm, vulgare și schimbătoare. Dar nici o progenitură zgribulită a Parlamentului și a coridoarelor sale nu e. E-o glorie complexă, mai puțin pompoasă ca a altora, dar și mai puțin vulnerabilă. Aflată dealtfel în plină desfășurare. Ea se ramifică și se prinde ba de-o latură, ba de alta.

În ziua vijeliei, când atîția alții vor fi culcați la pămînt, se va băga de seamă că e una din rarele glorii care te țin în picioare, datorită unui ne bănuît de mare număr de proptețe și de legături, și abia atunci, într-un spațiu degajat, i se vor putea măsura dimensiunile.

Ieri, la Cameră, în trecut, Briand, cu mustața lui neagră și stufoasă, cu glasul lui mîngietor, cu ochii lui de seducător, scînteietori și strălucitori, frumoși și vulgari, i-a strecurat pe-un ton glumeț, cîteva fraze anume deslîinate,

care s-ar risipi printre degete dacă ai încerca să le reproduci textual, dar în care sta pitit un sfat subtil, aproape o făgăduială. Ceva cam de genul acesta : „Fii înțelept. Nu te face imposibil, păstrînd, bineînțeles, poziția specială pe care ai știut s-o iei... Cînd zvăpăiatul ăsta de Clemenceau își va frînge gîtul — fapt ce nu va întîrzia prea mult — cum nu e deloc improbabil că se va face apel la mine, vei fi unul dintre primii la care mă voi gîndi... Dar pînă atunci nu face ca mine, odinioară. Fără acele declarații inutile incendiare, pe care camarazii ți le reservesc apoi timp de zece ani.“

Briand nu e unul dintre cei mai siguri. Dar dacă e priceput în a-i manevra pe oameni, în a-i determina să facă exact contrariul a ceea ce și-au jurat să facă, sau a ceea ce le dictează instinctul, n-are obiceiul să se angajeze nici măcar în termeni vagi. Promisiunile lui, oricît de voalate, au deci o valoare.

Ce-a promis ieri, cu limpezimea pe care felul lui de-a fi i-o îngăduie, e un portofoliu într-o viitoare combinație. Evident, Gurau nu înțelege să se înalțe în umbra altuia, oricine ar fi el.

E încredințat chiar că destinul lui e marcat de-un suîș mai nestăvilît decît al lui Briand. Va ajunge mai sus, va avea darul să se desfășoare în zona glorioasă, luminată de raza istoriei, la care scepticismul lui Briand, flexibilitatea lui acționată pe mici porțiuni și la nivelul solului, nu aspiră. Dar în vremei dinafara Revoluției, în perioadele de înaintare regulată, trebuie să știi să accepți o tutelă provizorie.

Și totuși Gurau nu e într-o bună dispoziție. Acest 1 Mai nu-i place, nici locul pe care personal îl ocupă cu acest prilej. Un plimbăreț oarecare pe niște bulevarde cu un aspect abia schimbat. Parisul pradă unei ușoare neli-niști. Fîior de revoltă, atît de impalpabil și atît de scurt. Nici pace, nici minie. O reținere mofluză, în care dibuiești mai degrabă șovăială și nesiguranță decît calcule. Parisul

ca un individ care, în clipa cînd să comită o crimă, s-ar așeza pe-o bancă, cu picioarele moleșite. Toate astea nu-s prea generoase, nu suscită în nici un fel profunzimile vieții. Totuși, chiar în acest eveniment mediocru, și în acest minut, ar exista pentru Gurau un loc mai satisfăcător. Un miting. Trei mii de capete. Un discurs pe care să-l închei cu glas tunător, în care să se simtă apropierea sfîrșitului (tihna, alinarea ce va urma).

Mulțimea șimte și ea apropierea sfîrșitului. Se și înfoaie pe dinăuntru de plăcere, și de urletele pe care le amină. Perorația îmbăiază cele trei mii de capete ca în ceva cald și tulburător. În timp ce-ți vei savura plăcerea destinderii, mulțimea ți-o va striga pe a ei. Voluptăți contopite.

★

Doamna de Champcenais și Sammécaud își dăduseră întîlnire în stradă Baume, la patru după-amiază, fără să se gîndească la data de 1 Mai.

Sammécaud nu realizează coincidența decît dimineata, citind ziarele. „De fapt, n-are nici o importanță.“ Cobori din mașină în fața bisericii Saint-Augustin și-o porni pe jos spre strada Baume.

Departa de-a exprima revolta, Parisul de vest părea mai calm ca de obicei. Multe prăvălii erau cu obloanele trase. Șoseaua era mai liberă. Gîndul te ducea la o duminică londoneză.

Ici-colo te încrucișai cu doi-trei oameni din popor, care puteau fi șomeri. Dar deloc amenințători după fizionomie. Restul străzii era format din oameni vîzîndu-și de treburile lor obișnuite sau din plimbăreți; întru nimic suspecti.

„Hotărît lucru, nu e deloc teribil. Mă întreb dacă Gurau, dacă noi cu toții nu exagerăm șansele unei revoluții. Vechea societate e probabil mai solidă decît s-ar crede. Nostim altminteri să ai o întîlnire de dragoste tocmai azi. Să te bucuri pe îndelete de-o frumoasă «aristocrată» în

vreme ce «poporul» își exercită mica-i foială de nemulțumire. Amuzant și faptul că sînt — un pic — comanditarul acestora ; prin persoană interpusă. Ei da, comanditarul Revoluției. Pe termen lung, ce-i drept. Și poate în același timp amortizorul șocurilor, salvatorul (salvarea a ce s-o putea) vechii societăți. Jocul cu focul ? Da... Cine știe ? Trebuie ca viața să fie complicată. Oamenii care nu simt, care nu trăiesc decît o singură fațetă a lucrurilor, e vai de capul lor... Rotten Row... O amazoană încetinește și se oprește : scuturăturile calului din ce în ce mai lente. La capătul aleii un domn salută : Jachetă perfect croită, jobenul nițeluș pe-o sprinceană, sau mai degrabă în mînă, pentru că salută. Sărutarea a mîinii. Fiu de lord ; socialist. Are în buzunarul jachetei o broșură despre *Capitalul*, sau despre Proletariat. Își petrece iarna la Florența. E îndrăgit la culme... E-atît de șic să te ocupi de soarta poporului, fără a fi împins spre asta de proprii-ți condiție sau de vreun interes, riscîndu-ți chiar în felul acesta toate interesele și fără să crezi într-o teorie. Generozitate seculară și gratuită a oamenilor de rasă superioară (rasă însemnînd esență, calitate misterioasă, recrutare spontană a elitei). În fond, acești amăriți ne datoresc accesul lor la civilizație, puțină bunăstare de care se bucură. Și acest puțin e încă mult. Fără noi, fără «aristocrație» (în sens larg), ar continua să se caute de păduchi prin caverne. Și azi, noi sîntem cei care-i împiedicăm să se abrutizeze complet de pe urma alcoolului ; care le-o repetăm în fel și chip prin intermediul dascălilor, al medicilor. Și în clipa asta cînd se agită, cînd au fost învățați să fie nemulțumiți, ar fi de ajuns un guvern de mînă forte pentru a-i zdrobi. Îmi dau perfect de bine seama. Și Gurau. N-o declară pe față, nici în intimitate. Dar o știe. Pentru că și el e un aristocrat. Dar noi nu ținem să-i zdrobim. Dimpotrivă... Joc periculos. Evident. Nu există adevărată eleganță fără primejdie.“

În poftă obiceiului ei, Marie sosise cu cîteva minute înainte de ora fixată. Sammécaud remarcă la ea din prima clipă nu propriu-zis o răceală, ci o reticență. O preocupare. Primi cu un zîmbet palid buchetul de lăcrămioare pe care i-l adusese. Se lăsă luată în brațe, unde rămase, cu capul ușor aplecat, cu fruntea aproape lipită de umărul lui Sammécaud. Părea să caute o consolare.

— Pari îngrijorată, draga mea. Ce este ?

Nu-i răspunse, dar înălță capul, se îndepărtă de el și se așează pe canapea. Îi tremurau buzele. Fața i se îmbujoră, deveni jilavă.

Sammécaud se așează lîngă ea, îi luă mîinile. Marie îi spuse :

— Simți ce mîini am ?

— Le simt un pic calde... E-o vreme atît de neplăcută, de altfel, cu aceste permanente salturi. Sintem în plină schimbare a anotimpului.

Marie schiță un zîmbet imperceptibil, de-o tristă ironie. Sammécaud se întrebă : „S-o fi aflat de aventura noastră la ea acasă ?... Nu... ar fi mai agitată... Să fie o revenire a scrupulelor ? O mică criză de remușcări ?... Sau vreun necaz în legătură cu Marc ?... Da, mai degrabă... Totuși...

Cu glas tare :

— Așadar ? Un necaz ? Unul real ? Da ? Un necaz mare ?... Da... Cu-adevărat ?... Dar trebuie să mi-l spui... Sînt prietenul tău cel mai bun... Nu vrei ?... Ai deci secrete față de mine ?

— Nu.

— Atunci... E-un lucru... pe care te jenezi să mi-l spui ?

— Da, mult.

— Chiar așa ?

— Mai mult decît îți poți imagina.

— Și mai mult mie decît altuia ?

Marie șovăi, ridică din umeri. Apoi întoarse privirea, își mușcă buzele. Era clar că-și reține lacrimile.

Sammécaud întrebă, fără convingere :

— E vorba poate de Marc ?

Dar nu așteptă ca ea să facă vreun semn cu capul pentru a ști că e „nu“. Chipul, atitudinea Mariei, glăsuiau de o supărare mai nouă decît cele care-i puteau veni de la copil ; mai intensă ; atingînd-o mai îndeaproape ; și mai interesantă totodată, conținînd mai mult viitor.

El stăruia, cu vorbe tandre și sărutări, strîngînd-o la piept. Începea să resimtă o neliniște personală.

Marie se desprinsese din nou, aplecă bustul, își lăsă capul să-i cadă încet pe-o pernă, cu fața pe jumătate îngropată. Secondîndu-i mișcarea și cu urechea foarte apropiată de obrazul Mariei, o auzi șoptind :

— Sînt însărcinată.

Sammécaud simți mai întîi o crispare în piept, întovărită de impresia că pălește și de-o idee confuză, de genul „am spus eu“. Revăzu Piața Cambridge, paturile, baia. Se ridică, îndepărtîndu-se de Marie. Apoi resimți o destindere de parcă în două secunde ar fi avut timpul să dea ocol întregii situații, să întrevadă răul, să atingă extremitatea riscurilor personale, și să revină din această explorare oarecum ușurat.

Rosti, cu un accent de semi-incredulitate curtenitoare :

— Dar... ești sigură, draga mea ? Te înșeli atît de des în cazuri de-astea.

— Sigură.

— E părerea medicului ?

— Nu !... Oh ! nu.

O spusese cu un accent de spaimă.

Atunci ?

— Ce mai ! sînt sigură.

Se aplecă din nou foarte aproape de ea :

— Aș putea să te întreb, draga mea, de unde ai această certitudine ?...

Își spuse : „Nu e prea elegant, poate, să pui asemenea întrebări. Dar n-am încotro.“

— E vorba fără îndoială de-o întârziere ?... Da ?... Dar o întârziere, asta nu înseamnă nimic... De câte zile ?...

— Zece, douăsprezece zile.

Sammécaud făcu la repezeală un calcul. Pe treisprezece eram încă în Anglia. Din 13 aprilie pînă la 1 Mai, optsprezece zile... Evident ! Evident !

Reluă cu glas tare :

— Evident !

Dar se corijă :

— Vreau să spun că-ți înțeleg îngrijorarea... Sînt însă lucruri care se petrec fără ca ele să însemne...

— Nu, nu. Mă cunosc bine. În privința asta sînt ceașornic. Și pe urmă, am și alte semne... Nu mă sili să-ți spun...

— Greață ?... amețeli ?

— Da... tot felul de semne... lasă-mă.

— Știi, sînt fenomene nervoase... Gîndește-te la acele false gravidități, care durează luni de zile, și care-i induc în eroare pînă și pe medici... Nu poți totuși după opt sau zece zile să...

Ea îl opri, pentru a repeta calm :

— Nu... nu.

Să se fi produs oare în clipa aceea vreo pîlpiire a luminii de afară ? Să se fi ivit oare vreunul din acele mesaje oculte care ne aduc spontan, de cine știe unde, curajul, dezinvoltura și temeieri cu totul noi de viață ? Sau acel reviriment nu era decît o învolburare firească a ideilor și impulsurilor ? Fapt e că Sammécaud auzi străfundul ființei sale declarîndu-i : „Și ce ? E încîntător. E pasionant.“ Gîndurile lăudăroase ale orelor de dragoste din Cambridge Square cutezau să reapară. „Să ai drept copil din flori un mic viconte drăgălaș. Nu e nicidecum o perspectivă înfrîntătoare. Un copil în plus, care va fi cel mai iubit, fiind cel mai tăinuit...“

O mîngîie pe păr, atingîndu-i-l ușor cu vîrful buzelor. Apoi, cu un aer de interogație timidă, dar cu tot soiul de insinuări tandre și chiar senzuale în glas :

— După felul în care vorbești, draga mea, crezi, văd bine, că...

Nu termină. Dar se desemna îndeajuns prin inflexiunea vorbelor, prin arcuirea asupra lui a întregii fraze.

Ea replică vioaie, aproape minioasă, îndreptîndu-și pe jumătate spinarea :

— Dar nu încape nici cea mai mică îndoială.

Era mai mult decît dorea. Simți din nou, fără a-și da bine seama la început de ce, o zvicnire în piept. Se strădui apoi să facă un raționament mai liniștitor decît intuiția pe care-o avusese : „E obișnuită, cu soțul ei, să nu se întîmple niciodată nimic... De-acî și lipsa de precauții... Da, da... Acum că survine un accident, e nevoită să ajungă la concluzia că... Și cu siguranță că are dreptate.“ Își luă răgazul de-a savura un sentiment de orgoliu. „Cu mine a mers rapid. Pariez că s-ar fi produs încă din zilele de la Arces, dacă n-aș fi... Bietul Champcenais, totuși... Sub aspectul lui de om solid... Deja acel prim copil — primul și unicul — pe jumătate cretin...“ Dar un gînd ascuns reclama o liniștire.

Șopti, de data asta cu o jenă lipsită de orice simulacru :

— Dragă mea, îmi cer iertare pentru ce-am să te întreb. Crede-mă, te rog, că e la fel de penibil, înfiorător de penibil și pentru mine. Dar e atît de important pentru... cum să spun ?... aprecierea situației... Mai întîi, în ce mă privește, sînt profund emoționat, profund mișcat de... impresia pe care o ai... Da, te asigur că e foarte emoționant... (O sărută de cîteva ori pe frunte.) Dar... admitînd provizoriu că se vor ivi urmările pe care... le presupui — spun „provizoriu“ pentru că, atîta vreme cît un medic nu s-a pronunțat, îndoiala se impune, orice ai gîndi — pe scurt, admitînd... crezi că aceste urmări, în

ochii celui din imediata ta apropiere, ar putea părea... suspecte ?

Ea îl privi cu niște ochi mari, avu o ușoară mișcare din umeri, apoi, întorcînd capul :

— Suspecte ! În nici un fel suspecte, din păcate !... Clare că lumina zilei.

Totul își schimbă brusc coloritul. Înainte însă de-a ceda în fața evidenței, mai voi să insist :

— Te bizui pe unele lacune de memorie ale celuiilalt, pe lipsa lui de atenție, și pe faptul că aceste lucruri, cînd e vorba de date, nu pot fi demonstrate cu rigoare ?...

Îl fixă din nou. Părea dezamăgită, aproape ofensată și disprețuitoare.

— Draga mea, nu mă gîndesc în clipa asta, te implor să ții seama, decît la liniștea ta ; decît la riscurile exacte la care te poți expune... Dacă n-ar exista decît o șansă pentru ca cealaltă ipoteză să fie acceptată, gîndește-te că ai anula această șansă unică, lăsînd prea mult să se vadă cît de convinsă ești de contrariu... Sau, dacă preferi, n-ar trebui, la momentul oportun, să transformi de prisos bănuielile celuiilalt în convingere...

Ea îi spuse, privindu-l în ochi :

— Îți repet, Roger, că problema nu comportă nici o îndoială pentru nimeni.

— E mult așadar de cînd... de cînd nu mai înseamnă nimic pentru tine ?

Domolită, cu oarecare jenă :

— De cînd sînt cu tine, n-am fost decît a ta.

Sammécaud îi luă mîna cu tot elanul de care era capabil, apoi întoarse capul.

Ce păcat că o astfel de mărturie, atît de agreabilă în alte împrejurări, survenea cu un prilej în care ducea la paroxism cele mai pozitive îngrijorări !

Sammécaud făcu noi calcule. La ce dată au întreprins călătoria în pădurea Othe ? Nu-și mai amintea exact, și nu îndrăznea s-o întrebe pe Marie. „Să zicem la începutul lui

martie. Nu mai era deci femeia lui de la sfârșitul lui februarie ? Între asta și... să zicem 13 aprilie, aproximativ șase săptămîni. Ar trebui admisă o sarcină cu șase săptămîni mai lungă ? Greu ; chiar ținînd seama de fluiditatea amintirilor. Imposibil, la care se adaugă altele improbabile.“

Dacă o sarcină prelungită nu era plauzibilă, nu cumva scurtarea perioadei de sarcină era o soluție ? Încă un calcul ; foarte simplu de data asta, și destul de încurajator : optsprezece zile, să zicem douăzeci — două zile nu înseamnă mare lucru pentru o reacomodare conjugală — spre a putea deduce cele nouă luni normale. Era într-adevăr o nimica toată. Lui Champcenais i-ar veni greu să obiecteze. Sammécaud ar trebui să-i arate contesei că reputația, că liniștea ei o obligă să se apropie degrabă de soț. Dar realiza că e înfiorător de inelegant s-o rostești ; iar expedientul era dintre acelea pe care nu te apuci să le sugerezi unei femei, cînd nu-i trece de la sine prin minte. Afară de faptul c-ar indigna-o, nu i-ar sluji la nimic un asemenea sfat. Ar pierde stima, poate și afecțiunea ei, fără nici un alt rezultat.

Dealtfel, n-ar da sfatul decît în silă. Trupul prietenei lui, acum că o știe mai credincioasă decît ar fi putut nădăjdui, îi devenea foarte prețios. Simțindu-se în același timp emulat de eleganța ei morală.

„Să nu fim totuși prea neciopliți, își spuse el. E atît de frumos ce-a făcut ea ! Atît de nobil. Atît de curat. N-o să mă apuc acum să provoc întinarea unui asemenea lucru.“ Viața n-are valoare decît printr-un anumit număr de rarități de acest ordin. Trebuie să știi să faci abstracție de prețul care ți se cere. Încercările dragostei iscă și-o beție a primejdiei. Ce-i pretinzi în primul rînd dragostei ? Să te ridice la un nivel de exaltare la care viața de fiecare zi e incapabilă să te transpună. Și atunci, ce trebuie să eviți înainte de orice ? să recazi. Ca să nu recazi, trebuie să respecti convențiile superioare ale dragostei, un soi de cod al onoarei care îi e propriu. Dă-o încolo de liniște !

Incetaseră să mai vorbească. Renunțaseră pentru un timp la estimări, la previziuni prudente. Se mulțumeau să fie nefericiți. Stăteau lipiți unul de altul, cu mâinile înlănțuite, cu capetele apropiate, cam așa cum stau îndrăgostiții care se așază pe băncile din parc cînd se lasă întunericul. Garsoniera continua să-i învăluie în tonurile ei elegante. Dar nu mai aveau ochi pentru așa ceva. Nu se mai gîndeau în nici un fel la eleganță. Nici nu mai știau că sînt bogați.

Marie stătea cu capul sprijinit de umărul și gîtul prietenului ei. N-avea decît să întindă un pic buzele pentru a-i săruta obrazul îndelung și delicat. În timpul unui asemenea sărut, împinse gura ceva mai tare, prinzîndu-i carnea obrazului între dinți. După această mușcătură, neviolentă dar stăruitoare, Sammécaud își întoarse duios fața spre cea a Mariei. O văzu îndurerată, abandonată, umflată toată de lacrimile pe care ochii se abțineau să-i reverse. Buzele, dinții nițeluș cam lați dar frumoși, care abia îl mușcaseră, nu trădau pentru moment nici urmă de senzualitate. Sau, cel puțin, toată senzualitatea se contopise cu o amarnică durere amoroasă venită din adîncul sufletului și căre-i păstra culoarea sfișietoare.

Aveau impresia că încăperea în care se află le mai oferă oarecare ocrotire. Dacă însemna însă un rest de ocrotire contra primejdiei imediate, nu mai rămăsese nimic din ceea ce ar fi reușit să-i izoleze, să-i țină deoparte, să facă din aventura lor ceva privilegiat și ferecat. Nu mai izbuteau să se simtă separați de-un fel de uriașă soartă comună; și li se părea că durerea, disperarea în care se aflau, se întîmpla să răspundă întocmai tonului obișnuit al acestui destin. Tristul lor cîntec interior se acorda cu o jalnică și sumbră muzică pe care pereții zugrăviți în roz n-o mai zăgăzuiau.

Zidurile. Felul în care coboară spre pământ, în care te separă. Vibrațiile lor. Afară, trecătorii care pășesc de-a lungul zidurilor, oameni care vin și se duc. Vântul străbate străzile, urmîndu-le direcția. Aflat într-o încăpere, nu-i simți adierea ; și totuși acest mare vînt al străzilor te atinge. Cînd și cînd, o rafală de ploaie izbește în geamuri ; și lumina slăbește. Unii trecători se adăpostesc sub porți. Dar alții își continuă drumul ; și-au dat seama poate că norul plumburiu nu acoperă tot cerul. Vînzătoarele de lăcrămioare se vîră și ele pe sub porți. Și șomerii de 1 Mai, care se adăpostesc bucuroși întrucît se preumblă fără nici un rost. Dar mai sînt și alții, care-și continuă drumul pe ploaia torențială cu același pas tacticos, pentru că sînt „obișnuiți“. Obișnuiți cu ce, Dumnezeuule ? Cu ploaia care te biciuie în obraz, care se prelinge pe gît, care-ți trece prin haine, în dreptul brațelor mai întii, și deasupra genunchilor. Cu virtuțile de aer de sub șoproane. Cu toate soiurile de vînt și de frig. Cu trecerea bruscă a frigului din jurul pieptului în sudoare, pe șalele înfierbîntate de muncă. Cu tot ce înșfacă și rebegește. Cu tot ce se ivește spre a te face să suferi. Cu această jalnică și sumbră muzică a soartei, pe care o auzi neînterupt, și pe care ți-o murmuri pe de rost. Întii Mai. Sînt ateliere care șomează. Necazurile nu șomează. Pînă și îndrăgostiții de pe bănci se privesc cu seriozitate. Își unesc uneori buzele cu exaltare. Dar ceea ce par a-și spune mai cu limpezime e : „Cum am face să ne contopim amărăciunile ?“

Canapeaua de pe strada Baume e învăluită de boarea unei primăveri amare. E ca o bancă publică pe care s-ar fi așezat doi vagabonzi. Zidurile n-o feresc decît de vîntul material.

— Ți-amintești, Marie, cînd am vorbit aici prima oară de micuțul tău Marc ? Stăteam la fel de ghemuiți unul într-altul. Din ziua aceea am început să ne iubim cu-adevărat, nu crezi ? Nu bănuiam că după atît de puțină vreme

vom avea de îndurat împreună o încercare atât de grea.
Îți pare rău ?

Ea făcu semn că nu.

— Nu ești prea îngrijorată pentru viitor ?

— Nu prea.

— La ce te gîndești ?

— Trebuie să fie frig afară. Mă gîndesc că într-o bună zi aş putea să fiu zvîrlită în stradă cu un copil de la tine.

— Ce-ți trece prin cap ? Cum îți vine să evoci asemenea lucruri ? Ca o fetiță care ar voi să-și vîre spaima în oase. Știi bine totuși că ție nu ți se poate întîmpla una ca asta.

Ea ridică încet din umeri. El stăruia dezmiardînd-o :

— Știi bine, așa-i ?...

Ea zîmbea, dar nu răspundea.

— Nu-i așa ? n-ai spus-o serios.

— Dacă vrei.

— Cum, dacă vreau !... (O sărută.) Spune-mi că nu te mai gîndești la asta.

Marie făcu o mutrișoară plină de grație și consternare.

— Hoțoaica ! Se mai gîndește ?

Ea dădu din cap scurt, de cîteva ori, în semn că da.
I se citea pe figură în același timp disperarea și-un joc poznaș al disperării.

Pretîndu-se la rîndul lui acestui joc :

— Dar la ce te gîndești ? la aceleași lucruri de care spunei ?

Ea făcu din nou semn că da.

— Dar pentru ce ?

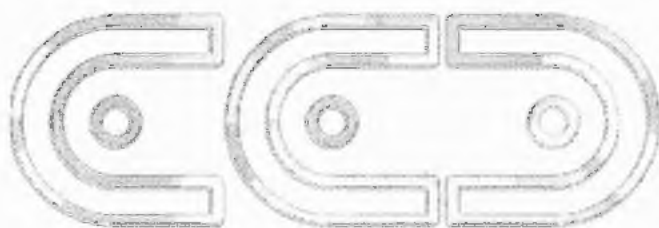
— Nu știu, pentru că...

Se opri o clipă, apoi adăugă, cu un accent îndoielnic și mirată oarecum de propriile-i cuvinte :

— ...pentru că există.

CUPRINS

I Doamna de Champcenais se întreabă dacă are aptitudini amoroase	5
II Doamna de Champcenais și Dumnezeu	10
III Renée Bertin își dă părerea	16
IV Neprihănitele plăceri ale adulterului	20
V Un vizitator interesant	29
VI Afacerea de la Saint-Cyr și iezuiții	36
VII Buna dispoziție a lui Haverkamp	51
VIII Haverkamp face dragoste	56
IX Domeniul de la Saint-Cyr	64
X Ce descoperi plimbându-te	67
XI O vagă idee	73
XII Manevre care-și au eleganța lor	75
XIII Analiza	83
XIV La profesorul Ducatelet	87
XV Bulevardul Hoche	97
XVI Preoți	101
XVII Semne de curiozitate în jurul lui Mionnet	106
XVIII Parisul lui Haverkamp	110
XIX Haverkamp vizitează <i>La Sanction</i> . Două firi leale	127
XX Secretul Mariei de Champcenais	131
XXI O seară de artă	146
XXII Frumoasa realizare a lui Haverkamp: crearea societății imobiliare „La-Celle-aux-eaux”	152
XXIII Călătoria în pădurea Othe	172
XXIV Sfârșit de zi parlamentară. Cum vede Gurau revoluția	189
XXV În redacția ziarului <i>La Sanction</i> , după miezul nopții	209
XXVI Sammécaud și Marie la Londra	215
XXVII Pe șantierul de la La Celle	241
XXVIII Întii mai	259

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

